

Masarykova univerzita v Brně

Filozofická fakulta

Seminář dějin umění

**„Wohl, tüchtig und tauerhafft.“ Stavební aktivity na
schwarzenberských panstvích za knížete Adama Františka (1703–1732)**

Svazek I – textová část

Disertační práce

PhDr. Jan Ivanega

Školitel: prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

České Budějovice 2015

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Českých Budějovicích, 28. prosince 2015

Jan Ivanega

Práce by nemohla vzniknout bez pomoci třeboňských, budějovických a krumlovských archivářek a archivářů. Jejich ochota k plnění mých nestandardních objednávek v uplynulých letech vždy dalece přesahovala rámec běžných povinností obsluhy badatelny. V bádání mě podpořila Petra Trnková z Ústavu dějin umění Akademie věd ČR, jejíž nevýslovná profesionalita je pro mě nedostižným vzorem – totéž platí i Petřině příznačné laskavosti. Martin Krummholz mi opakovaně ukazoval, jak přemýšlet (nejen) o barokní architektuře. Bez podpory kolegů z Ústavu estetiky a dějin umění Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, zvláště Michala Šroňka, Hynka Látala a Kateřiny Horníčkové, bych asi práci nedopsal. Petr Fidler mi dal šanci pracovat se studenty až nečekaně brzy. Můj školitel Jiří Kroupa mi vždy poskytl cenné podněty a rozháněl mé pochyby. Všem za pomoc a podporu srdečně děkuji. Největší dík však patří jako vždy Kateřině. A poprvé také Johance. Snad se jednou všechny ty propsané dny a noci, kdy jsem mohl a měl být s vámi, zúročí. Za svou trpělivost, pochopení, důvěru a lásku si to obě zasloužíte.

- *All the things that I did, you need to understand...*
- *If I have to hear one more time that you did this for the family...*
- *I did it for me. I liked it.*

Breaking Bad, Season 5, Episode 14 Felina

Obsah

Svazek I – textová část

Obsah	7
I. Úvod	9
Ediční poznámka	18
II. „...ist fleißig, und versteht sein Sach ziemlich wohl.“ Knížecí stavitelé a řemeslníci stavebních profesí	19
Ouvertura: knížecí stavitelé de Maggi a Pavel Ignác Bayer	19
„...Unser allhiesiger baumeister Martinelli.“ Anton Erhard Martinelli	24
„...2 Mahl in Walischland und Rom gewesen.“ Úřad krumlovského políra a jeho držitelé ...	35
„...als Maurer Pallier treue dienste gethan bin.“ Zedničtí a tesařští políři, tovaryši a učni ...	50
Panští políři	51
Hans Georg Schleicher	51
Lorenz Habel	53
Pavel Kolečný	66
„Menší mistři“	69
Panští tesaři	74
Veit Roch	74
Lorenz Jecho	76
Řehoř Kunst a další tesaři	81
III. „...die andacht deren Menschen fortgesözt werden.“ Stavby při knížecích patronátních objektech	86
Jinonice a Postoloprty	86
Nepomucké svatyně	89
Dolní Vltavice a Mirovice	94
Kamenný Újezd	98
Kostnice při patronátních kostelech	104
Skočice a další poutní místa	106
Stavby při zvonicích	111
Fary	115
IV. „...wie ehender je beßer.“ Stavby při schwarzenberských panských objektech	133
Zvíkov a Orlík	133
Schwarzenberg	138
Vimperk	143
Chýnov	150
Protivín	153
Postoloprty a Hluboká	155
Třeboň	158
Český Krumlov a Červený Dvůr	160
Další objekty	162
„In Hirschen Saal daß Fürstenthum Gradisca.“ Obrazy v knížecích zámcích	165

„...Garten und Gebau zu besehen.“ Urození návštěvníci a slavnosti ve schwarzenberských zámcích.....	173
V. Závěr	183
VI. Soupis použitých pramenů a literatury	191
Archivní fondy	191
Staré tisky.....	192
Literatura.....	193
Elektronické zdroje	203
VII. Seznam zkratk.....	204
VIII. Seznam příloh	205
Seznam tabulek.....	205
Seznam obrazových příloh.....	205
 Svazek II – přílohy	
IX. Tabulky... ..	225
Tab 1. Pobyty stavitele Martinelliho na českých panstvích... ..	215
Tab 2. Přehled pohybů Franze Fortina na knížecích panstvích... ..	219
Tab. 3. Schematický model sítě schwarzenberských stavitelů za knížete Adama Františka... ..	222
Tab. 4. Seznam slavností kladení základních kamenů a svěcení kostelů na eggenberských a schwarzenberských panstvích v Čechách... ..	223
Tab. 5. Výtah z inventářů knížecích objektů: obrazová výzdoba.....	225
Tab. 6. Vybrané šlechtické návštěvy na schwarzenberských zámcích za knížat Ferdinanda Viléma a Adama Františka.....	246
X. Obrazové přílohy.....	248

I. Úvod

„Dějiny musí být psány znovu každou novou přítomností.“

Hans-Georg Gadamer¹

„Lze se však utěšit tím, že by patrně bylo možné uvažovat o baroku vždy za čas stále,
i kdybychom snad nevěděli proč.“

Václav Richter²

Předmětem předložené disertační práce je stavební podnikání na schwarzenberských panstvích za vlády knížete Adama Františka ze Schwarzenbergu (1680–1732, vláda 1703–1732). Adam František byl dědicem rozsáhlého pozemkového majetku, který dále rozšiřoval. V Čechách šlo o soubor jihočeských panství Třeboň, Hluboká nad Vltavou, Přečín, Protivín, resp. někdejších eggenberských majetků získaných dědictvím roku 1719 (Český Krumlov, Prachovice, Vimperk, Netolice, Orlík, Chýnov). Další rodová panství se v Čechách nacházela ve středních Čechách (Postoloprty, Mšec, Toužetín, v Praze paláce na Újezdě a na Hradčanech) a v Podkrkonoší (Vlčice). Český majetek doplňovala panství ve Štýrsku (Murau, Reifenstein), Dolních Rakousích (Hirschstetten a objekty ve Vídni a Laxenburgu) a Štýrsku (panství Schwarzenberg/Scheinfeld) [obr. 1], porýnské panství Gimborn a landkrabství Kleggau na bádensko-švýcarském pomezí. Jednotlivá panství doplňovala soustava inkorporovaných či samostatných statků.³

Samotný kníže Adam František byl po svém dědovi a otci třetím nositelem dědičného rodového knížecího titulu. Byl pokračovatelem rodového vzestupu, započatého vítězem od Rábu Adolfem ze Schwarzenbergu (†1600).⁴ Svou kariéru zahájil Adam František ze Schwarzenbergu po nezbytné kavalírské cestě⁵ jako komorník generačně spřízněného Josefa I., který jej jmenoval nejvyšším štolmistrem (1711). Po skonu císaře kníže přešel do služeb jeho bratra a nástupce Karla VI., v jehož službách působil nejprve jako nejvyšší dvorní maršálek (od 1711) Od císaře Karla získal Řád zlatého rouna (1712) a po roce 1722 opět jako nastoupil do úřadu nejvyššího štolmistra.

Rubem úspěšné Schwarzenbergovy kariéry byl po jistou dobu neuspořádaný rodinný život. Ze „sňatku z rozumu“ s Eleonorou Amálií, rozenou kněžnou z Lobkovicz, vzešla po pěti letech „pouze“ dcera Marie Anna (1706–1755), pozdější manželka markraběte Ludvíka Jiřího

¹ Hans-Georg Gadamer, *Pravda a metoda II. Dodatky/Rejstříky*, Praha 2011, s. 277.

² Václav Richter, *Poznámky k baroknímu umění. [Podstata a smysl baroka]*, in: Idem, *Umění a svět. Studie z teorie a dějin umění*, edd. Zdeněk Kudělka – Bohumil Samek, Praha 2001, s. 303–316, zde s. 303.

³ Václav Rameš, *Proměny schwarzenberského panství v Čechách*, in: Martin Gaži (ed.), *Schwarzenberkové v české a střeoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 25–39. – V disertaci se nezabývám samosprávným landkrabstvím Kleggau, k němuž se ve sledovaných fondech nedochovaly relevantní prameny (v příslušném samostatném oddělení schwarzenberského rodinného archivu jsou uloženy zejména listiny). Podobně se nevěnuji porýnskému panství Gimborn, odprodánému ještě v 18. století a bez dochovaných významnějších materiálů. Ústní sdělení Mgr. Anny Kubíkové, 30. září 2013.

⁴ Karl Schwarzenberg, *Geschichte des reichsständisches Hauses Schwarzenberg*, Neustadt an der Aisch 1963, s. 152–165.

⁵ 1697–1701: Brusel, Utrecht, Haag, Paříž, Angers, Bordeaux, Toulon, Londýn, Turín, Řím. Jiří Kubeš, *Náročná dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013, s. 54, 61, 63, 64, 86, 90 aj.

Bádensko-Bádenského. Dlouhé čekání na mužského dědice a potíže s vyplácením věna vedly k rozluce manželství, přetrvávající po celé druhé desetiletí 18. století. Podle rodové legendy skončila manželská krize až shledáním páru před hrobem sv. Jana Nepomuckého. Opětovně nalezená vzájemná náklonnost knížecích manželů vedla k narození vytouženého dědice, prince Josefa Adama (1722–1782).⁶ Život Adama Františka skončil za nešťastných okolností – kníže zemřel v červnu 1732 na následky střelné rány, kterou mu omylem uštědřil císař Karel VI. na lovu v Brandýse nad Labem.⁷

Z titulu svého společenského postavení a role hospodáře na jednom z největších pozemkových majetků v monarchii stál kníže Adam František před povinností a potřebou provedení nesčetných stavebních akcí, jež jsou ve středu mé pozornosti. Kromě stavebních podniků samotného Adama Františka se v ojedinělých případech se věnuji i stavbám jeho předků a dědice, případně eggenberských příbuzných. Tato občasná překročení vymezených hranic si kladou za cíl zasadit Schwarzenbergovo podnikání do širších souvislostí. Přesto usiluji především o případovou studii.

Obecně se v práci hlásím k pojetí dějin umění jako sociálněvědní disciplíny. Ve středu mého zájmu stojí zkoumání způsobů ustavování významu uměleckého díla v rámci konkrétní společnosti.⁸ Ve shodě s názory Jiřího Kroupy se domnívám, že tímto posunem od ryze formálního přístupu k uměleckému materiálu nedochází ke zpronevře vůči starší tradici dějin umění nebo k vystoupení z jejich rámce směrem ke kulturní historii. Naopak mám pocit, že jde o návrat ke kořenům hledání oněch již okřídlených rumohrovských „*okolností, z nichž a za nichž umělecké dílo vzniklo*“.⁹ Takové pojetí pomohl vzkřísit Michale Baxandall svým konceptem „dobového oka“ a zkoumání intence, kterou Baxandall chápe jako pole vymezené trojúhelníkem „problém-okolnosti-dílo“.¹⁰ Umělecké dílo je v jeho pojetí výsledkem uvědomělého pokusu o řešení určitého problému, zároveň je však ovlivněné okolnostmi svého vzniku.

Dále vycházím ze studia šlechtického mecenátu, který chápu v širším pojetí jako aktivitu směřující k vytváření kulturních statků, nikoliv jen jako úzce vymezenou podporu vzniku uměleckých děl či vztah umělce a objednavatele.¹¹ Koncept mecenátu a patronství jako

⁶ Kristina Swiderová, Adam František a Eleonora Amálie ze Schwarzenberku. Příčiny a průběh jejich manželské krize v letech 1710–1722, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 357–374.

⁷ Václav Grubhoffer, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2013, s. 110–113.

⁸ Jiří Kroupa, Od dějin umění k sociologii vidění: řemeslo, jímž se zabývám, in: Idem, *Umělci, objednavatelé a styl. Studie z dějin umění*, Brno 2006, s. 13–30. – Idem, Dějepis umění v obecné teorii sociálních systémů, *OHA* LIX, 2010, s. 103–108. – Timothy J. Clark, The conditions of artistic creation (1974), in: Eric Fernie (ed.), *Art history and its methods. A critical anthology*, New York 2013, s. 245–253. – Craig Clunas, Social History of Art, in: Robert S. Nelson – Richard Schiff (edd.), *Critical Terms for Art History. Second Edition*, Chicago – London 2003., s. 465–477.

⁹ Jiří Kroupa, *Tři návraty k Rumohrovi*, in: Idem (pozn. 8b), s. 345–389. – Idem, Chvála ciceronství (habilitační přednáška před vědeckou radou Filozofické fakulty MU, 17. 2. 1995), *Bulletin Moravské galerie v Brně* LII, 1995, s. 95–97.

¹⁰ Michael Baxandall, *Patterns of Intention. On the historical Explanation of Pictures*, New Haven – London 1985, s. 1–11.

¹¹ Zdeněk Hojda, Kulturní investice staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy II, *PSH* XXVII, 1994, s. 47–104, zde s. 47–48.

nástroj pro uchopení vztahů mezi umělci a objednateli a pomůcka pro zasazení uměleckých děl do sociálního kontextu je již tradiční součástí umělecko-historického výzkumu.¹²

Jak si všiml Peter Hirschfeld, autor jedné z prvních prací zaměřených především na vztah umělce a mecenáše, „v žádné umělecké biografii, monografii o stavbách, plastikách a malbách nechybí poukaz na objednavatele, stavebníka, patrona, zákazníka či podporovatele – populárním označením na „mecenáše““¹³ Uvědomění si významu objednavatele postupně vedlo k odklonu od dosud převažujícího zájmu o formální složky umělecké tvorby k výzkumu okolností jejich vzniku a působení. Kořeny zájmu o kontext děl spočívají již v díle Jacoba Burckhardta s jeho zájmem o „dějiny uměleckých úloh“. Hirschfeld mohl navázat i na Warburgovo zkoumání náboženského smyslu, duchovního pozadí i sociálních a politických podmínek, jimž vděčilo umělecké dílo za existenci. Hirschfeld se zaměřil na výzkum vlivu objednavatele na osobní styl umělce (a zprostředkovaně na styl epochy), okolností spolupráce mecenáše a tvůrce, změny jejich vztahu v 19. století a zkoumání vlivu politického zadání na umění.

Francis Haskell oproti tomu zvolil užší badatelské pole, když se zaměřil na výzkum patronátu mecenášů malby v 17. století, především v Římě a Benátkách.¹⁴ Kvetoucí mecenát zkoumal na pozadí úpadku politické moci italských států, s nímž kontrastovalo postavení Itálie jako kulturní velmoci své doby.

Ve vztahu k architektuře téma vztahu umělce a objednavatele výrazně artikuloval Hellmut Lorenz, jenž svou kritikou „fischerocentrismu“ a honby za „velkými jmény“ poukázal na to, že dosavadní bádání zkoumáním ceuvru úzké skupiny tvůrců opominulo řadu dalších osobností.¹⁵ Lorenz nadto výslovně kritizoval představu, podle níž byl „architekt soběstačným tvůrcem stavby“. Hellmut Lorenz výmluvně mluví o procesu vzniku stavby jako o „řetězu plánování“. Každý článek plánovacího řetězce stavebník – úřední aparát – navrhující architekt – provádějící stavitel ovlivňoval podobu výsledku. Z tohoto úhlu pohledu je otázka autorství stavby do jisté míry rozostřená – lze za autora pokládat stavebníka, jenž formuloval zadání, architekta, který se je podle svých schopností snažil realizovat v plánech (schvalované objednavatelem), panského úředníka, který návrhy korigoval se znalostí místních reálií i ekonomických možností, nebo políra, který plány realizoval? V tomto ohledu zdůraznil vliv objednavatele, „rozhodujícího faktoru v architektonickém plánování“, mimo jiné s oporou ve studiích Zdeňka Kudělký a Jiřího Kroupy.¹⁶

V Československu mělo studium uměleckého mecenátu starší kořeny, nicméně vědomou alternativou vůči formalisticky pojatým dějinám umění se stalo až v osmdesátých

¹² Z bohaté literatury uvádím jen vybrané klasické tituly: Peter Hirschfeld, *Mäzene. Die Rolle des Auftraggebers in der Kunst*, München 1968, zejm. s. 156–203. – Francis Haskell, *Patrons and Painters. A Study in the Relations between Italian Art and Society in the Age of the Baroque*, New Haven – London 1980. – Thomas DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister, and City. The Art and Culture of Central Europe 1450–1800*, Chicago 1995. – Přehledně Friedrich Polleroß, *Auftraggeber und Funktionen barocker Kunst in Österreich*, in: Hellmut Lorenz (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich 4. Barock*, München – London – New York 1999, s. 17–50.

¹³ Hirschfeld (pozn. 12), s. 3.

¹⁴ Haskell (pozn. 12).

¹⁵ Hellmut Lorenz, *Kunstgeschichte oder Künstlergeschichte – Bemerkungen zur Forschungslage der Wiener Barockarchitektur, Artibus et Historiae II*, 1981, č. 4, s. 99–123.

¹⁶ *Ibidem*, s. 101 an, 115.

letech 20. století.¹⁷ V současnosti studium šlechtického (a církevního) mecenátu k pevně etablovaným tématům českých dějin umění.¹⁸ Inspirativní jsou zvláště práce Zdeňka Kazlepky, jenž se věnoval generačnímu současníkovi mého hrdiny, hraběti Antoniu Rambaldovi Collaltovi,¹⁹ a Martina Krummholze, který sledoval podporu umění ze strany čtyř generací rodiny Gallasů.²⁰ Cenný srovnávací materiál nabízí i práce o stavebním podnikání knížat z Dietrichsteinu,²¹ mecenátu Liechtensteinů a hraběte z Lembergu.²² Specifickou podobu bádání o mecenátu je výzkum sběratelství, poskytující cenné podněty zejména ve vztahu k obrazové výzdobě schwarzenberských zámků.²³

Dalším východiskem předložené práce je tradiční zájem o stavební řemesla a stavební řemeslníky, jehož výsledky jsou shrnuty v četných slovníkových pracích.²⁴ Pozornosti se dočkala i každodennost stavebních řemesel, jakož i organizace, normativy a každodennost příslušných cechů.²⁵ Objevují se i pokusy o zkoumání stavební praxe na jednotlivých panstvích.²⁶

Dějin schwarzenberského rodu a vztahu jeho představitelů k umění se dotkla řada autorů. V dosavadní literatuře věnované schwarzenberskému rodu a jeho mecenátu lze rozeznat tři přístupy. V první vlně zájmu o rodové dějiny převládali knížecí archiváři a

¹⁷ Výběrově: Zdeněk Kalista, Humprecht Jan Černín jako mecenáš a podporovatel umění v době své benátské ambasády 1660–1663, *PAM XXXVI*, 1928–1930, s. 53–78. – Milada Vilímková, Význam osobnosti stavebníka pro interpretaci barokní architektury, *Umění XXIX*, 1981, s. 540–542. – Zdeněk Hojda: Měšťanské barokní sbírky v Praze a v Olomouci, in: Jan Bistřícký (ed.): *Historická Olomouc a její současné problémy V*, Olomouc 1985, s. 307–322. – Jiří Kropáček, Architekt J. B. Mathey a zámek Trója v Praze. Stavebník – umělec – pojetí díla, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1. Příspěvky k dějinám umění IV. Průměty výtvarného vývoje ve starším českém a světovém umění*, 1987, s. 86–98.

¹⁸ Výběr: Radmila Pavlíčková, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel Eusebius z Liechtensteinu-Castelkorna 1664–1695*, Olomouc 2001. – Ondřej Jakubec, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Umělecké objednávky biskupů v letech 1533–1598, jejich význam a funkce*, Olomouc 2003, zejm. s. 97–126. – Pavel Suchánek, *K větší cti a slávě. Umění a mecenát opatů kláštera Hradisko v 18. století*, Brno 2007, zejm. s. 255–274.

¹⁹ Zdeněk Kazlepka, *Ostrov italského vkusu. Umělecký mecenát Antonia Rambalda hraběte z Collalto a San Salvatore mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století*, Brno 2012.

²⁰ Martin Krummholz, *Gallasové. Barokní kavalíři a mecenáši (1630–1757)* (disertační práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2013.

²¹ Výběrově Jiří Kroupa, „... Alle Heüser als ain Corpus gedachtes unsers Fürstenthums ganz steiff beysamben verbleiben“ (Dietrichsteinské paláce v českých zemích v 17. a 18. století), *SPFFBU F XIII*, 1998, s. 27–69.

²² Evelin Oberhammer (ed.), *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*, Wien 1990. – Friedrich Polleroß, *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653–1706)*, Petersberg 2010. – Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.), *Die Liechtenstein und die Kunst*, Vaduz 2014.

²³ Lubomír Slavíček, „Sobě, umění, přátelům.“ *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*, Brno 2007.

²⁴ Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004. – Shrnutí starší literatury Tomáš Valeš – Michal Konečný, Umělci a umělečtí řemeslníci ve valtických matrikách 17. a 18. století, *OHA LX*, 2011, č. 1, s. 50–73.

²⁵ Milada Vilímková, *Stavitelé paláců a chrámů: Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové*, Praha 1986, s. 51–63. – Ivana Ebelová, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001. – Petr Macek, Barokní stavitelství, in: Olga Fejtová (ed.), *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001*, Praha 2004, s. 245–259.

²⁶ Aleš Veselý, *Stavební činnost na polensko-přibyslavském panství ve 40.–60. letech 18. století* (diplomová práce), Seminář dějin umění FF MU, Brno 2014.

regionální historikové z někdejších rodových panství.²⁷ Jejich práce si dodnes zachovávají užitek, především kvůli dnes již nedosažitelné hloubce pramenného záběru. Klíčové zůstává dílo ředitele knížecího archivu v Třeboni Františka Mareše (1850–1939), v jehož pracích se snoubila podrobná znalost pramenů s erudicí milovníka umění.²⁸ Marešovy spisy, poplatné svým pojetím dobové metodologii a jeho školení ve filologii a pomocných vědách historických, nepřekročily meze výhradně popisného přístupu. Jsou však stále zdrojem spolehlivého faktografického poučení. Společenské změny a zestátnění schwarzenberského pozemkového majetku po druhé světové válce znamenaly pro schwarzenberské výzkumy radikální přerušení, které nezaplnilo ani v Rakousku publikované schwarzenberské almanachy.²⁹ Na přístup jejich autorů navazuje historik hospodářských a sociálních dějin Raimund Paleczek.³⁰

Druhý proud schwarzenberského bádání zastupují mladší historické a kulturně historické práce včetně cenných kritických edic pramenů.³¹ Samostatná pozornost je věnovaná fenoménu barokního divadla a hudebního života v Českém Krumlově.³²

Třetí přístup zastupují ryze uměleckohistorické práce věnované významným památkám či umělcům spjatým s rodem. Tradici odborného zájmu o památky na schwarzenberských panstvích založil Albert Ilg, autor pozoruhodného „uměleckohistorického cestopisu“ po jihočeských knížecích majetcích.³³ Samostatné pozornosti se dočkali malíři ve službách Adama Františka ze Schwarzenbergu – Johann Georg Werle, Peter van Roy, Daniel Gran a Johann Georg Hamilton, jakož i sochař Lorenzo Mattielli.³⁴ Intenzivního studia se

²⁷ Jednotlivé práce cituji níže podle potřeby.

²⁸ Působil mj. jako okresní konzervátor c. k. centrální komise pro zachování a výzkum uměleckých památek. Ve spolupráci s knížecím architektem Janem Sedláčkem připravil několik z nejlepších svazků starého uměleckohistorického soupisu. Srov. František Mareš – Jan Sedláček, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. X. Politický okres Třeboňský*, Praha 1900. – lidem, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. XXXVIII. Politický okres Prachatický*, Praha 1913. – lidem, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. XLI. Politický okres Krumlovský I. – venkov*, Praha 1918. – Druhý svazek, věnovaný městu, zůstal v české a německé verzi v rukopisu. SOA Třeboň, odd. ČK, Zemědělsko-lesnický archiv Český Krumlov, kart. 156, 157.

²⁹ Mili Schwarz [Antonín Nikendey], *Schloss Ohrad. Geschichte des Jagdschlusses bei Frauenberg an der Moldau und des dortigen Forst- und Jagdmuseums*, *Schwarzenbergischer Almanach* XXXVIII, 1990, s. 261–321. – Dále Karl Schwarzenberg, *Zur Baugeschichte des Palais*, *Blau-Weisse Blätter* V, 1957, s. 18–20.

³⁰ Ve vztahu k tématu a časovému rámci disertace Raimund Paleczek, *O začátcích „království Schwarzenberg“ v jižních Čechách. 350 let od příchodu Schwarzenbergů na Třeboň*, *Archivum Trebonense* XIII, 2011, s. 283–304.

³¹ Gaži (pozn. 3). – Idem (ed.), *Český Krumlov od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010. – Rostislav Smíšek, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009. – Grubhoffer (pozn. 7). – Rostislav Smíšek (ed.), *Das Tagebuch Ferdinands zu Schwarzenberg aus den Jahren 1686–1688 und 1696–1697. Eine vollständige kritische Edition*, České Budějovice 2015.

³² Za všechny Martin Voříšek, *Kapela schwarzenberské gardy*, České Budějovice 2010. – Kateřina Cichrová – Victoria Ann Cremona – Lenka Nováková, *Leckteři národové. Schwarzenberská sbírka kostýmních miniatur na zámku Český Krumlov*, České Budějovice 2011.

³³ Albert Ilg, *Kunsttopographische Mittheilungen aus den Fürstl. Schwarzenbergischen Besitzungen in Südböhmen*, Wien 1891.

³⁴ Roy pro knížete dodával pravidelně oltářní obrazy. Klára Garas, *Über Meister und Vorgänger Maulbertschs*, *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, XLV, 1975, s. 21–41. – Thieme-Becker XXIX, 129–130. – Ke Granovi naposledy Johann Kronbichler (ed.), *Grandezza. Der Barockmaler Daniel Gran (1694–1757)* (kat. výst), Diözesanmuseum St. Pölten 2007. – Ludmila Ouredová-Hronková, *Johann Georg de*

dočkali i knížecí architekti Pavel Ignác Bayer³⁵ a Anton Erhard Martinelli.³⁶ Ze staveb se pozornost soustředí zvláště na schwarzenberské dílo Johanna Bernharda Fischera z Erlachu, ať již v rámci jeho monografií, nebo samostatně.³⁷ Naopak jednotlivé panské objekty na venkovských panstvích stojí spíše na okraji badatelského zájmu. Monografií se prozatím dočkaly pouze stavby na panství Hluboká nad Vltavou.³⁸ Pokus o souborné vyhodnocení stavební činnosti barokních knížat ze Schwarzenbergu, ať již v jedné generaci, nebo souborně, dosud nebyl podniknut.³⁹

Stavby spjaté s rodem knížat ze Schwarzenbergu jsou zkoumány především jako solitérní objekty, případně jako díla spjatá s vybranými architekty. V předložené disertační práci se tento přístup pokouším obrátit a vnímat je očima knížete a jeho úředníků. Na sídla na knížecích panstvích se snažím dívat jako na hierarchicky rozvrstvenou rezidenční síť.⁴⁰ Rezidenční síť chápu v návaznosti na dosavadní bádání jako skupinu staveb v různých lokalitách, které plnily rozličné funkce podmíněné potřebami dvorské reprezentace, správy panství a hospodářství. Rezidencí pak míním hlavní sídlo rodu v rámci příslušné pozemkové domény, využívané k trvalejšímu pobytům.⁴¹ V jižních Čechách lze pojem ve sledovaném období vztáhnout na Hlubokou (omezeně, preferované sídlo Adama Františka) a Český Krumlov (doloženě i v pramenech, po získání eggenberského dědictví postupný nárůst významu). Usiluji o poznání „komplexu všech stavebních podniků jednoho stavebníka [...] na panstvích, ve vrchnostenských městech, v zemském hlavním městě Praze“ i ve Vídni.⁴² Svatyně a další patronátní objekty mě zajímají nejen jako památky barokní architektury, ale i jako stavby spjaté s knížecím patronátem a odrážející zbožnost vrchnosti i poddaných.

Určité opomíjení architektury na schwarzenberských panstvích v první třetině 18. století ze strany „velkých“ dějin umění je dáno charakterem tehdy vznikajících staveb: mimo

Hamilton ve službách Adama Františka ze Schwarzenbergu, in: Gaži (pozn. 3), s. 229–250. – Eadem, *Johann Georg de Hamilton. Život a dílo* (disertační práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2015. – Andrea Bärnreuther, *Studien zum Leben und Werk Lorenzo Mattiellis*, Erlangen – Nürnberg 1984.

³⁵ František Mareš, Stavitel Pavel Ignác Bayer, *PAM XXIV*, 1910–1912, sl. 123–134, 361–370, 449–460. – Věra Naňková, Pavel Ignác Bayer – představy v literatuře a skutečnost, *Umění XXII*, 1974, s. 224–261. – VN [Věra Naňková], Bayer, Pavel Ignác, in: Vlček (pozn. 24), s. 47–50.

³⁶ Nejnověji Martin Šanda, *Antonio Ehorto Martinelli jako schwarzenberský knížecí architekt a stavitel* (diplomová práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2011. – Starší práce cituji podle potřeby níže.

³⁷ Naposledy Andreas Kreul, *Johann Bernhard Fischer von Erlach. Regie der Relation*, Salzburg 2006, s. 258–260, 276–278, 280–281. – Martin Krummholz, Vídeňské rezidence Schwarzenbergů a Johann Bernhard Fischer z Erlachu, in: Gaži (pozn. 3), s. 207–218. – Alexandra Brauner, *Die klassizistischen Fassadenentwürfe für das ehemalige Stadtpalais Schwarzenberg in Wien* (diplomová práce), Institut für Kunstgeschichte, Universität Wien, Wien 2008. – Harald Zinner, *Das Gartenpalais Mansfeld-Fondi-Schwarzenberg. Genese eines barocken Gartenpalais unter Einbeziehung des Milieus der Wiener Adelsarchitektur* (diplomová práce), Institut für Kunstgeschichte, Universität Wien, Wien 2011.

³⁸ Jan Ivanega, *Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny*, Praha 2014. – Idem, *Lovecký zámek Ohrada a schwarzenberská sídla na panství Hluboká nad Vltavou*, Praha 2014. – Další pojednání o jednotlivých stavbách cituji na příslušných místech.

³⁹ Zpracována byla naopak činnost knížete Jana Adolfa II. (1799–1888). Jindřich Vybíral, *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999, s. 25–109.

⁴⁰ Rezidenční bádání má v německojazyčné i české literatuře již hlubokou tradici, v našem prostředí sahající až k průkopnickým studiím Jaroslava Pánka a Zdeňka Hojdy. Přehled bádání Ivanega (pozn. 38b), s. 9–12.

⁴¹ Vzhledem k dvorskému působení knížete Adama Františka vždy nanejvýš několikaměsíčnímu, během jihočeských pobytů, zejména v lovecké sezóně, kníže mezi objekty často cestoval.

⁴² Zdeněk Hojda, Rezidence české šlechty v baroku. Několik tezí, in: Lenka Bobková (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 161–178, zde s. 163.

přestaveb knížecích zámků v centrech jednotlivých panství a ojedinělých zámeckých novostaveb⁴³ se knížecí stavitelé a stavební řemeslníci zabývali zejména stavbami při hospodářských a patronátních objektech. Vesměs šlo o umělecky nevýrazné realizace. Z toho přirozeně vyplývá otázka, zda vůbec stavby na venkovských schwarzenberských panstvích, jimiž se zabývám především, spadají do rámce dějin umění. Podívejme se kupříkladu na budovu bývalého panského špitálu – později fary – ve Skočicích (p. Protivín, 1715) [obr. 2]. Je nevzhledná stavba, navíc poznamenaná nevhodným využitím v nedávné minulosti, uměleckým dílem? Může být za umělecké dílo označena jen proto, že ji navrhl architekt Pavel Ignác Bayer, osobnost patřící sice okrajově, ale přece, do kánonu „českých dějin umění“? Proč a jak se takovým objektem zabývat? Nestačí se spokojit s faktografickým konstatováním Bayerova autorství a datací, jak učinila Věra Naňková?⁴⁴ Mám za to, že i přes výtvarnou nevýraznost je třeba se podobnými stavbami zabývat a nespokojit se pouze s opakováním závěrů staršího bádání. Po mém soudu je užitečné pokusit se o nové zhodnocení schwarzenberských staveb na základě odlišných výchozích otázek. Do množiny objektů v zorném poli dějin umění patří vedle malířských a sochařských prací i architektura, jež může mít různou kvalitativní úroveň. Pro objasnění okolností vzniku uměleckých děl stojí zato zabývat se nejen díly výtvarně kvalitními, ale i ukázkami běžné dobové produkce na hraně (a jak ještě uvidíme, často i za ní) „pouhého“ řemesla. Právě zkoumání vztahu architektury, stavitelství a řemeslné zedničiny na barokních schwarzenberských panstvích stojí v pozadí následujícího výkladu. Usiluji o poznání původního kontextu staveb, motivů vedoucích k jejich realizaci a způsobů realizace, jakož i o přiblížení důvodů volby konkrétních forem. Stranou pozornosti nezůstane ani vybavení zkoumaných objektů, opět především se zřetelem na okolnosti jeho pořízení.⁴⁵ Pokud bylo dosavadní bádání vedeno otázkami *Co?*, *Kdo?*, *Kdy?* (autorství a datace staveb a výbavy), pak moje tázání směřuje k hledání odpovědí na dotazy *Proč?* a *Jak?* (proč byla díla realizována právě tak a ne jinak, jak probíhal jejich vznik).

Text disertace je rozdělen do několika částí. Na úvod, v němž objasňuji východiska metodologická i pramenná, navazuje stať o schwarzenberských stavebních řemeslnících – od vídeňského architekta Antona Erharda Martinelliho až po venkovské zednické a tesařské mistry. Zajímá mě, proč byli jednotliví řemeslníci přijímáni, za jakých podmínek pracovali a co bylo náplní jejich činnosti. Další kapitola je zaměřena na problém staveb při patronátních objektech (kostelech, kaplích, špitálech).⁴⁶ Samostatně zkoumám i dosud opomíjenou problematiku slavností svěcení a kladení základních kamenů. V následující stati se zajímám o

⁴³ Za Adama Františka byly zásadně přestavěny zámky Postoloprty a Hluboká nad Vltavou, dílčí – stále však výrazné – přestavby proběhly ve Vimperku, Mšeci, v Chýnově, v Třeboni a na Orlicí, menší práce pak ve Schwarzenbergu i jinde. Z knížecí iniciativy vznikly i dva nově vystavěné lovecké zámky Hirschstetten u Vídně a Ohrada u Hluboké nad Vltavou.

⁴⁴ Naňková (pozn. 35b), s. 49.

⁴⁵ Zařazení zkoumání mobiliáře do práce věnované především architektuře může působit nadbytečně, vyplývá však z dobového vnímání neoddělitelné spjatosti stavby a její výbavy. Přesto se zde budu zabývat mobiliářem spíše náznakově, podrobné vyhodnocení barokní výbavy (zejm. patronátních kostelů) na schwarzenberských panstvích provedu samostatně.

⁴⁶ Z prostorových důvodů opomím školy, které také spadaly pod knížecí patronát. Samostatné školní budovy na schwarzenberských panstvích hojněji vznikají až ve druhé půli 18. věku. Ve sledovaném období jsou ojedinělé samostatné školy vesměs zčásti či zcela roubenými stavbami.

stavby při „*Pracht- und Lust-Gebäuden*“: vrchnostenských zámčích a palácích.⁴⁷ Zabývám se i obrazovou výzdobu zámků a jejich dobovými návštěvami, prozatím soustavně nezkoumanými. V těchto podkapitolách sleduji šíři stavebních úloh na schwarzenberských panstvích a způsoby jejich řešení, vždy v širším sociálním kontextu. Neopomím ani prezentování nových dílčích faktografických poznatků. Na analytickou část práce navazuje závěr, v němž si kladu za cíl ze získaných poznatků vyvodit obecnější charakteristiky schwarzenberského stavebního podnikání.

Předložená práce by mohla být napadnuta jako příklad „*faktopisectví*“, případně „*rozšafného splývání s mlouvou a intencí pramenů*“.⁴⁸ Nepopírám, že možnost nechat se unést a plout na vlnách často rozkošných pramenných marginálií je lákavá. Čtenáři se na následujících stranách může zdát, že jsem snadnosti deskripce podlehl. Deskriptivnost však není dokladem mého „utopení“ v moři pramenů, ale vědomě zvolenou vyprávěcí strategií.⁴⁹ Když některý barokní „umělecký mikropříběh“ (přijímání řemeslníka, přestavba kostela atp.) na základě pramenů „převyprávím“, nečiním tak samoúčelně, jen pro příběh sám, ale proto, že ten který „uměleckohistorický fakt“ odpovídá na některou z nastolených otázek a je tudíž funkční v rámci celku.

Části textu fungují jako samostatné dílčí studie. Kýžený plastický obraz schwarzenberského stavebního podnikání vznikne v jejich kombinaci. Neusiluji o sepsání všech (pře)staveb na knížecích panstvích. Z řady pramenně doložených akcí vybírám reprezentativní příklady, přičemž výběr vyprávěných příběhů je veden snahou o interpretaci. Zkoumaná díla ani děje nevnímám jako uzavřené celky s jedním daným významem, ale naopak jako prvky nadané více možnými smysly.⁵⁰ Takový postoj přirozeně nevede k rezignaci na správnost interpretací, některé výklady uměleckého díla jsou zjevně věrohodnější než jiné. Jako podmínku správnosti interpretace tak nevnímám otázku, zda je představený výklad „objektivně pravdivý“ (v duchu Rankeho základní otázky „*Wie es eigentlich gewesen ist?*“), ale zda je interpretace logicky i věcně správná, odpovídající stavu poznání a ověřitelná.⁵¹ Zachovávám si odstup od objektivistických představ, zároveň však věřím ve schopnost uměnovědy poznávat minulou skutečnost.⁵² Výhodou naší disciplíny je v tomto ohledu fakt, že se zpravidla zabývá fyzicky dochovanými uměleckými předměty, jež jsou nejvěrohodnějšími doklady své vlastní minulosti a zhmotněním vazeb mezi minulostí a

⁴⁷ Zařazení patronátních objektů před zámecké stavby nemá hodnotící význam (tj. nemyslím si, že by kostel byl důležitější než zámek), respektuje však dobovou teorii vnímající implicitně sakrální stavbu jako vyšší úlohu. – Z prostorových důvodů se nezabývám hospodářskými stavbami, a to ani těmi, jež měly význam pro knížecí reprezentaci (hospodářské dvory, panské sýpky atp.). Zaslouhují si samostatnou pozornost. Srov. Jan Žižka, K podobě schwarzenberských hospodářských dvorů, in: Gaži (pozn. 3.), s. 47–78.

⁴⁸ Dušan Třeštík, Faktopisci a dějepisci, in: Idem, *Češi a dějiny v postmoderním očistci*, Praha 2005, s. 47–67. – Milena Bartlová, Královské umění a stav české uměleckohistorické medievalistiky AD 2010, *Dějiny – teorie – kritika* V, 2010, s. 261–270, zde s. 265.

⁴⁹ Jörn Rüsen, *Historik. Theorie der Geschichtswissenschaft*, Köln – Weimar – Wien 2013, s. 209–219.

⁵⁰ Richard Müller – Pavel Šidák (edd.), *Slovník novější literární teorie. Glosář pojmů*, Praha 2012, s. 234–238. Umberto Eco, *Meze interpretace*, Praha 2004, s. 64. – Stephen Bann, Meaning/Interpretation, in: Nelson – Schiff (pozn. 8), s. 128–144.

⁵¹ Keith Moxey, The History of Art after the death of the „Death of the Subject“, *Umění* XLVI, 1998, s. 402–409. – Jan Horský, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha 2009, s. 26–31, 51. – Gadamer (pozn. 1), s. 49.

⁵² Horský (pozn. 51), s. 55–57, 79–88.

současností.⁵³ Nežádoucí, ale častou komplikací bádání je zánik řady uměleckých děl, o jejichž existenci a vzhledu jsme zpraveni pouze zprostředkovaně.

Tím se dostávám k otázce výchozích pramenů předložené práce. Jakkoliv chce být prací umělekohistorickou, je postavena především na studiu písemných pramenů, zejména úřední korespondence, účetního materiálu a plánové dokumentace schwarzenberské provenience.⁵⁴ Volba materiálu je dána výchozími otázkami práce, jež směřují k poznání okolností vzniku staveb na schwarzenberských panstvích a jejich zasazení do sociálního kontextu. Právě pro poznání okolností průběhu a motivací jednotlivých stavebních akcí jsou písemné prameny nezbytné. Sebelépe provedený formální rozbor, řekněme oltářního plátna Daniela Grana pro kostel v Ondřejově (panství Český Krumlov), neobjasní důvody, proč kníže jako autora obrazu určeného do zapadlé jihočeské farnosti zvolil vídeňského malíře.⁵⁵ Po pročtení příslušných knížecích reskriptů a zpráv krumlovských úředníků je zřejmé, že volba byla v souladu se stavební úlohou reprezentativního farního kostela založeného na zelené louce jako zhmotnění patronátních povinností vrchnosti a současně vyjádření knížecí zbožnosti.⁵⁶ Zároveň je volba pramenů ovlivněna hlavním předmětem mého zájmu, totiž architekturou, která je ze své podstaty „více nebo alespoň jinak než díla volného umění spojena se sociálními, ekonomickými a politickými podmínkami“. Ty jsou poznatelné pomocí písemných materiálů, umožňujících pochopení stavby jako součásti sociální praxe.⁵⁷ Toto východisko neznamená ignorování potřeby autopsie, která je v případě architektury nezbytnou podmínkou pochopení jejího fungování a kvalit.

Na tomto místě je třeba podtrhnout konstruktivistický charakter práce. Je výsledkem řady intertextuálních „překladů“: na jejím počátku stojí umělekohistorická událost (např. objednávka sochařské výzdoby oltáře), který její svědci či aktéři písemně zachytí. To je první intertextuální převod: lidské jednání je převedeno do řeči smlouvy či korespondence nebo třeba zhmotněno v řezbě. Druhým překladem je můj způsob čtení daného pramene (smlouvy, účetní kvitance či sochy), jehož svědectví „překládám“ do svého jazyka a pokouším se je zasadit na smysluplnou pozici ve vystavěném textu. Konečně posledním „překladem“ je čtenářský akt. Je zjevné, že v každém jednotlivém převodu řetězce událost–pramen–narátor–čtenář může dojít k posunu významu (jedna reprezentace je zastupována jinou reprezentací).⁵⁸ Toto zjištění je současně zavazující i osvobozující: zavazující je ve smyslu apelu na mou autorskou zodpovědnost (a důvěru čtenáře vůči mé řemeslné poctivosti), osvobozující je ve smyslu možnosti kladení nových otázek již známým pramenům – z dopisu, který četli badatelé a badatelky předcházejících generací, ze své pozice nutně získám odlišné informace, než dřívější uměnovědci. To je jádro v záhlaví citovaného práva, potřeby a snad i

⁵³ Paul Mattick Jr., Context, in: Nelson – Schiff (pozn. 8), s. 110–127.

⁵⁴ Podrobně v závěrečném soupisu.

⁵⁵ Lubomír Slavíček, Úvod II k bloku Písemné prameny a dějiny umění, in: Milena Bartlová – Hynek Látal (edd.), *Tvarujete si sami? Sborník 3. sjezdu historiků umění*, Praha 2011, s. 225–229. – Mattick (pozn. 53), s. 113.

⁵⁶ Takový závěr zní vágně a triviálně, zdánlivě samozřejmě. Právě přezkoumání zdánlivých samozřejmostí a jejich ověření je ve středu mého zájmu. Podrobně níže.

⁵⁷ Jindřich Vybíral, Úvod k bloku Architektura jako umění, in: Bartlová – Látal (pozn. 55), s. 157–159.

⁵⁸ Wolfgang Kemp, Narrative, in: Nelson – Schiff (pozn. 8), s. 62–74, zde s. 70. – Horský (pozn. 51), s. 27 an. – Milena Bartlová, Reprezentace, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa, *Kultura jako téma a problém dějepisců*, Brno 2006, s. 63–70.

povinnosti ustavičného psaní dějin (umění). Uvědomění si otevřenosti pramene vůči novým otázkám je zásadním oprávněním předložené disertace, jež se v řadě případů dotýká témat již zpracovaných.

Ediční poznámka

Výchozí prameny práce jsou většinou v němčině, v některých případech latinsky, italsky a ojediněle česky. To mě stavělo před problém, v jakém jazyce uvádět citace pramenů. Z hlediska čistě řemeslného by bylo nejkorektnější prameny uvádět v původním znění. Vzhledem k požadavku plynulosti textu a vstřícnosti vůči čtenáři jsem se však rozhodl ve většině případů pro překlad do moderní češtiny. V případě jazykově sporných či věcně mimořádně významných pasáží cituji originální znění pramene v příslušné poznámce, v případě potřeby i v samotném textu citace, kterou vždy uvádím *kurzívou* v uvozovkách „“. Editorские zásahy jsem omezil na případné vypuštění nepodstatných částí textu, označené hranatými závorkami uzavírajícími trojtečku [...]. Výjimečně doplňuji chybějící písmeno či rozepisuji zkratku do hranatých závorek []. Originální znění pramenů důsledně transliteruji s respektem vůči zvláštnostem barokní němčiny, včetně neustáleného psaní velkých a malých písmen i rozkolísané interpunkci. Případné nezvyklé jevy označuji [!].

Obdobný problém je třeba řešit ve vztahu ke jménům hrdinů disertace, vesměs osob bilingvních či multilingvních a národnostně (v moderním smyslu) indiferentních. Rébus jsem se rozhodl řešit respektem vůči znění pramene (např. Johannes de Maggi místo v literatuře ustáleného Giovanni de Maggi, naopak Giacomo Antonio de Maggi místo Jakub Antonín de Maggi). V případě osob českého zemského původu, prokazatelně znalých češtiny uvádím jejich jméno v počeštěné podobě (tj. Wentzel Ant. Dworzak → Václav Antonín Dvořák aj.). V případě šlechty je situace ještě komplikovanější. V originálním německém znění ponechávám přízvisko, ovšem s českou předložkou (ze Schwarzenbergu místo ze Schwarzenberku/ze Švarcenberku), vlastní jména s respektem vůči dosavadní historiografické tradici a pro větší plynulost textu obvykle převádím do češtiny (s výjimkou Eggenbergů, kde se držím pro větší přehlednost německých jmen).

II. „...ist fleißig, und verstehet sein Sach ziemlich wohl.“ Knížecí stavitelé a řemeslníci stavebních profesí

V kapitole o schwarzenberských stavitelích a dalších řemeslnících stavebních profesí (zejm. zedníků a tesařích) mě bude zajímat personální zajištění stavebního provozu. Na jaké řemeslníky se knížata ze Schwarzenbergu obracela? Proč sloužili v jejich službách právě ti a ne jiní stavitelé? Zajímat mě bude, zda vznikla na knížecích panstvích hierarchizovaná struktura stavebních řemeslníků. Stranou zájmu nezůstane ani otázka panské podpory stavebních řemeslníků. Mým cílem je přiblížení průběhu kariér a ojedinele i vzdělávání jednotlivých tvůrců. V následujícím výkladu se opírám o schwarzenberské prameny k panským stavbám a personálním záležitostem stavebních řemeslníků. Biografické údaje doplňuji na základě matrik. Jejich výpověď na několika místech obohacuji o informace z poddanských seznamů. Nejprve představím knížecí stavitele.⁵⁹ V dalších podkapitolách se věnuji úřadu krumlovského políra a jeho nejvýznamnějšímu představiteli Franzi Fortinovi. Ze zřetele neztrácím ani jeho současníky, políry a řemeslníky na dalších schwarzenberských panstvích.

Ouvertura: knížecí stavitelé de Maggi a Pavel Ignác Bayer

Výklad o knížecích stavitelích lze uvést osobnostmi Giacoma Antonia a Johannese de Maggi a především Pavla Ignáce Bayera, k jejichž podrobně zmapovanému působení lze doplnit jen dílčí nové poznatky.

Na počátku vlády knížete Adama Františka ze Schwarzenbergu zajišťoval knížecí stavební podnikání na jihu Čech Giacomo Antonio de Maggi (kol. 1651–1706). Do do panské služby byl přijat již roku 1665 (!)⁶⁰ jako stavitel zodpovědný za práce na tehdejších schwarzenberských jihočeských panstvích Hluboká a Třeboň.⁶¹ Nejzásadnější etapa de Maggiho tvorby je spjata s vládou knížat Jana Adolfa a Ferdinanda Viléma, pro něž také připravil svůj nejdůležitější projekt – nerealizovaný návrh kompletní přestavby zámku v Třeboni (1688/1689).⁶² Působení Giacoma Antonia de Maggi bylo komplikováno zdoluhavou nemocí, která na přelomu 17. a 18. století zásadně ovlivnila jeho praxi. Na většině prací Giacoma Antonia de Maggi se tehdy podílel i jeho syn Johannes.⁶³

Johannesovi lze přiřknout soubor projektů pro poutní místo ve Skočicích (1701 a 1702) na tehdy nově zakoupeném statku Drahonice. Klíčovým objektem nově projektovaného poutního areálu měl být panský špitál, pro který Johannes de Maggi navrhl šestiosou a devítiosou variantu (nepravidelný rozvrh oken byl dán závislostí na starší zástavbě) [obr.

⁵⁹ K roli panského stavitele srov. Macek (pozn. 25), s. 247.

⁶⁰ Pramenně doložený rok přijetí zpochybňuje uváděný rok narození – jen těžko si lze představit de Maggiho přijetí do knížecích služeb ve funkci panského stavitele ve věku nějakých 14 let, tedy v době, kdy obvykle začínalo (nanejvýš probíhalo) učňovské školení. Vzhledem k nedostatku dalších údajů se však držím dosavadní tradice.

⁶¹ Podrobný přehled díla VN [Věra Naňková], de Maggi, Giacomo Antonio, in: Vlček (pozn. 24), s. 389–391. – Ebelová (pozn. 25), s. 104–105.

⁶² Tento počín si zasluhuje podrobný samostatný rozbor.

⁶³ Podepisuje se Johannes, nikoliv Giovanni. Vlček (pozn. 24), s. 391.

3].⁶⁴ Podobného rázu byla výstavba fary v Bošilci (p. Třeboň, 1704), navržené taktéž Johannesem de Maggi, který tehdy pracoval místo svého ochořelého otce.⁶⁵ V prvním plánu (šestiosá varianta) mladého de Maggiho se podle třeboňského hejtmána provádějící polír nevyznal. Hlubocký polír měl proto připravit nové plány (sedmiosá varianta) [obr. 4] a setkat se osobně s provádějícím mistrem na staveništi, aby mu vše vysvětlil.⁶⁶ Podle tohoto druhého projektu byla bošilecká fara do léta 1706 vystavěna.

Neznámé projekty umožňují rozpoznat Johannesem de Maggi jako stavitele nanejvýš strohého rukopisu. Přesto není jeho dílo nezajímavé: srovnání projektů pro Skočice a Bošilec ukazuje, jakými prostředky hlubocký stavitel odstupňoval formální pojetí staveb podle jejich účelu. V návrzích obměňoval téma patrové stavby na obdélném půdorysu s valbovou střechou a fasádou členěnou horizontálně přízemním soklem, etážovou a korunní římsou. Plány se liší v detailech. V projektu venkovské fary v Bošilci de Maggi nepoužil žádný zdobný prvek vyjma komínů, jež citují typické detaily používané stavitelovým otcem a lze je vnímat jako „de maggiovskou signaturu“. Naopak v návrzích pro Skočice Johannes de Maggi zpevnil nároží budovy pilastry, v patře projektoval okenní ostění s uchy a nad vchod umístil knížecí erb. Nepříliš náročné prvky ve svém součtu mohly přispět k zásadně odlišnému působení skočické budovy na diváka. De Maggi upozorňoval urozené i poddané poutníky, přicházející do regionálně oblíbeného poutního místa, na schwarzenberskou zbožnost a vrchnostenskou patronání podporu poutního místa.⁶⁷

S Giacomem Antoniem i Johannesem de Maggi přicházel do častého styku Pavel Ignác Bayer (kol. 1656–1733), pražský architekt a nesmírně plodný autor, činný téměř půlstoletí v Praze i jinde v Čechách. K jeho dílu, podrobně prozkoumanému Věrou Naňkovou, lze doplnit jen jednotlivosti.⁶⁸ Na tomto místě mě budou zajímat dosud nepovšimnuté okolnosti jeho schwarzenberské služby, později upozorním i na jeho nově identifikované neznámé projekty.⁶⁹ Bayer byl do panských služeb přijat v roce 1702 jako stavitel pro panství Postoloprty. Jeho kompetence jasně stanovil knížecí inspektor Bořek, podle něž měl postoloprtský hejtmán Sonntag s pražským architektem „*promyslet vše nezbytné, nechat jej obhlédnout místa, aby dobře zhotovil to i ono disegno a aby mohlo být nejpoddaněji odesláno Jeho Knížecí Milosti k milostivé dispozici.*“⁷⁰

⁶⁴ Johannes de Maggi, Nárys panského špitálu ve Skočicích (devítiosá varianta), 1701. Nelavírovaná perokresba bez měřítka, nesignováno, 20,2×32,1 cm, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1845, sign. IIS 4d, kart. 69, fol. 24 (kolorovaná kopie v SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6B8 1, fol. 126). – Johannes de Maggi, Nárys panského špitálu ve Skočicích (šestiosá varianta), 1701. Šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 20 loktů, nesignováno, 20,4×31,5 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f.

⁶⁵ Johannes de Maggi, Hluboká, 26. dubna 1704, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 55b, fol. 10. – První plány (půdorys patra 19,5×30,1 cm, nárys 18,5×29,8 cm) Ibidem, fol. 8, 9. Legenda plánu a rozpočet na 350 zl za zednickou práci, 200 sáhů kamene, 40 000 cihel, 350 věder vápna Ibidem, fol. 7.

⁶⁶ Höfflinger de Maggimu, Třeboň, 5. května 1704, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 55b, fol. 11–12. – Nové plány fary v Bošilci (půdorys přízemí 20,1×31,5 cm, půdorys patra 19,8×31,4 cm, nárys 20×31,3 cm) Ibidem, fol. 14–16.

⁶⁷ Stavba nebyla realizována. K tomu podrobně níže ve výkladu o Bayerových skočických projektech.

⁶⁸ Souhrnně na základě starší autorčiny disertace, monografické studie a dílčích materiálových prací VN [Věra Naňková], Bayer, Pavel Ignác, in: Vlček (pozn. 24), s. 47–50.

⁶⁹ Srov. níže výklad o Skočicích.

⁷⁰ „*Den von IFGn gdst aufgenommenen baumeister hrn Paul Payer thue hiemit übersenden, mein hochgeehrter hlr wird zuzufolge IFGn gdst verordnung der Postelberger jezic- und zuerbauen komenden*

K dalšímu prohloubení spolupráce pražského stavitele s knížecími úředníky došlo následujícího roku, kdy se účastnil inspekce stavby třeboňského pivovaru. Významná stavba, kterou podle projektu Giacomina Antonia de Maggii prováděl jeho syn Johannes, vykazovala četné nedostatky. Jejich odstranění měli během setkání v květnu 1703 projednat a následně navrhnout knížeti Francesco Martinelli a Pavel Ignác Bayer.⁷¹ Pražský architekt uvedl, že jsou chyby objektu „*dosti veliké [zimblich groß]*“ a připsal je na vrub mladému de Maggimu. Bayerovo hodnocení nejspíš nebylo zcela korektní, neboť situaci hodlal využít ve svůj prospěch a předložil vlastní návrh oprav.⁷² Kníže však upřednostnil řešení navrhané starším Martinellim. Ještě téhož roku navrhl Bayer další jihočeskou stavbu, faru v Purkarci (p. Hluboká), realizovanou po roce 1704.⁷³ V zástupu za churavějíčího de Maggii předložil i plán pro posléze postavenou hlubockou panskou sýpku.

Nepochybně na základě těchto zkušeností a spokojenosti s Bayerovým postupem při navrhování úprav postoloprtského zámku jej kníže Adam František ze Schwarzenbergu 22. září 1706 jmenoval knížecím stavitelem. Měl být zodpovědný za stavební podnikání na všech českých panstvích. Specifikace Bayerových povinností výslovně uvádí všechny tehdejší české rodové majetky Hluboká, Třeboň, Postoloprty, Vlčice a Drahonice.⁷⁴

Bayer nebyl jediným uchazečem o uvolněný post, zájem stát se knížecím stavitelem měl i jistý Lucas Antonio Rappa.⁷⁵ Pozornosti schwarzenberských úředníků jej v červenci 1706 doporučil pražský fortifikační inspektor, snad Giovanni Antonio Lurago. Představil se i sám Rappa, jehož dopis stojí za pozornost především jako doklad sebeprezentačních strategií barokního řemeslníka.⁷⁶ Svou žádost o přijetí do schwarzenberských služeb podporoval logickými argumenty. Nejprve připomněl vyučení u svého otce, „*který byl sám známým stavitelem v Janově a vystavěl tam i jinde různé pěkné paláce*“, pokračoval připomínkou zdokonalování svých schopností během tovaryšské cesty a výčtem staveb, na nichž působil. S těmito informacemi se však kníže Adam František nespokojil a nařídil informovat se na Rappu v Českých Budějovicích, kde právě prováděl solnici.⁷⁷ Ačkoliv Rappa místo knížecího stavitele nezískal, příležitostnou práci v panských službách prováděl – již pod dohledem svého úspěšnějšího konkurenta Bayera mu byla svěřena realizace koňských stájí v Třeboni.⁷⁸

gebeuen halber mit Ihme all nothwürdiges überlegen, Ihme die orthen besichtigen laßen, womit ein und anders dissegno wohlständig verfertigt und IFGn zur gdsten disposition in unterthl eingeschickt werden könte.“ Bořek Sonntagovi, Praha 17. února 1702, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 7D 3h, s. f. – Přehled Bayerova platu podává Mareš (pozn. 35), sl. 125.

⁷¹ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 6Bß 2a, fasc. I, 1662–1709, s. f. – František Mareš, Die Martinelli-Frage. Beiträge zur Geschichte der Wiener Barockbauten, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* XXVII (N. F.), 1901, s. 210–219, zde s. 210. – Vlček (pozn. 24), s. 48. – Šanda (pozn. 36), s. 18. – Srov. též výše uvedený výklad o Martinellim.

⁷² Koncept knížecího reskriptu, Laxenburg, 2. června 1703, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 6Bß 2a, fasc. I, 1662–1709, s. f. – Bořek knížeti, Praha, 9. června 1703, *ibidem*.

⁷³ Bořek hlubockému hejtmanovi, Heřmanovy Sejfy, 1. července 1703, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 3Ka 28b, fol. 96. – V dopise citovaný plán se nepodařilo dohledat. Další prameny *ibidem*.

⁷⁴ Knížecí reskript, Hluboká, 22. září 1706, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2562, sign. 7D 3, kart. 430, fol. 2–3 (další opisy zaslány na příslušná panství). – Mareš (pozn. 35), sl. 127–128.

⁷⁵ *Ibidem*, sl. 127. – Vlček (pozn. 24), s. 538.

⁷⁶ Lucas Antonio Rappa vrchnímu hejtmanovi, Budějovice, 31. července 1706, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 7D 8a, fol. 24–25.

⁷⁷ Knížecí reskript, Vídeň, 31. července 1706, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 7D 8a, fol. 24.

⁷⁸ Frankstätter knížeti, Hluboká, 16. září 1706, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 2, fol. 276.

Práva i povinnosti nového knížecího stavitele Bayera shrnul již František Mareš.⁷⁹ Pražský stavitel byl pověřen zejména povinnostmi vizitací na panstvích a vedením stavebních prací. Bayer si vymínil možnost svěřit realizaci „*dobrému a dobře zkušenému polírovi*“. Během jednání o svém přijetí si stěžoval na to, že knížecí úředníci svěřují realizaci panských staveb „*nezkušeným zedníkům a tesařům*“ podle svého vlastního názoru. Jako podmínku svého nástupu do služby proto trval na spolupráci knížecí správy. Panským úředníkům mělo být napříště odejmuto právo nechat provádět přestavby bez vědomí architekta či knížecího inspektora.⁸⁰

Zprvu byl Bayer přijat bez stálého platu. Teprve v roce 1710 mu kníže přiznal výplatu 200 zl ročně (45 zl z velkých panství Postoloprty, Třeboň, Hluboká, 25 zl 30 kr z malých panství Vlčice a Drahonice) s náležitými dietami a tovaryšským grošem (tj. 1 grošem za každý pracovní den každého tovaryše na stavbě) za „*kapitální stavby*“ prováděné jím domluvenými „*dobrymi a zdatnými*“ tovaryši. Naopak na stavby a opravy prováděné místními zedníky měl Bayer napříště pouze přispívat radou a případně plány, za něž mu nenáleželo nic nad stálý plat.⁸¹

S naznačenými kompetencemi se Pavel Ignác Bayer pustil do budování aparátu více méně stálých spolupracovníků, na jejichž potřebnou kvalitu soustavně panské úředníky upozorňoval. V roce 1707 například trval na tom, že na panství Třeboň je třeba mít k dispozici dobrého tesařského mistra kvůli různým stavbám, zvláště kvůli probíhající přestavbě kostela sv. Vincenta v Doudlebech. Pražský stavitel zároveň jistého řemeslníka na místo doporučoval. Třeboňskému hejtmanu současně navrhl, aby před přijetím tesaře trval na předložení rysu, „*aby bylo hned vidět, co umí*“.⁸² Při téže stavbě přikazoval polírovi, „*abyστε vy i zedničtí tovaryši pracovali pilně, obzvláště aby nádeníci přicházeli brzy ráno včas na stavbu*“, což odráželo zájem na ochraně panských důchodů (tovaryši byli placeni denním platem).⁸³ Zároveň stavitel chránil svá práva svrchované autority ve stavebních záležitostech. Když se dozvěděl, že by mohla doudlebská stavba probíhat podle plánu políra Pietra de Maggiho, okamžitě protestoval.⁸⁴

Stejně tak chránil své řemeslníky, když v roce 1710 důrazně doporučoval knížecímu inspektorovi Frankstätterovi, aby stavby nechal vést jen jedním, Bayerem doporučeným polírem. Pokud by na staveništi působili dva políři dosazení vrchností, „*wurde ein bau wie zu Babel heraus kornen*“.⁸⁵

Dalším výrazným momentem Bayerovy služby v roli arbitra kvality stavebních prací na panstvích byl spor kolem výplat na přestavbě kostela sv. Kateřiny v Kestřanech (1710, p. Protivín). Dva variantní návrhy svatyně předložil Bayer po dubnové obhlídce stavby v květnu

⁷⁹ Mareš (pozn. 35), sl. 127–128.

⁸⁰ Nedatovaný Bayerův dopis (kol. 1706), SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6B8 1, fol. 88.

⁸¹ Nedatovaný opis knížecího reskriptu (Frankstätterovi), Vídeň, 19. března 1710, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 7D 3h, s. f.

⁸² Bayer třeboňskému hejtmanovi, Praha, 23. května 1707, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 64b, fol. 9.

⁸³ Pavel Ignác Bayer, Instrukce pro políra Petra na stavbě v Doudlebech, Hluboká, 30. dubna 1707, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 64b, fol. 11–12

⁸⁴ Bayer třeboňskému hejtmanovi, Praha, 9. června 1708, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 64b, fol. 4–5.

⁸⁵ Výtah z dopisu Bayera Frankstätterovi, Praha, 26. dubna 1710, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 7D 3, s. f.

1710.⁸⁶ V případě jednoho projektu navrhoval přístavbu nové kvadratické lodě na místě stávající lodě, jejíž zbytek měl být využit jako kněžiště [obr. 5].⁸⁷ Ve variantním návrhu, který prosazoval, doporučoval pražský stavitel změnu orientace svatyně a stržení většiny starého zdiva až na část, která měla sloužit jako sakristie.⁸⁸ Sporným bodem organizace stavební akce byly výplaty. Bayer navrhoval pro políra výplatu 30 kr denně. Navržená suma byla podle protivínského hejtmana Záhorky zbytečně vysoká. Z šetření jeho úřadu prý vyplývalo, že provádějící polír měl mít nárok nanejvýš na 27 kr denně.⁸⁹ Podrážděná reakce pražského architekta výmluvně ukazuje odlišné hodnoty, které oproti šetřivému knížecímu úředníkovi zastával. Bayer Záhorku upozornil, že „*schopnost jednoho člověka není stejná jako schopnost jiného, stejně tak si nejsou rovni zedníci,*“ což by se mělo odrazit v rozdílných platech. Za navrhované vyšší platy se Bayer údajně zaručil svou ctí a neviděl prostor pro jejich snížení.⁹⁰ Spor byl opět kompetenční. Záhorka jednal na základě levnější nabídky místního zednického políra Philipa Pentze, jenž oproti Bayerem navrhované stavbě projektoval levnější úpravu staršího objektu. Ekonomická nenáročnost Pentzova řešení rozhodla. Záhorka doporučil knížeti k provedení realizaci Pentzův návrh, a to i přesto, že nebyla podle jeho mínění tak pěkná, jako Bayerova varianta.⁹¹ Knížecímu úředníkovi však šlo především o ochranu peněz vrchnosti.

Až na tento ojedinělý neúspěch však byl Pavel Ignác Bayer tak úspěšný, že v druhém desetiletí 18. století prakticky monopolizoval se svými řemeslníky knížecí stavební podniky od Postoloprty přes Jinonice až po Hlubokou. S nepochybnou nadsázkou, přesto výmluvně, to ostatně konstatoval Franz Fortin ve své žádosti o přidělení práce na některém z knížecích panství (pomiňme, že stížnosti na nedostatek práce, uzurpované mistrem odjinud, byly tradičním topoi rétoriky cechovních řemeslníků).⁹² Bayerovu autoritativní roli stvrzuje i fakt, že se roku 1709 podílel na formulaci statut postoloprtského cechu zedníků, kameníků a tesařů.⁹³

Bayerova knížecí služba nebyla prosta dalších konfliktů. Asi nejvýznamnější spor proběhl kvůli trhlinám ve zdivu nedávno nově provedeného křídla zámku v Postoloprtech. Na trhliny upozornil hejtman Nicolaus Christoph Sonntag knížeti v dubnu 1718.⁹⁴ V reakci Bayer přistoupil k pečlivé a logicky působící obhajobě svého díla.⁹⁵ Správně upozornil na to, že

⁸⁶ Prameny v SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2664, sign. IIIKα 12b, kart. 450.

⁸⁷ Pavel Ignác Bayer, Variantní návrh přestavby kostela v Kestřanech, 1710. Návrh úprav kostela sv. Kateřiny v Kestřanech – půdorys. Žlutě a zeleně lavírovaná perokresba s měřítkem 20 pražských loktů, nesignováno, 33×20,7 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3Kα 2 a/8, s. f.

⁸⁸ Pavel Ignác Bayer, Půdorys úprav kostela v Kestřanech, 1710. Žlutě a zeleně lavírovaná perokresba s měřítkem 20 pražských loktů, signováno, 38,1×25,4 cm. SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1726, sign. IIIKα 22e, kart. 62, fol. 12.

⁸⁹ Záhorka (?) Bayerovi, b. m., 22. dubna 1710 (koncept), SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2664, sign. IIIKα 12b, kart. 450, fol. 7.

⁹⁰ Bayer Záhorkovi, Praha, 26. dubna 1710, Ibidem, fol. 11–13.

⁹¹ Záhorka, Drahonice, 30. dubna 1710, Ibidem, fol. 14.

⁹² „...všechno pražský baumister svejma tovaryšema zastává...“ F. Fortin, Kornhaus, 19. března 1711, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 7D 8a, fol. 43. – Ebelová (pozn. 25), s. 105.

⁹³ Ibidem, s. 84.

⁹⁴ Sonntag knížeti, Postoloprty, 25. dubna 1718, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 6Bß 2a, fol. 39–40. – Vlček (pozn. 24), s. 418. – Naňková (pozn. 35a), s. 249, pozn. 46.

⁹⁵ Bayer knížeti, Praha, 14. května 1718, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 6Bß 2a, fol. 18–19.

stavba stála již několik let, aniž by se zdi jakkoliv potrhaly. Nově vzniklé trhliny dal do souvislosti s jím neautorizovanými stavebními úpravami – nově provedeným kanálem a oknem ve sklepech, které údajně provedl polír bez Bayerova vědomí na výslovný příkaz postoloprtského purkrabského písaře, uživatele dotčeného sklepa. Vinu ze statické poruchy a zodpovědnost za vzniklé škody tak pražský stavitel umně svedl na panského úředníka. Na věrohodnosti výkladu ubírá fakt, že v této době byl již dotčený písař Georg Carl Hoffmann mrtev. Bayerova argumentace, ačkoliv mohla být v jádru pravdivá, nutně musela působit jako snaha o svalení zodpovědnosti na někoho, kdo se již nemůže bránit. Nepřekvapí, že Adam František zodpovědnost za škody přičítal právě architektovi jako hlavní autoritě ve věci staveb. Stavebník trval na tom, aby byla škoda odstraněna na stavitelův náklad (šlo o snešení části kleneb v poškozené části zámku a jejich nahrazení klenbou sklenutou na pilíř v nákladu 58 zl 38 kr).⁹⁶

Výklad o Bayerovi lze prozatím uzavřít přitakáním názoru Věry Naňkové, pro niž byl pražský stavitel především solidním řemeslníkem.⁹⁷ Neopominutelný byl Bayerův podíl na „profesionalizaci“ knížecího stavebního podnikání. Právě Pavel Ignác Bayer jako první začal zdůrazňovat knížecím úředníkům nezbytnost svěřování stavebních prací řemeslníkům zkušeným, nikoliv jen levným. Že se členové panského úředního aparátu stavitelovými názory ne vždy řídili, je věc druhá. Již na tomto místě se objevuje rozpor mezi snahou vrchnosti ušetřit a potřebou reprezentativních staveb, pro podniky Adama Františka naprosto příznačný.

„...Unser allhiesiger baumeister Martinelli.“ Anton Erhard Martinelli

Bayerovým nástupcem ve funkci knížecího stavitele byl Anton Erhard Martinelli (1684?–1747), jemuž je od sklonku 19. století věnována soustavná pozornost.⁹⁸ Po vydání příkladného katalogu Martinelliho prací ve schwarzenberských službách lze k jeho dílu doplnit jen jednotlivosti. Na rozdíl od přístupu Martina Šandy, jenž se věnoval zejména formálnímu rozboru Martinelliho plánové dokumentace a provedených staveb, je následující výklad postaven na analýze písemných pramenů. Ve středu pozornosti nebudou stavby, spíše okolnosti jejich vzniku. Můj hlavní zájem se tak soustředí na to, jak prakticky Martinelli naplňoval svou funkci.

První doložený kontakt Antona Erharda Martinelliho se schwarzenberským prostředím spadá do roku 1703, kdy jako nedávno vyučený zednický tovaryš (učil se od r. 1699 u otce a od r. 1701 u Alexandra Oedtla) se svým otcem Francescem (1651–1708) navštívil panství Třeboň za účelem obhlídky tamního pivovaru, budovaného podle návrhu Giacomu Antonia de

⁹⁶ Lužický knížeti, Třeboň, 7. září 1718, 21. prosince 1718, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 6B8 2a, fol. 12–14; 9,11. – Knížecí reskript, 31. prosince 1718, *Ibidem*, fol. 8.

⁹⁷ Naňková (pozn. 35a), s. 242.

⁹⁸ Z klasických prací srov. Mareš (pozn. 71), s. 210–219. – Alexander Haideckí, *Die Dynastien Familien der italienischen Bau und Mauermeister der Barocke in Wien*, *Berichte und Mitteilungen des Altertums Vereines zu Wien*, XLI, 1906, s. 1–83, k Martinellimu s. 55–70. – Kompletní starší literaturu cituje Šanda (pozn. 36). – K Martinelliho moravskému dílu v lichtenštejnských službách Aleš Filip, *Architektonické dílo Antona Erharda Martinelliho v Čechách a na Moravě*, in: Jiří Kroupa (ed.), *Ars naturam adiuvars. Sborník k poctě prof. PhDr. Miloše Stehlíka*, Brno 2003, s. 151–175. – A. E. Martinelli je vnímán maďarskou historiografií umění jako významný architekt baroka v Uhrách, zejména kvůli stavbě invalidovny v Pešti. K tomu Pál Voit, *Der Barock in Ungarn*, Budapest 1971, s. 48–50.

Maggiho jeho synem Johannem.⁹⁹ Dosavadní badatelé si povšimli účasti Francesca Martinelliho na inspekci, zmínka o tom, že dorazil 27. května 1703 „*se svým synem*“, však zapadla bez povšimnutí.¹⁰⁰ Ačkoliv se ve Francescově rodině věnoval řemeslu ještě jeden ze synů (Johann Baptist, 1701–1754), při prohlídce pivovaru mohlo jít jediné o staršího Antona Erharda. Účast jeho otce na inspekci navazovala na dosavadní spolupráci Francesca Martinelliho s knížetem Ferdinandem Vilémem ze Schwarzenbergu, pro nějž od roku 1701 prováděl dílčí úpravy vídeňského městského paláce Am Neuen Markt.¹⁰¹ Přítomnost Francescova syna na třeboňské návštěvě se však vyjma citované zmínky v pramenech neodrazila. Tehdejší diskuse kolem úpravy de Maggiho stavby probíhala mezi Pavlem Ignácem Bayerem a Francescem Martinellim. I bez dalších pramenných zmínek se oprávněně lze domnívat, že mladý Anton Erhard v doprovodu svého otce sbíral zkušenosti.

První schwarzenberské zakázky Antona Erharda Martinelliho spadají do let 1708 a 1710, kdy pro knížete Adama Františka provedl lednici a další neurčené práce ve vídeňském městském paláci. Mimoto v následujících letech provedl knížecí jízďárnu a zejména vystavěl lovecký zámek Hirschstetten (po 1713).¹⁰² Ačkoliv František Mareš, přední znalec pramenů knížecí provenience, tvrdil, že jsme o stavbě objektu dobře zpraveni, příslušné materiály se dosud nepodařilo dohledat a případně nově zhodnotit. Dále se Anton Erhard Martinelli podílel na dostavbě schwarzenberského vídeňského zahradního paláce Am Rennweg.¹⁰³

Z hlediska úspěšné dosavadní spolupráce je pochopitelné, že se Adam František při hledání nového knížecího stavitele na prahu dvacátých let 18. století obrátil na ve Vídni sídlícího Antona Erharda Martinelliho. Pro historika umění z toho vyplývají nepříjemné důsledky. Značná část jednání o Martinelliho schwarzenberském angažmá probíhala ústně a v dochovaných písemných pramenech se neodrazila.¹⁰⁴ Právě možnost osobního kontaktu, pružnějšího než náročná korespondenční spolupráce s pražským Bayerem, se vši pravděpodobností stála za Martinelliho přijetím.¹⁰⁵ Otázku, nakolik kníže při Martinelliho přijetí reflektoval jeho architektonický jazyk, prozatím ponechám stranou.

Povinnosti knížecího stavitele (v dobových pramenech byl Martinelli titulován výhradně jako „*fürstlicher Baumeister*“, případně „*H[err]. Baumeister*“) určil kníže 9. března 1722.¹⁰⁶ Adam František v pěti bodech podrobně uvedl Martinelliho povinnosti i nároky. Na

⁹⁹ Haidecki (pozn. 98), s. 60.

¹⁰⁰ Höfflinger knížeti Ferdinandu Vilémovi, Třeboň, 30. května 1703, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 6B8 2a, fasc. I, 1662–1709, s. f.

¹⁰¹ Mareš (pozn. 71), s. 210. – Albert Ilg, *Das Palais Schwarzenberg am Heumarkt*, Wien 1895.

¹⁰² Mareš (pozn. 71), s. 211–212.

¹⁰³ Ibidem, s. 214.

¹⁰⁴ Např. knížecí reskript, Vídeň, 26. listopadu 1729, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII B8 2/1, kart. 246, fol. 33: Potvrzuje přijetí zprávy ze 7. listopadu ve věci návštěvy stavitele Martinelliho 2. listopadu na orlickém panství a jeho názoru na možnost opravy poškozené podlahy zlatého sálu v zámku. V pokoji purkrabího a sousední komoře by měla být provedena příčka na jednu cihlu, což kníže schvaluje. Dále po svém návratu do Vídně připravil rys k větší bezpečnosti stavby, což s ním kníže také osobně probral.

¹⁰⁵ František Mareš mimoto poukázal na „*persönliche Differenzen*“ mezi Bayerem a knížetem. Mareš (pozn. 71), s. 217. – Praktických problémů spolupráce s Bayerem si naopak povšiml Šanda (pozn. 36), s. 24–25.

¹⁰⁶ Opis knížecího reskriptu, Vídeň, 9. března 1722 (opis dvorské kanceláře z téhož dne), SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2562, sign. 7D 3, kart. 430, fol. 19–22. (další opis v SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 7D 3k, s. f. Je zjevné, že instrukce byla rozepisována na všechna panství.) – Dle F. Mareše se jmenovací dekret

prvním místě náležel staviteli roční plat 200 zl „na způsob, jako jeho předchůdci Bayerovi.“ Nad tuto sumu měl být Martinellimu vyplácen tovaryšský groš s výjimkou drobných staveb, k nimž nic neprojektoval a stavebních akcí trvajících méně než 2–3 dny. Kníže zdůraznil, že na stavbách s Martinelliho účastí se nemají podílet víc než tři učni, „aby byla stavba o to lepší a trvanlivější“.¹⁰⁷ Stěžejní povinností stavitele byly pravidelné návštěvy českých panství, které měly probíhat každoročně na jaře a na podzim. Náplní inspekčních cest měly být obhlídky prováděných a zamýšlených staveb (vždy na základě rozvahy příslušných hejtmanů) na panstvích Hluboká, Třeboň, Postoloprty i v Praze. Výsledkem Martinelliho návštěv měly být zejména in triplo zhotovené plány – jedna kopie byla určena pro knížecí kancelář, druhá po opatření aprobační pro příslušné panství a třetí pro políra, „aby se podle ní mohl řídit v nepřítomnosti knížecího stavitele“.¹⁰⁸ Z Martinelliho povinnosti „Augenscheinigung“, obhlídky stavení na vlastní oči, byly vyjmuty knížecí stavby na hlubockém a třeboňském panství, a to „z obzvláštní milosti vůči polírovi“ Lorenzu Habelovi. S přihlédnutím k jeho schopnostem a předchozí úspěšné spolupráci s Martinellim mělo stačit, aby vídeňský architekt pouze obhlédl Habelovy plány. Adam František ze Schwarzenbergu neopomněl zdůraznit, že má Martinelli „se svým služebníkem“ (často bratrem Johannem Baptistem)¹⁰⁹ nárok na proplacení cesty poštou či na panskou kolesku. Při pobytech na panstvích měl užívat řádné diety proplácené hejtmany. Citovaným knížecím reskriptem byl Martinelli vybaven na své první cestě na česká panství. Opisy byly zároveň rozeslány na panství a archivovány. Během prvního českého pobytu se architekt seznamoval s knížecími úředníky a stavbami, jejichž dozorem byl pověřen. Zároveň obeznámil členy správního aparátu se způsobem vyplácení svého platu. *Vice versa*, úředníci se seznámili s Martinellim a jeho kompetencemi.¹¹⁰ Na celkovou sumu přispívala jednotlivá panství poměrně podle své velikosti [obr. 6].¹¹¹

Ačkoliv podmínky Martinelliho platu odpovídaly dobovým zvyklostem, vídeňský architekt usiloval o získání mimořádných přílepků nad rámec smluvených stálých náležitostí. Z panství Vlčice hodlal v roce 1725 dosáhnout mimo svého platu ještě pravidelný roční příspěvek 30 zl.¹¹² Odvolával se přitom na fakt, že stejný příspěvek údajně náležel Pavlu Ignáci Bayerovi. S tímto argumentem však Adam František ze Schwarzenbergu nesouhlasil. Podle stavebníka se Bayerovi vyplácené prostředky vázaly na jeho vlčické stavby. V očích

nedochoval, ve výkladu o Martinellim se opíral o účetní materiál. Citovaný reskript je tak prozatím nejpřesnější známou specifikací Martinelliho práv a povinností. Mareš (1901), s. 217.

¹⁰⁷ Srov. obvyklou cechovní normu, podle níž neměl mít mistr víc než dva, nanejvýš tři učedníky, aby byla zajištěna potřebná kvalita jejich vzdělání. Ebelová (pozn. 25), s. 105.

¹⁰⁸ Šanda (pozn. 36), s. 15.

¹⁰⁹ V rejstřících hospitalit je při výdajích za pobyt Martinelliho často uveden i „jeho bratr“ – stavitelskému řemeslu se ze sourozenců Antona Erharda věnoval právě Johann Baptist, který se u staršího bratra vyučil. Srov. níže. – Haidecki (pozn. 98), s. 61.

¹¹⁰ Olbricht protivínskému hejtmanovi, Hluboká, 14. března 1722, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2562, sign. 7D 3, kart. 430, fol. 18.

¹¹¹ Srov. příspěvky panství Protivín – od prvního pololetí 1722 vyplácen pololetní příspěvek na Martinelliho plat 16 zl 15 kr (roční 32 zl 30 kr). Důchodní účty panství Protivín, SOA Třeboň, Vs Protivín, sign. I 6R 5 (inv. č. 1681–1701 pro léta 1722–1732). – Příspěvky panství Třeboň – od druhého pololetí 1722 vyplácen příspěvek na plat 45 zl celoročně, resp. 22 zl 30 kr pololetně. Důchodní účet panství Třeboň, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6R 1.

¹¹² Georg Anton Schmidt (hejtman), Vlčice, 27. října 1725 a 2. ledna 1726, SOA Třeboň, Cizí statky, inv. č. 574, kart. 198, Martinelli, fol. 4, 2. – Ke stavbám, jež Martinelli projektoval na vlčickém panství a za něž nárokoval příspěvek, srov. níže.

vrchnosti byla na prvním místě ochrana vlastních příjmů, nikoliv údajná tradice úřadu, jak ji vnímal stavitel. Jelikož Martinelli na vlčickém panství v předchozích letech žádné stavby neprovedl, odmítl mu kníže zpětně plat z tamních důchodů vyplatit.¹¹³

Občasné snahy o zvýšení platu nic neměnily na základním rytmu Martinelliho práce pro knížete. Byl dán výše zmíněnou povinností navštívit česká panství před stavební sezónou a po ní. Prameny vzešlé z činnosti vrchnostenského aparátu umožňují naplnění Martinelliho povinností poměrně podrobně poznat.¹¹⁴ Vyjdu zejména z tzv. rejstříků hospitalit („*Hospitalität-Uncosten Register*“), pravidelně sestavovaných soupisů nákladů za jídlo a nocleh osob pohoštěných za knížecí prostředky na schwarzenberských zámcích [tab. 1] [obr. 7].¹¹⁵

Na cestu do Čech se Martinelli poprvé vypravil již v březnu 1722. Na českých schwarzenberských majetcích pobýval i v listopadu a prosinci téhož roku.¹¹⁶ V dalších letech se na pravidelnosti návštěv vídeňského stavitele nic nezměnilo. V období 1722–1732 je pobyt před stavební sezónou a po ní doložen každoročně. Výjimku představuje rok 1726, kdy se nepodařilo prokázat posezónní návštěvu. Téhož roku Martinelli nad rámec svých běžných povinností navštívil štýrské schwarzenberské majetky (doloženě palác ve Štýrském Hradci). Podobně Martinelli zřejmě nebyl v Čechách na podzim 1731, což snad lze dát do souvislosti s jeho tehdejší ziskáním titulu císařského architekta.¹¹⁷ Mimo štýrské cesty dosavadnímu bádání unikl i Martinelliho pobyt na panství Scheinfeld/Schwarzenberg ve Středních Frankách, kam byl vyslán na obhlídku panských objektů a kvůli návrhům nezbytných oprav i novostaveb na podzim 1729.¹¹⁸ V roce úmrtí knížete Adama Františka, jenž zemřel v červnu 1732, cestoval Anton Erhard Martinelli na panství pouze před stavební sezónou. Na překážku Martinelliho povinností nebyl ani jeho pobyt ve Slezsku na jaře 1728, kdy nejspíše v Lehnici obhlížel stavbu tamní rytířské akademie, jejíž projektování mu je přičítáno. V této souvislosti nelze souhlasit s tím, že byla tehdejší cesta Martinelliho po českých schwarzenberských panstvích „*patrně značně formální*“, neboť z ní vzešlo několik vzápětí realizovaných projektů.¹¹⁹

Případ cest Antona Erharda Martinelliho za obhlídkami staveb na schwarzenberských českých panstvích plně potvrzuje dosavadní poznatky.¹²⁰ Ukazuje se, že služba knížecího stavitele s sebou přinášela povinnost dlouhodobých pobytů mimo domov. Jakkoliv prozatím

¹¹³ Koncept dopisu (Olbrichta?), Protivín, 13. ledna 1726, ibidem, fol. 1.

¹¹⁴ Aleš Veselý, Nové poznatky k dílu Františka Antonína Grimma a Paula Trogera pro Dietrichsteiny, *OHA* LXI, 2012, č. 2, s. 170–174.

¹¹⁵ Rejstříky jsou uloženy ve fondu schwarzenberské ústřední kanceláře v odděleních příslušných panství, resp. ve fondech velkostatků sub sign. 6Hy (v případě panství Český Krumlov sub sign. 7Hy).

¹¹⁶ Mareš datuje Martinelliho první cestu do dubna 1722, tehdy však byla proplacena, proběhla již v březnu. Mareš (pozn. 71), s. 217.

¹¹⁷ Haidecki (pozn. 98), s. 62. – Jeho poznatky nijak nerozvedla Brigitte Pohl, *Das Hofbauamt. Seine Tätigkeit zur Zeit Karls VI. und Maria Theresias* (disertační práce), Philosophische Fakultät der Universität Wien 1969, s. 29.

¹¹⁸ K pobytu Martinelliho ve Schwarzenbergu srov. níže. – Mareš zaznamenal Martinelliho plány opravy zámku ve Schwarzenbergu. Mareš (pozn. 71), s. 218.

¹¹⁹ Šanda (pozn. 36), s. 141. – Plány SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7Bß 11, s. f. – SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1771, sign. IIIKα 25d, kart. 65, fol. 45. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vlčice, sign. A 3Kα 2a/5, s. f.

¹²⁰ Veselý (pozn. 114), s. 171–173.

nelze sestavit definitivní itinerář Martinelliho cest,¹²¹ lze uvažovat o zhruba měsíčním soustavném pobytu v Čechách na jaře i na podzim, případně v zimě. Z hlediska knížecího stavitele byla jistě zásadní podmínkou jeho schwarzenberského angažmá možnost provádět další zakázky – ať již dodání plánové dokumentace, nebo vlastní vedení stavby – mimo knížecí služby.

Jak si povšimli již Aleš Filip a Martin Šanda, konec služby Antona Erharda Martinelliho souvisel s omezením stavebních podniků schwarzenberské vrchnosti po náhlé smrti knížete Adama Františka. Jejich tvrzení o propuštění Martinelliho 30. listopadu 1732 si však zaslouží dílčí korekci – jakkoliv právě v listopadu 1732 padlo rozhodnutí o konci výplat pravidelného Martinelliho mzdy, mělo účinnost od 1. ledna 1733.¹²² Teprve tímto datem končí desetiletí působení vídeňského stavitele ve schwarzenberské službě. Jeho další práce na knížecích panstvích byly příležitostnými zakázkami.¹²³

Provedený archivní výzkum umožňuje doplnit stávající znalosti o Martinelliho pracích pro Schwarzenbergy o několik projektů. Chronologicky první dosud neznámou stavbou vídeňského stavitele v Čechách byl kostel sv. Jakuba v Hřivicích (středočeský statek Velké Lipno), navržený roku 1723 [obr. 8a, b, c, d].¹²⁴ Stavba, provedená v následující stavební sezóně a vysvěcená na titulární svátek sv. Jakuba,¹²⁵ umožňuje upřesnit dosavadní hodnocení kvalit Martinelliho architektury a vhlédnout do způsobu jeho práce.

Lod' hřivické svatyně projektoval knížecí stavitel na půdorysu čtverci se blížícího obdélníku, k němuž se připojuje obdélný, polokruhově zakončený presbytář. K jeho jižní straně navrhoval Martinelli obdélnou sakristii. Zásadním momentem půdorysného a prostorového řešení je silně centralizující tendence, kterou Martinelli zdůraznil zaoblením rohů lodi. Tento výtvarně dominantní prvek se projevuje v interiéru a v odskoku kněžiště i v exteriéru. Podobně důsledně centralizované prostorové řešení je v Martinelliho tvorbě ojedinělé [obr. 9]. Náznak oblého rohu lodě se objevuje ve Wilfersdorfu (liechtensteinský kostel sv. Mikuláše, 1742), kde je však vnější nároží lodi pouze okoseno. Ve Wilfersdorfu Martinelli pracoval i s motivem konvexního projmutí závěru kněžiště, příbuzným k hřivickému řešení. Zaoblení rohu lodi v interiéru použil vídeňský stavitel i ve svých mladších schwarzenberských stavbách u sv. Máří Magdaleny (p. Prachatice), resp. u sv. Vojtěcha ve Lštění (p. Vimperk), kde se však centralizující ráz interiéru neprojevuje na vnějším plášti objektu. To platí i pro kostely sv. Jakuba v Kostelci na Hané (liechtensteinské

¹²¹ Ideální by bylo dohledat případné Martinelliho kvitance, jimiž potvrzoval proplácení diet. Na základě dosavadních zkušeností s prameny schwarzenberské provenience se domnívám, že případné dochování Martinelliho kvitancí bude spíše nahodilé a nesoustavné (na rozdíl od uceleného souboru Grimmových kvitancí v dietrichštejské ústřední kanceláři). Ibidem. – V příslušném fondu Schwarzenberské ústřední pokladny jsou dochovány pouze ojedinělé dopisy knížete Adama Františka, jimiž schvaluje náklady na Martinelliho cesty. Srov. např. Schwarzenberg pokladně, Vídeň, 30. listopadu 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚP, kart. 169, inv. č. 1252, sign. III B 3b, s. f.: Schválení měsíčních nákladů, mj. cestovné a stravné stavitele Martinelliho ve výši 67 zl 8 kr.

¹²² Olbricht protivínskému hejtmanovi, Vídeň, 29. listopadu 1732, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2562, sign. 7D 3, kart. 430. – Šanda (pozn. 36), s. 163. – Filip (pozn. 98), s. 81.

¹²³ Šanda (pozn. 36), s. 163. – Stavbám kostelů v Máří Magdalence a ve Lštění se budu věnovat jinde, neboť překračují vymezení disertační práce.

¹²⁴ Prameny (zejm. konvolut plánů, torzo korespondence) v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Velké Lipno, sign. A 3Kα 2a/4, s. f. – Za upozornění děkuji Mgr. Elišce Homolkové a PhDr. Aleši Františku Plávskovi. – UPČ I, s. 479.

¹²⁵ Koncept reskriptu, Vídeň, 9. srpna 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Velké Lipno, sign. A 3Kα 2a/4, s. f.

panství Prostějov) a Nejsvětější Trojice v Pilníkově (p. Vlčice, obě stavby realizovány ve změněné podobě posmrtně) [obr. 10a, b, c].¹²⁶

Právě pilníkovské trojiční svatyni vymezil Martin Šanda zásadní místo v Martinelliho ōuvru.¹²⁷ Podle Šandy Martinelli považoval projekt „za mimořádnou příležitost a dal si na něm vsutku záležet. Doslova jej ‚napěchoval‘ mnoha pozoruhodnými ‚architektonickými nápady‘ [...], evidentně vycítil příležitost navrhnout reprezentativní architektonické dílo, kterým by se vyrovnal svým vídeňským, akademicky školeným kolegům.“¹²⁸ Čelákovický badatel nadto s neznalostí hřivického návrhu pokládá pilníkovskou svatyni za první Martinelliho schwarzenberskou sakrální zakázku a staví kostel v Pilníkově na „počátek souvislé řady dalších kostelů“.¹²⁹ Významným Šandovým argumentem při budování této konstrukce je projekt pilníkovského průčelí, jež však pouze variuje hřivické řešení. Obě trojosé fasády jsou završeny masivním kladím, na němž spočívá štít s trojúhelným tympanonem a přistavenými volutovými křídly. Střední osa je akcentována mělkým rizalitem a štítem. Dekor fasády je v obou návrzích tvořen lizénovými rámci s vpadlými poli. Obdobný je i rytmus prolamování zdí otvory. Nad vchodem ve střední ose se na obou návrzích nachází rozměrné okno. V krajních osách obou průčelí vídeňský stavitel projektoval prolomení půlkruhových nik.

V dalších prvcích se již pojednání fasád rozchází. V pilníkovském návrhu doplňuje rytmické střídání ploch a otvorů čtveřice oken osvětlujících schodiště na horní kruchtě (v obou krajních osách průčelí vždy nad a pod nikou). Odlišně zachází architekt i s členěním polí vymezených lizénovými rámci. V krajních osách hřivického průčelí jsou niky doplněné o vystouplá pole, naopak pole v lizénovém rámci na rizalitu střední osy je členěno pouze otvory okna a vstupu s ostěními. V Pilníkově byl Martinelliho přístup opačný – pole v krajních osách ponechává se zřetelem k okenním otvorům bez vystouplých polí, okno a vstupní portál na rizalitu však podkládá vystupujícím polem. Rozdíly lze sledovat i v odlišných formách ostění vstupního portálu a okna. Zatímco hřivický portál je završen segmentově vzduťou římsou, v Pilníkově Martinelli použil římsu trojúhelně formovanou. Pravoúhlé ostění okna ve střední ose hřivického návrhu je dekorováno pouze přivěšenými kapkami v horní části. Oproti tomu na zdobnější sedlovité ukončení pilníkovského okna dosedá masivní klenák. Podobně se liší i pojednání průčelních štítů. Shodují se pouze v řešení vystouplých polí ve cviklech volutových křídel. Dekorace střední, na rizalit dosedajících části štítů, se vyznačuje variabilní hrou forem. V Hřivicích je hlavním motivem štítu ležatý oválný okulus prolomený v obdélné ploše, vystupující z vpadlého pole lizénového rámce. Pilníkovský štít je utvářením bohatší. Pole lizénového rámce vyplňuje slepý odstupňovaný rámeček, z jehož spodní strany vyrůstá dvojice uch s přivěšenými kapkami. Rámeček ve spodní části podkládá kruhový okulus, na němž stojí vertikální oválné pole prostupující kladím štítu a zasahující do tympanonu. Šambrána stojatého slepého okulu se propojuje s lizénovým rámcem a ve spodní části je doplněna ozdobným závěsem s kapkami. Interiéry obou svatyní jsou si podobné v detailech úseků oblamovaného kladí kolem svazkových pilířů lodi, uplatněním patrové, k centru lodi vzduťou kruchty, užitím zaoblených rohů lodi a závěru. Vzhledem k odlišným rozměrům a proporcím

¹²⁶ Aleš Filip, Pozdně barokní farní kostel sv. Jakuba v Kostelci na Hané, *SPFFBU F XXXVII*, 1993–1995, s. 205–218. Autorovi děkuji za konzultace ohledně stavu dochovaní pramenů k Martinelliho moravským dílům.

¹²⁷ Šanda (pozn. 36), s. 121–128.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 128.

¹²⁹ *Ibidem*, s. 127.

lodí je pochopitelné odlišné klenutí (hřivická stlačená kupole oproti pilníkovské valené klenbě s pasy).

Otázkou je, jak interpretovat shody a rozdíly mezi oběma kostelními návrhy, jaké postavení v rámci Martinelliho ōuvru vymezit nově objevené stavbě v Hřivicích a jak vūbec jeho sakrální stavby hodnotit. Před zodpovězením těchto otázek je vhodné představit další dvě dosud neznámé Martinelliho svatyně, jejichž návrhy vznikly po jeho pobytu ve Schwarzenbergu ve Středních Frankách na podzim 1729.

Martinelliho cesta z Vídně do Frank byla podnícena alarmující zprávou knížecí dvorní komise vedené knížecím radou Josefem Václavem Pelikánem v červnu a červenci 1729. Komise provedla vizitace staveb na tamním knížecím panství Schwarzenberg/Scheinfeld.¹³⁰ Její členové shledali špatný stav řady panských staveb a patronátních kostelů. Pelikán proto s dalšími úředníky navrhl spojit Martinelliho podzimní návštěvu českých panství se zajižd'kou do Schwarzenbergu. S Pelikánovým návrhem kníže souhlasil. Jeho motivem k vyslání vídeňského stavitele do Frank byl nejspíš nežádoucí fakt, že opravy nepotřebovaly jen „*velmi sešlé panské zámky a budovy nacházející se na okněžněném hrabství Schwarzenberg*“ ale i tamní „*rodový a rezidenční zámek [Stamm- und Residenz-Schloß] Schwarzenberg*“.¹³¹ Martinelli měl „*všechné a každé [stavení] přesně obhlédnout [...alles und jedes in genauer Augen Schein nehmen]*“. Výsledkem Martinelliho obhlídky mělo být hlášení, jak je možné objekty „*s tak malými náklady, jak je možné, opět přivést do trvanlivého stavu*“. Kromě podrobně specifikované povinnosti obhlídky rodového zámku¹³² kníže nařizoval, aby Martinelli navštívil další objekty: farní kostel v Scheinfeldu (obhlídka věže a návrh rozpočtu její opravy), panské budovy v Marktbreitu (pivovar), Seehausu, Gnötzenheimu a Geiselwindu (zámky – správní sídla), Wesserndorfu (panský dvůr) a v Seinsheimu (obhlídka pokračující stavby fary). Významnou zastávkou zamýšlené Martinelliho cesty měl být Erlach, jádro nevelké knížecí pozemkové domény ležící na pomezí ansbašského markrabství a würzburgského biskupského knížectví [obr. 11]. Kromě obhlídky erlašského zámku, sloužícího jako správní sídlo, bylo Martinelliho úkolem v Erlachu promyslet možnosti stavby kostela či kaple v tamní zámecké zahradě, „*nebot' se denně zmnožuje zbožnost k zázračnému mariánskému obrazu v tamní zámecké kapli*“.¹³³ Knížecí záměr výstavby poutní svatyně v Erlachu je třeba číst v souvislosti se složitou konfesijní situací regionu, stále pociťujícího ztráty obyvatelstva z doby třicetileté války a výrazně reformovaného – mohlo jít o (re)katolizační snahu.¹³⁴

Na cestu se Anton Erhard Martinelli vydal ve druhé polovině října 1729, kdy se po pravidelné obhlídce staveb v Čechách vypravil z Postoloprť přes Cheb do Bambergu.¹³⁵ Na

¹³⁰ Josef Václav Pelikán knížeti, Schwarzenberg, 22. června 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 1, s. f.

¹³¹ Knížecí notata Martinellimu, 8. října 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 1, s. f.

¹³² K tomu podrobně níže v kapitole o stavbách při knížecích zámcích.

¹³³ „[...] *weilen sich die andacht zu der in der Schloß-Capellen befindlichen Marianischen Gnaden-Bildt täglich vermehren thuet*“. Knížecí notata Martinellimu, 8. října 1729 (pozn. 131).

¹³⁴ Jan Ivanega, „...zu beförderung der Seel-Sorg dero Unterthanen und fortpflanzung der waren Religion.“ Konfesionalita schwarzenberských patronátních svatyní v baroku, *Historica Olomucensia*, v tisku.

¹³⁵ Koncept reskriptu, Praha, 13. října 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 1, s. f.: Martinelli se v nadcházejících dnech vypraví na panství Schwarzenberg, mají mu být k ruce tamní rentmistr a vrchní hejtman, jenž mu má umožnit obhlídku panských budov a podat ve všem pomocnou ruku. Na zpáteční cestu mají být staviteli až do Norimberka poskytnuti panští koně. – Koncept reskriptu, Vídeň, 29.

panství Schwarzenberg/Scheinfeld dorazil 15. listopadu 1729 odpoledne a údajně okamžitě začal s obhlídkou tamního knížecího zámku Schwarzenberg.¹³⁶ V následujícím týdnu Martinelli „obhlédl veškeré stavby, konferoval s úředníky a místním tesařským mistrem“ a navrhl povolat z jihočeské Hluboké k provedení nezbytných oprav osvědčeného políra Lorenze Habela.¹³⁷ Z podrobného protokolu Martinelliho doporučení vyplývá, že po návratu do Vídně hodlal mimo jiné hodlal zhotovit rys k zamýšlené erlašské kapli.¹³⁸ Zatímco schwarzenberští úředníci začali během zimy připravovat potřebný stavební materiál a kníže přesvědčoval Habela o nutnosti stěhování,¹³⁹ Martinelli po zpáteční cestě připravil v zimě 1729/1730 potřebné plány. Kromě nové panské sýpky v Seehausu¹⁴⁰ a úpravy schwarzenberského zámku¹⁴¹ projektoval i dvě svatyně: mimo kaple v Erlachu¹⁴² [obr. 12a, b] se věnoval i návrhu františkánského klášterního kostela ve Schwarzenbergu [obr. 13a, b].¹⁴³ Obě stavební akce spolu úzce souvisely, neboť v Erlachu od roku 1701 s knížecí podporou působila františkánská misie.¹⁴⁴

Pro Erlach Martinelli projektoval poutní areál sestávající z uzavřeného nádvoří obepnutého z jedné třetiny zdí a plotem, z větší části pak trojramenným ambitem na půdorysu pravoúhlého U, v jehož rozích se měly nacházet vždy dva oltáře. Ve středu pomyslného bříška komplexu navrhoval vídeňský stavitel průchozí jednolodní kapli obdélného půdorysu s jednověžovým průčelím a připojenou sakristií. Volba stavebního typu kaple s připojeným ambitem vycházela z praktických potřeb provozu uvažovaného poutního místa. Prostorné nádvoří by umožnilo shromáždění velkého množství věřících, kteří by otevřenými vysokými dveřmi kaple mohli přihlížet liturgii. K tomu měly sloužit naddimenzované dveřní a okenní otvory v průčelí. Ambit by usměrňoval poutníky na jejich cestě k milostnému obrazu, chránil by před nepřízní počasí a poskytl by místo pro vedlejší oltáře, zastavení křížové cesty či zpovědnice.¹⁴⁵ Průčelí Martinelli završil zvoncovou vížkou

října 1729, *Ibidem*: Martinelli je právě na cestě, schwarzenberští úředníci mají promyslet dodávky stavebního materiálu na příští stavební sezónu.

¹³⁶ Grandjean a Weissbach knížeti, Schwarzenberg, 16. listopadu 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 1, s. f.

¹³⁷ Esser a spol. knížeti, Schwarzenberg, 27. listopadu 1729, *Ibidem*.

¹³⁸ Esser knížeti, Schwarzenberg, 22. listopadu 1729, *Ibidem*.

¹³⁹ Podrobně níže ve výkladu o Habelovi.

¹⁴⁰ Martinelli, Anton Erhard, *Návrh nové panské sýpky v Seehausu, 1729*. Šedě, modře, žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 20 sáhů, signováno, papír, 63,3×46 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

¹⁴¹ Podrobně níže.

¹⁴² Martinelli, Anton Erhard, *Návrh kaple v Erlachu (nárýs), 1730*. Šedě, žlutě, modře a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 12 vídeňských sáhů, signováno (+kopie), 35,7×51,7 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/4, s. f. – *Návrh kaple v Erlachu (půdorys)*. Šedě, a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 12 vídeňských sáhů, signováno, 52,3×36,8 cm, *Ibidem*.

¹⁴³ Martinelli, Anton Erhard, *Návrh dostavby kláštera ve Schwarzenbergu a stavby konventního kostela P. Marie Pomocné, 1730*. Okrově, růžově a zeleně lavírovaná perokresba s měřítkem 11 vídeňských sáhů, signováno, 50,3×38 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, s. f. – Martinelli, Anton Erhard, *Návrh klášterního kostela ve Schwarzenbergu, 1730*. Šedě, modře, žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 15 vídeňských sáhů, signováno, 35,7×64,5 cm, *Ibidem*.

¹⁴⁴ Opis reskriptu Ferdinanda, Vídeň, 9. listopadu 1701, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/4, s. f.

¹⁴⁵ Jana Niedermaier, *Barocke Ambitanlagen in Böhmen und Mähren: Die Entstehung eines neuen Bautypus der Wallfahrtsanlagen nach der Schlacht am Weißen Berg (1620) und ihre Bedeutung in der Zeit von*

na atice za trojúhelným tympanonem. Obdobné téma jednověžového průčelí následně Martinelli zpracoval ve Lštění, sv. Máří Magdaleně, Kostelci na Hané, Úsově či Mladoňově. V kontextu schwarzenberských poutních míst je zamýšlený erlašský poutní areál proponován s pečlivou rozvahou.¹⁴⁶ Ačkoliv i nadále rostl počet zázraků a milostí, jež se v Erlachu odehrávaly díky místnímu obrazu,¹⁴⁷ ke stavbě kaple prozatím nedošlo. Možnou příčinu neúspěchu knížecího záměru založit v Erlachu poutní místo naznačuje další pokus o uskutečnění zbožného záměru, provedený z vůle kněžny Eleonory Amálie ve druhé polovině třicátých let 18. století. Ani tehdy k realizaci zamýšlené poutní kaple, projektované tentokrát Lorenzem Habelem, nedošlo. Důvodem byl odpor nekatolické většiny obyvatelstva a nesouhlas představitelů sousedního ansbašského markrabství, většinově nekatolického.¹⁴⁸

Realizace se nedočkal ani druhý z Martinelliho návrhů sakrálních staveb na panství Schwarzenberg/Scheinfeld, kostel františkánského kláštera u zámku Schwarzenberg. Architekt projektoval objekt v úzké návaznosti na konvent, budovaný postupně po částech od sklonku 17. století.¹⁴⁹ Navrhl stavbu na obdélném půdoryse. Jednolodní svatyni hodlal Martinelli vybavit obdélnou předsíní, kruchtou, lodí klenutou dvěma poli plackové klenby a mříží odděleným presbytářem, na nějž navazovala přepážkou oddělená sakristie vystupující z objemu kubusu kostela a konventu a hranolová zvonice v ose lodi. Trojosé průčelí uvažovaného kostela s mělkým středovým rizalitem, masivním kladím a volutovým štítem v základním rozvrhu odpovídalo Martinelliho řešením známým odjinud. Od výše pojednaných fasád kostelů v Hřivicích a Pilníkově se liší zamýšleným užitím tektonického prvku pilastrů na rizalitu místo plošných lizén (podobně jako v návrzích hlubockého zámeckého nádvorního průčelí) a akcentováním středu vypuštěním nik či oken v krajních osách. Stavbu nakonec navrhl a provedl polír Lorenz Habel, pro nějž šlo – vedle oprav zámku ve Schwarzenbergu – o hlavní náplň prvních let pobytu ve Středních Frankách (stavba 1732–1735).¹⁵⁰ Habel však užil skromnější měřítko i prostší formální aparát. Odklon od plánu vídeňského stavitele lze hypoteticky vysvětlit nedostatkem finančních prostředků, resp. snahou vrchnosti ušetřit.¹⁵¹

Gegenreformation und Barock, München 2009, k typu připojeného ambitu s. 102. – Franz Matsche, *Wallfahrtsarchitektur – die Ambitenanlagen Wallfahrtstätten im Barock*, in: Lenz Kriss-Rettenberck – Gerda Möhler (edd.), *Wallfahrt kennt keine Grenzen*, München – Zürich 1984, s. 352–367.

¹⁴⁶ Srov. obtížné prosazování myšlenky ambitu v poutním místě ve Skočicích (níže), případně kapli sv. Kříže na Křížové hoře u Českého Krumlova či ambitu kolem Lorety v jezuitském poutním místě Římov nedaleko Českého Krumlova. Martin Gaži – Jarmila Hansová, *Svatyně za hradbami měst. Křížová hora u Českého Krumlova v jihočeských a středoevropských souvislostech*, České Budějovice 2012, s. 253 an. – Anna Hulcová, *Barokní poutní místo Římov* (bakalářská práce), Ústav dějin umění FF JU, České Budějovice 2011, s. 23 an. – Poslední dvě jmenovaná místa vznikla z podnětu Eggenbergů, resp. krumlovských jezuitů.

¹⁴⁷ Esser knížeti, Schwarzenberg, 19. července 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Ka 2a/4, s. f.

¹⁴⁸ Podrobně Ivanega (pozn. 134).

¹⁴⁹ Ibidem. – P. Benvenut Stangele, *Geschichtliches über das Franziskaner-Minoriten-Kloster Schwarzenberg in Mittelfranken*, Sulzbach 1902.

¹⁵⁰ Podrobně níže ve výkladu o Lorenzi Habelovi.

¹⁵¹ Hypoteticky lze uvažovat i o možném zájmu františkánů na skromnější architektuře, o její podobě však rozhodovala výše patronem investovaných prostředků. V jiných případech přitom františkánské kláštery svou podobou zjevně sloužily jako prostředek reprezentace patrona. Srov. např. klášter františkánů v Dačicích, vystavěný nadáním tamního primátora Matyáše Jiřího Kapety po r. 1660. *UPČ I*, s. 241–242.

Po představení neznámých Martinelliho návrhů sakrálních staveb se mohou pokusit odpovědět na otázku jejich vzájemného vztahu. Předně je třeba zdůraznit, že soubor Martinelliho návrhů schwarzenberských a liechtenštejnských patronátních kostelů skutečně vykazuje podobné znaky. Nejsem si však jist, zda je možné uvažovat o souvislé řadě kostelů, jak naznačuje Martin Šanda.¹⁵² Takové hodnocení navozuje dojem evoluční příbuznosti či lineárního vztahu mezi jednotlivými objekty. Takto konstruovaná interpretace Martinelliho svatyní nemusí nutně odpovídat způsobu jeho práce. Prvky, které se na první pohled mohou jevit jako kopírování starších vzorů, se při detailním rozboru ukazují být dokladem variabilního „modulárního“ přístupu k architektuře. Ten po mém soudu u Martinelliho spočíval v kombinování dílčích, jinde osvědčených prvků v nových souvislostech vycházejících z jedinečnosti stávající stavební úlohy. Spíš než jako lineární vývojovou řadu navrhuji vnímat Martinelliho kostely jako soubor jedinečných řešení, využívajících jinde osvědčené dílčí prvky. Zdánlivou linearitu skupiny Martinelliho kostelů rozbíjí také fakt, že prostorově nejpokročilejší z nich, důsledně centralizující kostel v Hřivicích, stojí časově na samém počátku Martinelliho schwarzenberského angažmá. Podobně „dotazený“ centralizovaný prostor již v dalším díle vídeňský architekt nerealizoval.¹⁵³ O skupině jeho kostelů lze uvažovat spíš jako o množině staveb souvisejících příbuznými půdorysnými řešeními, schémata průčelí a variovanými detaily, jejichž spojovacím článkem byl Martinelliho charakteristický rukopis. Jeho základní kvalitou byla klasicizující linearita a kresebnost, pro niž se řadí k předním zástupcům rané vídeňské Vorklassik.¹⁵⁴ Takové pojetí architektury svou střídmostí a z ní vyplývající cenovou dostupností nepochybně konvenovalo knížeti Adamu Františkovi ze Schwarzenbergu, pro nějž byla cena – jak ještě ukážu – určujícím parametrem rozhodujícím o (ne)provedení stavby.

Naznačené kvality Martinelliho díla lze podrobně ukázat na příkladu pilníkovského projektu. V jeho případě lze korigovat Šandovu interpretaci návrhu jako díla, v němž Martinelli usiloval o prezentaci svých schopností. Písemné prameny vztahující se k trojiční svatyni v Pilníkově oprávněnost takového pohledu relativizují. Tamní starší kostel, rozsáhle upravený na počátku 17. století, ležel při zemské cestě do Slezska. K údivu kolemjdoucích (a zřejmě k újmě na knížecí cti) v druhém desetiletí 18. věku chátral.¹⁵⁵ Adam František však na tehdejší volání po opravě kostela nereagoval. Příprava přestavby nedostačujícího objektu byla zahájena až na podzim 1724. Projekt měl vypracovat trutnovský stavitel Gottfried Just, jenž za sebou údajně měl zkušenosti se stavbami ve Slezsku. Při práci na vlčické faře (podle Bayerova projektu) se nadto osvědčil jako „*ve své profesi zkušený muž*“.¹⁵⁶ Justův návrh je doložen pouze rozpočtem. Projektovaný výdaj 3000 zl za práci řemeslníků a naturální náklad

¹⁵² Srov. pozn. 128.

¹⁵³ K tématu se vrátil projektem poutní centrály, zřejmě pro buquoyské panství Libějovice. Šanda (pozn. 36), s. 164.

¹⁵⁴ Filip (pozn. 98), s. 168.

¹⁵⁵ „*Von frembden zu reden gehöret, das man sich wundere, das ein so großer fürst, und herr eine so schlechte Kirchen auf seiner Herrschafft eingerichtet habe, und solche als gnädigster Patron nicht anrichten laßte.*“ Vlčický hejtman Duscher vrchnímu hejtmanovi (?), Vlčice, 5. ledna 1715, SOA Třeboň, Cizí statky, inv. č. 505, kart. 160, Vlčice, fol. 10–13.

¹⁵⁶ Vlčický hejtman Ettel vrchnímu hejtmanovi (?), Vlčice, 16. listopadu 1724, SOA Třeboň, Cizí statky, inv. č. 549, kart. 169, všeobecné záležitosti staveb, fol. 14–20. – Standardní literatura zná Justa pouze jako stavitele děkanství ve Dvoře Králové (1736). VN [Věra Naňková], Just, Bohumír, in: Vlček (pozn. 24), s. 291.

na 12 pecí vápna, 120 000 cihel, 600 sáhů stavebního kamene a 200 sáhů kamene na ostění prozrazují, že mělo jít o novostavbu, byť jistě s částečným využitím starších konstrukcí.¹⁵⁷ Potíže se zajišťováním materiálu a finančních prostředků však vedly k odložení projektu.¹⁵⁸

Následující stagnace využil Martinelli. Při prohlídce vlčického panství na podzim 1725 „in augenschein genommen“ mimo jiné i kostel v Pilníkově.¹⁵⁹ Na základě obhlídky hodlal navrhnout nový plán, který chtěl předložit vrchnosti.¹⁶⁰ Knížecí reakce na Martinelliho pilníkovský plán byla vlažná, neboť by se jeho případná realizace oproti původnímu Justovu návrhu značně prodražila.¹⁶¹ Ekonomické okolnosti měl vlčický hejtman vídeňskému staviteli vysvětlit při jeho nastávajícím pobytu ve Vlčicích. Při něm měl Martinelli opětovně Pilníkov obhlédnout a navrhnout způsob jeho opravy nižším nákladem, jenž by kostelní kasa snesla.¹⁶² Číslo mluvilo jasně – Martinelliho návrh přestavby pilníkovského kostela byl rozpočten na 5755 zl, přičemž kostel neměl k dispozici víc než 3441 zl. Vrchní hejtman Olbricht proto doporučoval, v souladu s konečným míněním Martinelliho, aby byl prozatím pouze nahrazen těžký štít nad hlavním průčelím lehčím.¹⁶³ V takovém případě by stávající kostel mohl vydržet ještě dlouhou dobu, během níž by se mohlo ušetřit na stavbu podle Martinelliho návrhu. Stavbu viděl Olbricht jako reálnou v horizontu 15 let, s čímž kníže souhlasil.¹⁶⁴ Roku 1731 proběhla z iniciativy místních měšťanů a s knížecí podporou přístavba mariánské kaple pro pilníkovský zázračný obraz, avšak stále se počítalo s budoucí přestavbou podle Martinelliho návrhu.¹⁶⁵ Nenadála smrt Adama Františka ze Schwarzenbergu v červnu následujícího roku však stavbu odsunula na neurčito – kostel byl v redukovaných formách vystavěn až v na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 18. století.¹⁶⁶

Okolnosti vzniku Martinelliho pilníkovského projektu nevyklučují případné sebeprezentační zájmy vídeňského stavitele při jeho přípravě. Po mém soudu je však dekorativní podoba fasády spíše odrazem stavební úlohy, která by se dala shrnout jako farní

¹⁵⁷ Rozpočet výstavby zgruntu nového namísto stávajícího špatného kostela N. Trojice v Pilníkově, Ettel, Vlčice, 16. listopadu 1724, *Ibidem*, fol. 16–17.

¹⁵⁸ Knížecí reskript, Vídeň, 13. prosince 1724, *Ibidem*, fol. 13. – Vlčický hejtman, 20. dubna 1725 zpravil o nemožnosti uhradit náklad stavby z pilníkovského kostelního účtu a nutnosti vypůjčit si. SOA Třeboň, Cizí statky, inv. č. 505, kart. 160, Pilníkov, fol. 7–8.

¹⁵⁹ Georg Anton Schmidt (hejtman) vrchnímu hejtmanovi (?), Vlčice, 27. října 1725, SOA Třeboň, Cizí statky, inv. č. 574, kart. 198, Martinelli, fol. 4.

¹⁶⁰ „[...] weilen er ihme mit nach Art der Bau Verständigen befinden, umb selben anderst zu entwerffen, und Sr Durchleucht vorzuzeigen.“ *Ibidem*. – „Deß Pillnikauer Kkirchen gebeudes halber aber, findet der Baumeister daß Riß [tj. nedochovaný plán Justa] nicht nach Euer durchleucht hohen- und and- bauerständigen gedanken- und Contento, derowegen hat er den Riß umb ein ordentlichern zuentwerffen, mit genohmen und es Euer Durchleucht in unterthännigkheit vorzustellen.“ Georg Ant. Schmidt knížeti, Vlčice, 25. října 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vlčice, sign. A 3Kα 2a/3, fol. 39.

¹⁶¹ Knížecí reskript, Vídeň, 19. ledna 1726, SOA Třeboň, Cizí statky, inv. č. 505, kart. 160, Pilníkov, fol. 4–6.

¹⁶² Tak lze vysvětlit dochování dvou rozpočtů, jednoho na 5755 zl, druhého na 4178 zl. Třetí Šandou zmiňovanou sumu 3378 zl lze vztáhnout k Justovu návrhu. Šanda (pozn. 36), s. 123.

¹⁶³ Olbricht knížeti, Protivín, 27. ledna 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vlčice, sign. A 3Kα 2a/3, fol. 48–49.

¹⁶⁴ Knížecí reskript, Vídeň, 9. února 1726, SOA Třeboň, Cizí statky, inv. č. 505, kart. 160, Pilníkov, fol. 2. – V souladu s tímto záměrem probíhalo v roce 1729 kácení a sušení stavebního dřeva a zajišťování šindelů. Christian Caspar Funk (?) vrchnímu hejtmanovi, Vlčice, 20. června 1729, *Ibidem*, fol. 1.

¹⁶⁵ Prameny k mariánské kapli při zázračném obrazu v pilníkovském kostele v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vlčice, sign. A 3Kα 1a/6. – Ivanega (pozn. 134).

¹⁶⁶ Prameny k finální stavbě provedené trutnovským stavitelem Johannem Jeschkem v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vlčice, sign. A 3Kα 1a/6. – Šanda (pozn. 36), s. 122.

kostel reprezentující knížecí patronát při významné obchodní cestě. Takovou interpretaci podporuje blízká příbuznost Martinelliho pilníkovského průčelí se starším hřivickým projektem, od něž se liší spíše v rozvinutějším dekoru, než v základní struktuře. Podobně lze vnímat i další Martinelliho kostely jako variace jinde užitých formálních řešení. Tento fakt objasňuje základ tvůrčí metody knížecího stavitele, jímž byla ustálenost architektonického slovníku na úrovni detailů, ale i prostorových řešení a průčelních schémat.

Podobný tvůrčí přístup nebyl nikterak neobvyklý. Jak dokládají spisy rozšířeného žánru *Hausväterliteratur* (naučení o dobré vládě a správě území), měly zápůjčky v dobovém stavitelském diskursu pevné místo. Typickým příkladem může být vlivné dílo *Georgica Curiosa* Wolfa Helmharda von Hohberg.¹⁶⁷ Autor čtenářům doporučoval, aby se svolením vlastníka obhlédli „hezké dobře stavěné“ domy a „z jednoho si vzali to, z druhého ono“.¹⁶⁸ Takový přístup byl vlastní i architektům, kteří se nerozpakovali užívat již dříve osvědčená řešení vždy, když si toho stavební úloha žádala. To stojí jistě v protikladu k modernistické konstrukci uměleckého díla upřednostňující výtvarnou inovaci před replikací, v dobovém kontextu však šlo o běžnou metodu.¹⁶⁹ Schwarzenberského knížecího stavitele Antona Erharda Martinelliho v těchto souvislostech vnímám spíše jako nositele dobově racionálního tvůrčího přístupu, než jako „geniálního“ umělce.

„...2 Mahl in Walischland und Rom gewesen.“ Úřad krumlovského políra a jeho držitelé

Zásadní pozici mezi schwarzenberskými stavebními řemeslníky měl v období Adama Františka ze Schwarzenbergu krumlovský polír. Jeho úřad si svým významem zaslouhuje samostatnou pozornost. Tradice postu sahala do éry knížat z Eggenbergu.¹⁷⁰ Členové tří generací původně štýrského rodu vybudovali na jihu Čech rozsáhlou pozemkovou doménu. Vedle vévodství krumlovského, r. 1625 ustaveného souboru někdejších komorních panství Český Krumlov, Prachatic a Netolice (získáno jako úhrada komorních pohledávek Hanse Ulricha z Eggenbergu roku 1623) šlo o panství Chýnov (koupě 1623), Orlík a Zvíkov (koupě 1623) a Vimperk (koupě 1630) s řadou inkorporovaných i samostatných statků.¹⁷¹ Na rozsáhlém území přirozeně eggenberští stavebníci prováděli celou řadu stavebních akcí.¹⁷² Platí to zejména pro knížete Johanna Seyfrieda, jenž během dědického sporu o majetek po úmrtí Johanna Antona a po rozpadu rodu na dvě větve získal jihočeskou eggenberskou doménu, a jeho nástupce Johanna Christiana z Eggenbergu. Na rozdíl od svých předchůdců,

¹⁶⁷ Wolf Helmhard von Hohberg, *Georgica Curiosa, Das ist: Umständlicher Bericht und klarer Unterricht Von dem Adelichen Land- und Feld-Leben/ Auf alle in Teutschland übliche Land- und Haus-Wirthschafften gerichtet*, Nürnberg 1716, kniha I, kapitola XXVIII *Von dem bauen insgemein*, s. 28–29 (<http://digital.bibliothek.uni-halle.de/hd/content/titleinfo/358830>, vyhledáno 9. 4. 2015).

¹⁶⁸ „Wo etwa in der Nachbarschufft oder sonst im Land ein oder mehr schöne wohlgebaute Häuser weiß, di ihm wohlgefallen, solche cum licentia & bona venia possessoris besichtigen, von einem diß, von andern das abnehmen, durch des guten Freunds auch des Baumeisters Rath dasselbe vorher consultiren, hernach in eine Ordnung bringen lassen.“ Ibidem, s. 29.

¹⁶⁹ Zpětné docenění podobného přístupu je možné až díky „kultu návratů“ v postmoderní architektuře.

¹⁷⁰ Bez bližšího průzkumu si toho povšiml Šanda (pozn. 36), s. 169.

¹⁷¹ Jiří Zálaha, Eggenberské dědictví v Čechách, *JSH XXXVIII*, 1969, s. 10–14.

¹⁷² Naposledy Jiří Žahour, *Stavební aktivity Johanna Christiana z Eggenberku a jeho manželky Marie Ernestiny na území Krumlovského vévodství* (bakalářská práce), Ústav dějin umění FF JU, České Budějovice 2011. – Gaži – Hansová (pozn. 146).

jejichž hlavním sídlem byla rezidence ve štýrském Eggenbergu (novostavba z dvacátých let 17. století podle plánů Pietra de Pomis), sídlili Johann Seyfried a Johann Christian v Českém Krumlově. Ve svých stavebních podnicích se opírali o stavitele italského původu.

V sedmdesátých a osmdesátých letech 17. století prováděl pro knížete Johanna Christiana četné práce schwarzenberský hlubocký stavitel Giacomo Antonio de Maggi, s nímž byly uzavírány smlouvy ad hoc.¹⁷³ Jeho spolupracovníkem na eggenberských zakázkách byl Pietro Spinetta, který měl na rozdíl od de Maggiho přidělen stálý plat a od roku 1643 do sklonku osmdesátých let 17. století je zachycen ve funkci krumlovského stavitele.¹⁷⁴ Již v případě de Maggiho a Spinetty nastala typická situace: „zvenčí“ najatý stavitel stavbu navrhuje, „místní“ knížecí polír ji realizuje. Nejtypičtěji se jejich spolupráce projevila při přestavbě krumlovského minoritského klášterního kostela [obr. 14].¹⁷⁵ Mimoto prováděl Spinetta řadu prací, zejména dílčích oprav a úprav, podle vlastních plánů.

Spinettovým nástupcem byl Giovanni Battista Canevalle (†1706), jenž v eggenberských službách působil od roku 1686.¹⁷⁶ Byl přijat s povinností navrhování staveb na krumlovském a dalších knížecích panstvích. Měl také dohlížet na realizaci prací a vést zednické učně, za což mu náležel plat 100 zl ročně a naturálie, jakož i denní plat 24 kr.¹⁷⁷ V roce 1687 žádal vzhledem k dosavadní „*geübten Fleißes*“ o zvýšení platu, aby se svou ženou nemusel „*in der Armuth verderben*“.¹⁷⁸ Polírův plat byl navýšen 11. srpna 1688, kdy mu bylo přiznáno 120 zl ročně. Od 1. července 1695 měl Canevalle nárok na 130 zl ročně a konečně od 24. ledna 1699 získával roční výplatu 150 zl. Souběžně docházelo i k příslušnému navyšování naturálního deputátu. Podobně jako Spinetta se i Canevalle věnoval především opravám a údržbě panských budov, mimoto však provedl i několik přestaveb knížecích patronátních kostelů.

Po Canevallově tragickém úmrtí (v listopadu 1706 spáchal sebevraždu skokem z orlického zámeckého ostrohu) bylo místo krumlovského políra víc než rok neobsazeno. Do funkce byl dosazen až na prahu stavební sezóny 1708 Giovanni Domenico Spazzi, a to na doporučení pražského stavitele Marcantonia Canevalleho (bratra zesnulého Giovanniho Battisty), který se podílel na úpravách knížecího paláce na Hradčanech. Nový krumlovský polír Giovanni Domenico Spazzi užíval stejných nároků, jako jeho předchůdce.¹⁷⁹ I Spazziho práce spočívala zejména v provádění nezbytné údržby knížecích objektů, mimoto však provedl rozsáhlejší práce u patronátních objektů a věnoval se i dílčí přestavbě zámku Chýnov. Na svých četných stavbách se Spazzi projevoval jako stavitel užívající výhradně utilitárních forem [obr. 15].

¹⁷³ Žahour (pozn. 172), s. 51–52. – VN [Věra Naňková], Maggi, Giacomo Antonio, in: Vlček (pozn. 24), s. 389–391.

¹⁷⁴ VN [Věra Naňková], Spinetta, Pietro, in: ibidem, s. 616–617. – Srov. SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Český Krumlov (digi.ceskearchivy.cz, vyhledáno 20. prosince 2014).

¹⁷⁵ Smlouva s de Maggiem a Spinettou na dostavbu části minoritského kostela v Českém Krumlově, 12. dubna 1679, SOA Třeboň, odd. ČK, VS ČK, sign. I 3Kα 45i, s. f.

¹⁷⁶ VN [Věra Naňková], Canevalle, Giovanni Battista, in: Vlček (pozn. 24), s. 99.

¹⁷⁷ Smlouva Johanna Christiana z Eggenbergu s Canevallem, Krumlov, 16. června 1686 (přijat od 1. června), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f.

¹⁷⁸ Memoriál G. B. Canevalle, b. d. (1687), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f.

¹⁷⁹ Reskript Marie Ernestiny, Vídeň, 4. dubna 1708, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f. – VN [Věra Naňková], PV [Pavel Vlček], Spazzi, Giovanni Domenico, in: Vlček (pozn. 24), s. 611.

Giovanni Domenico Spazzi po smrti kněžny Marie Ernestiny z Eggenbergu, rozené ze Schwarzenbergu, přešel do služeb knížete Adama Františka ze Schwarzenbergu, jenž získal po své tetě eggenberské dědictví. V rámci revize majetku, kterou prováděli knížecí úředníci po změně vrchnosti, byl sestaven i soupis Spazziho platu a povinností.¹⁸⁰ Podle přehledu měl objíždět panství a starat se o sestavování specifikací potřebných materiálů a rozpočtů k opravám sešlých objektů, jakož i dohlížet na novostavby podle plánů dodaných stavitelem. Náležel mu za to roční plat 150 zl, služební byt a deputát (3 zl na koření, 490 lotů masa, 120 lotů sýra, 13 strychů obilí, 1 strych pšenice, 2 strychy ječmene, 2 strychy žita, 5 věder vína, 9 sudů piva, 20 sáhů dříví aj.). Stejný plat mu byl vyplácen i novou schwarzenberskou vrchností. Spazziho žádost o zvýšení denních diet z dosavadních 24 kr, jež údajně nestačily pro něj, jeho knechta a koně, zůstala oslyšena.¹⁸¹

Náplň Spazziho práce se za knížete Adama Františka nezměnila. Jeden příklad za všechny: 29.–31. ledna 1720 Spazzi s jistým tesařským mistrem (nejspíš Veitem Rochem, k němu níže) navštívili panství Prachatice, „*aby na vlastní oči obhlédli, co a za kolik je třeba stavět při panských budovách a kostelech*“.¹⁸² Na základě obhlídky polír připravil plány k opravě sešlého děkanství v Prachaticích, v němž děkan pro vlhkost a plíseň „*nemůže bydlet bez nebezpečí pro své zdraví*“.¹⁸³ Spazzi projektoval mezi stávající dřevník a budovu děkanství nové obytné křídlo se dvěma vytápěnými pokoji, předsíní a komorou.¹⁸⁴ Podobně se 7. února 1720 objevil Spazzi v Mirovicích (p. Orlík).¹⁸⁵ Roku 1721 měl Spazzi podle knížecí vůle navrhnout opravu zámku Kratochvíle.¹⁸⁶

Největší pozornost krumlovského políra však na prahu dvacátých let 18. století poutala přestavba krumlovského kláštera klarisek, kterou dosavadní literatura přisuzuje Pavlu Ignáci Bayerovi s vročením 1715.¹⁸⁷ V prosinci 1720 se Schwarzenberg rozhodl přispět na stavbu nových pokojů klarisek a nařídil Spazzimu provést příslušný rys. Zhotovené plány byly na konci měsíce odeslány do Vídně k přehlédnutí,¹⁸⁸ při němž kníže nařídil podrobnou revizi předloženého rozpočtu vzhledem k jeho možnému překročení. Mimoto byl Adam František ochoten přispět na stavbu dodávkami režijního materiálu a poskytnutím poddanského robotního potahu, soustavně však zdůrazňoval Spazziho povinnost „*sestavit rozpočet přesně,*

¹⁸⁰ Přehled platu a povinností krumlovského políra Spazziho, Kessel, Český Krumlov, 28. října 1719, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 10.

¹⁸¹ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4b, s. f. – Ivo Kořán, Mirovický kostel sv. Klimenta v baroku, *Umění XV*, 1967, s. 410–421, zde s. 419, pozn. 12.

¹⁸² Artinger knížeti, Prachatice, 10. února 1720, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Prachatice, sign. A 6Bß 1a, s. f.

¹⁸³ Knížecí reskript, Vídeň, 14. srpna 1720, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Prachatice, inv. č. 395, sign. III Kα 16, fasc. 28, s. f. (koncept SOA Třeboň, odd. ČK, sign. A 3Kα 2a/2, s. f.)

¹⁸⁴ G. D. Spazzi, Půdorys úprav děkanství v Prachaticích, 1720. Hnědě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 20 pražských loktů, nesignováno, 37,3×48,8 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Prachatice, sign. A 3Kα 2a/2, s. f. – Variantní návrh o rozměrech 22,8×35,8 cm ibidem.

¹⁸⁵ Kořán (pozn. 181), s. 412.

¹⁸⁶ Podrobně v kapitole o stavbách knížecích zámčích.

¹⁸⁷ Vlček (pozn. 24), s. 611. – Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 6Bß 2a, fasc. I. – SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7Bß 10, 1447–1726.

¹⁸⁸ G. D. Spazzi, Návrh úprav kláštera klarisek v Krumlově, prosinec 1720. Žlutě a růžově lavírovaná perokresba, bez měřítko, nesignováno, 45,9×28,8 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 6Bß 2a, fasc. I, s. f. (kopie o rozměrech 36,1×24,2 cm ibidem).

abychom viděli, kolik bude stavba stát na hotovosti".¹⁸⁹ Podle krumlovského políra měla stavba 13 nových pokojů vyjít na celkových 2260 zl, jež se kníže uvolil vyplatit „*ex pietate oder misericordia*“ s podmínkou, aby klarisky, „*jimž se touto budovou dostává obzvláštní milosti, za ni děkovaly Bohu a prosily u něj za svého dobrodince* [tj. Adama Františka]“.¹⁹⁰ Mimo projektové přípravy byl Spazzi pověřen i dohledem na průběh stavby, která byla vzápětí realizována.

V sezóně 1721 se Spazzi zabýval také plánováním rozšíření kostela ve Věžné (p. Chýnov), motivovaným praktickými potřebami, neboť do stávající svatyně se nevešli farníci a ve „*velmi malé a špatné sakristii bez oken*“ trpěla paramenta.¹⁹¹ Spazzi navrhoval stržení stávající nevyhovující sakristie a výstavbu nové na jižní straně presbytáře. Mimoto doporučoval zvětšení oken kněžiště a výstavbu nové fary.¹⁹² Na stavbu, realizovanou po Velikonocích následujícího roku, Spazzi osobně dohlížel v čele skupiny osmi tovaryšů.¹⁹³ Na Chýnovsku dozoroval i práce na panském statku v Bělé¹⁹⁴ a zejména úpravu chýnovského zámku, v němž přestavěl křídlo kancelářů a duchovního úřadu.¹⁹⁵ V roce 1722 pak obhlédl faru, kaplanku a byty farní čeledi v Kovářově (p. Orlík),¹⁹⁶ o rok později opět dozoroval stavby na panství Chýnov a pobýval i v Černé v Pošumaví (p. Český Krumlov).¹⁹⁷ To byly poslední stavby krumlovského políra. Giovanni Domenico Spazzi zemřel po „*úderu mrtvice a sedmidenní nemoci*“ 13. prosince 1722 ve věku 69 let, pohřben byl o dva dny později [obr. 16].¹⁹⁸

Přechod Spazziho do schwarzenberských služeb měl zásadní význam. V jeho osobě došlo k přenosu kontinuity úřadu krumlovského políra, jehož povinností bylo provádět osobní obhlídky případných stavení, předkládat plány i rozpočty a vést vybrané stavby. Pro funkci krumlovského políra je zásadní, že jeho působnost zahrnovala veškerá někdejší

¹⁸⁹ Knížecí reskripty z 8. a 25. ledna 1721, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7BŘ 10, 1447–1726.

¹⁹⁰ G. D. Spazzi, Rozpočet stavby 13 nových pokojů v klášteře klarisek v ceně 2260 zl (50 sáhů kamene, 62 000 cihel, dřevo na lešení, stavební dřevo a další materiál celkem 349 zl, nářadí 25 zl, robotní práce 300 zl), 4. února 1721, ibidem. – Knížecí reskript, Vídeň, 19. února 1721, ibidem. – Vzápětí došli krumlovští knížecí úředníci k rozhodnutí vybudovat mimo zamýšlených 13 pokojů ještě dalších 6, což vedlo ke zvýšení projektovaných nákladů na 2376 zl 45 kr. Prameny ibidem.

¹⁹¹ Návrh na rozšíření kostela ve Věžné, Chýnov, 17. října 1721, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 14b, fol. 11–12. – G. D. Spazzi, Aprobovaný půdorys úpravy kostela ve Věžné, 1721. Šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 20 pražských loktů (braccia di Praga), nesignováno, 33,7×20,7 cm, ibidem, fol. 18.

¹⁹² G. D. Spazzi, Aprobovaný půdorys přístavby bytu faráře v areálu fary Věžná, 1721. Růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 15 loktů, nesignováno, 19,5×30,3 cm, ibidem, fol. 19

¹⁹³ Duscher Trinckelovi, Český Krumlov, 4. dubna 1722, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 14b, fol. 27.

¹⁹⁴ Přehled hospitalit za rok 1721, výdaj za 22. dubna, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. II 6Hy 1b, fol. 95an.

¹⁹⁵ Stavby obhlížel 12.–14. dubna a 15.–22. července 1722. Srov. přehled hospitalit na rok 1722, ibidem, fol. 101 an. – Schválený návrh odeslal kníže z Laxenburgu 3. června 1722, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6BŘ 1b, fol. 37.

¹⁹⁶ Schmidt knížeti, Orlík, 15. května 1722, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 109, sign. 3P 17a, kart. 4, fol. 3.

¹⁹⁷ 13. května 1723 byl Spazzimu proplacen nocleh v Černé v Pošumaví při obhlídce tamní vápenky. Rejstřík hospitalit, Černá v Pošumaví, 1. pololetí 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7Hy 1c, s. f. – 19. června 1723 Spazzi během pobytu kvůli stavbě nové myslivny a komory pro koroptve i dalším opravám konzumoval 6 jídel. Přehled hospitalit za r. 1723, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. II 6Hy 1b, fol. 138 an.

¹⁹⁸ Löbel (?) knížeti, Krumlov, 21. prosince 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f. – Matrika zemřelých pro farnost Český Krumlov, 15. prosince 1723, SOA Třeboň, Sbírka matrik, FÚ Český Krumlov, kniha 45 (digi.ceskearchivy.cz, vyhledáno 20. prosince 2014).

eggenberská panství. Tato svébytnost krumlovského vévodství¹⁹⁹ a dalších majetků zděděných po Marii Arnoštce z Eggenbergu byla zachována i za Spazziho nástupce Franze Fortina.

Franz Fortin pocházel ze schwarzenberského panství Mšec, kde se narodil v rodině zednického mistra Michala/Michaela Fortina.²⁰⁰ Michal Fortin byl vlašským zednickým tovaryšem, působícím údajně na p. Křivoklát. Pro svou ženu Dorotu Kotrlíkovou si vyžádal v červenci 1678 zhostní list.²⁰¹ Kníže Jan Adolf ze Schwarzenbergu se vzápětí živě zajímal o možné Fortinovo angažmá při dohledu nad „*třeboňskými stavbami*“, nicméně jelikož byl teprve „*nedávno vyučený a tudíž ještě nezkušený*“, odmítl mu nakonec třeboňské práce svěřit.²⁰²

Zcela nové poznatky k rodině Fortinů poskytují matriky a soupisy poddaných. Matriky patří již od dob Antonína Podlahy k tradičním zdrojům uměleckohistorických poznatků. Naopak soupisy poddaných, sestavované pravidelně za účelem evidence poddaného obyvatelstva pro vnitřní potřeby vrchnostenského úředního aparátu, stojí dosud na okraji zájmu historiků umění.²⁰³ Následující výklad o rodině Michala Fortina je pokusem o poukázání na mimořádnou výpovědní hodnotu tohoto typu pramene pro uměleckohistorické bádání.

Výzkum evidenčních pramenů potvrzuje, že těžiště života a tvorby Michala Fortina leželo ve středních Čechách. Jeho současníkem a se vši pravděpodobností příbuzným byl jistý Andreas Fortin, Vlach, který však teprve devatenáctiletý zemřel 26. září 1677 ve Mšeci.²⁰⁴ Vraťme se však k Michalovi. V sedmdesátých letech 17. století se s manželkou Dorotou usadil v Srbči (p. Mšec),²⁰⁵ kde se mu narodily dcery Anna (*19. září 1677), Salomena (*18. prosince 1678) a Marie Alžběta (2. července 1685).²⁰⁶ Z hlediska zájmu o pokračovatele rodinné tradice stavebního řemesla je však podstatnější narození syna Jana Františka (křest 1. října 1680), pozdějšího krumlovského políra [obr. 17].²⁰⁷ Michalu a Dorotě Fortinovým se narodili ještě synové Antonín František (*9. října 1689), Ondřej (*1682/1683)²⁰⁸ a Jan (*8. října

¹⁹⁹ Titul krumlovského vévody potvrdil Karel VI. Adamu Františkovi ze Schwarzenbergu r. 1723. Štěpán Vácha – Irena Veselá – Vít Vlnas – Petra Vokáčová, *Karel VI. & Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723*, Praha-Litomyšl 2009, s. 257.

²⁰⁰ VN [Věra Naňková], Fortin, Michal, in: Vlček (pozn. 24), s. 182–183.

²⁰¹ Eymer knížeti, Vídeň, 29. července 1678, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. B 7D 8, s. f. (zhostní list Doroty Kotrlíkové z p. Hluboká).

²⁰² Koncepty reskriptů Jana Adolfa, Vídeň, 14. a 28. srpna 1678, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. B 7D 8, s. f.

²⁰³ Josef Grulich, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16.–18. století*, České Budějovice 2008, s. 75–77.

²⁰⁴ SOA Praha, Sběrka matrik, FÚ Mšec, kniha 1 (ebadatelna.soapraha.cz, přístup 28. prosince 2014).

²⁰⁵ Doložen je mezi „Hausgenossen“ v soupisech poddaných od r. 1692. SOA Třeboň, Vs Mšec, sign. II 5AU 1, kniha 10 an (digi.ceskearchive.cz, přístup 28. prosince 2014).

²⁰⁶ SOA Praha, Sběrka matrik, FÚ Mšec, kniha 1 (ebadatelna.soapraha.cz, přístup 28. prosince 2014).

²⁰⁷ VN [Věra Naňková], Fortin, František, in: Vlček (pozn. 24), s. 182. – Kořán (pozn. 181), s. 419, pozn. 13, mylně identifikuje Fortina jako Francesca Mariu Fortina, syna „*Antonia di Muggio*“, připomínaného r. 1692–4 na Novém Městě pražském. – Řadu dosud v literatuře neuváděných informací uvádí anonymní heslo František Jakub Fortin na české wikipedii (cs.wikipedia.cz/wiki/František_Jakub_Fortin/, vyhledáno 10. srpna 2015) bez odkazů na zdroje. Následující výklad vychází z vlastního výzkumu.

²⁰⁸ Není zachycen v příslušné matrice narozených, tudíž se pravděpodobně narodil mimo farnost Mšec. Jeho příbuznost s Michalem Fortinem dokládají příslušné soupisy poddaných, r. 1684 mu bylo v srbečské

1691). Pátý syn Jan Václav (*8. prosince 1687) zemřel v dětském věku.²⁰⁹ Mezi kmotry a svědky při křtech potomků Michala Fortina se pravidelně objevovali místní vrchnostenští úředníci (srbečský sládek Pavel Dopita s manželkou Marií, mšecký purkrabí Ondřej Kopřiva a jeho žena a mšecká rychtářka Anna Volfová), což jasně poukazuje na okruh Fortinových sociálních kontaktů a prozrazuje jeho možnou spolupráci s mšeckými úředníky na případných zakázkách. Mezi nimi zachytila Věra Naňková například návrh fary ve Mšeci r. 1696.²¹⁰ Právě do Mšece se Michal Fortin se svou rodinou odstěhoval ze Srbče mezi lety 1684 a 1692. Dorota Fortinová zemřela mezi lety 1712 a 1718, Michal Fortin je naposledy uváděn v čele domácnosti r. 1724. Soupis poddaných z r. 1727 jej už nezachycuje, smrt otce krumlovského políra tak lze vročit mezi léta 1724 a 1727.

Soupisy poddaných umožňují sledovat proměny Michalovy domácnosti. Jejich zásadním přínosem je prokázání odchylek mezi jmény uvedenými v matrikách narozených a jmény užívanými v rodině. Ze jmen dcer, uvedených v matrice jako Anna, Salomena a Marie Alžběta jsou tak v soupisech poddaných Magdalena, Rosalie a Marie. Podobně je nositel v matrice uvedeného jména Jan František uváděn v soupisech výhradně jako Franz, matriční Antonín František pak byl zanašen jak Antonín. V poddanských soupisech se odrážela každodenní praxe užívání jmen, naopak v matrikách je zachycena ideální podoba jména.²¹¹

V soupisech poddaných jsou však ještě podstatnější informace, totiž ojedinělé přípisy upřesňující práci či školení zaznamenaných osob. Ve vztahu k Franzi Fortinovi obsahují několik zásadních zmínek. K roku 1700 dvacetiletý Franz se sedmnáctiletým bratrem Ondřejem „*dělají řemeslo zednický*“,²¹² o tři roky později Franz „*v Praze dělá řemeslo zednický*“.²¹³ V dalších letech pobýval vesměs doma, ovšem roku 1708 byl doložen ve Vídni [obr. 18], kde možná pobýval i roku 1707, kdy nebyl pořízen samostatný soupis.²¹⁴ V roce 1709 Franz s mladším bratrem Antonínem pracovali v Praze²¹⁵ a roku 1711 již Franz stál v čele samostatné domácnosti, kterou vytvořil sňatkem s jistou Terezií.²¹⁶

První prokazatelná snaha Franze Fortina o získání schwarzenberských zakázek proběhla v roce 1711,²¹⁷ tedy bezprostředně po založení vlastní domácnosti. Žádal o přidělení práce na mšeckém panství pro sebe, dalších 10 zednických tovaryšů a svého otce Michala. Uváděl, že na panství Mšec „*ani štrách díla nemáme, nýbrž všechno pražský baumister [tj. Pavel Ignác Bayer] svejma tovaryšema zastává, my obživení při naší dědičný vrchnosti nemáme, nýbrž jinde své živnosti sobě pohledávati musíme, jsouce všichni na živnostech a kruntu [!] osvíceného knížete pána, své platy a daně nám patřící v tyto těžké časy náležitě vybejváme, přitom otec můj,*

domácnosti 1,5 roku, r. 1692 je uváděn v jeho mšecké domácnosti jako devítiletý. SOA Třeboň, Vs Mšec, sign. II 5AU 1, knihy 9, 10 (digi.ceskearchivy.cz, přístup 28. prosince 2014).

²⁰⁹ SOA Praha, Sběrka matrik, FÚ Mšec, kniha 1 (ebadatelnasoapraha.cz, přístup 28. prosince 2014).

²¹⁰ K významu kmotrovství pro osobní a společenskou reprezentaci rodičů Grulich (pozn. 203), s. 186–187. – Vlček (pozn. 24), s. 182–183.

²¹¹ Ojediněle využívané prostřední jméno „*Jacob*“ nejspíš Franz Fortin přijal při biřmování.

²¹² SOA Třeboň, Vs Mšec, sign. II 5AU 1, kniha 13 (digi.ceskearchivy.cz, přístup 28. prosince 2014).

²¹³ Soupis poddaných p. Mšec, 1703, ibidem, kniha 15.

²¹⁴ Soupis poddaných p. Mšec, 1708, ibidem, kniha 17.

²¹⁵ Soupis poddaných p. Mšec, 1710, ibidem, kniha 18.

²¹⁶ Soupis poddaných p. Mšec, 1711, ibidem, kniha 19.

²¹⁷ Se vši pravděpodobností však již během svého vídeňského pobytu před r. 1707 žádal knížete Adama Františka o podporu vandrovní cesty. K tomu dále.

který již na Kornhause 36 let rozličné stavení na knížecím kruntu [!] beze vší škody práci svou konal, a nyní v tyto nejhorsí časy žádného díla nemá“.²¹⁸ Zda měla žádost úspěch není jisté.

Fortin se schwarzenberskými úředníky soustavněji spolupracoval roku 1722, kdy prováděl přestavbu zámku ve Mšeci.²¹⁹ Při vyjednávání o přidělení práce neopomněl zdůraznit, že sloužil „u hraběte Bredy pod jeho pilným dohledem“.²²⁰ Zdůrazňování zkušeností, jež stavitel nabyl u někdejšího urozeného objednavatele, se pak stalo osou jeho argumentace během vyjednávání o přidělení místa políra někdejších eggenberských panství.

O Franzi Fortinovi jako nástupci zesnulého Domenica Giovanniho Spazziho se uvažovalo již v prosinci 1723, kdy si o něm kníže Adam František vyžádal další informace. Vyžadoval zejména zprávu o tom, „zda může [Fortin] poskytnout stejnou satisfakci, jak ve výstavbě budov, tak při zhotovování abrisů, jako onen zesnulý [Spazzi]“.²²¹ Za Fortina se následně zaručil mšecký správce Tomáš Pečenský, který jej osobně znal. Podle jeho doporučení se Franz Fortin vyškolil během dvouletého pobytu ve Vídni u Francesca Martinelliho, v jehož službách „praktikoval [practiciret]“. Mimoto údajně Fortin absolvoval dvě cesty do Itálie, během nichž navštívil Řím, „für in seiner profession etwas zu sehen, und sich qualificiter zumachen“. Italskou cestu ostatně Fortin údajně vykonal s knížecí podporou, neboť prohlašoval, že na ni získal finanční příspěvek 15 dukátů. Fortinovo tvrzení se prozatím nepodařilo doložit, pokud by měl pravdu (a není třeba o tom pochybovat), šlo by o výmluvnou ukázkou knížecí investice do budoucna, ve prospěch výhledově použitelného řemeslníka.²²² Kromě češtiny a němčiny, pro knížecí zaměstnance v dvojjazyčných Čechách fakticky povinných jazyků, Fortin ovládal latinu a italštinu.²²³ Jeho hlavním komunikačním nástrojem však byla čeština, kterou při upřednostňoval v korespondenci. V češtině navíc sestavil naučení o sloupových řádech.²²⁴ Zde je na místě podotknout, že spornou otázkou je psaní Fortinova vlastního jména. Jakkoliv psal především česky, podepisoval se, až na naprosté výjimky, i v česky psaných textech německy, což plně respektuji.

Fortinova stručná zmínka naznačuje, že se na místo knížecího políra někdejších eggenberských panství snažil dosadit Anton Erhard Martinelliho svého bratra Johanna Baptistu.²²⁵ Proti nezkušenosti případného konkurenta mšecký stavitel zdůrazňoval své

²¹⁸ František Fortin, Mšec, 19. března 1711, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 7D 8a, fol. 43.

²¹⁹ Martin Šanda, *Zámek Mšec. Stavebně-historický průzkum*, Čelákovice 2013, s. 12. Autorovi děkuji za poskytnutí nepublikovaného rukopisu.

²²⁰ Frey knížeti, 15. května 1722, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Mšec, sign. II 6B 3a, fol. 29.

²²¹ „ob er eben so viel satisfaction wie der verstorbene so wohl in der angebauung der gebeude, alß verfertigung der Abriße werde geben können.“ Knížecí reskript, Vídeň, 29. prosince 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f.

²²² „[...] když sem ponejprv zvědně do vlaské země šel, tak sem J. Osv. K. Mil. v fedrung bych vandrem něco se naučiti mohl, poníženě požádal, nato mi ráčila dáti darem 15 tvrdých tolarův a ráčila mi řícti německým jazykem „No so gehe forth und lehrne etwaß, daß ich heint aber morgen tieh khent brauchen.““ Fortin krumlovskému vrchnímu hejtmanovi Duscherovi, Hájek, 26. ledna 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f. – Fortinovo tvrzení by snad bylo možné ověřit v účetních knihách, není však jasné, kdy k údajnému setkání došlo, ani z jakých prostředků bylo oněch 15 tolarů uhrazeno (zda z rodové pokladny, nebo z důchodů některého panství). Z těchto důvodů jsem na hlubší výzkum problému rezignoval.

²²³ Dopisy Tomáše Pečenského, 19. (výtah) a 26. ledna 1724, *Ibidem*.

²²⁴ O prameni pojednám samostatně na jiném místě.

²²⁵ „Když jest nadjmenovaný Martinelli zde u mě v Hájku s svým bratrem byl, kterýžto taky té profesí jest, v discursu sem merkoval, že budoucně jemu chce nápomocen bejti, aby on taky na panstvích J. Os. Kn. Mil. baumistrem mohl bejti, ale on ještě k tomu mladý.“ Fortin Duscherovi, Hájek, 26. ledna 1724 (pozn. 222).

čtrnáctileté zkušenosti hraběcího bredovského architekta. Ve Fortinův prospěch měla hrát i jeho zkušenost z Vídně, kde „u jeho [Martinelliho] pana otce na farním kostele sv. Petra sem rok dělal“, jistě jako zednický tovaryš.²²⁶

Pro přijetí Franze Fortina do schwarzenberských služeb byl klíčový jeho dopis ze sklonku ledna 1724, v němž vysvětloval připojený prezentační rys.²²⁷ Za případnou podporu žádosti o místo nechal Fortin sloužit za krumlovského vrchního hejtmana Duschera dvě mše, „aby Pan Bůh ráčil dáti zde na tom světě šťastnej a dlouhej Regirung a po této světské starosti nebeské království“. Pro historika umění je zásadní Fortinova zmínka o předložených „čtverých rysech mého vlastního díla, jeden každý dle své patřičné architektury vyhotovený, a jeden každý grunt ris k své Facciadě dle Alphabeti s Literou naznamenaný, který se líbí ať ráčejí poslati [knížeti]“. Ze čtyř návrhů zvolil krumlovský vrchní hejtman Duscher k odeslání do Vídně pozoruhodný návrh centrální svatyně [obr. 19].²²⁸ Stavba na půdorysu centrálního pravidelného šestiúhelníka s trojicí symetricky připojených stlačených šestibokých bočních prostor (sakristie, dvě boční kaple) připomíná svou geometrickou pravidelností zahradní kasina Johanna Bernharda Fischera z Erlachu.²²⁹ Podobnost je však pouze povrchní. Starší Fischer ve svých vizích letohrádků (a jejich ojedinělých realizacích, například v letohrádku Hoyos v Kleßheimu) pracoval s důmyslnými průniky jednotlivých půdorysných komponent a dynamickým napětím vznikajícím mezi křivkovitě projímanými a rovnými liniemi. Fortinův projekt je oproti tomu pojatý ryze aditivně. Fischerův vliv je tak možné vyloučit, i když část jeho díla mohl mladý Fortin znát ze svého vídeňského pobytu.

Otázkou je také možný vliv tvorby Giovanni Battisty Alliprandiho. Fortin mohl přijít do styku s jeho realizacemi či plány během práce pro hraběte Bredu, pro něž Alliprandi po roce 1700 upravoval pražský palác,²³⁰ navíc roku 1711 působil jako Alliprandiho polír při přestavbě pražského Colloredovského paláce.²³¹ V Alliprandiho ōevru se dílo, jež by odpovídalo Fortinovu prezentačnímu návrhu, nevyskytuje. Ve svých návrzích i realizacích sakrálních staveb však pracoval s podobným zaujetím základními geometrickými tvary (jmenovitě v kapli N. Trojice v Andělské Hoře na půdorysu pravidelného trojúhelníku, 1696–1698) a aditivním řazením prostor (typicky v litomyšlském kostele Povýšení Sv. Kříže, po 1714). Předběžná úvaha o možném Alliprandiho vlivu na Fortina však nevyklučuje význam jeho vlastního poučení během vídeňského školení a italské cesty.

V praktické tvorbě však Fortin podobně pojaté návrhy ani nepředkládal, natož aby je realizoval. Jak ukáží dále, kvalita jeho tvorby spočívala na jiných základech, než na čistě výtvarné invenci, jíž se vyznačuje jeho prezentační rys. Zároveň však návrh prozrazuje meze Fortinovy tvorby, jeho neschopnost překročit hranice aditivní prostorové skladby a pracovat

²²⁶ Ibidem. – Peter Heinrich Jahn, *Johann Lucas von Hildebrandt (1668–1745). Sakralarchitektur für Kaiserhaus und Adel. Planungsgeschichtliche und projekanalytische Studien zur Peters- und Piaristenkirche in Wien sowie den Loreto-Heiligtum in Rumburg*, Petersberg 2011, s. 37. – Mareš (pozn. 71), s. 211.

²²⁷ Fortin Duscherovi, Hájek, 26. ledna 1724 (pozn. 222).

²²⁸ Franz Fortin, Prezentační rys – návrh šestiboké centrály se třemi připojenými šestibokými kaplemi, šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 30 loktů, signováno, 22. ledna 1724, 71,6×37,3 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f.

²²⁹ Hellmut Lorenz, *Johann Bernhard Fischer von Erlach*, Zürich 1992, obr. 19, obr. 77. – Kreul (pozn. 37), s. 180–185.

²³⁰ VN [Věra Naňková], Alliprandi, Giovanni Battista, in: Vlček (pozn. 24), s. 19–22, zde 21.

²³¹ Ibidem, s. 182.

s dynamickými průnikovými konstrukcemi. Knížeti byl plán zaslán 1. února 1724 a stavebník s ním byl nejspíš spokojen.²³²

Další podmínkou přijetí mšeckého uchazeče o místo krumlovského políra bylo předložení doporučení předcházejících zaměstnavatelů, jež po něm vyžadovali schwarzenberští úředníci. Významu dobrozdání si byl vědom i sám Fortin.²³³ Zajistil osvědčení hájeckých františkánů, pro něž během čtyř let postavil část křížové cesty,²³⁴ purkmistra a rady komorního městečka Unhošť, kde přestavěl kostel sv. Petra a Pavla,²³⁵ hradčanské kapituly, pro niž realizoval stavby při panských budovách a hospodářských stavení ve venkovských farnostech Železná a Kostel,²³⁶ a především od hraběte Karla Jáchyma Bredy (1663–1740) [obr. 20].²³⁷ Společným jmenovatelem osvědčení byl důraz na kvalitu Fortinovy práce a jeho schopnost pracovat s vlastními plány, stavět od základů nově či adaptovat stávající budovy.

Věcí dalšího výzkumu je otázka Fortinova působení v bredovských službách. Spíše než rozsáhlejší novostavby podle jeho projektů lze předběžně předpokládat udržovací práce při panských hospodářských dvorech a patronátních svatyních na panstvích Tachlovice, Lemberk, Loukovec nad Jizerou, případně Červené Pečky, Žleby a Kácov.²³⁸ O Fortinově práci lze z velkého množství kostelů na bredovských panstvích uvažovat zejména při opravě kostela sv. Lukáše ve Svárově (p. Tachlovice) r. 1717,²³⁹ případně na opravě kostela sv. Václava v Bratčicích (p. Žleby).²⁴⁰

Naopak náplň Fortinova angažmá u svatohájeckých františkánů je známá, podílel se na realizaci kaplí při jednotlivých zastaveních poutní cesty z Prahy.²⁴¹ Ze své zkušenosti čerpal o dva roky později při návrhu kaple do Dolní Vltavice (p. Český Krumlov), která je kopií kaplí z hájecké poutní cesty [obr. 21a, b] (stavba byla realizována v redukované podobě

²³² Duscher knížeti, Krumlov, 1. února 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f.

²³³ „Stranu atestací od jeho Excellenzi Pana hraběte Bredau, kterémužto jako jeden nehodný jeho baumistr 14 let pořád sloužím, známá činím, že co nejdříve domů přijede pohledávati se vynasnažím, neb on koupil panství Chotěbořské a druhé Žlebské v kraji Čáslavském a pořád se tam při Reformaci nových oficírův zdržuje, a od něho dojista dostanu, neb on sám mi několikrát, když při tabuli s ním sem stolil, pravil, že se diví, proč já na panství [Mšec] žádného díla nemám, že abych se u své vrchnosti ohlásil že vydá Recomendanci, z čehož ráčejí mocti poznati, že žádné pochybnosti nebude, a pro interim tuto od Velebného zdejšího Conventu Svatohájeckého odsílám, ktežto taky již dle profesí mé 4 léta v stavení sloužím.“ Fortin Duscherovi, Hájek, 26. ledna 1724 (pozn. 222).

²³⁴ F. Ludovicus Jenšík (p. kvardián), Hájek, únor 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f.). – Zdeněk Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XXVI. Politický okres kladenský*, Praha 1907, s. 28–40.

²³⁵ Purkmistr a rada městečka Unhošť, 9. února 1724, *Ibidem*. – Wirth (pozn. 234), s. 121.

²³⁶ Johann Josef Kostečka, Hradčany, 7. února 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f.

²³⁷ Karel Jáchym hrabě Breda, Praha, 9. února 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f. – OSN IV, s. 620.

²³⁸ SOA Litoměřice, Vs Lemberk, Vs Svijany/Loukovec. – SOA Zámorsk, Vs Žleby. V torzovitě dochovaných fondech středočeských velkostatků se Fortinovu práci prokázat nepodařilo. Srov. SOA Praha, Vs Červené Pečky, Vs Tachlovice, Vs Kácov.

²³⁹ Wirth (pozn. 234), s. 104.

²⁴⁰ UPČ I, s. 120.

²⁴¹ Vyplaceno mu bylo 1000 zl. Antonín Podlaha, *Posvátná místa království Českého VII*, Praha 1913, s. 252–254. – Wirth (pozn. 234), s. 31–32. – Kateřina Pařízková, *Barokní poutní cesta do Hájku u Prahy, FHB XXV*, 2010, s. 113–153.

s jednodušším trojúhelným nástavcem, stržena byla během napouštění lipenské přehrad).²⁴² Ivo Kořán naznačil možnost Fortinova autorství hájeckých kaplí.²⁴³ Na základě srovnání Antonínem Podlahou reprodukováného plánu z pamětní knihy kláštera s Fortinovým návrhem charakteristickým rukopisem je třeba tuto hypotézu odmítnout. Hájecký plán působí díky lavírování v několika valérech velmi plasticky, naopak základní kvalitou Fortinových plánů je přísná linearita daná i střídáním stínováním. V Hájku stavitel působil nepochybně „jen“ jako polír.

Prezentačním rysem a dodáním atestátů Franz Fortin plně osvědčil svou způsobilost a doložil dosavadní zkušenosti. Kníže Adam František na základě předložených materiálů „*rád shledal, že je Fortin ve svém řemesle zběhlý a měl by zdárně nahradit*“ zesnulého Spazziho.²⁴⁴ Ačkoliv Fortina zprvu hodlal pozvat do Krumlova jen na zkoušku, přijal jej vzápětí do knížecí služby nastalo a povolil, aby přijel i s ženou a s dětmi.²⁴⁵ Neopomněl přitom vyjádřit naději, že „*se tento člověk co možná nejvíce vynasnaží poskytnout nám při zhotování rysů a provádění budov dostatečnou satisfakcí*“, za což mu měl být přidělen někdejší Spazziho byt na krumlovském zámku, peněžité plat i příslušný deputát.²⁴⁶

Nad nároky ukotvené v tradici úřadu byl Fortinovi vyplácen tovaryšský groš za dozor na stavbách, jež vznikaly podle jeho projektu. Franzi Fortinovi však vyplácené prostředky nestačily. V prosinci 1727 si stěžoval na to, že „*von meinen besoldung laß sich gantz und gar nichts sporen*“. Mimoto zdůraznil, že denní diety 24 kr za pravidelné návštěvy panství Orlík a Vimperk, kde stavby nejen projektoval, ale i dozoroval, jsou nedostatečné.²⁴⁷ Knížecí úředníci s Fortinem souhlasili a navrhli revidovat vyplácení jeho platu. S platností od 1. ledna 1728 byly náklady na stálou mzdu krumlovského políra rozděleny na někdejší eggenberská panství. Z panství Český Krumlov mu měl náležet 1 strych pšenice, 5 strychů žita a krmivo pro koně. Z důchodů dalších panství byly Fortinovi přiznány hotové peníze (Netolice 20 zl, Orlík 50 zl, Vimperk 20 zl, Chýnov 30 zl – celkem 120 zl).²⁴⁸ Postupně roční plat krumlovského políra vzrůstal, například v roce 1729 Fortin úspěšně žádal o zvýšení platu kvůli stavbám na chýnovském panství. Mimoto mu byly téhož roku opět přiznány denní diety 24 kr.²⁴⁹ Nakonec mu ročně náleželo až 335 zl.²⁵⁰ Přesto Fortin soustavně žádal přiznání

²⁴² Franz Fortin, Návrh kape v Dolní Vltavici, 1724. Šedě a červeně lavírovaná perokresba s měřítkem 5 jednotek (loktů), parafováno F. F., 36,6×18,6 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f. – Původní plán hájeckých kaplí reprodukoval Podlaha (pozn. 241), s. 253. – Historické fotografie stavby jsou uloženy ve Fotobance Fotoateliéru Seidel (fotobanka.seidel.cz, vyhledáno 3. září 2015).

²⁴³ Kořán (pozn. 181), s. 419, pozn. 13.

²⁴⁴ Knížecí reskript, Vídeň, 8. února 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f.

²⁴⁵ Knížecí reskript, Vídeň, 29. února 1724, *ibidem*. (odpověď na dopis Duschera z 22. února 1724, v němž vrchní hejtman zasílá Fortinova osvědčení a ptá se, zda má Fortin přijet i se ženou a s dětmi, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f.)

²⁴⁶ Přehled ročního platu a deputátu, který užívá krumlovský polír (Spazzi), von Kessel, Český Krumlov, 28. října 1719, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 10.

²⁴⁷ Memoriál F. Fortina, Krumlov, 21. prosince 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4b, s. f.

²⁴⁸ Návrh platu stavitele Fortina namísto dosavadního nedostatečného tovaryšského groše, Krumlov, 7. ledna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4b, s. f. – Schváleno reskriptem ze 17. ledna 1728, *ibidem*. – Esser Praunovi, Krumlov, 31. ledna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 6178, sign. VII D 2i, kart. 948, s. f. – Esser netolickému hejtmanovi, Český Krumlov, 31. ledna 1728, SOA Třeboň, Vs Netolice, inv. č. 583, sign. VII D 4a, fasc. 955, fol. 9

²⁴⁹ Knížecí reskript, Vídeň, 17. prosince 1729, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. II 6Hγ 1b, fol. 221.

mimořádných platů za práci na jednotlivých stavbách, což knížecí úředníci zpravidla nesli nelibě, neboť dostával pravidelnou mzdu a „*velkorysý tovaryšský groš*“. Typickým případem byla snaha Franze Fortina získat nad své stálé nároky ještě 20–30 zl „*za svou námahu*“ při přestavbě kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě (p. Český Krumlov) v letech 1725–1728.²⁵¹

Během působení na jihu Čech se rozrostla Fortinova rodina. Do Českého Krumlova dorazil i se ženou Terezií a s nejméně dvěma dětmi.²⁵² V roce 1733 Fortin prosil o pokračování ve službě s odvoláním na potřebu uživit svých šest dětí.²⁵³ V matrikách se podařilo dohledat narození šesti Fortinových synů, totiž Francisca Lina (*26. října 1712 ve Mšeci),²⁵⁴ Johanna (*1714–4. srpna 1740),²⁵⁵ Václava (křtěn 26. září 1719 v Litovicích na bredovském panství Tachlovice),²⁵⁶ Hynka Celestína (křtěn 8. dubna 1723 v Hájku)²⁵⁷ a již v Krumlově narozených Josefa Jana Nepomuka (*19. února 1727–5. července 1762) a Augustina Laurentia (*6. srpna 1730).²⁵⁸ Struktura kmotrů byla obdobná, jako v případě Fortinova otce Michala, mezi *levantes*, *patres* a *testes* vystupovali mšecký purkrabí Ondřej Kopřiva (stejně jako o generaci dřív) a tamní správce Schmidt, případně litovičtí úředníci Josef Labler a Filip Stork, resp. obyvatelé blízkých sídel Jeneč a Unhošť. V Krumlově pak při křtech svědčila například manželka vrchního hejtmána Markéta Duscherová. Osoby kmotrů opět prozrazují nejen osoby možných spolupracovníků Franze Fortina při stavebních pracích, ale i místa jeho zakázek.

Na panství Mšec pokračovali v rodinné tradici zednického řemesla Antonín a Ondřej Fortinovi. Antonín, uváděný v matrikách jako zedník, měl prokazatelně pět potomků, narozených v letech 1724 (Franz Bartholomeus, * 22. srpna), 1726 (Ignatius, *29. července), 1730 (Ondřej Karel, *6. listopadu), 1731 (Josef Michael, *2. března) a 1739 (Antonín, křest 10. března). Osamostatnění Antonína bylo umožněno přijetím Franze do knížecích služeb – Antonín se usadil v podružském hospodářství využívaném dříve právě Franzem.²⁵⁹ Městský zednický mistr Ondřej, zřejmě člen jiného fortinovského rozrodu, pak měl mimo jednoho dítěte z prvního manželství (Hans Caspar, *1707)²⁶⁰ pětici potomků mezi lety 1738–1748

²⁵⁰ Kněžnin reskript, 12. prosince 1733, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f.

²⁵¹ Löbel knížeti, Krumlov, 17. února 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/31, s. f.

²⁵² Manželka Terezie zemřela 28. dubna 1738 ve věku 40 let. SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Český Krumlov, kniha 45 (digi.ceskearchivy.cz, vyhledáno 28. prosince 2014).

²⁵³ Fortinův memoriál z podzimu 1733 v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f.

²⁵⁴ SOA Praha, Sběrka matrik, FÚ Mšec, kniha 2 (ebadatelna.soapraha.cz, vyhledáno 28. prosince 2014).

²⁵⁵ Soupis poddaných p. Mšec, 1718, SOA Třeboň, Vs Mšec, sign. II 5AU 1, kniha 21. – SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Český Krumlov, kniha 45 (digi.ceskearchivy.cz, přístup 28. prosince 2014).

²⁵⁶ SOA Praha, Sběrka matrik, FÚ Mšec, kniha 1 (ebadatelna.soapraha.cz, přístup 28. prosince 2014).

²⁵⁷ Ibidem, kniha 2.

²⁵⁸ SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Český Krumlov, knihy 4, 46 (digi.ceskearchivy.cz, přístup 28. prosince 2014).

²⁵⁹ Antonín je od r. 1724 uváděn „*in des Frantz Fortin seiner wüthtschaft*“. Srov. soupisy poddaných p. Mšec, SOA Třeboň, Vs Mšec, sign. II 5AU 1, kniha 25 an (digi.ceskearchivy.cz, přístup 28. prosince 2014).

²⁶⁰ Soupisy poddaných p. Mšec, sign. II 5AU 1, (online: digi.ceskearchivy.cz, přístup 28. prosince 2014).

[obr. 22].²⁶¹ Zjevně jde o téhož Andrease/Ondřeje, jehož svatbu v Praze u sv. Valentina 15. září 1737 zachytil Antonín Podlaha.²⁶²

Dalším problémem Fortinova krumlovského působení je otázka jeho díla. O sestavení přehledu Fortinova díla ve schwarzenberských službách se pokusili již Ivo Kořán a Věra Naňková. Kořán konstatoval, že „*se Fortin podílel na všech stavebních podnicích ohromného schwarzenberského panství*“.²⁶³ S jeho názorem lze souhlasit, ovšem s omezením Fortinovy účasti na někdejší eggenberská panství. Ivo Kořán uváděl stavby v Mirovicích (p. Orlický, kostel sv. Klimenta, 1724, fara 1732), Ratibořicích (p. Chýnov, kostel sv. Bartoloměje, 1724) [obr. 23], Dolní Vltavici (p. Český Krumlov, 1726), Chýnově (návrhy věže 1726) a Českém Krumlově (úpravy minoritského kláštera 1727 a mincovny 1729–1730), Věžné (p. Chýnov, 1734), Zlaté Koruně (1736). Věra Naňková k nim doplnila úpravu zámku Orlický (1725–1726, 1731), práce v Obratani (p. Chýnov, 1734) a Lštění (kostel sv. Vojtěcha, práce podle Martinelliho návrhu, p. Vimperk, 1739–1741), resp. přestavbu kostela sv. Filipa a Jakuba v Šumavských Hořticích (p. Vimperk, po 1747).²⁶⁴

Soupis díla krumlovského políra, jakkoliv v základních obrysech známý, lze doplnit o řadu dalších návrhů a realizací.²⁶⁵ Přestavbu věže kostela sv. Kateřiny ve Volarech, známou Ivo Kořánovi bez datace, lze vročit do r. 1724.²⁶⁶ Zásadním návrhem z poloviny dvacátých let je Fortinův plán kaple sv. Jana Nepomuckého při krumlovském kostele sv. Víta, starší literaturou neoprávněně přiřknutý Martinellimu.²⁶⁷ Pozornosti unikly zásadní Fortinovy úpravy zámku ve Vimperku, jež zahrnovaly úpravy bytu hejtmána (1725), budování nových pokojů v pianu nobile horního zámku a přefasádování nádvorního průčelí jižního křídla objektu (1728), úpravy traktu při zámecké kapli (1731), resp. dílčí změny důchodního úřadu (1740) a dispoziční změny dolního zámku.²⁶⁸ Významným dílem byla i přestavba kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě (p. Český Krumlov, po 1725) [obr. 24].²⁶⁹ Pozornosti unikla i Fortinova účast na přestavbě kostela v Horní Vltavici (p. Vimperk, 1726).²⁷⁰ Zachyceny nejsou ani jeho návrhy přestavby pivovaru ve Slavoňově (p. Orlický, 1727, 1729)²⁷¹ či rozsáhlé stavby v Petrově Dvoře (sídlo správy na p. Netolice, po 1728, 1731),²⁷² kde navrhoval i nový hospodářský dvůr (1743).²⁷³ Zásadnější byl jeho návrh přestavby

²⁶¹ Citované údaje vychází z příslušných mšeckých matrik.

²⁶² Vlček (pozn. 24), s. 182. – Ze soupisů poddaných vyplývá, že šlo o druhý Andreasův sňatek, již v roce 1711 stál v čele samostatné domácnosti s ženou Rosinou, s níž měl jedenáctiletého syna Hanse.

²⁶³ Kořán (pozn. 181), s. 412–413.

²⁶⁴ Vlček (pozn. 24), s. 182.

²⁶⁵ Na tomto místě se nebudu zabývat rozbořem jednotlivých staveb, ten poskytnu v následujících kapitolách.

²⁶⁶ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Prachatice, sign. A 3Kα 2a/5, s. f.

²⁶⁷ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 55a, s. f. – Z Martinelliho díla kapli vyřadil a Fortinovi správně připsal Šanda (pozn. 36), s. 119–121.

²⁶⁸ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, , inv. č. 5800, sign. VI B8 2, kart. 743, inv. č. 5801, sign. VIB8 3a, kart. 745. – Podrobně v kapitole o zámcích.

²⁶⁹ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/31. – SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a. – Podrobně v kapitole o patronátních stavbách.

²⁷⁰ Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vimperk, sign. A 3Kα 2a/6, s. f.

²⁷¹ SOA Třeboň, ÚK Orlický, inv. č. 171, sign. 7B8 3c, kart. 21.

²⁷² SOA Třeboň, Vs Netolice, sign. VI B8 5.

²⁷³ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Netolice, sign. A 6B8 2d, s. f.

chýnovského zámku (1728/1729).²⁷⁴ Z četných staveb při sakrálních objektech zůstaly dosud nepovšimnuty Fortinovy návrhy opravy věže kostela Narození P. Marie v Kostelci nad Vltavou (p. Orlík, 1729),²⁷⁵ zvonice kostela v Rychněvku (p. Český Krumlov, 1729),²⁷⁶ kaple sv. Jana Nepomuckého při kostele sv. Jana Křtitele v Záblatí (p. Vimperk, po 1729), kde navrhl i faru (1735).²⁷⁷ V Ondřejově (p. Český Krumlov) mimo kostela realizoval krumlovský polír i faru (1729) a z pověření vrchnosti promýšlel možné umístění uvažovaného špitálu (1731).²⁷⁸ Roku 1731 navrhoval úpravy zámku v Červeném Dvoře (p. Český Krumlov),²⁷⁹ o rok později Fortin předložil plán opravy kostela sv. Anny ve Fefrech (dnes Libínské Sedlo, p. Prachatice).²⁸⁰ Navrhl i fary ve Starém Sedle (p. Orlík, 1733),²⁸¹ Kovářově (p. Orlík, 1737),²⁸² Volarech (p. Prachatice, 1741/1744).²⁸³ Opakovaně navrhoval přestavbu fary v Lažišti (p. Vimperk, 1741/1745, nakonec novostavba 1746)²⁸⁴ a Horní Plané (p. Český Krumlov, 1745).²⁸⁵ Pozornosti unikly Fortinovy variantní plány přestavby kostela v Hlasivu (p. Chýnov, 1738) a úprava zvonice kostela sv. Bartoloměje v Pohnání (p. Chýnov, 1738).²⁸⁶ V roce 1738 připravil také návrh stavby kvelbů a úpravy patra v českokrumlovském klášteře klarisek.²⁸⁷ Na prahu čtyřicátých let navrhoval zvýšení zvonice kostela Povýšení sv. Kříže v Husinci (p. Vimperk).²⁸⁸ S kostelem sv. Filipa a Jakuba v Šumavských Hořticích úzce souvisí i návrh přestavby svatyně téhož patrocinia ve Frantolech (p. Český Krumlov, 1749, další úpravy podle projektu Fortinova syna Josefa Jana Nepomuka po požáru 1754).²⁸⁹ V českokrumlovském zámku navrhoval Franz Fortin po r. 1750 oratoř a oltář v kapli sv. Jiří, jež však byla upravena podle projektu Andrey Altomonta.²⁹⁰ Poslední doloženou stavbou staršího Fortina je kaple sv. Gertrudy v Netolicích (návrh snad 1752, stavba 1754).²⁹¹

Již před podrobným rozbořem některých Fortinových projektů lze předeslat, že jeho stavby, jakkoliv formálně úsporné, se vyznačují promyšlenou prací s prostorem a vědomě střízlivým dekorativním aparátem. Uměřenost Fortinových staveb není odrazem jeho tvůrčí neschopnosti, ale naopak projevem pochopení stavebníka volání po co nejnižší ceně. Po

²⁷⁴ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 6BŘ 2a. – SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6BŘ 1b. – Podrobně v kapitole o zámcích.

²⁷⁵ SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1134, sign. III Kα 10a, kart. 40.

²⁷⁶ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/11, s. f. – Podrobně v kapitole o stavbách při zvonících.

²⁷⁷ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4672, sign. IIIKα 53c kart. 412, s. f. – SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4580, sign. IIIKα 41d, kart. 403, s. f.

²⁷⁸ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3S 1c, s. f.

²⁷⁹ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7BŘ 2, s. f. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 6BŘ 2a, fasc. I, s. f.).

²⁸⁰ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Prachatice, inv. č. 398, sign. III Kα 19b, fasc. 31, s. f.

²⁸¹ SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1159, sign. III P 12a, kart. 52, fol. 12

²⁸² SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1161, sign. III P 17a, kart. 56, fol. 34

²⁸³ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Prachatice, sign. A 3Kα 2a/5, s. f. – SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Prachatice, inv. č. 400, sign. III Kα 21, fasc. 33, s. f.

²⁸⁴ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4546, sign. IIIKα 36f, kart. 398, s. f.

²⁸⁵ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 24c, s. f.

²⁸⁶ SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 13k, sign. I 3Kα 15a.

²⁸⁷ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 6BŘ 2a, fasc. I, s. f.

²⁸⁸ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4507, sign. IIIKβ 31, kart. 392, s. f.

²⁸⁹ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 47a, s. f.

²⁹⁰ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/7, s. f. – Veronika Steinerová, *Andrea Altomonte. Architekt vídeňského pozdního baroka a jeho činnost na českých panstvích Schwarzenbergů* (diplomová práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2002, s. 46–47.

²⁹¹ Koncept dopisu ředitele panství, Netolice, 15. září 1752, SOA Třeboň, Vs Netolice, sign. IIIKα 54c, fol. 119.

mém soudu nelze Fortina vnímat pouze jako „zdatného praktika, jehož architektonické schopnosti jsou velmi malé“,²⁹² ale spíše, jak naznačil již Ivo Kořán, jako nositele svébytné alternativy vůči „dramaticky hybným stavbám pražských i východočeských mistrů“.²⁹³ Zároveň je zřejmé, že ačkoliv se náplň funkce krumlovského políra za Franze Fortina nezměnila – jádrem bylo stále objíždění staveb na panství a příprava i dozor stavebních projektů [tab. 2] – vystupoval Fortin na rozdíl od svých předchůdců mnohem víc jako tvůrčí osobnost.

Po smrti Adama Františka ze Schwarzenbergu hodlala pozůstalá vdova Eleonora Amálie ze Schwarzenbergu snížit Fortinův plat, „nebot, jak známo, při nyní většinou pozastavených stavbách nemá tolik námahy a potíží“.²⁹⁴ Franz Fortin se pochopitelně úmyslu kněžny bránil. Argumentoval zejména nutností živit šest dětí. Svůj užitek pro vrchnost zdůrazňoval také poukazem na zeměměřičské práce, které provádí.²⁹⁵ Eleonora Amálie, stojící tváří v tvář faktické sekvestraci schwarzenberského majetku, čelícího po smrti jejího chotě soustavnému tlaku knížecích věřitelů, však neustoupila.²⁹⁶ Podle jejího nařízení byl Fortinův plat snížen z někdejších 335 zl ročně na 220 zl, k čemuž náleželo krmivo pro dva koně a deputátní naturálie.²⁹⁷ Pro srovnání lze uvést, že František Antonín Grimm získával ve čtyřicátých letech 18. století od svých ditrichštejnských zaměstnavatelů plat 200 zl ročně (navíc byl Grimmův plat doplněn o tovaryšský groš, který byl Fortinovi dočasně odejmut).²⁹⁸ Výše platu zjevně nezávisela na výtvarných schopnostech stavitele, jinak by výtvarně invenčnější Grimm musel od své vrchnosti dostávat vyšší odměnu, než Fortin. Platy spíše odrážely finanční možnosti knížecích stavebníků a snad také schopnost jednotlivých stavitelů vyjednat je. Snižování nákladů na výplatu krumlovského políra dále pokračovalo. Od sezóny 1734 mu již neměl být vyplácen příspěvek na dva koně, napříště měl získávat tovaryšský groš za dozor na stavbách.²⁹⁹ Franz Fortin se proti snaze kněžny ušetřit nejednou ohrazoval, a v některých případech, například při přestavbě netolického kostela sv. Jana Křtitele, se mu podařilo dosáhnout mimořádného proplacení diet.³⁰⁰ Intenzita Fortinových stavebních prací se však postupně snižovala.

Zřejmě s menším množstvím práce pro vrchnost souvisí pozornost, kterou Franz Fortin ve třicátých a čtyřicátých letech 18. století věnoval architektonickému vzdělání svých synů

²⁹² Šanda (pozn. 36), s. 169.

²⁹³ Kořán (pozn. 181), s. 413–414.

²⁹⁴ Reskript kněžny, 21. listopadu 1733, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f. – O možnost snížení Fortinova platu se („zu beförderung des fürstl. pupillar Interesse möglichst zu menagiren“) zajímala již v konceptu reskriptu z 10. června 1733, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f.

²⁹⁵ Memoriál Franze Fortina, b. d. (listopad 1733), (pozn. 253). – Escherich kněžně, Krumlov, 2. prosince 1733, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f.

²⁹⁶ Ivo Cerman, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011, s. 463. – Aleš Valenta *Lesk a bída barokní aristokracie*, České Budějovice 2011, s. 118–126.

²⁹⁷ Kněžnin reskript, Vídeň, 12. prosince 1733 (pozn. 250).

²⁹⁸ Veselý (pozn. 26), s. 47.

²⁹⁹ Escherich netolickému hejtmanu, Český Krumlov, 3. dubna 1734, SOA Třeboň, Vs Netolice, inv. č. 583, sign. VII D 4a, fasc. 955, fol. 10. – Například za práci na kostelech ve Strunkovicích nad Blanicí a ve Lhencích (oba na p. Netolice) získal Fortin tovaryšský groš 46 zl 10 kr. Srov. kvitanci z 19. prosince 1739, Krumlovskému hejtmanu Svobodovi, Netolice, 2. září 1739, *ibidem*, sign. IIIKα 49a, fol. 74.

³⁰⁰ V případě netolické přestavby mu bylo mělo být vyplaceno 8–10 zl, neboť měl se stavbou „přeci jen nějakou námahu.“ Jan Ivanega, Barokní přestavba kostela sv. Jana Křtitele v Netolicích a její význam pro archeologii, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách XXV*, 2012, s. 299–305.

(učně prokazatelně vedl již dříve).³⁰¹ Nejméně dva synové, Johann (1714–1740) a Josef Jan Nepomuk (1727–1762), byli vyučeni v zednickém řemesle. Johanna zapojoval krumlovský polír do své praxe, ve třicátých letech se podílel na zajišťování účtování a výplat na otcových stavbách.³⁰² Mimoto Johannu Fortinovi vrchnost opakovaně proplácela lékařem doporučené pobyty v lázních v Libníči (p. Hluboká), a to nejen pro „ulehčení jeho starému chudobnému otci“, ale i proto, že Johann odvádí „obzvláště dobrou práci“.³⁰³ Roku 1739 byl Johann Fortin vyslán do Prahy s doporučením ke Kiliánu Ignáci Dientzenhoferovi, u nějž měl praktikovat, neboť „u svého otce získal základy a projevuje dobrou způsobilost ke stavitelství.“³⁰⁴ O výsledku případného Johannova pražského pobytu se podrobnosti nedochovaly, jisté je jen to, že Johann Fortin v srpnu 1740 podlehl dlouhodobé nemoci.³⁰⁵

Franz Fortin se školil i svého syna Josefa Jana Nepomuka (1727–1762). Z jeho pera pochází kopie otcova prezentačního rysu.³⁰⁶ Podmíněně mu lze přiřknout i soubor cvičných kreseb, na nichž nechybí sloupové řády, půdorysné studie maison-de-plaisance, „*ein englischer Landhaus*“ či konstrukce dekorativních obrazců klenby a podlah. Se vši pravděpodobností lze potřebami vzdělávání synů vysvětlit i vznik česky psaného Säulenbuchu na šesti listech, na nichž Franz Fortin v návaznosti na prozatím neurčenou předlohu analyzuje sloupové řády a jejich proporce [obr. 25a, b].

V lednu 1750 požádal Franz Fortin o uvolnění ze služby, neboť „*kvůli svému stáří trpí téměř každodenní slabostí*“, přičemž jako nástupce na místo krumlovského políra doporučoval svého syna Josefa, který „*nejenže dosáhl svých let, ale pod mým vedením projevuje i dobrou stavební zkušenost*“.³⁰⁷ Kniže Josef Adam ze Schwarzenbergu s prosbou Franze Fortina souhlasil, ztotožnil se i s názorem, že Fortinovi „*bezpochyby náleží nějaká penze*“.³⁰⁸ Starý polír však v práci pokračoval, ještě v roce 1752 navrhoval kapli sv. Gertrudy v Netolicích a se svým synem Josefem obhlížel opravu věže kostela sv. Jakuba v Prachaticích.³⁰⁹

³⁰¹ Rejstřík hospitalit, 2. pololetí 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5926, sign. VIHy 1, kart. 810: 26. srpna krumlovský polír (tj. Fortin) kvůli obhlédnutí panských staveb a stavby kaple v Horní Vltavici, jakož nově budovanému hostinci, opravě hejtmanova bytu – 5 jídel, zároveň s sebou má učně.

³⁰² Prokazatelně v listopadu 1738, kdy Johann Fortin strávil tři dny v Chýnově kvůli výplatě tovaryšského groše svému otci. Přehled hospitalit za 2. pololetí 1738, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1391, sign. VII Hy 2, fol. 125 an.

³⁰³ Escherichovo dobrozdání k memoriálu Johanna Fortina, Krumlov, 19. dubna 1738, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f. – Reskript kněžny Eleonory Amálie, Český Krumlov, 19. dubna 1738, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 46.

³⁰⁴ Koncept Hohenstögera kněžně, Praha, 3. března 1739, SOA Třeboň, odd. ČK, VÚ Praha, sign. VII D 2c, s. f. – K. I. Dientzenhofer vystupoval jako autorita ve věci školení schwarzenberských stavebních řemeslníků opakovaně, již r. 1737 u něj byl na zkoušce protivínský poddaný Johann Zobal.

³⁰⁵ R. 1738 mladší Fortin píše „*es hat mich schon ganzes Jahr her ein kränckeliches Zustand mortificiret.*“ Johann Fortin, b. d. (1738), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f.

³⁰⁶ Citované materiály v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7Bß 3, s. f. Vzhledem k významu pramenů pro pochopení dobového architektonického vzdělávání (a kvůli překročení rámce disertace) se jimi budu podrobně zabývat jinde.

³⁰⁷ Memoriál F. Fortina, Krumlov, 16. ledna 1750, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4a, s. f.

³⁰⁸ Escherich knížeti, Krumlov, 27. dubna 1750 (knížecí odpovědi Krumlov, 2. května 1750), ibidem.

³⁰⁹ Koncept dopisu prachatického ředitele, Prachatice, 17. dubna 1752, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Prachatice, inv. č. 395, sign. III Kα 16, fasc. 28, s. f.

Tečkou za výkladem o úřadu krumlovského knížecího políra může být připomínka smrti Josefa Fortina 5. července 1762.³¹⁰ Ačkoliv se kníže Josef Adam rozhodl vyplácet jeho vdově a sirotkům čtvrtletní penzi, samotný úřad krumlovského políra již neměl být napříště obsazen.³¹¹ Praxe však ukázala užitek plynoucí z úřadu, do nějž byl následně uveden Johann Jobst (1706?–1791).³¹²

Zbývá rozřešit otázku úmrtí Franze Fortina, kterou Věra Naňková opatrně hledala „asi v 50. letech 18. století“.³¹³ Pohled do soupisů poddaných umožňuje její hypotézu poněkud upřesnit. Franz Fortin je ve Mšeci zachycen ještě v roce 1760, nicméně se zásadním přípisem „do král. města Písku na svobodu propuštěn“.³¹⁴ Jaké byly další Fortinovy kroky na svobodě nelze přesně určit, pohřben však byl v Želnavě (p. Český Krumlov) 14. července 1763.³¹⁵

„...als Maurer Pallier treue dienste gethan bin.“ Zedničtí a tesařští políři, tovaryši a učni

„Kdo má na svém panství mezi svými poddanými zedníky, tesaře, kováře a podobné k stavění prospěšné řemeslníky, může stavění o to lépe a rychleji dovést do konce,“ tvrdil Wolf Helmhart von Hohberg ve svém naučení pro majitele pozemkových panství.³¹⁶ Výběr stavebních řemeslníků na schwarzenberských panstvích probíhal na základě podobných kritérií. Svědčí o tom například nepříjemná situace vlčických úředníků, kteří v roce 1722 stáli před potřebou postavit ve Vlčicích novou faru. Schválený návrh nedávno propuštěného stavitele Bayera neměl kdo provést.³¹⁷ Vlčický hejtman nejprve vhodného řemeslníka hledal na místním panství. Teprve když zjistil, že se mezi knížecími poddanými nenachází žádný dobrý polír, obrátil se na zednického mistra z nedalekého Trutnova, jenž „by měl své profesi dobře rozumět“. Šlo o Gottfrieda Justa, který později navrhoval přestavbu trojičního kostela v Pilníkově. Z tohoto i dalších případů je zřejmé, že vrchnost i panští úředníci ve sledovaném období preferovali řemeslníky z řad vlastních poddaných.

V následujícím výkladu se pokusím o přiblížení této vrstvy stavebních řemeslníků – polířů, vicepolířů, zednických mistrů a v náznačku i tovaryšů a učňů. Mým cílem je přiblížit okolností jejich přijímání, shrnout důvody vedoucí vrchnost k volbě konkrétních řemeslníků, způsoby a důvody podpory nadějných adeptů stavitelství a v neposlední řadě přiblížit jejich úkoly. Hlavním hrdinou statí o zednických polírech je Lorenz Habel (1696?–1766).

³¹⁰ SOA Třeboň, Sbíрка matrik, FÚ Český Krumlov, kniha 46 (digi.ceskearchivy.cz, přístup 28. prosince 2014). – Podrobný výklad o životě a díle Josefa Fortina přesahuje rámec disertační práce, předložím jej na jiném místě.

³¹¹ Opis reskriptu Josefa Adama z 11. srpna 1762, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. II 7D 2c, fol. 12. – Oznámení o rozhodnutí odeslat vrchní hejtman Burkhardt 17. srpna 1762 a rozeslat je na p. Chýnov, Vimperk, Netolice a Prachatice.

³¹² Ivanega (pozn. 342).

³¹³ Vlček (pozn. 24), s. 182.

³¹⁴ Soupis poddaných p. Mšec, 1760. SOA Třeboň, Vs Mšec, sign. sign. II 5AU 1, kniha 43 (digi.ceskearchivy.cz, přístup 28. prosince 2014).

³¹⁵ SOA Třeboň, Sbíрка matrik, FÚ Želnavá, kniha 2 (digi.ceskematriky.cz, vyhledáno 10. března 2015). – Srov. též anonymní heslo na wikipedii František Jakub Fortin (pozn. 207).

³¹⁶ „Wer unter seinen Unterthanen selbst Maurer, Zimmerleute, Schmide und dergleichen zum Bauen dienliche Handwercksleute haben kan, mag mit dem Gebaue desto besser und geschwinder zu Ende kommen.“ Hohberg (pozn. 167), kniha I, kapitola XXXIII Von den Handwerckern die darzu gehören, s. 35–36, zde s. 35.

³¹⁷ Hejtman Duschera, Vlčice, 5. března 1722, SOA Třeboň, Cizí statky, inv. č. 505, kart. 160, Vlčice, fol. 5–6.

Připomenu i další postavy živého světa schwarzenberských staveb první půli 18. století [obr. 26] – Hanse Georga Schleichera, Pavla Kolečného, Simona Reicha či Josefa Jungbauera a další. Ze zástupců dalších stavebních řemesel přiblížím kariéru tesařských mistrů Řehoře Kunsta (†1768) a Lorenze Jecha (data neznámá), jejichž kariéry jsou pro svou dobu v řadě ohledů zcela typické. Vzhledem k přetržení kontinuity vrchnostenského stavebního podnikání nenadálou smrtí knížete Adama Františka je na místě překročit časový horizont jeho vlády a věnovat se i mladším osudům řemeslníků.

Mimo obzor mého výkladu zůstanou kameničtí mistři, nikoliv snad kvůli nezájmu o jejich práci nebo kvůli nesprávné domněnce o jejich menším významu (platy ukazují, že kameníci byli oceňováni často víc než zedníci i tesaři).³¹⁸ Důvodem jejich vynechání je prostý fakt, že k pracím kameníků na schwarzenberských stavbách se dochovalo nepoměrně méně pramenů, jistě i kvůli tomu, že na knížecích panstvích nebyla ustavena funkce panského kamenického mistra. Jakkoliv se mistři kameníci z podstaty věci vyskytovali na drtivě většině panských staveb, dochované prameny jen zřídka prozrazují víc než jen proplácené sumy a náklad potřebného materiálu.

Panští políři

Kromě panství Český Krumlov, jehož polír dozoroval stavby na někdejší eggenberské doměně,³¹⁹ byli vrchnostenští políři i na panstvích Hluboká, Třeboň, Postoloprty a Mšec. Postupně se seznámíme s osobnostmi a dílem vybraných knížecích polírů a s jejich povinnostmi a kompetencemi.

Hans Georg Schleicher

Hlubockým spolupracovníkem Pavla Ignáce Bayera byl polír Hans Georg Schleicher (1676?–13. července 1722).³²⁰ Pocházel ze západočeského panství Údrč markrabat bádensko bádenských [obr. 27].³²¹ Schleicher byl trvale usídlen na Hluboké, v blízkosti zámku (na „*Schloßbergu*“) mu byl k užívání poskytnut volný byt v panské chalupě. Jeho plat nadto tvořilo 150 zl ročně a deputát (6 sudů piva, rozličné obilí aj.), na cestách mu náležely denní diety 30 kr.³²² Výše platů schwarzenberských stavebních řemeslníků přitom byla stanovena v závislosti na pili příslušného řemeslníka.³²³

Kompletní rozsah Schleicherova díla zůstává nejasný. Jeho hlavním dílem je realizace loveckého zámku Ohrada, na jehož stavbu podle plánů Pavla Ignáce Bayera dohlížel jako

³¹⁸ Ebelová (pozn. 25), s. 116. – Její poznatky platí i pro schwarzenberská panství, jak dokládají například vysoké platby adamovskému kameníku Vítu Dvořákovi za práce na loveckém zámku Ohrada. Srov. Ivanega (pozn. 38a), s. 40–41.

³¹⁹ Srov. předcházející podkapitolu.

³²⁰ SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Hosín, kniha 18. – PV [Pavel Vlček], Schleicher, Hans Georg, in: Vlček (pozn. 24), s. 582–583.

³²¹ Srov. výhostní list daný Franziskou Sybillou Augustou, markraběnkou bádenskou, Rastatt, 14. dubna 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f. – Schleicherův memoriál s žádostí o vydání výhostu lbidem.

³²² Dvořák knížeti (návrh Schleicherova platu), Hluboká, 31. října 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f.

³²³ Dräxler postoloprtskému hejtmanovi, Třeboň, 9. května 1710, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 7D 3i, s. f.

polír. Podobu Ohrady ovlivnil i projekčně, realizované krby v panských pokojích zčásti vycházely ze Schleicherových plánů.³²⁴ Polír se podílel i na stavbě kaple N. Trojice v Libníči (1714–1715).³²⁵ Na hlubockém panství prováděl i další stavby, například přestavbu stájí v lišovském farním dvoře (1718).³²⁶ Z roku 1719 pochází Schleicherův návrh výstavby bytu mlynáře v Podhradí.³²⁷

Kariéra Hanse Georga Schleichera byla spjata také s panstvím Protivín, kam byl odeslán k provedení úpravy protivínského zámku v podle Bayerových návrhů.³²⁸ Konečné plány přestavby však předložil polír.³²⁹ Podle Bayera měl také Schleicher provést opravy hospodářského dvora v Kestřanech,³³⁰ návrhy přestavby dvora v Chřešřovicích naopak předložil sám.³³¹

Sleicherera vnímali knížecí úředníci jako spolehlivého stavitele. Svědčí o tom neochota hlubockého hejtmana Dvořáka pustit políra na protivínské panství na jaře 1719. Tohoto „*se svou profesí dobře srozuměného muže*“ údajně potřeboval v Bayerově nepřítomnosti k provádění staveb na Hluboké.³³² Kladně Schleicherera hodnotil i vrchní hejtman Duscher, který ocenil, že „*tento dobrý polír*“ provádí přestavbu protivínského zámku „*pilně i přes nesnáze*“ způsobené slabými nosnými zdmi.³³³ Odeslání Schleichera na panství Protivín se neobešlo bez nejasností. Hejtman Dvořák pro Schleichera hodlal získat vyšší plat s odůvodněním většího objemu jeho práce, s čímž však kníže Adam František nesouhlasil. Návrh Schleicherova platu naopak označil za „*übertmäßig und excessiv*“. Nerozuměl zvláště tomu, proč by měl mít plat vyšší, než krumlovský polír, tehdy ještě Spazzi.³³⁴ Navíc bylo pro potřebu volného pohybu na panství třeba získat citovaný výhost Schleicherovy někdejší bádenské vrchnosti, s čímž se pojily další náklady.³³⁵

Protivínské angažmá hlubockého hejtmana ukazuje, jak pevně byl ukotven v síti schwarzenberských stavebních řemeslníků. Citovanou náročnou výstavbu přiček v protivínském zámku konzultoval s třeboňským polírem Pavlem Kolečným.³³⁶ Při obhlídce protivínské zámecké věže spolupracoval s neurčeným tesařským mistrem (snad Christianem

³²⁴ Ivanega (pozn. 38a), s. 39 an, 44–45.

³²⁵ Ivanega (pozn. 38b), s. 104–105.

³²⁶ Náklad 236 zl 37 kr. SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 3Kα 25b, fol. 46 an.

³²⁷ Hans Georg Schleicher, Návrh výstavby bytu mlynáře v Podhradí, 1719. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 6Bβ 2g.

³²⁸ Knížecí reskript, Vídeň, 11. října 1719, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBβ 3a, kart. 248, fol. 22.

³²⁹ Duscher knížeti, 22. října 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6Bβ 2a, ks. 7. – Záhorka, Protivín, 22. října 1719, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBβ 3a, kart. 248, fol. 23.

³³⁰ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6Bβ 2d.

³³¹ H. G. Schleicher, Aprobovaný půdorys chřešřovického farního dvora s přístabou pokoje a kvelbu faráře, 1720. Šedě, zeleně, hnědě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 30 pražských sáhů, signováno, 39,3×31,3 cm, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1739, sign. IIIKα 23b, kart. 63, fol. 7.

³³² Dvořák Záhorkovi (?), Hluboká, 26. dubna 1719, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1787, sign. IIIKα 26b, kart. 65, fol. 1.

³³³ Duscher knížeti, 17. září 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6Bβ 2a, ks 10.

³³⁴ Dvořák knížeti, Hluboká, 31. října 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f. – Knížecí reskript, Vídeň, 11. listopadu 1719, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 13.

³³⁵ V příloze reskriptu citovaného v předchozí pozn.

³³⁶ Duscher knížeti, 17. září 1719 (pozn. 333).

Jonasem).³³⁷ Schleicher sám pak podléhal doзору pražského stavitele Bayera,³³⁸ jehož vliv se ostatně jasně odráží v rukopisu Schleicherových plánů. Hlubocký polír na Protivínsku onemocněl a po převezení na Hlubokou a pětidenní nemoci i přes brání léků zemřel.³³⁹

Lorenz Habel

Schleicherovým nástupcem byl jmenován Lorenz Habel (1696?–1766), který se měl stát významnou postavou schwarzenberského stavebního podnikání. Jeho původ a školení jsou nejasné. Jisté je jen to, že se schwarzenberským prostředím byl zprostředkovaně v kontaktu prostřednictvím svého švagra – právě Hanse Georga Schleichera. Vliv na Habelovo přijetí měl nejspíše Anton Erhard Martinelli, s nímž spolupracoval ve Vídni. Po smrti Schleichera bylo jen přirozené, že se na místo hlubockého políra dostal právě Habel, blízký stávajícím knížecím zaměstnancům osobně i profesně.³⁴⁰ Kníže Adam František měl o Habelově praxi dobré povědomí, nepochybně prostřednictvím Martinelliho. Hlubockému hejtmanu Dvořákovi neopomněl oznámit, že přijímaný polír „vyhotovil značné množství plánů a je znalý obou jazyků“, tj. češtiny i němčiny.³⁴¹ Právě bilingvnost byla pro schwarzenberské stavební řemeslníky i úředníky klíčovou kvalitou.³⁴²

Habel na jihu Čech poprvé pobýval sklonku července 1722.³⁴³ V následujících letech na Hlubocku soustavně pracoval. V roce 1723 mu bylo proplaceno 161,5 dní po 45 kr (celkem 121 zl 15 kr) a v následující sezóně mu bylo za 176 dní vyplaceno 132 zl.³⁴⁴ Mimo stavební sezónu však přinejmenším v zimách 1723 a 1724 pobýval ve Vídni.³⁴⁵ Před stavební sezónou 1725 Habelovo odcestování na hlubocké panství „*nechal prostřednictvím stavitele Martinelliho zařídit*“ kníže Adam František.³⁴⁶ Zároveň Habelovi přiznal plat 45 kr denně,

³³⁷ Koncept dopisu hejtmana Duschera, Protivín, 15. března 1720, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBB 3a, kart. 248, fol. 44

³³⁸ Schwarzenberg Dvořákovi, Vídeň, 28. února 1720, SOA Třeboň, Vs Hluboká, IA 6Bβ 1, fol. 331–332. – Bayer si Schleichera údajně r. 1719 vyžádal k provádění staveb na panství Jince. Vlček (pozn. 24), s. 583.

³³⁹ Dvořák knížeti, Hluboká, 14. července 1722, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f. – „*Dne 13 usnul v Pánu Jan Jiří Schleicherdt, palír zednický od Hluboký, stáří 46 let, dne 12 téhož s všemi svátostmi zaopatřen a dne 14 při chrámu Páně hosínském pohřben.*“ SOA Třeboň, Sbirka matrik, FÚ Hosín, kniha 18.

³⁴⁰ Naposledy Šanda (pozn. 36), s. 59 aj. – S nepřesnostmi VN [Věra Naňková], Habel, Vavřinec, in: Vlček (pozn. 24), s. 209.

³⁴¹ Schwarzenberg Dvořákovi, Vídeň, 22. července 1722 (koncept), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká sign. B 7D 8, s. f. – Zmínka otevírá možnost hypotéze o českém původu Habela.

³⁴² Srov. Jan Ivanega, Stavební řemeslníci na schwarzenberských panstvích v Čechách 1660–1848. Příspěvek ke slovníku umělců, OHA, v tisku. Dále Pavel Matlas, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.–18. století*, Praha 2011, s. 109. – Idem, Sociální původ, vzdělání, kariéerní strategie a motivace patromoniálních úředníků na schwarzenberském panství Hluboká nad Vltavou v 17. a 18. století, *Sborník archivních prací* LXI, 2011, s. 435–463, zde s. 449.

³⁴³ Srov. výplatu 23 kr novému hlubockému zednickému polírovi (tj. Habelovi), který přijel z Vídně (výplata 27. července 1722). Rejstřík hospitalit, 2. pololetí 1722, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. B 6Hy 1a, s. f.

³⁴⁴ Hlubocký rentovní úřad Schwarzenbergovi (přehled náležitostí vydaných polírovi Habelovi v letech 1723 a 1724), Hluboká, 12. února 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f.

³⁴⁵ V březnu 1724 mu bylo na cestu na hlubocké panství vyplaceno 10 zl, dalších 5 zl mu mělo být poskytnuto po jeho příchodu na panství. Schwarzenberg Dvořákovi, Vídeň, 13. března 1724 (koncept), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f.

³⁴⁶ Knížecí reskript, Vídeň, 3. března 1725, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 25.

pintu piva a dřevo na otop v zimě.³⁴⁷ Kromě vedení stavebních prací, jichž se měl ujmout co nejdříve, byl polír pověřen tarasováním rybníků a dohledem na lámání kamene, působit měl „zkrátka tam, kde bude třeba“.

V duchu citovaného knížecího nařízení se Habel během dvacátých let podílel na většině stavebních akcí na hlubockém panství. Zásadní byl jeho podíl na druhé fázi přestavby hlubockého zámku. Realizoval Martinelliho plány fasád a řadu dílčích prvků sám navrhoval.³⁴⁸ Projektoval rovněž úpravu zvonice kostela sv. Václava v Lišově (1729), kde mu měšťané „od renovování a na místo vystavení dobrým dílem věže“ vyplatili 295 zl 54 kr.³⁴⁹ Při lišovském kostele navrhl také kostnici s kaplí archanděla Michaela (1726).³⁵⁰ Obdobně pojeté kostnice projektoval v roce 1726 také v Hosíně a Zahájí.³⁵¹ Navrhl také stavbu hodinové věže na zámku v Dřítňi (1729), kde projektoval i sladovnu (1726).³⁵² Provedl také četné úpravy při farních dvorech (stavby sýpek a stájí v Hosíně a Pištíně v letech 1726, resp. 1730) a řadě dalších hospodářských objektů. Výrazná byla Habelova úprava hlubocké panské kovárny (1729).³⁵³

Ve svém díle na hlubockém panství pracoval Lorenz Habel relativně samostatně, přesto pod Martinelliho dozorem.³⁵⁴ Postřeh Martina Šandy, podle něž měl vídeňský stavitel na polířův architektonický rukopis zásadní vliv, je plně oprávněný.³⁵⁵ Jejich výtvarný dialog přibližuje příklad vzniku mysliven na hlubockém panství, kde se nacházelo sedm loveckých revírů spravovaných panskými myslivci sídlícími přímo v příslušných honitbách. Na přelomu dvacátých a třicátých let 18. století došlo z podnětu knížete Adama Františka k postupné náhradě starších mysliven, zpravidla roubených staveb, zděnými novostavbami. Jejich prototypem byl návrh Antona Erharda Martinelliho pro myslivnu v hlubocké nové oboře [obr. 28].³⁵⁶ Přísnou symetrii objektu, zasazeného do svažitého terénu, Martinelli podtrhnul akcentováním středu masivním vikýřem a zdobným komínem, jakož i dvojicí menších vikýřů a ozdobných špic na krajích hřebenu valbové střechy. Ani na stavbě utilitárního účelu si vídeňský stavitel neodpustil zdobný detail provázání okenních ostění s korunní římsou masivními klenáky, který s oblibou užíval. Autorův zájem o symetrii prozrazuje užití slepých oken k pravidelnému rozčlenění fasády.

³⁴⁷ Z knížecího reskriptu datovaného ve Vídni, 31. ledna 1725 (koncept v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f. – Habelův nedatovaný memoriál s žádostí o zvýšení deputátu *ibidem*.) vyplývá, že deputátní dříví Habel „v zimě, kdy nemá co dělat“ dostával nejpozději v zimě 1725, možná i v předchozích letech.

³⁴⁸ Ivanega (pozn. 38b), s. 20–70. – Šanda (pozn. 36), s. 56–64.

³⁴⁹ Lišov (purkmistr a rada), Soupis nákladů při stavbě zvonice v Lišově, 12. září 1730, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 3Kα 25b, fol. 137–141.

³⁵⁰ Podrobně níže. – Šanda (pozn. 36), s. 128.

³⁵¹ Podrobně níže ve výkladu o kostnicích při patronátních kostelech.

³⁵² Ivanega (pozn. 38b), s. 31. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 6Bß 2a, Schloss Ohrad 1720–1793.

³⁵³ Prameny v SOA Třeboň, ÚK Hluboká, sign. A 6Bß 2c.

³⁵⁴ Srov. výše ve výkladu o Martinelliho specifikaci.

³⁵⁵ Šanda (pozn. 36), s. 177.

³⁵⁶ Anton Erhard Martinelli, Návrh myslivny v Nové oboře na Hluboké, kol. 1725 (?), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 6Bß 2b.

Lorenz Habel plán věrně kopíroval, aniž by jakkoliv pozměnil dispozici či pojetí stavby [obr. 29].³⁵⁷ Od Martinelliho předlohy se odchýlil pouze ve směru pohledu příčného řezu. Na rozdíl od svého vídeňského kolegy Habel pracoval v sytějších odstínech a návrh myslivny navíc doplnil živě lavírovanou oblohou a náznakem vegetace. Poučení Martinelliho návrhem pak hlubocký polír projevilo ve vlastním plánu bytu bednáře v Dřítňi, (1725)³⁵⁸ [obr. 30]. Habel v projektu respektoval Martinellim nastolený typ obdélného přízemního jednotraktového domu s polovalbovou střechou. Rezignoval na symetrické členění interiéru, nepochybně z funkčních důvodů. Zásadním rozdílem bylo odlišné pojednání fasády, již Habel zdobil pouze nárožní lizénou, nikoliv již náročnějším propojením okenních ostění s římsou. Krok hlubockého políra byl jistě veden snahou snížit stavební náklad a snad i nižším významem stavební úlohy. V dalších případech odráží Habelova práce s plochou a rámcem, resp. rustikou a sofistikovanou prací s klenáky inspiraci u Martinelliho.³⁵⁹ Toto konstatování po mém soudu nijak nesnižuje hodnotu Lorenze Habela jako samostatně uvažujícího autora. Stejně jako v případě vídeňského stavitele je třeba hodnotit jeho rukopis nikoliv optikou modernistického mýtu geniálního autora usilujícího o výtvarnou inovaci, ale dobově příhodnějším oceňováním stavitele-řemeslníka, který s ohledem na náklady užívá osvědčené formy uměřeně účelu stavby.

Lorenz Habel na hlubockém panství našel vedle pracovního uplatnění také manželku: 3. února 1728 si vzal budějovickou měšťanku Barboru Erlerovou.³⁶⁰ Svědectví hlubockého polesního Ondřeje Kopáčka odráží sociální vrstvu nižšího knížecího úřednictva, mezi nímž se Habel pohyboval. Souběžně s přípravou svatby Habel vyjednával o možnosti přidělení většího služebního bytu na hlubockém zámku.³⁶¹ Hejtmana Felix Maxmilián Lintner vzhledem k nedostatku vhodných prostor navrhol, aby byli ubytováni v místnosti za prádelnou v přízemí. Kníže zaujal odlišné stanovisko: nadhodil možnost budoucího využití bytu po hlubockém uměleckém truhláři Kryštofu Jiříkovi, resp. výstavbu vlastního Habelova stavení. Prozatím však podle vrchnosti nebylo možné, aby polír užíval jiný než momentálně přidělený byt.³⁶²

K zásadnímu zlomu v životě Lorenze Habela a jeho rodiny došlo v roce 1730, kdy byl vyslán na panství Schwarzenberg/Scheinfeld ve Středních Frankách k provedení nezbytných staveb podle výsledků inspekce provedené knížecím stavitelem Martinellim na podzim 1729.³⁶³ Právě Anton Erhard Martinelli navrhoval povolání osvědčeného políra z Hluboké.³⁶⁴

³⁵⁷ L. Habel, Kopie Martinelliho plánu myslivny v Nové oboře, kol. 1725 (?), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 6B8 2b. Habelovo autorství potvrzuje rukopis měřítka, který lze komparovat s jeho signovanými plány.

³⁵⁸ L. Habel, Aprobovaný návrh bytu bednáře v Dřítňi, 1725. SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. A 6B8 4b, fol. 17.

³⁵⁹ Podrobný rozbor Martinelliho architektonického jazyka podal Šanda (pozn. 36), s. 170–173.

³⁶⁰ SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Hosín, kniha 14.

³⁶¹ Habelův memoriál s komentářem hejtmana Lintnera, Hluboká, 20. prosince 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f.

³⁶² Knížecí reskript, Vídeň, 3. ledna 1728, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 30.

³⁶³ Jako první si Habelova pobytu ve Schwarzenbergu povšiml Martin Šanda, který správně doplnil starší torzovité poznatky Věry Naňkové. Následující výklad je pokusem o osvětlení dosud neznámé náplně Habelovy schwarzenberské mise. Srov. Šanda (pozn. 36), s. 32, 60.

³⁶⁴ Podrobně výše ve stati o Martinelliho pobytu na panství Schwarzenberg. Srov. příslušnou formulaci: „[...] wann ohne dieß ein Pallier aus Böheimb, und zwar, wie der Martinelli vorgegeben, der von Frauenberg auf zukünftiges Fruh-Jahr anhero kom[m]en wird, wo inzwischen ich der Oberambtmann den augenschein

Kníže příslušný příkaz vydal již v prosinci 1729 a o měsíc později místní úředníci zjišťovali náležitosti Habelova budoucího platu.³⁶⁵ Kníže Adam František je obsáhle stanovil v podrobné specifikaci Habelových nastávajících povinností.³⁶⁶ Na prvním místě zdůraznil, že má být hlubockému políru přislíbena možnost návratu na jih Čech. Mohlo jít o vějičku pro rozptýlení polírových rozpaků. Samotný Habel se k záměru vrchnosti odeslat jej na vzdálené panství stavěl nejspíš rezervovaně a opakovaně hledal záminky k odložení odjezdu. Je pochopitelné, že se mu nechtělo opouštět sociální a rodinné zázemí vybudované během několikaletého pobytu v jižních Čechách. Habelovu ochotu k přesídlení měla zvýšit i mimořádně přiznaná jednorázová odměna ve výši 150 zl. Stejně jako při cestě z Vídně měl nárok na cestovné 15 zl a 5 zl na povoz. Finančně si měl Habel slušně polepšit. Za práce na hlubockém panství měl nárok na denní plat 45 kr do maximální výše 150 zl ročně (plus deputát zahrnující volný byt v knížecím zámku, ročně 20 sáhů dřeva, denně 1 pintu piva, ½ vědra patoků, 1 zl 30 kr týdně ve dnech, kdy nepracuje, resp. v zimě 33–35 kr denně). Naopak ve svém novém působišti přiznal Schwarzenberg svému políru nárok na stálý plat 200 zl ročně a deputát (10 věder piva, 8 věder vína, viktuálie, 20 sáhů dřeva, volný byt nebo 10 zl ročně místo něj).³⁶⁷ Kníže zároveň výslovně uvedl, že budou polírovi propláceny i stavby provedené podle Martinelliho plánů.³⁶⁸ V tom se jasně odrážela Habelova obava z omezení dosavadní relativní tvůrčí samostatnosti, již se z přízně Martinelliho i z důvěry knížete těšil na hlubockém panství. Habelovým námitkám proti odjezdu kvůli rozdělané práci na Hlubocku kníže rázně zamezil. Přikázal staviteli zhotovit „kopie plánů, které ještě nezhotovil in duplo, a ponechat je v Hluboké“,³⁶⁹ aby bylo možné odeslat je do Vídně k aprobaci a aby byly následně k dispozici Habelovu hlubockému nástupci.

Na cestu měl polír s manželkou i dětmi (tehdy nanejvýš dvouletými) vyrazit „čím dříve, tím lépe“, nejdéle koncem března 1730. Habel však otálel, jeho odchod kníže musel urgovat ještě 29. března.³⁷⁰ Ani poté se však polír nevydal na cestu – se ženou chtěl údajně vyrazit po Velikonocích (velikonoční pondělí připadlo roku 1730 až na 10. dubna) a prý čekal na výslovný knížecí příkaz k cestě.³⁷¹ Adam František ze Schwarzenbergu svůj kategorický příkaz k okamžitému odjezdu Habelovi podložil přiznáním mimořádné výplaty 100 zl na cestu – o příslibu 150 zl, o nichž se kníže zmiňoval v citovaném únorovém dopisu franským

werdeeingenom[m]en haben, das überige sich ergeben wird.“ Esser a spol. knížeti, Schwarzenberg, 27. listopadu 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 1, s. f.

³⁶⁵ Knížecí reskript, Vídeň, 28. prosince 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f. – Esser a spol. knížeti, Schwarzenberg, 29. ledna 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 1, s. f.

³⁶⁶ Koncept reskriptu, b. m., 13. února 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f.

³⁶⁷ Plat stanoven ve Vídni, 1. dubna 1730, *ibidem*. – Soupis platu byl odeslán do Schwarzenbergu knížecím reskriptem, Laxenburg 26. dubna 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f.

³⁶⁸ „2. Wegen dessen dahero auffenthalt glaubet er das er von dem baum. Martinelli wegen d. demselben gefertigten Rissen werde bezahlet werden, er hätte sich aber selbstn dahero vercosten müssen.“ Koncept knížecího reskriptu, b. m., 13. února 1730 (pozn. 366).

³⁶⁹ *ibidem*.

³⁷⁰ Současně vydal příkaz, aby ve Schwarzenbergu zůstali koně a dva podkoní, s nimiž Habel přijede. Knížecí reskript, 29. března 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f.

³⁷¹ Lintner knížeti, Hluboká, 4. dubna 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f.

úředníkům, Habel nejspíš nevěděl.³⁷² Teprve po vyplacení těchto prostředků se Habel vydal na cestu, aby do Schwarzenbergu dorazil po osmidenní cestě 23. dubna 1730.³⁷³

Lorenz Habel nebyl jediným stavebním řemeslníkem, kterého kníže vyslal do Schwarzenbergu. Na prahu stavební sezóny mu hodlal vyslat ku pomoci při nadcházejících stavebních akcích skupinu jihočeských zednických tovaryšů.³⁷⁴ Samotný Habel zmínil, že „*si jich s sebou mohl vzít sice 14, z většiny z nich by byl sotva užitek, neboť dobří zedníci jsou potřeba v Krumlově*“. Požádal o vyslání 8–10 zkušených řemeslníků, neboť se nehodlal spoléhat na „*místní lajdáky*“.³⁷⁵ Kníže Adam František s Habelovým požadavkem souhlasil. Vydal příkaz českokrumlovskému vrchnímu hejtmanovi, „*aby vyhledal tento počet [8–10] dobrých a zdatných lidí [gutte und tüchtige leuthe]*“, jejichž cesta má být proplacena ze zbytku prostředků vydaných Habelovi (ten si mohl ponechat 40 zl ze stávajícího zůstatku 66 zl 51 kr).³⁷⁶ Nalezení vhodných řemeslníků pochopitelně delegoval krumlovský hejtman na políra Franze Fortina.³⁷⁷

S odjezdem Lorenze Habela bylo třeba rozřešit i otázku jeho nástupce na hlubockém panství. Stal se jím svobodník Paul Schießl z Písku, jehož kariéra v knížecích službách neměla dlouhého trvání.³⁷⁸ Již Schießlův nástup do služby, o niž se ucházel na základě svých několikaletých zkušeností s tovaryšováním na hlubockém, třeboňském a protivínském panství, se kvůli zdravotním problémům opožďoval.³⁷⁹ V říjnu 1731 si stěžoval hlubocký hejtman Mikuláš Dvořák, že Schießl trpí zdlouhavou nemocí a doporučoval jeho propuštění,³⁸⁰ jakož i snížení platu za prováděné opravy a „*flikovací práce*“ z 45 kr na 30 kr.³⁸¹ Ani Dvořákův nástupce Franz Adalbert Körner nebyl se Schießlem, který byl během „*čtvrtého roku své služby víc nemocen, než zdrav,*“ spokojen a k uzdravení mu doporučoval změnit vzduch (nejspíš obrazně i doslova).³⁸² Rozhodnutí o Schießlově propuštění nakonec vydala kněžna Eleonora Amálie ze Schwarzenbergu 1. listopadu 1733 na základě vlastní polírovy

³⁷² Koncept reskriptu, Vídeň, 8. dubna 1730 (koncept), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f.

³⁷³ Lintner Schwarzenbergovi, Hluboká, 15. dubna 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f. – V příloze je vyúčtování cesty z Hluboké do Schwarzenbergu (15. dubna–23. dubna, 2 knechti, 5 koní), jež ho vyšla na 33 zl 9 kr. Ze 100 zl, jež mu byly vydány na cestu na Hluboké, tak zbývá ještě 66 zl 51 kr. Polír doufá, že mu z nich něco bude vydáno v hotovosti. Eser doporučuje nechat mu 30–40 zl na oblečení, zbytek (po odečtení nákladů 5–6 zl na zpáteční cestu knechtů do Čech) ponechat v místní purkrabské pokladně.

³⁷⁴ Koncept reskriptu (do Schwarzenbergu), Laxenburg, 22. dubna 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 1, s. f.

³⁷⁵ Esser knížeti, Schwarzenberg, 30. dubna 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f.

³⁷⁶ Koncept knížecího reskriptu, Laxenburg, 6. května 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f. (čistopis v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4e, s. f.).

³⁷⁷ Koncept krumlovského hejtmana knížeti, Krumlov, 10. května 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4e, s. f.

³⁷⁸ Schwarzenberg Lintnerovi, Vídeň, 29. března 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f.

³⁷⁹ Nedatovaný memoriál P. Schießla, ve věci jmenování hlubockým polírem, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f. – Dále nedatovaný memoriál P. Schießla, jímž žádá o pozdržení nástupu do služby do doby, než se zcela uzdraví, *Ibidem*.

³⁸⁰ Dvořák Olbrichtovi (koncept), Hluboká, 25. října 1731, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 39.

³⁸¹ Dvořák Olbrichtovi (koncept), Hluboká, 26. října 1731, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 40.

³⁸² Körner kněžně, Hluboká, 27. října 1733, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 43.

žádosti.³⁸³ Kněžna při této příležitosti konstatovala, že na Schießlovo místo nebude nikoho přijímat, nepochybně v souvislosti s útlumem stavebních aktivit po smrti svého chotě.

Jedinou významnější aktivitou Paula Schießla bylo vystavění mysliven v poněšickém a libníčském revíru (1731), v nichž vycházel z redukováného Martinelliho prototypu myslivny [obr. 31].³⁸⁴ O rok později provedl obhlídku hlubockého zámku a loveckého zámku Ohrada a nezbytné opravy v souvislosti s plánovaným příjezdem císaře Karla VI.³⁸⁵

Tou dobou již Lorenz Habel působil ve Schwarzenbergu. Svou tamní práci zahájil někdejší hlubocký polír okamžitě po příjezdu. Již před jeho příchodem byla zahájena příprava kopání základů pivovaru ve Schwarzenbergu, aby mohl hned po přicestování dohlížet na jejich zedění.³⁸⁶ Práce v pivovaru vzápětí Habel skutečně dozoroval.³⁸⁷ Dále v prvním roce svého schwarzenberského pobytu, který se měl nakonec protáhnout na třináct let, prováděl opravy úředních bytů knížecího rady Grandjeana (náklad 44 zl 21 kr) a sekretáře Weisbacha (v ceně 68 zl 29 kr) v zámku.³⁸⁸ Celkem bylo v roce 1730 prostavěno na pracích vedených Hablem 1315 zl 55 kr (od 24. dubna 1730 do konce prosince).³⁸⁹ Tyto práce byly přede hrou uvažované zásadnější úpravy knížecího zámku, jejíž návrh – včetně prozatím nedohledaného souboru plánů – Habel předložil na prahu stavební sezóny 1731.³⁹⁰ Dále projektoval řadu staveb při hospodářských objektech na panství, z důvodu nedostatku peněz odložených.³⁹¹

Nejvýznamnější Habelovou prací na panství Schwarzenberg/Scheinfeld byla novostavba kostela při františkánském klášteře v blízkosti knížecího zámku (1731–1732).³⁹² Stavba svatyně měla završit několik desetiletí trvající snahu o vybudování důstojného františkánského komplexu, komplikovanou složitými náboženskými poměry na panství.³⁹³

Záměr založit řeholní dům dával opakovaně najevo již od padesátých let 17. století kníže Jan Adolf ze Schwarzenbergu, veden vzpomínkou na dílo významného předka

³⁸³ Za jeho služby měl být Schießlovi poskytnut odvoz do Písku. Reskript Eleonory Amálie, Třeboň, 1. listopadu 1733, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 44.

³⁸⁴ Paul Schießl (připsáno), Aprobovaný plán libníčské myslivny, 1731. Šedě, zeleně a červeně lavírovaná perokresba s měřítkem 10 sáhů, cca 22×37 cm, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 6Bß 4a, fol. 131.

³⁸⁵ Mikuláš Dvořák, Přehled prací, které provedl zednický polír Paul Schießl se svými tovaryši, učni a nádeníky, Hluboká, 30. června 1732, SOA Třeboň, Vs Hluboká, IA 6Bß 1, fol. 292–297.

³⁸⁶ Esser a spol. knížeti, Schwarzenberg, 5. dubna 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

³⁸⁷ V listopadu 1730 hlásili schwarzenberští úředníci, že sladovnický hvozď pivovaru ve Schwarzenbergu bude vystavěn do 8 či 14 dní, pak bude třeba kvůli symetrii („wegen der Symmetrie“) vystavět ještě další trakt, v němž bude stodola. Podle políra (tj. Habela) k tomu bude třeba 6 týdnů, ale nejspíš až v příští sezóně. Esser a spol. knížeti, Schwarzenberg, 26. listopadu 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

³⁸⁸ Habel, 23. listopadu 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

³⁸⁹ Hannl, přehled výdajů na stavby na p. Schwarzenberg, Schwarzenberg, 7. května 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 1, s. f.

³⁹⁰ Podrobně níže v kapitole o stavbách při zámcích.

³⁹¹ L. Habel, Rozpočet hospodářských budov v Grotzheimu (726 zl 58 kr – byt šafáře a vrátného, 87 zl 39 kr – chlévy) a Wesserndorfu (část sýpky nákladem 221 zl, chlévy za 87 zl 39 kr), které mají být realizovány „v lepších časech“, Schwarzenberg, 18. dubna 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

³⁹² Habel, Lorenz, Situační plán kláštera ve Schwarzenbergu s návrhem nového kostela s nepomucenskou kaplí, 1732 (?). Šedě, zeleně, žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 140 norimberských stop, nesignováno, 23×28,1 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, s. f.

³⁹³ Prameny k dějinám kláštera ve Schwarzenbergu zejm. v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 1b, s. f. – Dále Stangele (pozn. 149).

Erkingera ze Seinsheimu, zakladatele kartouzy v Astheimu.³⁹⁴ Přítomnost františkánů se však prozatím omezila pouze na misií v Scheinfeldu sídlící na tamní faře, již převzali do správy v roce 1668. Svolení k založení kláštera získal až Ferdinand Vilém ze Schwarzenbergu na sklonku 17. století. Kvůli převaze nekatolického obyvatelstva nebylo možné klášter vystavět ve městě, jak by se od františkánské instituce dalo čekat. Byl založen nad městem, v blízkosti knížecího zámku. Původně uvažovaná výstavba v sousedství starší poutní kaple P. Marie Sněžné byla zavržena ve prospěch novostavby na vhodnějším nedalekém prostranství. Jednokřídlý patrový objekt s nákladem rozpočteným na 3740 zl byl navržen jako jádro uvažovaného čtyřkřídlého komplexu.³⁹⁵ První mše se v konventu slavila na svátek sv. Antonína Paduánského roku 1702.³⁹⁶ Další část komplexu, jmenovitě několik místností pro hosty a nemocné, měla být přistavěna v roce 1715.³⁹⁷ Františkáni neusilovali pouze o dostavbu konventu, ale zvláště o vybudování svatyně, jelikož neměli „*kein förmliches Gotteshaus, sondern nur ein oratorium in dem untertheil unserer wohnung*“.³⁹⁸ Svou žádost z roku 1727 umně podepřeli gratulací ke svátku vytouženého mužského potomka knížete Adama Františka, prince Josefa Adama, a naznačením možnosti zasvěcení kostela sv. Janu Nepomuckému, oblíbenému světcí knížecího páru.³⁹⁹ Žádost konventu byla prozatím oslyšena, kníže nejprve podpořil dostavbu konventní budovy (dokončena 1729). K zahájení přípravy budování kostela kníže Adam František svolil v roce 1729, kdy bylo právě plánování svatyně jedním z motivů vyslání Antona Erharda Martinelliho na jeho franskou inspekci.⁴⁰⁰ Jak jsem uvedl výše, stavitel návrh skutečně předložil. Stavba kostela však byla opět odložena, tentokrát na podnět samotného konventu. Františkáni místo stavby svatyně upřednostnili rozšíření stávajících budov konventu („*auff beide seithen deß Clösterleins noch 4 Fenster anzubauen*“)⁴⁰¹ s cílem zvýšení kapacity objektu. Stavba konventních budov, jež obepnuly rajský dvůr a vytvořily uzavřenou křížovou chodbu, byla dokončena v roce 1731, načež

³⁹⁴ Koncept reskriptu Jana Adolfa, Murau, 21. července 1666, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 1b, s. f. – K Erkingerovi ze Seinsheimu Schwarzenberg (pozn. 4), s. 41–46. – Grubhoffer (pozn. 7), s. 169–171.

³⁹⁵ „*werkh verstendigen Baumeister*“ (podle průvodního dopisu z 1. prosince 1700), Návrh kláštera ve Schwarzenbergu (jedenáctiosá dvou a půl patrová stavba). Šedě a žlutě lavírovaná perokresba s měřítkem 30 jednotek (stop?), 1700, 40,8×28,2 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 1b, s. f.

³⁹⁶ Krátké shrnutí františkánské přítomnosti v Scheinfeldu, po 1715 (1729?), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 1b, s. f.

³⁹⁷ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 2b, s. f.

³⁹⁸ P. Prases a konvent knížeti, Mariahilf bei Schwarzenberg, 7. května 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 2b, s. f.

³⁹⁹ „*Obwohlen hiesiges unser Closterlein zu Maria Hilff genennet wird, konte iedoch, da obangeregter kirchen bau vor sich gehen sollte, selbige zugleich dem h. Johani Nepomuceno auf solche art, daß ohnmaßgeblich eines theil das Titular-Fest, anderten theils aber das Patrocinim darin begergen werden könnte, gewidmet werden.*“ Ibidem. – Martin Gaži, Schwarzenbergové a „jejich“ svatá místa v předmoderních Čechách. Ke kultovním funkcím šlechty a památkám na ně, in: Idem (pozn. 3), s. 141–166, zde s. 157.

⁴⁰⁰ Macarius Emert cum confratribus knížeti, Schwarzenberg, 29. srpna 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 2b, s. f.

⁴⁰¹ P. Joannes Thoni kněžně, Schwarzenberg, 2. června 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 2b, s. f. – Anton Erhard Martinelli, Návrh dostavby kláštera ve Schwarzenbergu a stavby konventního kostela P. Marie Pomocné, 1730. Okrově, růžově a zeleně lavírovaná perokresba s měřítkem 11 vídeňských sáhů, signováno, 50,3×38 cm, Ibidem.

okamžitě začala příprava stavebního materiálu pro budování kostela.⁴⁰² Jeho podoba se nově měla řídit plánem Lorenze Habela.

Dispozice Habelova kostela byla dána postupně budovaným objektem konventu, podobně jako první návrh Antona Erharda Martinelliho. Podle specifikace Habelových povinností by bylo možné předpokládat, že znal plán vídeňského stavitele. Přesto předložil variantní návrh, posléze realizovaný [obr. 32].⁴⁰³ Oproti Martinellimu pracoval Habel v poněkud menším měřítku (délka svatyně šest os proti Martinelliho sedmi), lépe odpovídajícím rozměrům kláštera. Někdejší hlubocký polír také přistoupil k prostším formám valené klenby s pasy. Kněžiště naopak akcentoval půdorysnou dispozicí tří stran mírně podlouhlého osmiúhelníku (na rozdíl od Martinellim proponovaného kvadratického závěru). Na podobném půdorysu projektoval – „*na týž způsob, jako v Krumlově* [tj. v českokrumlovském děkanském kostele sv. Víta]⁴⁰⁴ – i boční kapli sv. Jana Nepomuckého, jež však nebyla vystavěna. Strohlost trojosého průčelí bez tektonického výzdobného aparátu Habel zmírnil užitím dekorativního štítu, prolomením nik pro sochy v krajních osách a uplatněním portálu se zdobným ostěním, do jehož supraporty, završené omega-římsovou, vsadil erby vrchnosti a františkánského řádu. Od Martinelliho záměru se Habel odchýlil i rezignací na stavbu zvonice.

Není jisté, nakolik mohl být Habel ve svém pojetí kostela ovlivněn autorsky neurčeným návrhem svatyně [obr. 33].⁴⁰⁵ Neznámý autor uplatněním trojbokého presbytáře a měřítkem předjímal Habelovo řešení. Hlubocký polír však uplatněním adekvátnějšího poměru šířky a délky lodi,⁴⁰⁶ odlišným řešením osvětlení kněžiště i návrhem klenutí podal samostatný tvůrčí výkon. Habelův návrh byl schválen, nepochybně i kvůli nižší ceně vyplývající z vědomě uskromněného tvarosloví.

Podle Habelova plánu byl kostel františkánského kláštera po nezbytné přípravě stavebního materiálu a zajištění konzistoriální licence, které proběhlo díky podpoře würzburgského světícího biskupa bez potíží, realizován. Stavba byla dokončena během dvou sezón a svěcena 26. července 1735.⁴⁰⁷

Sakrální ráz měla i další Habelova práce ve Středních Frankách, navrhování poutního areálu při františkány administrovaném mariánském poutním místě v Erlachu.⁴⁰⁸ Projekt byl

⁴⁰² Esser – Grandjean – Weissbach knížeti, Schwarzenbergu, 5. května 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 2b, s. f. – Na výběru vhodného lomu se podílel Habel. A. J. Clement (městský vojt) knížeti, Schwarzenberg, 4. září 1731, *Ibidem*.

⁴⁰³ Lorenz Habel, Situační plán kláštera ve Schwarzenbergu s návrhem nového kostela s nepomucenskou kaplí, 1732. Šedě, zeleně, žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 140 norimberkých stop, nesignováno, 23×28,1 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 2b, s. f.

⁴⁰⁴ Esser – Grandjean – Weisbach knížeti, Schwarzenberg, 2. dubna 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 2b, s. f.

⁴⁰⁵ ?, Návrh klášterního kostela ve Schwarzenbergu, 1731 (?). Šedě, žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 130 jednotek (stop), nesignováno, 32×28 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KŘ 2b, s. f.

⁴⁰⁶ Citovaný plán neznámého autora proporcemi délky a šířky lodi evokuje loď gotického kostela, k níž může odkazovat i navrhované zaklenutí křížovými klenbami. Vzhledem ke zjevně nevysoké kvalitě autorovy kresby (vyložene nezvládnuté jsou perspektivní zkratky průčelí a presbytáře) však není jisté, nakolik byly tyto aluze záměrem kreslíře a nakolik jsou důsledkem jeho nezvládnutí řemesla.

⁴⁰⁷ Podrobně ve stati o svěcení.

⁴⁰⁸ Podrobně Ivanega (pozn. 134).

připravován již Antonem Erhardem Martinellim za knížete Adama Františka, po jehož smrti stagnoval. Příprava ožila v polovině třicátých let 18. století s testamentárním odkazem 400 zl určených na stavbu kaple ku prospěchu zázračného mariánského obrazu místní katoličkou Marií Apolonií Lohmann. Architektonickým řešením byl pověřen Habel. Po obhlídce lokality předložil v březnu 1737 plán svatyně v zahradě schwarzenberského erlašského panského domu, v jehož nedostačující kapli byl vystaven zázračný obraz [obr. 34].⁴⁰⁹ Proponoval sedmiosou patrovou budovu s mansardovou střechou a sanktusníkem. Větší část objektu měla sloužit jako modlitebna, za níž měl být umístěn byt administrátora a úložné prostory. Podle schwarzenberského rady Wilhelma Essera „*tento rys jako kvadrátní či obdélný není tak pěkný, [stavba na způsob] rotundy či oválu by vyšla lépe a vešlo by se do ní více lidí.*“⁴¹⁰ Komentář se týkal variantního Habelova návrhu odlišně pojaté stavby na půdorysu pravidelného oktogonu [obr. 35].⁴¹¹ Na volbu odlišného stavebního typu mohly mít vliv i konfesijní konotace: v dobové teoretické literatuře, jmenovitě v díle Leonharda Christoha Sturma, byly stavby na centrálním půdorysu vnímány jako vhodnější pro katolické svatyně [obr. 36].⁴¹² Ať již byly motivy změny navrhované podoby svatyně jakékoliv, k výstavbě erlašské poutní kaple nedošlo. Hlavní význam měl zřejmě nesouhlas sousedního nekatolického ansbašského markrabství, jehož představitelé nehodlali tolerovat další poutní místo v blízkosti svých hranic (nedaleko se nacházelo proslulejší mariánské poutní místo v Dettelbachu).

Na prahu čtyřicátých let 18. století se Habel vrátil k projektu opravy zámku ve Schwarzenbergu. Zhotovil zaměření objektu a připravoval jeho opravu. Vzhledem k probíhající slezské válce, jež těžce zasáhla knížecí majetky v jižních i středních Čechách, však nebylo možné vzhledem k poklesu důchodních příjmů na rozsáhlejší práce při franském zámku pomyslet.⁴¹³

Poslední prací Lorenze Habela na franském panství Schwarzenberg/Scheinfeld byla stavba kaple Panny Marie Sněžné, kterou navrhl v roce 1743 náhradou za „*starou a velmi sešlou stavbu*“ v sousedství kláštera [obr. 37].⁴¹⁴ Habel předložil plán připojení poutní svatyně

⁴⁰⁹ Esser a spol., Schwarzenberg, 16. února 1738, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/4, s. f. – Lorenz Habel, Návrh nového kostela do zámecké zahrady v Erlachu, březen 1737. Šedě, modře, žlutě, zeleně a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 12 sáhů čili 72 stop, nesignováno, 32,5×26,2 cm, Ibidem.

⁴¹⁰ „*Weilen aber dieser Riess ut Nro 1 et 2 ein als quadratum oblongen eben nicht so schön ist, und ein rotundum od ovall beßer heraus kommet, und mehr leuth in sich begreifen kann.*“ Esser knížeti, Schwarzenberg, 28. ledna 1738, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/4, s. f. Doporučil také rezignovat na stavbu františkánské rezidence.

⁴¹¹ Lorenz Habel, Variantní návrh kaple v Erlachu, leden 1738. Šedě, modře, šerveně, žlutě, zeleně, okrově a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 9 sáhů čili 54 norimberských stop, nesignováno, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/4, s. f.

⁴¹² Leonhard Christoph Sturm, *Architectonisches Bedencken Von Protestantischer Kleinen Kirchen Figur und Einrichtung*, Hamburg 1712. – Idem, *Vollständige Anweisung alle Arten von Kirchen wohl anzulegen*, Augspurg 1718. – Jörg Biesler, *BauKunstKritik. Deutsche Architekturtheorie im 18. Jahrhundert*, Berlin 2005, s. 66–76. – Podrobně Ivanega (pozn. 134).

⁴¹³ Koncept reskriptu, Romburg, 13. listopadu 1741, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. – Koncept reskriptu, Český Krumlov, 20. července 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

⁴¹⁴ Lorenz Habel, Situační plán kláštera ve Schwarzenbergu s nově navrhovanou kaplí P. Marie Pomocné, 1743. Šedě, modře, zeleně a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 20 sáhů čili 120 norimberských stop,

k presbytáři v ose klášterního kostela. Sama kaple měla prostý půdorys jednolodí s trojbokým presbytářem. Zvolené formy na jedné straně odpovídaly podobě konventního kostela, současně však měřítkem i podobou evokovaly původní podobu kaple a mohly sloužit jako nositelé paměti a prostředek legitimizace posvátnosti nové svatyně.⁴¹⁵ Kníže Josef Adam ze Schwarzenbergu stavbu bez výhrad schválil a podpořil ji panským dřevem. Po položení základního kamene 6. června 1743 byla kaple postupně, v závislosti na pomalých dodávkách stavebního materiálu, během léta vystavěna.

Mimo vlastní projekční činnosti se Habel postupně dostal do pozice autoritativního stavitele schopného posuzovat s ohledem na knížecí zájmy projekty místních poddaných mistrů. Dokládá to případ rozpočtu wesserndorfského zednického mistra, který v lednu 1743 projektoval nákladem 99 zl nový most u panského domu v Grotzenheimu, který Habel posoudil jako přiměřený.⁴¹⁶

Vzápětí prodělala Habelova kariéra další zvrát. Následkem jihočeského tažení francouzsko-bavorského vojska a jejich císařských pronásledovatelů během první slezské války v letech 1741 a 1742 došlo k řadě škod na panských objektech. Po válce přistoupil kníže Josef Adam ze Schwarzenbergu k ambicióznímu programu stavební obnovy poškozených staveb na knížecích panstvích v jižních Čechách. K projektování a provádění oprav potřeboval zkušeného stavitele. Povolání Lorenze Habela, který se ve Schwarzenbergu zabýval toho času především mapováním lesních hranic, se přímo nabízelo.⁴¹⁷ Kromě jeho pověření vedením oprav kníže uvažoval o Habelovi jako stavbyvedoucím novostavby kostela v Postoloprtech.⁴¹⁸ Polír měl dorazit „*co možná nejrychleji*“ na počátku léta 1743. K užívání mu měl být vyhrazen jeho starý byt v hlubockém zámku.⁴¹⁹ Kromě ubytování měl mít Habel nárok na plat 220 zl, stejný, jaký mu nakonec náležel ve Frankách.⁴²⁰ Peníze měly být vypláceny rovným dílem z důchodů třeboňského a protivínského panství, hlubocký majetek měl dodávat naturální deputát (3 strychy pšenice, 13 strychů žita, 2 strychy ječmene, 2 strychy ovsa, 6 sudů piva, 30 sáhů dřeva, 1 cent kaprů).⁴²¹ Připravované rozdělení platů odráželo teritoriální rozsah Habelova uvažovaného působení.

nesignováno, 42,7×35,3 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, s. f. – Citát v průvodním dopise Beckera – Weisbacha a spol. knížeti, Schwarzenberg, 24. dubna 1743, *Ibidem*.

⁴¹⁵ Srov. podobný princip uplatněný při budování loret, božích hrobů a kalvárií. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem in der Zeit von Gegenreformation und Barock*, Regensburg 2003, s. 119–131.

⁴¹⁶ Clement Drexel, zednický mistr, Wesserndorf, 19. ledna 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. Habelův přípis: „*Wan maurermeister die obgelmte brucken, wie sich recht und dauerhafft umb di 99 fl fränk. herstellen und verfertigen will, so ist es nicht zu viel.*“

⁴¹⁷ Reichenbach knížeti, Schwarzenberg, 7. dubna 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f. – Knížecí reskript, Praha, 22. května 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f.

⁴¹⁸ Koncept reskriptu, Vídeň, 20. března 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. – Stavbu podle projektu Andrey Felixe Altomonta nakonec Habel nevedl. Steinerová (pozn. 290), s. 21–43.

⁴¹⁹ Olbricht Antonu Dvořákovi, Třeboň, 20. června 1743, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 56.

⁴²⁰ Výši platu musel vrchní hejtman Olbricht konzultovat se schwarzenberskými úředníky. Olbricht knížeti, Třeboň, 31. května 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f.

⁴²¹ Olbricht Antonu Dvořákovi, Třeboň, 2. srpna 1743, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 59 (opis projektu Habelova platu *Ibidem*, fol. 60–61). – Olbricht protivínskému hejtmanu, Třeboň, 2. srpna 1743, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2562, sign. 7D 3, kart. 430, fol. 40

Samotná cesta Habela a „jeho lidí“ (nejspíš rodiny a osvědčené zednické party) měla původně probíhat přes Norimberk, Drážďany a Postoloprty poštou, což však kníže shledal vzhledem k odhadovanému nákladu 200 zl příliš drahé. Nařídil skupině cestovat do Plzně, odkud by se mohla dopravit panskými povozy.⁴²² Habelův odjezd však byl ustavičně odkládán. Těžko soudit, nakolik za opakovaným zpožděním stály jeho povinnosti při lesním mapování,⁴²³ a nakolik neochota vzdávat se opětovně vybudovaného zázemí v dlouholetém působišti.⁴²⁴ Kníže na konci září zdůraznil, že „*brzký odjezd políra Habela již nelze v žádném případě dále odkládat*“, neboť opravy vyhořelého pivovaru v Hluboké – klíčového zdroje panských důchodů – a dalších objektů nemohly strpět další zdržení.⁴²⁵ Na cestu se tak Habel se svou rodinou vydal 2. října 1743 se 100 zl cestovného. Peníze měly uhradit pronájmy koní z Norimberka, kam dorazil s knížecí příprěží, do Plzně.⁴²⁶ Další cesta Habela a jeho družiny byla zajištěna opět panskými koňmi, nejprve z panství Orlík.

Návratem na hlubocké panství v říjnu 1743 začala třetí fáze Habelovy kariéry. V následujících letech a desetiletích byl pověřován celou řadou úkolů. Nejprve byl maximálně vytížen opravami vyhořelého hlubockého pivovaru, který lehl popelem během nájezdu císařských Chorvatů během obležení hlubockého zámku, dočasně obsazeného bavorsko-francouzskou posádkou roku 1742 (v areálu pivovaru nadto navrhl obytné budovy pro důchodního písaře). Opravoval i hospodářské dvory v Zahájí a Pištíně, vyhořelé během bitvy o Zahájí v květnu 1742 (k podobnému úkolu se vrátil r. 1752, kdy navrhoval úpravu vyhořelého dvora v Miřeticích na panství Přečín).⁴²⁷ Obnovil také farní dvůr v Chřešřovicích (p. Protivín, 1744), kde navrhl také novou faru.⁴²⁸ Současně se podílel na výstavbě jízdního v areálu českokrumlovského zámku, zprvu nepřijatým projektem, posléze částečným dozorem.⁴²⁹ Roku 1744 navrhl a posléze provedl poutní kapli Zaslíbení Panny Marie v Mláce (p. Třeboň, dokončeno až 1766).⁴³⁰ Pozoruhodný je Habelův projekt myslivny na ostrově na rybníku Bezdrev se samostatně přístupným vytápěným pokojem, do nějž se mohla uchýlit

⁴²² Korespondence v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f.

⁴²³ Becker knížeti, Schwarzenberg, 8. září 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f.: Mapování lesů, kterým byl ve Schwarzenbergu pověřen polír Habel, právě dokončil. Čistopisy map může zhotovit docela dobře v Čechách, odkud mohou být poslány do Schwarzenbergu.

⁴²⁴ Habel se na prahu roku 1743 ve Schwarzenbergu podruhé oženil, jeho první žena zemřela někdy v roce 1742. Vzal si vdovu po zesnulém schwarzenberském rentmistrovi Magdalenu Frick, nepochybně kvůli pomoci se čtyřmi dětmi. Habel knížeti, Schwarzenberg, 16. ledna 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f. – Dobrozdání Weisbacha a knížecí svolení *ibidem*.

⁴²⁵ Koncept reskriptu, Třeboň, 25. září 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f.

⁴²⁶ Becker knížeti, Schwarzenberg, 2. října 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. B 7D 8, s. f.

⁴²⁷ K osudům panských objektů a uměleckých sbírek během slezských válek srov. Jan Ivanega, „...dörffte Frauenberg kein bessers schicksal zu gewärtigen haben.“ Schwarzenberské reflexe slezských válek, v tisku. – Koncept protivínského ředitele hlubockému hospodářskému radovi, Protivín, 13. listopadu 1752, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2562, sign. 7D 3, kart. 430, fol. 72

⁴²⁸ Prameny v SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1739, sign. IIIKα 23b, kart. 63.

⁴²⁹ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7Bß 11, s. f. – Steinerová (pozn. 290), s. 10–19.

⁴³⁰ Lorenz Habel, Aprobovaný návrh mariánské kaple v Mláce, 1744. Šedě, žlutě, růžově, modře a červeně lavírovaná perokresba s měřítkem 8 sáhů či 24 pražských loktů, nesignováno, 40,2×43,5 cm. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 73i, fol. 139.

vrchnost v případě nepřízně počasí během lovu na zajíce chované na ostrově.⁴³¹ V roce 1747 a 1748 prováděl úpravy knížecích pokojů v Třeboni (osazení krbů),⁴³² kde roku 1752 navrhoval variantní řešení přestavby zámeckého pivovaru. Kníže však zvolil konkurenční řešení podle projektu třeboňského políra Hanse Georga Schrengka.⁴³³ V roce 1752 navrhoval Habel i kaplanku v Heřmani (p. Protivín).⁴³⁴ Projektoval také úpravy protivínských zámeckých interiérů (1756).⁴³⁵ Šíře Habelových úkolů je zřejmá i z pověření zaměřením krumlovského zámku.⁴³⁶ Zaměřil také areál zámku v Hluboké [obr. 38]. Angažoval se i ve snaze vystavět nepomucenskou kapli v Třeboni (1750).⁴³⁷ Téhož roku navrhl úpravu libničské myslivny, k níž přistavěl patro s bytem pro lázeňské hosty.⁴³⁸ Projektoval i „*pavilon slabomyslných*“ v třeboňském panském špitálu (1758).⁴³⁹ Byl pověřen také rozpočtováním opravy zvonice v Kostelci nad Vltavou (p. Orlík, 1761).⁴⁴⁰ Na prahu šedesátých let 18. století také projektoval nové schodiště k jihovýchodnímu průčelí hlubockého zámku.⁴⁴¹ Prozatím poslední známou stavbou hlubockého políra je rozšíření velechvínské myslivny (1762).⁴⁴²

Podstatnější než Habelovy vlastní realizace se postupně stávaly jeho konzultace, které poskytoval dalším zednickým mistrům při obhlídce nejrůznějších staveb na celé jihočeské knížecí doméně. Habel s pomocí knížecích úředníků vybudoval síť spolupracovníků, jejichž práci dozoroval a které pověřoval úkoly v rámci schwarzenberského majetku. Jeho názor ovlivnil podobu nově budované zvonice kostela v Dolní Slověnici (p. Třeboň, 1747, ve spolupráci s třeboňským polírem Hansem Georgem Schrengkem)⁴⁴³ a podobu krovu na chýnovském zámku (obhlídka 1748).⁴⁴⁴ Obhlížel také stavby na Protivínsku (1749)⁴⁴⁵ a sesutím hrozící chodbu na zámku Orlík (1761).⁴⁴⁶ Největší význam měl Habelův poradní hlas při výměně stářím sešlého krovu vily Kratochvíle po roce 1758.⁴⁴⁷

⁴³¹ Lorenz Habel, Návrh myslivny s panským pokojem na ostrov na Bezdrevu, 1747. Šedě, modře, zeleně, karmínově a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 12 pražských sáhů čili 36 loktů, 33,6×21,1 cm, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 6Bß 4a, fol. 220.

⁴³² SOA Třeboň, odd. ČK, VÚ Praha, sign. VI Bß 4c, s. f.

⁴³³ Prameny v SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 3.

⁴³⁴ SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1780, sign. IIIKα 25n, kart. 65.

⁴³⁵ Prameny v SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBß 3a, kart. 248. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6Bß 2a.

⁴³⁶ Hluboká, 20. února 1749, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 3, fol. 109. – Zmiňované zaměření krumlovského zámku se prozatím bohužel nepodařilo dohledat.

⁴³⁷ Třeboň, 1. listopadu 1750, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 40m, fol. 284 an.

⁴³⁸ Ivanega (pozn. 38b), s. 113, 115.

⁴³⁹ Lorenz Habel, Návrh prostor pro slabomyslné chovance třeboňského špitálu, 1758. Modře, žlutě, šedě, zeleně a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 5 sáhů (15 pražských loktů), nesignováno, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3S 2b, s. f.

⁴⁴⁰ Reskript, Vídeň, 16. května 1761, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1134, sign. III Kα 10a, kart. 40, fol. 78.

⁴⁴¹ Ivanega (pozn. 38b), s. 37.

⁴⁴² Aprobovaný plán v SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 6Bß 4a, fol. 266.

⁴⁴³ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 72b. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 2a/16, s. f.

⁴⁴⁴ Escherich chýnovskému hejtmanovi, Český Krumlov, 24. dubna 1748, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6Bß 1b, fol. 156.

⁴⁴⁵ Koncept dopisu protivínského hejtmana de Bossimu, Protivín, 26. května 1749, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2562, sign. 7D 3, kart. 430, fol. 49.

⁴⁴⁶ Knížecí reskript, Český Krumlov, 8. srpna 1761, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII Bß 2/1, kart. 246, fol. 59.

⁴⁴⁷ Prameny v SOA Třeboň, Vs Netolice, sign. VI Bß 5. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Netolice, sign. A 6Bß 2a. Podrobně Jan Ivanega, *Barokní reflexe vily Kratochvíle*, v tisku.

Mezi jeho osvědčené spolupracovníky mimo zmíněného třeboňského Schrengka (1721?–1758) patřil hlubocký zednický mistr Christian Smrsch (1717?–1799), jehož Habel označil jako vicepolíra.⁴⁴⁸ Velký význam měl Habelův hlas při výběru nových panských zednických mistrů a vzdělávání mladších řemeslníků. Doporučil například jmenování Mathiase Clementa na místo zesnulého Hanse Georga Schrengka.⁴⁴⁹ Habelovo postavení pomyslného nestora knížecích venkovských stavebních řemeslníků bylo stvrzeno mezi lety 1764 a 1766, kdy mu byl svěřen „pokračovací výcvik“ Wenzela Wytschigla, zednického tovaryše z panství Postoloprty.⁴⁵⁰ U hlubockého políra se měl zdokonalit v kreslení a dobrém provádění zednické práce.⁴⁵¹ S velkou pravděpodobností Habel obdobně dohlížel i na další adepty zednického řemesla.

Píli, s níž se Habel věnoval svým četným úkolům, vyzdvihl hlubocký ředitel de Bossi, který roku 1747 podpořil polírovu žádost o zvýšení deputátu (o 2 strychy pšenice, 2 strychy žita, 2 stryche ječmene, 2 sudy piva a další naturálie).⁴⁵² Vstřícně byla schválena i další Habelova žádost o povolení k sňatku. V roce 1752 opětovně osiřelý polír žádal o svolení ke svatbě se zámeckou komornou Josefou Pyschlin. Důvod byl pragmatický: Habelových pět osiřelých dětí potřebovalo péči, jelikož byl polír často celý týden pryč na stavbách na panství.⁴⁵³ Kníže Josef Adam svatební konsens vydal. Nadto přikázal hlubockým úředníkům pomoci Habelovi s nezbytnými přípravami a přispět jim na svatební veselí polovinou koloucha a sudem piva.⁴⁵⁴

Lorenz Habel zemřel 9. února 1766 [obr. 39].⁴⁵⁵ Podle líčení hlubockého ředitele Zelenky zesnul sedmdesátiletý polír v souladu s ideálem dobré smrti.⁴⁵⁶ Několik minut před osudným úderem mrtvice („*Schlagfluß*“) byl prý Habel „*svěží a zdravý*“. Místní zámecký kaplan mu stihl poskytnout poslední pomazání a polír vyslechl dvě mše svaté v hlubocké zámecké kapli. Pak Habel došel ještě domů a přes veškerou felčarovu pomoc zemřel. Podle Zelenky nezbyvalo, než shromáždit jeho rysy a uchovat je k případnému použití při budoucích stavbách. Pozornost, kterou věnoval hlubocký úředník okolnostem úmrtí starého políra, byla mimořádná. Obvykle se oznámení o smrti stavebních řemeslníků omezovalo na pouhé konstatování. Reakce knížete Josefa Adama ze Schwarzenbergu je ještě výjimečnější: Schwarzenberg vyjádřil politování a doslova napsal, že „*lze pochybovat, zda můžeme najít tak věrného a přičinlivého políra.*“⁴⁵⁷ Toto nebývale otevřené a ve schwarzenberském prostředí

⁴⁴⁸ L. Habel, Hluboká, 12. června 1751, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1752, sign. IIIKa 24e, kart. 64, fol. 15.

⁴⁴⁹ Mathias Clement, prosinec 1760 (?), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. B 7D 8, s. f.

⁴⁵⁰ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 7D 3i. – SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b.

⁴⁵¹ „...*umb von ihme [Habel] in reysen, und guter mauer-arbeith beßer unterrichtet*“. J. J. Doležal Mayerovi, Postoloprty, 10. června 1765, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 95.

⁴⁵² Habelovu žádost doporučuje „*umb so mehr, da ihme dieses zuegeleget wurde, in seinen verrichtungen fleisiger erzeugen wurde, welcher ehehin schon wegen seiner embsigkeit und großen eyfershalber in denen herrschafft. bauereyen alles lob mit gegeben werden kann.*“ De Bossi knížeti (koncept), Hluboká, 20. prosince 1747, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 76. – Schváleno s platností od 1. ledna 1748 knížecím reskriptem, Český Krumlov, 27. prosince 1747, *Ibidem*.

⁴⁵³ de Bossi knížeti (koncept), Hluboká, 10. září 1752, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 78.

⁴⁵⁴ Knížecí reskript, Třeboň, 13. září 1752, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 79.

⁴⁵⁵ SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Hosín, kniha 19.

⁴⁵⁶ Zelenka knížeti (koncept), Hluboká, 11. února 1766, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 101.

⁴⁵⁷ „*Uns ist ab eurer berichtl. Anzeige vom 11. eman. der Verlust des so plözlich verstorbenen alten Habels um so bedauerlicher zu vernehmen gewesen, als daß zu zweiflen, ob Wir wiederum einem so getreu- und*

bezprecedentní hodnocení kvalit stavebního řemeslníka jasně odráží Habelův význam pro knížecí stavební podnikání. Pro vrchnost byl neocenitelný nejen svým úsporným, přesto výtvarně působivým nezaměnitelným projevem (dobře patrným i z živě kolorovaných a pečlivě vyvedených plánů), ale především schopností pečlivého a spolehlivého vedení prací a dodržování rozpočtených nákladů.⁴⁵⁸ Je zřejmé, že Adam František ze Schwarzenbergu se v důvěře, kterou Habelovi s Martinellim ve dvacátých letech projevil, nemýlil.

Habelova kariéra je zároveň ukázkou pozoruhodné mobility barokního řemeslníka. Vedle soustavných obhlídek projektovaných i prováděných stavebních prací došlo v Habelově případě i k dvojímu nadregionálnímu přesunu mezi jihočeskou a franskou schwarzenberskou doménou. Ukazuje se, že v očích knížat Adama Františka i Josefa Adama tvořila jejich panství, jakkoliv geograficky vzdálená, ucelenou soustavu. V jejím rámci hodlali své stavební řemeslníky využít vždy tam, kde byli aktuálně nejvíce potřební.⁴⁵⁹

Pavel Kolečný

Třeboňským polírem byl v éře Adama Františka ze Schwarzenbergu Pavel Kolečný, známý především jako stavitel radnice a Samsonovy kašny v Českých Budějovicích.⁴⁶⁰ Výzkum matrik umožňuje upřesnit informace o jeho původu. V záznamu o prvním sňatku je uveden jako „*Pan mládenec Pavel Keleczeni palír z města Senice v Uhrách*“. Vzal si vdovu po třeboňském primátorovi. Za svědky mu bylo mimo stavitele Pavla Ignáce Bayera a hejtmana Mathiase Dräxlera i několik radních a panských úředníků, což poukazuje na jeho vážnost v městské obci.⁴⁶¹ Relativně vysoký společenský status třeboňského políra dokládá i jeho druhý sňatek 19. ledna 1712. Tehdy si „*slovutný pan Pavel Keleczeny, vdovec a soused města Třeboně*“, vzal dceru hejtmana třeboňského kláštera za svědectví primátora Maxmiliána Czirnsteina a radního Lorence Prekyla.⁴⁶² Další údaje o Kolečného životě zůstávají prozatím neznámé. Jelikož byl Lorenz Habel po svém návratu ze Schwarzenbergu zodpovědný i za stavby na Třeboňsku, je na místě domněnka, že v mezidobí Kolečný buď zemřel (čemuž odporuje svědectví třeboňských matrik, v nichž se údaj o Kolečného úmrtí nepodařilo dohledat), nebo odešel za prací jinam.

emsigen Pallier überkommen mögen.“ Knížecí reskript, Vídeň, 26. února 1766, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 102.

⁴⁵⁸ Na rozdíl od Pavla Ignáce Bayera, Franze Fortina a řady lokálních stavebních řemeslníků není v díle Lorence Habela doložen žádný spor.

⁴⁵⁹ Totéž konstatování ostatně platí i pro panské úřednictvo, stačí připomenout, že bývalý krumlovský vrchní hejtman Wilhelm Esser se na přelomu 20. a 30. let 18. století stal knížecím radou ve Schwarzenbergu. Kariéra úředníků se však, oproti stavebním řemeslníkům, řídila přeci jen pevnější strukturovanou hierarchií vrchnostenského správního aparátu.

⁴⁶⁰ Vlček (pozn. 24), s. 318. – Miroslav Novotný (ed.), *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006², s. 454–456, 489. – Šanda (pozn. 36), s. 164. – Hynek Látal, Josef Emanuel Fischer z Erlachu – „autor“ barokní podoby českobudějovické radnice, *Výběr XXXVIII*, 2001, s. 310–320.

⁴⁶¹ Záznam o sňatku Pavla Kolečného a Reginy Frankové, 5. června 1708. SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Třeboň, kniha 26. Svatební smlouva, Třeboň, 30. dubna 1708, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 7D 8a, fol. 29–30. – Přes zjevně uherský původ políra se přidržím v regionální literatuře zavedeného úzu a budu jeho jméno přepisovat již obvyklým způsobem.

⁴⁶² Záznam o sňatku Pavla Kolečného a Juliany Haffnerové, 19. ledna 1712. SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Třeboň, kniha 26 (digi.ceskearchivy.cz, vyhledáno 10. srpna 2015).

Podobně se dochovalo jen minimum informací o Kolečného schwarzenberském angažmá. Citované Bayerovo svědectví při uzavření Kolečného první svatební smlouvy však prozrazuje úzké kontakty obou řemeslníků, z nichž pro třeboňského políra mohly vyplývat pracovní příležitosti (nebo naopak: pracovní styky mohly přerůst v osobní vztah). Obrysy Kolečného díla zůstávají nejasné. V knížecích službách působil nejpozději od roku 1710, kdy byly probírány platy stavebních řemeslníků na panství. Kolečného denní plat 45 kr jasně odráží jeho kvality (jak jsem již uvedl, plat závisel na pílí příslušného řemeslníka).⁴⁶³ Polír tehdy stál v čele party sedmnácti tovaryšů. „*Skoro všichni*“ tovaryši pracovali na panství déle než rok, což nejspíš platilo i pro Kolečného.

Ocenění z úst vrchního hejtmána Duschera se Kolečný dočkal v roce 1716, kdy mu byla svěřena oprava budějovické brány v Třeboni jako muži, který se „*v práci dobře vyzná*“.⁴⁶⁴ Roku 1719 byl vyslán na obhlídku škod napáchaných požárem v poddanské Soběslavi. Kolečný se věnoval zejména „*prastarému kostelu*“ sv. Víta, gotické špitální svatyni, kde podle něj popukaly zdi i klenba. Polír nato navrhl opravu kostela nákladem 450 zl.⁴⁶⁵ Téhož roku bylo také zvažováno jeho vyslání ke stavbám na protivínském panství. Nakonec byly práce svěřeny jeho hlubockému protějšku Hansi Georgu Schleicherovi, který však s Kolečným měl konzultovat.⁴⁶⁶

Nejvýznamnější Kolečného realizací byla třeboňská kaple Smrtných úzkostí Páně při klášteře sv. Jiljí.⁴⁶⁷ Dochovaný nesignovaný plán dnes zaniklého objektu kvalitou provedení i koncepcí navržené stavby jednoznačně překonává měřítko soudobých schwarzenberských stavitelů (až na Martinelliho) [obr. 40].⁴⁶⁸ Orientovaná kaple stála v sousedství kláštera, s nímž byla propojena klenutou chodbou [obr. 41]. Jádrem svatyně byla drobná centralizující loď na půdorysu čtverce s konkávně projmutými rohy a kvadratickým presbytářem s připojenými obdélnými prostorami. Stavba byla zaklenuta mansardovou střechou se sanktusníkem. Loď autor zaklenul plackou na kruhovém půdorysu, v presbytáři použil placku na půdorysu elipsy. Pozoruhodným detailem je užívání konkávně konvexních křivek na půdorysu zábradlí kněžiště a v půdorysu panské oratoře v patře. Značnou kvalitu projektu podtrhává pečlivé provedení kresby včetně náročných detailů hlavic sdružených a svazkových íónských pilastrů i konvexnekonkávně projímaných zábradlí oratoře. Otázkou zůstává pojetí fasády. Se vši pravděpodobností byla navržena v pravé části plánu, podle nedokončeného rámečku později odstřižená.

V celkovém pojetí jde o projekt jasně odrážející vysokou „hodnotu“ stavební úlohy, kterou by bylo možné shrnout jako reprezentativní svatyni určenou pro společenskou elitu

⁴⁶³ Dräxler postoloprtskému hejtmanovi, Třeboň, 9. května 1710 (pozn. 323).

⁴⁶⁴ Duscher knížeti, Třeboň, 26. června 1716, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 6B8 2a, fasc. II, 1710–1748, s. f. – Kníže práci nákladem 65 zl obratem schválil. Knížecí reskript, Vídeň, 1. července 1716, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6B8 2, fol. 290.

⁴⁶⁵ 285 zl zednická práce Kolečného, 60 zl z tesařské dílo, 12 000 šindelů, 70 zl za zcela zničená okna. Rozpočet z května (?) 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 2a/5, s. f.

⁴⁶⁶ Knížecí reskript, Vídeň, 11. listopadu 1719 (pozn. 324).

⁴⁶⁷ Mareš – Sedláček (pozn. 28a), s. 75, obr. 99, 76.

⁴⁶⁸ Pavel Kolečný (?), Návrh kaple Smrtných úzkostí Páně při třeboňském klášteře, 1720 (?). Šedě a modře lavírovaná perokresba s měřítkem 6 jednotek, nesignováno, 42,3×49,1 cm, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 37b, fol. 182.

třeboňského panství.⁴⁶⁹ Ta se sdružovala v sociálně výlučném bratrstvu Smrtných úzkostí Páně, jehož zakladatelkou byla kněžna Eleonora Amálie ze Schwarzenbergu.⁴⁷⁰ Tyto okolnosti vzbuzují určité pochybnosti o Kolečného autorství projektu, které je však potvrzeno soudobou kronikou výstavby svatyně.⁴⁷¹ Vzhledem k vysoké kvalitě stavby je však po mém soudu stále na místě uvažovat o možnosti dodání návrhu ad hoc cizím stavitelem, jehož plán mohl Kolečný kopírovat a provést. Vzhledem k nedostatku komparačního materiálu z jeho ruky však případné Kolečného autorství kaple Smrtných úzkostí Páně nelze vyloučit. Jisté je, že stavba byla mezi lety 1721 a 1724 vystavěna, přičemž bylo zedníkům vyplaceno 479 zl 31 kr.⁴⁷²

Kolečného práce při kapli mohla vést i k jeho další zakázce, jíž bylo vedení veškeré zednické, tesařské a pokrývačské práce při zvonici třeboňského klášterního kostela sv. Jiljí. Práce byla smluvena v únoru 1723 s výplatou 100 zl a deputátem jednoho sudu dobrého klášterního piva.⁴⁷³ Při této stavbě však Kolečný nepracoval zcela samostatně. Na práci dohlížel knížecí stavitel Anton Erhard Martinelli a pražský polír Johann Panezio.⁴⁷⁴ S Martinellim Kolečný spolupracoval i při jeho pobytu na panství v únoru 1727, kdy spolu obhlédli kostel sv. Barbory mezi Třeboní a Suchdolem nad Lužnicí, vystavěný podle Bayerova plánu v roce 1710. Na stavbě shledali trhliny v klenbě a poškození střechy.⁴⁷⁵ S Kolečným Martinelli konzultoval také úpravy tabulnice třeboňského zámku, jež nejspíše třeboňský polír také provedl.⁴⁷⁶ Pravděpodobně také kopíroval návrh Antona Erharda Martinelliho na provedení zděné dlouhé chodby mezi třeboňským zámkem a augustiniánským klášterem sv. Jiljí.⁴⁷⁷ Dohlížel také na opravu kostela sv. Vavřince v Ledenicích a nejspíš i na stavbu tamní fary podle Martinelliho plánu (1730).⁴⁷⁸ Naopak podle vlastního plánu provedl se dvěma zedníky zděnou kapli v Ševětíně (1726).⁴⁷⁹

Z uvedených údajů o spolupráci Kolečného a Martinelliho je zřejmé, proč byl právě třeboňský polír zvolen českobudějovickou městskou radou – která s ním ostatně měla dobré zkušenosti ze stavby kašny – k vedení přestavby českobudějovické radnice. Její výslednou podobu značně ovlivnil.⁴⁸⁰ Během svého budějovického angažmá se nejspíše seznámil

⁴⁶⁹ To se odrazilo také v bohaté a nákladné vnitřní výzdobě kaple. K ní podrobně na jiném místě.

⁴⁷⁰ Třeboň, bratrstvo Božího Těla, NA Praha, Náboženská bratrstva, kart. 29, sign. III/39.

⁴⁷¹ Kronika stavby kaple Smrtných Úzkostí Páně v Třeboni od r. 1720, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kß 29a, fol. 7 an.

⁴⁷² Popis výdajů na stavbě Kaple smrtných úzkostí Páně v Třeboni Ibidem, fol. 15 an. – Svatyně byla zrušena během josefínských reforem.

⁴⁷³ Kontrakt mezi prelátem Adalbertem Prechtlem a Paulem Kolečným, Třeboň, 15. února 1723, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 37b, fol. 116. Proplaceno až 27. ledna 1730.

⁴⁷⁴ Kronika přestavby věže třeboňského kláštera od r. 1723, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kß 29a, fol. 23 an.

⁴⁷⁵ Koncept dopisu, 20. února 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 2a/15, s. f. – Knížecí reskript, Vídeň, 1. března 1727, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 40e, fol. 181–183.

⁴⁷⁶ Knížecí reskript, Laxenburg, 13. května 1730, SOA Třeboň, Vs Třeboň, IA 3Kα 50b, fol. 242.

⁴⁷⁷ Pavel Kolečný (?), Půdorys dlouhé chodby, 1732. Šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 25 sáhů, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 3, fol. 51.

⁴⁷⁸ Olbricht, Třeboň, 20. října 1730, SOA Třeboň, Vs Třeboň, IA 3Kα 50b, fol. 267.

⁴⁷⁹ Schwank hejtmanovi, Ševětín, 26. července 1726, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 59f, fol. 1.

⁴⁸⁰ Hynek Látal, Josef Emanuel Fischer z Erlachu – „autor“ barokní podoby českobudějovické radnice, *Výběr XXXVIII*, 2001, s. 310–320.

s jistým zedníkem Georgem Züglerem, který se v roce 1729 na jeho doporučení ucházel o práci při třeboňském kostelním dvoře.⁴⁸¹

Celkově je třeba políra Pavla Kolečného hodnotit jako mimořádně zajímavou postavu. Platem se rovnal Hansi Georgu Schleicherovi a jeho kvality byly zjevně vysoce oceňovány, a to nejen na schwarzenberských panstvích. Nezbyvá než litovat, že v knížecích službách neměl Kolečný větší prostor.

„Menší mistři“

Vedle Fortina, Schleichera, Habela a Kolečného se na schwarzenberských staveništích za Adama Františka pohybovali i další, méně významní políři, pro něž si lze s trochou nadsázky vypůjčit citované označení vlastní některým holandským malířům. Kromě hlubockého a krumlovského panství působil vrchnostenský polír na panstvích Postoloprty a Mšec, příležitostně i na Protivínku. Vzhledem k omezené výpovědní hodnotě pramenů, v nichž tito řemeslníci vystupují spíše v jednotlivých zmínkách, si nelze o jejich působení v knížecích službách učinit ucelenější představu. V řadě případů není ani jasné, zda šlo o políry v panské výplatě, či jen o najímané místní poddanské mistry. Přesto nelze jejich fragmentárně doložené kariéry pustit ze zřetele, neboť výmluvně dokládají živost schwarzenberského stavebního podnikání ve sledovaném období.

Úřad postoloprtského zednického políra zastával ve sledovaném období bratr Giacoma Antonia de Maggi Michael (1674?–1. září 1740),⁴⁸² který prováděl na panství Postoloprty a Toužetín, případně na knížecím statku v Jinonicích, celou řadu stavebních prací. Z jeho významnějších realizací je třeba uvést vedení přestavby zámku v Postoloprtech podle plánu Pavla Ignáce Bayera (1718).⁴⁸³ V témže objektu také vystavěl podle projektu Antona Erharda Martinelliho zámeckou kapli (1723).⁴⁸⁴

Funkce panského políra byla ustavena i na panství Mšec. Jako „*starý mšecký polír*“ je ve zkoumaném období uváděn Prokop Fortin. Nelze mu prozatím připsat žádné stavby, pouze roku 1725 žádal o prodloužení lhůty splatnosti dluhu 240 zl.⁴⁸⁵ Nejspíše jeho nástupcem byl Johann Kratochvíl, jehož případ přibližuje rub života barokního zedníka a roli vrchnosti coby garanta sociálních jistot. Kratochvíla potkala roku 1721 nehoda: při stavebních pracích na zámku Mšec spadl z lešení tak nešťastně, že si nadvrátně zlomil obě nohy. Místní lazebník jej nadto vyléčil tak špatně, že bude do smrti „*krippel und Miserabler Mensch*“ neschopný uživit se.⁴⁸⁶ Kníže Adam František svolil k proplacení nákladů na léčbu 15 zl a k mimořádné výplatě 25 zl.⁴⁸⁷ Poté nebyl úřad mšeckého stavitele obsazen a na místní stavby byli povoláváni řemeslníci odjinud, na prvním místě Franz Fortin, tehdy ještě bredovský stavitel.⁴⁸⁸

⁴⁸¹ Georg Zügler Pauerovi, České Budějovice, 24. září 1729, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6Bß 1b, fol. 66.

⁴⁸² Jen stručně Vlček (pozn. 24), s. 391. – SOA Litoměřice, Sbíрка matrik, FÚ Postoloprty, sign. 134/4.

⁴⁸³ Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 6Bß 2a.

⁴⁸⁴ Knížecí reskript, Vídeň, 9. března 1723, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7f, fol. 4–5.

⁴⁸⁵ Knížecí reskript, Vídeň, 24. června 1725, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Mšec, sign. II 7D 1g, s. f.

⁴⁸⁶ Suplika mšeckého zednického políra Johanna Kratochvíla, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Mšec, sign. B 7D 8, s. f. – Léčba trvala dvanáct týdnů. Srov. vyúčtování lazebníka Gottfrieda Fastla z 19. prosince 1721 a žateckého lékárníka Johanna Georga Kreybicha, 18. února 1722, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Mšec, sign. II 7D 1g, s. f.

⁴⁸⁷ Výtah reskriptu knížete, 24. prosince 1722 SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Mšec, sign. II 7D 1g, s. f. – Knížecí reskript, Vídeň, 12. ledna 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, VÚ Praha, sign. VI Bß 2, s. f.

⁴⁸⁸ Frey knížeti, 15. května 1722 (pozn. 220).

Několik dalších polířů, kteří neměli postavení panských stavitelů na konkrétním panství, utvořilo více či méně osvědčené tvůrčí týmy s knížecími staviteli. Pavel Ignác Bayer tak kromě Schleichera spolupracoval s Franzem Rothstockem (kol. 1670–1733), s nímž roku 1715 obhlížel kostel ve Vlčicích.⁴⁸⁹ Podobně se obracel i na další řemeslníky.

S Franzem Fortinem spolupracoval Simon Reich (†1740), bývalý panský mušketýr označovaný jako Fortinův vicepolír.⁴⁹⁰ Poprvé je připomínán roku 1725 na stavbě kostela sv. Klimenta v Mirovicích (p. Orlík) jako „*mladý mirovický polír*“.⁴⁹¹ Hypoteticky jej lze ztotožnit s tovaryšem, kterého Fortin v roce 1726 vyslal k provedení staveb v bytě vimperského hejtmána.⁴⁹² Jako tovaryš se Reich roku 1729 podílel na novostavbě kostela Navštívení P. Marie v Ondřejově (p. Český Krumlov).⁴⁹³ Téhož roku dohlížel na stavbu kaple sv. Jana Nepomuckého při kostele v Záblatí (p. Vimperk), kde o pět let později dozoroval stavbu fary a současně údajně navrhoval úpravu vimperského mlýna.⁴⁹⁴ Významný byl Reichův podíl na úpravách zámku ve Vimperku, které mezi lety 1729–1732 a 1735 vedl podle Fortinova projektu.⁴⁹⁵ V letech 1739 a 1740 dohlížel na stavbu kostela sv. Vojtěcha ve Lštění, kde spadl z lešení a po osmi dnech zemřel.⁴⁹⁶

Postavení Fortinova vicepolíra zastával i Josef Jungbauer (1672?–7. února 1753).⁴⁹⁷ Vedl přestavbu kostela v Dolní Vltavici (p. Český Krumlov) podle projektu Franze Fortina.⁴⁹⁸ Jungbauerova účast na dolnovltavické stavební akci umožňuje vhlédnout do praxe jejich spolupráce. Vicepolír vystupoval jako spojka mezi místními úředníky (pivní písař v Černé v Pošumaví) a polírem Fortinem, jenž vzhledem k zaneprázdnění nemohl stavbu dozorovat. Jungbauer tak na vlastní oči obhlížel staveniště a své nálezy konzultoval s krumlovským stavitelem. Jeho mínění zprostředkovával ústně či jako posel s Fortinovými dopisy.⁴⁹⁹ Podle Fortinova projektu prováděl úpravu kostela ve Věžné (p. Chýnov), kam jej krumlovský polír vyslal vzhledem k tomu, že sám dohlížel na současně probíhající akci v Ondřejově. Fortin jej neopomněl doporučit jako „*mého dobrého políra Josefa Jungbauera, který dobře dělati jest*“.⁵⁰⁰ Podobně jej roku 1736 nechal vést skupinu zedníků na pracích v děkanské zahradě

⁴⁸⁹ Vlčický hejtman Duscher vrchnímu (?), Vlčice, 5. ledna 1715 (pozn. 155). – Vlček (pozn. 24), s. 562.

⁴⁹⁰ Takto v konceptu dopisu vimperského hejtmána Prauna vrchnímu hejtmanovi Esserovi, Vimperk, 15. srpna 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4672, sign. IIIKα 53c kart. 412, s. f.

⁴⁹¹ S. Reich, Mirovice, 28. července 1725, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 216.

⁴⁹² Koncept dopisu hejtmána knížeti, Vimperk, 20. května 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIBß 3a, kart. 745, s. f.

⁴⁹³ Srov. výkazy práce tovaryšů, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a.

⁴⁹⁴ Fortin vimperskému hejtmanovi (?), Český Krumlov, 10. ledna 1734, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4580, sign. IIIKα 41d, kart. 403, s. f.

⁴⁹⁵ Za práci mu bylo vyplaceno: r. 1729 117 dlouhých a 27 krátkých dní (30, resp. 27 kr), celkem 67 zl 39 kr, 1730 101 dlouhých a 26 krátkých dní (62 zl 12 kr), 1731 52 dlouhých dní (26 zl), 1732 23 krátkých dní (10 zl 21 kr). Srov. účet opravy zámku ve Vimperku, Vimperk, 30. června 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIBß 3a, kart. 745, s. f. – Franzi Fortin vimperskému hejtmanovi (Ignat Handl), Krumlov, 27. dubna 1735, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5800, sign. VI Bß 2, kart. 743, s. f.

⁴⁹⁶ Opis pamětního spisu z makovice kostela sv. Vojtěcha ve Lštění, 31. srpna 1741, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4486, sign. IIIKα 26, kart. 387, 1666–1745, s. f.

⁴⁹⁷ SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Český Krumlov, kniha 46.

⁴⁹⁸ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a.

⁴⁹⁹ Dopis pivního písaře Tuschera, Černá v Pošumaví, 14. července 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁵⁰⁰ Fortin Trinklovi, Český Krumlov, 24. dubna 1728, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 14b, fol. 38.

v Prachaticích. Přitom přislíbil, že Jungbauer vše „vyšetří a dle poručení Urozeného Pána [děkana] svou práci dobře vykoná“.⁵⁰¹ Jungbauer spolupracoval i s dalšími krumlovskými řemeslníky, například s truhlářem Josefem Širokým.⁵⁰²

Největší stopu ve schwarzenberském stavebním podnikání však Josef Jungbauer zanechal během vedení první fáze úprav zámku v Chýnově (1729). Vzhledem ke špatnému založení zdiva spadla nová klenba v kuchyni. Fortin i chýnovský hejtman Pauer z nehody vinili vicepolíra, jenž se navíc s provedením prací zpozdil a nadto požadoval výplatu mzdy, podle hejtmána neoprávněně.⁵⁰³ Nezbytnou opravu musel Jungbauer uhradit na své náklady, aby nevznikla škoda panským důchodům.⁵⁰⁴ Přísného pokárání se v této souvislosti dočkal i Franz Fortin, který si měl „opatřit takové lidi, a zvláště vicepolíra, kteří práci a stavbě rozumí.“⁵⁰⁵

Doložení přinejmenším dvou vicepolírů Franze Fortina a jednoho podobně titulovaného spolupracovníka Lorenze Habela (Christiana Smrsche) nutně vyvolává otázku, zda byla tato funkce institucionalizovaná. Jednoznačná odpověď není možná, neboť struktura schwarzenberských stavebních řemeslníků nebyla pevně dána žádným vrchnostenským normativem (nejblíže k němu mají specifikace povinností jednotlivých stavitelů sepsované při jejich přijímání do služby). Vzhledem k tomu, že se nedochovaly žádné přehledy platů ani memoriály těchto vicepolírů, je na místě předpoklad, že nebyli trvale placeni z panských důchodů. Prokazatelně jim byly propláceny pouze provedené stavební akce. Spíše šlo o podle potřeby najímané řemeslníky, kteří měli pomoci vytíženým knížecím polírům jednotlivých panství zvládnout zátěž. Vzhledem k opakované vzájemné spolupráci s krumlovským polírem mohli být Reich s Jungbauerem knížecími úředníky označováni jako Fortinovi vicepolíři, což dobře odpovídá charakteru jejich úkolů. Na rozdíl od doložené projektujících polírů nelze v případě krumlovských vicepolírů uvažovat o vlastních návrzích přesahujících významem utilitární stavby na periferii knížecí domény.⁵⁰⁶

Kromě těchto vicepolírů se schwarzenberští stavitelé a úředníci nezřídka obraceli na vysloveně místní řemeslníky, zvláště v případě stavebních akcí menšího významu. Z řady lokálních mistrů vystupuje zednický mistr Philip Pentz z Dřítně (p. Hluboká, původně pocházel z Drahonic), který opakovaně pracoval v knížecích službách na panství Protivín. Někdy po roce 1707 se ucházel o proplacení práce na vyhořelých řemeslnických provozech ve Strachovicích, „*poněvadž jeden každý svou zaplacenou mzdu vyhledávati se vynasazuje, tak také i já (jsouc peněžitě ač dosti nuzně zaplacený) dle smlouvy všem povědomé na jeden každý*

⁵⁰¹ Fortin Navrátilovi, Krumlov, 22. července 1736, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Prachatice, inv. č. 395, sign. III Kα 16, fasc. 28, s. f.

⁵⁰² Přinesl mu například balík peněz určených na oltář v Husinci (p. Vimperk), Jungbauer vimperskému hejtmanovi, Krumlov, 27. října 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4507, sign. IIIKß 31, kart. 392, s. f. – Široký vimperskému hejtmanovi, Krumlov, 23. července 1731, Ibidem. – Podobně v Dolní Vltavici.

⁵⁰³ Koncept Pauera (?) Fortinovi, b. m., 8. listopadu 1729, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6Bß 1b, fol. 68.

⁵⁰⁴ Pauer knížeti, 27. listopadu 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 6Bß 2a, s. f.

⁵⁰⁵ „*Als werdet Ihr besagten Pallier Fortin dahin gemeßen anzuweisen haben, das Er sich mit solchen leuthen, und besonders dem vice Pallier, die das werck, und gebau verstehen, versehen, und hierzu gebrauchen solle.*“ Knížecí reskript, Vídeň, 3. prosince 1729, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6Bß 1b, fol. 73–74.

⁵⁰⁶ Jistou výjimku představoval hlubocký Christian Smrsch, jehož dílo bylo širší. Svým životem a dílem však Smrsch podstatně překračuje rámec disertace. Srov. Ivanega (pozn. 38b), s. 36, 107, 113, 114, 117. – Idem (pozn. 342).

vyměřený sáh zdi 2 žejdlíky piva pohledávati mám.“⁵⁰⁷ Jak jsem uvedl již výše, Pentz stavbu navrhl a vzápětí s platem 30 kr denně provedl.⁵⁰⁸ Podle Bayerova plánu vystavěl špitál ve Skočicích (1715), přičemž s ním byla uzavřena smlouva na 90 zl.⁵⁰⁹

Další nejmenovaný protivínský polír s tamním tesařským mistrem (možná Christianem Jonasem) v roce 1716 obhlížel stavby na panství Přečín.⁵¹⁰ Snad téže osobě, opět nejmenovanému protivínskému polírovi, lze připsat i provedení fary v Protivíně podle Bayerova projektu (po 1715). Tento polír špatně provedl klenbu vestibulu, jež se začala roku 1719 bortit, a musel ji opravit. O náklad se přitom měl dělit s projektantem Bayerem.⁵¹¹ Protivínský polír provedl také přestavbu věže kostela v Myšenci a opravy protivínského zámku podle Martinelliho návrhů.⁵¹² Snad lze tohoto políra ztotožnit se zmiňovaným Philipem Pentzem, opakovaným spolupracovníkem vrchnosti.⁵¹³

Podobně na třeboňském panství spolupracoval s Bayerem polír Pietro de Maggi, avšak osobnost držitele funkce „*místního třeboňského políra*“ je nejasná. Mohlo jít i o Pavla Kolečného. Třeboňský řemeslník titulovaný jako „*místní polír*“ se s denním platem 45 kr podílel na přestavbě kostela sv. Vincenta v Doudlebech (1708), kterou pravděpodobně také rozpočtoval nákladem 581 zl (práce zahrnovala zejména opravy zdí hřbitova, stavbu nové zvonice a omítnutí kostela).⁵¹⁴

Kromě těchto řemeslníků, kteří ve službách vrchnosti pracovali opakovaně, se na schwarzenberských stavbách za Adama Františka ze Schwarzenbergu objevovaly desítky dalších příležitostně najímaných polírů či zednických mistrů. O charakteru jejich práce svědčí jen ojedinělé zmínky v pramenech, které prozrazují, že svět řemeslníků zednického řemesla pracujících pro knížete byl mimořádně pestrý. Mezi osobami vystupujícími na knížecích staveništích se objevují celé zednické rodiny, často v několika generacích⁵¹⁵ a v pozicích od učně s nejmenším možným platem 12 kr denně přes tovaryše na různé úrovni až k vedoucím utilitárních staveb. Z knížecího nařízení *in genere* ohledně staveb a oprav na vimperském panství z roku 1720 vyplývá, že žádné stavby dražší než 10–20 zl se nemají konat bez knížecího svolení a *in duplo* zhotoveného plánu vrchnostenského políra.⁵¹⁶ Z toho *vice versa* vyplývá, že kompetenci místních řemeslníků byly svěřeny zejména stavby v nákladu

⁵⁰⁷ SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2562, sign. 7D 3, kart. 430, fol. 5

⁵⁰⁸ Záhorka knížeti, Drahonice, 30. dubna 1710 (pozn. 91).

⁵⁰⁹ Smlouva byla aprobována 17. července 1715. Srov. Záhorka knížeti, Protivín, 11. září 1716, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f.

⁵¹⁰ Záhorka Schmidovi, Protivín, 15. února 1716, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Přečín, sign. VIBB 1c, s. f.

⁵¹¹ Duscher knížeti, 22. října 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6B8 2a, ks. 7.

⁵¹² SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1787, sign. IIIKα 26b, kart. 65.

⁵¹³ Na Protivínsku ovšem pracoval i jistý polír Hans Georg Sellner s platem 36 kr denně. Platy zedníků činných na panství Protivín, Čížek, Protivín, 20. května 1729, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2887, sign. 7D 1c, kart. 516, fol. 9.

⁵¹⁴ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 64b. – Rozpočet opravy kostela v Doudlebech připravený místním zednickým polírem, 10. dubna 1709, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 2a/16, s. f.

⁵¹⁵ Takto se na Prachaticku vyskytuje po celé 18. století rodina Tantzerů/Tancerů, v druhé půli 18. věku několik zástupců rodiny Kolísků, na Třeboňsku pracují Bullové aj.

⁵¹⁶ Opis knížecího reskriptu, Vídeň, 3. února 1720 (opis 6. února 1720), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5797, sign. VI B8 1a, kart. 743, s. f.

nepřesahující dotčenou sumu. Polírům v panské službě zpravidla byly svěřovány projekty významnějších staveb, jejich provádění však bylo příležitostí pro místní.⁵¹⁷

Marginální udržovací práce, jako bylo bílení venkovských kostelů, byly nezdědka svěřovány jen tovaryšům.⁵¹⁸ Podobně mohli být zkušenější tovaryši pověřováni vedením méně náročných staveb.⁵¹⁹ Tovaryšské platy byly v éře Adama Františka ze Schwarzenbergu často diskutovaným tématem. Byly odstupňovány, zpravidla v úrovních 18 kr – 20 kr – 21 kr – 22 kr – 24 kr – 27 kr, výjimečně 30 kr či 33 kr. Na výši platu mělo vliv několik okolností: roční doba (tj. délka pracovního dne), zkušenost řemeslníka a náročnost stavby. Konzultantem v těchto záležitostech býval Pavel Ignác Bayer, který například roku 1710 inspektoru Frankstätterovi radil, že všem tovaryšům náleží denní plat 30 kr. Frankstätter souhlasil, nechal však otevřenou možnost vyplácení 27 kr denně, a to podle píle příslušného tovaryše.⁵²⁰ Stížnosti tovaryšů na nedostatečný plat byly součástí koloritu schwarzenberských staveníšť. Jejich cílem bylo získávat stejné platy na všech knížecích panstvích.⁵²¹ Denní výplaty také stály za prodlužováním stavebních prací, což přirozeně naráželo na odpor ze strany knížecích úředníků a nelibost vrchnosti.⁵²²

Mimo tovaryšů se na knížecích stavbách pohybovali i učni. Vrchnost jejich vzdělávání systematicky podporovala. Několik zednických učňů ve dvacátých letech vedl Franz Fortin, ale hlavní část vzdělávání budoucích zedníků ležela na lokálních mistrech. Knížecí úředníci přitom doporučovali nadané poddané k vrchnostenské podpoře. Podobně jako v případě vzdělávání tesařů, k němuž se zanedlouho vrátím, měl při hodnocení adeptů zednického řemesla významné slovo Anton Erhard Martinelli. Vídeňskému staviteli byl například v roce 1724 během pobytu na protivínském panství představen místní poddaný zednický učeň Josef Lexa.⁵²³ Martinellimu se jeho schopnosti líbily. Jelikož byl učeň již před koncem učení, schopný mluvit česky i německy, doporučil odeslat jej s knížecím zajištěním do Vídně k prohloubení zednických znalostí.

Další skupinou pracovníků, kteří se objevovali na knížecích stavbách, byli poddanští robotníci. Podoba roboty na panských stavbách závisela na momentální potřebě. Nejpoptávanější byly robotní potahy, které snižovaly cenu jinak velmi nákladné dopravy

⁵¹⁷ Srov. dotaz orlického hejtmana Teichla ve věci novostavby fary v Červené, zda má stavbu vést Fortin, nebo místní „starý zednický mistr“. Teichl knížeti, Orlík, 19. dubna 1730, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 111, sign. 3P 19, kart. 4, fol. 126.

⁵¹⁸ Srov. například bílení kostela sv. Jiljí v Třeboni za rybníkem, který provedli dva tovaryši 9.–11. května 1707 nákladem 3 zl 21 kr. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 39e, fol. 322.

⁵¹⁹ Srov. projekt platů hlubockých zedníků, Vídeň, 10. května 1730, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 37 (další opis SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2562, sign. 7D 3, kart. 430, fol. 31): polírovi 45 kr, starším tovaryšům, kteří mohou dohlížet na stavbu v případě nepřítomnosti políra, pokud se staví na dvou či více místech 30 kr (pouze jednomu či druhému), druhému staršímu tovaryšovi 24 kr, novému tovaryšovi 18 kr, učni 15 kr.

⁵²⁰ Frankstätter postoloprtskému hejtmanovi, Hluboká, 6. května 1710, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 7D 3i, s. f.

⁵²¹ Praun Esserovi, Vimperk, 2. května 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vimperk, sign. B 7D 8, s. f.

⁵²² Srov. případ z r. 1731 na chýnovském panství: namísto dvojice rebelujících zedníků (snad kvůli platu) posílá Fortin dva dobré tovaryše „aby dílo dokud časy pohodlný a dlouhý dny, [...] abychom mohli dříve hotovi bejti. [...] Víím, že Hartman [snad místní stavbyvedoucí] nerad vidí, že já lidi posílám, proto on by se zas s tím dlouho páral, ale mně na tom nezáleží, čím dříve, tím lépe.“ Fortin Pauerovi, Český Krumlov, 14. července 1731, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6Bß 1b, fol. 115.

⁵²³ Protivín, 27. března 1724, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2887, sign. 7D 1c, kart. 516, fol. 8.

stavebního materiálu. Potažní roboty byla povinností, které se knížecí poddaní snažili vyhnout.⁵²⁴ Nadto robotníci pravidelně pracovali na stavbách v roli pomocných sil, aby umožnili dražším profesionálním zedníkům soustředit se pouze na odbornou činnost. Na robotníky připadala manuální práce, jako přidavačství, hloubení základů a demolice starých budov či jejich částí. Ačkoliv byly roboty povinností poddaných vůči vrchnosti, nebyly prováděny bez nároku na odměnu. Na schwarzenberských staveništích byla robotníkům hrazena strava buď naturálně, zpravidla dodáním dvou liber chleba denně, nebo denním příspěvkem 3 kr.⁵²⁵ Příspěvek na stravu nebyl povinností vrchnosti (měla být hrazena příslušnými sedláky, vysílajícími robotníky), kníže Adam František ji na sebe vzal s ohledem na drahotu a „současnou bídu“.⁵²⁶ Jistě však robotníci nebyli vypláceni na všech stavbách. Problémem byla, kromě občasné neochoty poddaných provádět robotu, i kvalifikace a fyzické schopnosti robotníků.⁵²⁷ Zájem o silné a schopné robotníky přirozeně souvisel s náročností stavebních prací.⁵²⁸

Panští tesaři

„Mezi všemi těmito [stavebními řemeslníky] mají při výstavbě domu nejvíce největší práce zedníci a tesaři,“ uváděl Wolf Helmhardt von Hohberg a schwarzenberské stavební akce jeho slova jednoznačně potvrzují.⁵²⁹ Náplní práce tesařů byla příprava dřevěných konstrukcí staveb, zvláště příčných konstrukcí a krovů. Na zdatnosti tesařů záležela kvalita a trvanlivost stavby stejnou měrou, jako na zednících.⁵³⁰ Z toho důvodu věnoval kníže Adam František ze Schwarzenbergu i jeho předchůdci tesařské práci a tesařům značnou pozornost.

Veit Roch

Vedle instituce krumlovského políra zavedli Eggenbergové i úřad knížecího dvorního tesaře. Ve sledovaných pramenech se poprvé krumlovský tesař v panských službách vyskytuje v sedmdesátých letech 17. století, tesařští mistři však nepochybně na stavbách krumlovských vévodů působili již dříve. Bohatší informace pochází ze sklonku eggenberské éry, kdy ve

⁵²⁴ K příkladům vzpěčování se robotě srov. níže, stavby při patronátu. Naopak potažní roboty k počtě P. Marie hodlali provést poddaní budějovičtí sedláci k pomoci stavbě kostela sv. Vincenta v Doudlebech. Doudlebský ze Sternecku, Budějovice, 1. května 1706, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Ka 64b, fol. 87.

⁵²⁵ Takto na přestavbě prachatického děkanství r. 1721. Polovina vzniklého nákladu měla být hrazena z kostelního účtu, polovina z panských důchodů. Koncept dopisu správce vrchnímu hejtmanovi, 18. března 1721, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Prachatice, inv. č. 395, sign. III Kα 16, fasc. 28, s. f. – Podobně mělo být robotníkům na stavbě chýnovského zámku vydáváno 1,5 liber chleba r. 1729. Knížecí reskript, Laxenburg, 24. května 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIBŠ 3a, kart. 745, s. f.

⁵²⁶ Praun knížeti, Vimperk, 9. března 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vimperk, sign. A 3Ka 2a/6, s. f.

⁵²⁷ Olbricht například r. 1726 upozorňoval přečinského správce na potřebu mnoha robotníků při stavebních pracích na místním protivínském zámku a opravě tálínské nové sýpky. Je třeba vyslat 8 robotníků do Protivína a 4 do Tálína, vždy na noc v neděli. Správce nemá vysílat, jak je jeho zvykem, jen děti či slabé poddané („und damit die bauers-leuth nicht etwa, wie ihr gebrauch ist, nur kleine kinder, oder Schwache dienstbothen schicken mechten, wird derselbe von selbsten solche übersehen, und folgbahre Expediren.“). Olbricht přečinskému správci, Protivín, 23. dubna 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Přečín, sign. VI BŠ 1c, s. f.

⁵²⁸ Zcela obdobně trvali knížecí úředníci na zajišťování silných, zdravých a schopných osob na panské hony. Jan Ivanega, „...sich auf ein und andern herrschafften mit der Jagdt erlustigen.“ Organizace loveckých zábav barokních Schwarzenbergů v jižních Čechách, *Prameny a studie* LIII, 2014, s. 98–109.

⁵²⁹ Hohberg (pozn. 167), s. 36.

⁵³⁰ Vilímková (pozn. 25), s. 51–63.

funkci panského tesaře působil Veit Roch (1655/1656?–28. srpna 1741), prvně zmiňovaný roku 1689.⁵³¹ O šest let později činil jeho plat 100 zl ročně a naturální deputát (sud piva, 10 strychů žita, dřevo na otop aj.).⁵³² Roch tvořil ustálený tvůrčí tandem s knížecími políry Giovannim Battistou Canevallem a jeho nástupcem Giovannim Domenicem Spazzim. Podílel se na pravidelných obhlídkách staveb i na projektování a provádění jejich oprav. S Canevallem doloženě působil na přestavbách kostelů na českékrumlovském panství ve Ktiši⁵³³ a v Brlohu, kde Roch „s největším nebezpečím“ snesl zvony ze dvou věžek na starém kostele určeném k nahrazení novostavbou a podílel se na výstavbě nové zvonice.⁵³⁴ Podle Canevallova plánu pracoval ještě na přestavbě kostela v Želnavě (po 1708).⁵³⁵ S Canevallovým nástupcem Giovannim Domenicem Spazzim Roch spolupracovali na novostavbě zvonice kostela v Kovářově (p. Orlík, 1712),⁵³⁶ přestavbě kněžniných pokojů na zámku v Chýnově (1712),⁵³⁷ pracích na orlickém zámku a při zvonici v Červené (p. Orlík, 1716).⁵³⁸ Roch se také podílel na úpravách pražského eggenberského (dnešním Schwarzenberského) paláce na Hradčanech (1707).⁵³⁹

Po smrti kněžny Marie Ernestiny z Eggenbergu a získání jejího dědictví Adamem Františkem ze Schwarzenbergu zůstal Veit Roch v panské službě. Podobně jako v případě jeho zednického protějška Spazziho se s příchodem nové vrchnosti rytmus Rochovy práce nezměnil. V roce 1720 se se Spazzim podílel na inspekci staveb na panství Prachatice a Orlík, s jistou pravděpodobností též na panství Chýnov.⁵⁴⁰ S odvoláním na eggenberskou praxi probíhalo roku 1726 jednání o výši výplat za Rochův podíl na opravě zvonice kostela sv. Kateřiny ve Volarech.⁵⁴¹ Tesařský mistr se dožil vysokého stáří a penze, kterou „Krumlovskému starému zámeckému tesařskému mistru“ přiznala kněžna Eleonora Amálie

⁵³¹ Deputátní list místního zámeckého tesařského mistra Veita Rocha, 1691. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4f, s. f. – SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Český Krumlov, kniha 45.

⁵³² SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4g, s. f.

⁵³³ Přehled prací při kostelech na krumlovském panství, b. d., SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Ka 45i, s. f.: Ktiš – 1689 – nová výstavba Canevallem 40 zl, 61 dní práce Veita Rocha 9 zl.

⁵³⁴ Veit Roch, b. d. (1703?), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Ka 46h, s. f.:

⁵³⁵ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Ka 49n/2, s. f.

⁵³⁶ Orlický hejtman Marii Arnoštce, Orlík, 8. března 1712, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1135, sign. III Ka 11a, kart. 41, fol. 17.

⁵³⁷ Provedení schodiště k novým pokojům. Prameny v SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6BŘ 1b, fol. 1 an.

⁵³⁸ Společná obhlídka tzv. nového stavení na orlickém zámku a dřevěné zvonice u kostela v Červené (dále zmíněna práce na krumlovské mariánské statui), Reskript Marie Ernestiny z Eggenbergu, Krumlov, 29. srpna 1716, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII BŘ 2/3, kart. 246, fol. 256.

⁵³⁹ Přehled výplat, Zenker (solicitátor), Praha, 31. prosince 1707, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII BŘ 2/5, kart. 246, fol. 349. – Tehdejší stavby nejspíše souvisely s připravovanou rozsáhlejší přestavbou podle Marcantonia Canevalleho. František Kašička – Milada Vilímková, *Hradčany, čp. 185/IV. Stavebně-historický průzkum Prahy*, Praha 1973, s. 19–20. – Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*, Praha 2000, s. 419.

⁵⁴⁰ Soupis staveb, které mají být podle krumlovského políra a tesařského mistra provedeny na panství Prachatice, Artinger, Prachatice, 5. února 1720, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Prachatice, sign. A 6BŘ 1a, s. f. – Knížecí reskript, Vídeň, 10. dubna 1720, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6BŘ 1a, fol. 58: Schvaluje provedení prací oznámených v soupisu nezbytných úprav panských objektů na chýnovském panství v ceně 408 zl. – Přehled staveb při panských objektech na panství Orlík, které obhlédli krumlovský polír a tesařský mistr, Orlík, 6. února 1720, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7BŘ 2, kart. 21, fol. 8–17.

⁵⁴¹ Löbel knížeti, Český Krumlov, 30. dubna 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Prachatice, sign. A 3Ka 2a/5, s. f.

v roce 1739. Užíval ji až do smrti v srpnu 1741.⁵⁴² Roch byl tehdy nahrazen Josefem Jechem (1687?–5. ledna 1790).⁵⁴³

Lorenz Jecho

Podobně jako na krumlovském panství Eggenbergové měla i schwarzenberská knížata na svých majetcích panské tesařské mistry. V první řadě šlo o panského mistra na panství Třeboň. Úřad ve sledovaném období zastával Lorenz Jecho (data neznámá).⁵⁴⁴ Jechovi předcházel ve funkci panského tesařského mistra pro třeboňské panství Václav Mareš, který údajně po 35 let působil na hospodářských i vodních stavbách. V roce 1720 jej „*zčásti kvůli vysokému věku, zčásti kvůli těžké práci opustily síly a není schopen vydělat si na chléb*“ a žádal o přidělení místa špitálního či čeledního platu, což třeboňský hejtman Antonín Zelenka doporučil.⁵⁴⁵ Není náhodou, že první doložená práce Marešova nástupce Lorenze Jecha spadá do téhož roku: šlo o opravu krovu kostela sv. Mikuláše v Ševětíně.⁵⁴⁶ Mezi lety 1720 a 1723 se Jecho účastnil stavby kaple Smrtných úzkostí Páně v Třeboni, kde provedl stavební tesařinu nákladem 70 zl.⁵⁴⁷ Při navazující přestavbě zvonice augustiniánského kláštera v sousedství Jecho zhotovil krov a zvonovou stolicí vysokým nákladem 500 zl.⁵⁴⁸ Ve stavební sezóně 1725 provedl krov a stropy nové fary ve Veselí nad Lužnicí, projektované Antonem Erhardem Martinellim.⁵⁴⁹

Hlavní část Jechova díla však tvořily práce na zvonících patronátních kostelů na třeboňském panství.⁵⁵⁰ Mimo Třeboně spolupracoval na opravě zvonice i s augustiniány v Borovanech, pro něž roku 1729 provedl opravu střechy kostela Navštívení Panny Marie.⁵⁵¹ Za celosezónní práci od 24. února do 18. listopadu 1729 měla být Jechovi vyplacena značná suma 922 zl 48 kr (se vši pravděpodobností včetně materiálu).⁵⁵² Citovaná smlouva upřesňuje rozsah Jechovy borovanské zakázky: mimo opravy střechy měl „*zhotovit zvonovou stolicí o něco výš, než byla*“, tříšáhového zvýšení se ostatně dočkala i sama zvonice. Kolem roku 1730 opravoval samostatně stojící dřevěnou zvonici kostela v Dolních Slověnicích [obr. 42]. Podle nákladu 8 zl 54 kr šlo o práci nevelkého rozsahu. Ani další Jechova správa slověnické zvonice (1736) chátrání objektu nezastavila. O několik let později musela být

⁵⁴² Kněžnin reskript Vídeň, 7. února 1739, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Český Krumlov, sign. I 8D 4f, s. f.

⁵⁴³ SOA Třeboň, Sběrka římskokatolických farních matrik, FÚ Český Krumlov, kniha 50.

⁵⁴⁴ Přes veškerou snahu se nepodařilo Jechovo úmrtí v matrikách podchytit.

⁵⁴⁵ Wentzel Mareš/Ant. Zelenka, 7. října 1720, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. B 7D 8, s. f.

⁵⁴⁶ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 57b, fol. 13.

⁵⁴⁷ Kronika stavby kaple Smrtných Úzkostí Páně v Třeboni od r. 1720, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kβ 29a, fol. 7–46.

⁵⁴⁸ Kronika přestavby věže třeboňského kláštera od r. 1723, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kβ 29a, fol. 23 an.

⁵⁴⁹ Rozpočet tesařské práce na veselské faře ve výši 96 zl, Lorenz Jecho, Třeboň, 13. dubna 1725, SOA Třeboň, Vs Třeboň, IA 3Kα 45b, fol. 88. – Lorenz Jecho, Návrh krovu fary ve Veselí, 1725. Žlutě, zeleně a červeně lavírovaná perokresba, měřítko 10 jednotek (loktů), 27,8×37,8 cm, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 45b, fol. 103.

⁵⁵⁰ Karel Kuča, *České, moravské a slezské zvonice*, Praha 2001, s. 7–12. – Franz Dambeck, *Der Glockenturm in der Geschichte*, in: Hans Rolli (ed.), *Beiträge zur Glockenkunde*, Heidelberg 1970, s. 138–150.

⁵⁵¹ Na opravu je třeba 290 kmenů. Srov. rozpočet opravy, Borovany, 21. ledna 1729, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 53b, fol. 8.

⁵⁵² Smlouva mezi Christianem Probstem a Lorenzem Jechem na provedení oprav věže borovanského klášterního kostela, Borovany, 24. února 1729, lbidem, fol. 9–10.

zvonice nahrazena zděnou novostavbou.⁵⁵³ V polovině třicátých let Jecho provedl také nový strop a krov kostela sv. Vavřince v Kostelci.⁵⁵⁴ Roku 1737 Jecho pracoval na zvonici kostela sv. Václava v Novosedlech nad Lužnicí a na sanktusníku zámecké kaple sv. Michaela v Bzí.⁵⁵⁵ Snad následujícího roku s ním byla uzavřena smlouva na úpravu zvonice nedalekého kostela sv. Mikuláše v Suchdole nad Lužnicí.⁵⁵⁶ Na počátku čtyřicátých let opravoval zvonici kostela Nanebevzetí P. Marie v Modré Hůrce a v roce 1744 provedl opravu zvonové stolice na věži kostela sv. Kříže ve Veselí nad Lužnicí.⁵⁵⁷

Již Ivo Kořán si povšiml, že Lorenz Jecho pracoval „na mnoha, ne-li všech schwarzenberských stavbách“.⁵⁵⁸ Akční rádius třeboňského panského tesařského mistra skutečně překračoval hranice jeho domovského panství. Právě zakázky mimo Třeboň poskytují hlubší vhled do Jechovy tesařské praxe. Platí to zejména pro jeho práci na přestavbě mirovického kostela sv. Klimenta (p. Orlík) [obr. 43] v roce 1725. Rozsáhlá oprava podle Fortinova projektu byla vyvolána mimo jiné celkovou sešlostí objektu, jemuž se, na rozdíl od samostatně stojící zvonice, nedostávalo patřičné údržby.⁵⁵⁹ Prvotní záměr opravy mirovické svatyně počítal s tím, že střecha nebude nahrazena. V takovém případě by mělo být tesařům vyplaceno 50 zl.⁵⁶⁰ Rozsah Franzem Fortinem projektované přestavby však sliboval tesařům větší výdělek, o nějž se ucházeli přinejmenším dva mistři. Písecký tesařský mistr Vít Šíma svou žádost o přidělení zakázky podpořil výčtem děl, na nichž se osvědčil, „jakž vše pořádnými a náležitými obrisy dokázati mohu“.⁵⁶¹ Realizace krovu s ležatou stolicí a sanktusníku však byla svěřena třeboňskému mistru Jechovi [obr. 44].⁵⁶² Důvodem jeho volby byla se vši pravděpodobností preference vlastních poddaných před cizími. Z praktického hlediska by přitom bylo logičtější zvolit řemeslníka sídlícího v nedalekém Písku, než tesaře ze

⁵⁵³ Prameny SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Ka 72b. – Pavel Pumpr, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách : na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010, s. 206.

⁵⁵⁴ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Ka 68b.

⁵⁵⁵ Novosedly: SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Ka 69b, fol. 68. – Bzí: SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Ka 73f, fol. 80, 81.

⁵⁵⁶ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Ka 63b.

⁵⁵⁷ Modrá Hůrka: SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Ka 54b. – Veselí: Ibidem, IA 3Ka 45b, fol. 141.

⁵⁵⁸ Kořán (pozn. 181), s. 416.

⁵⁵⁹ 1674 stavba samostatné zvonice, 1684 její oprava. Tesařská práce při kostele nebyla prováděna (vyjma stavby boční kaple v letech 1699–1700). Srov. rozpočet opravy zvonice a smlouvu s tesařským mistrem Pavlem Kotem ze Starého Sedla, Orlík, 4. června 1684, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Ka 13, kart. 41, fol. 47, 50. – Jiří Varhaník, Zvonice kostela sv. Klimenta v Mirovicích, *Průzkumy památek VIII*, 2001, č. 1, s. 121–125.

⁵⁶⁰ Rozpočet přestavby kostela sv. Klimenta v Mirovicích, Orlík, 31. prosince 1724, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Ka 13, kart. 41, fol. 160.

⁵⁶¹ Vít Šíma Schmidtovi, Písek, 24. února 1725, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Ka 13, kart. 41, fol. 199. – Kořán (pozn. 181), s. 420, pozn. 28.

⁵⁶² Ibidem, s. 420, pozn. 29. – Smlouva s třeboňským měšťanem a tesařským mistrem Lorenzem Jechem na práci při přestavbě mirovického kostela sv. Klimenta, Orlík, 11. srpna 1725, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Ka 13, kart. 41, fol. 218: Má provést krov s ležatou stolicí v délce 72 loktů a šířce 22 loktů, stejný krov i nad dvě připojené kaple, nad sakristií a repositářem však bude stojatá stolice. Dále věžičku mezi oběma kaplemi s lucernou a kopulí. Platba 230 zl. Jeho řemeslníci budou mít k ruce 4 chalupníků na robotu při opracování dřeva. Od 2. července 1725 do ledna 1727 vyplaceno celkem 284 zl. – Lorenz Jecho, Návrh krovu a zvonice kostela sv. Klimenta v Mirovicích, 1725. Růžově, zeleně, hnědě a červeně lavírovaná perokresba s měřítkem 40 loktů, nesignováno, 32,6×20,7 cm, Ibidem, fol. 156.

vzdálené Třeboň,⁵⁶³ jemuž bylo třeba vyplácet větší diety. Ve prospěch Lorenze Jecha svědčily dosavadní kladné zkušenosti s jeho prací. V Mirovicích se však projevil negativní rys jeho práce, který se postupně prohluboval: snaha po získání peněz nad rámec smlouvy. V mirovickém případě si Jecho nárokoval mimo smluvených 230 zl ještě 65 zl, které údajně doplácel z vlastní kapsy. Kníže Adam František schválil přídavek ve výši 54 zl.⁵⁶⁴

Jecho pracoval i na panství Chýnov, kde se v letech 1726 a 1727 se podílel na přestavbě zvonice chýnovského děkanského kostela Nejsvětější Trojice. Provedl nové schodiště věže, zvonovou stolicí a krov střešních bání, jež zároveň pokryl šindeli a natřel. Z hlediska hodnocení Jechova postavení na stavbě je podstatné, že další tesařské práce (stavba lešení, snešení starých trámových konstrukcí atp.) byly svěřeny místnímu tesařskému mistru Wenzelu Rochovi.⁵⁶⁵ I Wenzel Roch působil jako panský tesařský mistr, kníže Adam František mu v roce 1725 přiznal zvýšení denního platu o 3 kr na 21 kr v dlouhých a 16 kr v krátkých dnech pod podmínkou zdatného a trvanlivého provedení svěřených prací.⁵⁶⁶ Na stavbě při děkanském kostele však měl zjevně podřízené postavení, náročnější práce byly svěřeny třeboňskému Jechovi. Na panství Chýnov se Jecho vrátil ještě v roce 1732, kdy doprovázel Antona Erharda Martinelliho na pravidelné inspekční cestě, jež předcházela nerealizované druhé fázi přestavby tamního zámku.⁵⁶⁷

Lorenz Jecho zanechal stopy i na panství Protivín, kde roku 1737 opravoval náročný krov polygonální poutní kaple Navštívení Panny Marie.⁵⁶⁸ Podoba střechy vycházela z návrhu Antona Erharda Martinelliho (1728). Tehdejšímu provádějícímu tesařskému mistru Christianu Jonasovi sice byl za projevenou pílí a pečlivost vydán požadovaný půlsud piva (nad rámec schváleného nákladu 392 zl 31 kr),⁵⁶⁹ jím provedený krov však musel být po pouhých

⁵⁶³ Vzdálenost Písek–Mirovice 24 km vzdušnou čarou. Mirovice navíc leží v blízkosti zemské cesty České Budějovice–Písek–Příbram–Praha. Vzdálenost Třeboň–Mirovice 78 km vzdušnou čarou. Na cestě byl nutný nocleh. Nejsnazší cesta vedoucí po zemských silnicích byla delší (Jindřichův Hradec–Třeboň–České Budějovice a ČB–Písek–Příbram). Jecho však nejspíš do Mirovic cestoval složitější cestou přes Týn nad Vltavou a knížecí panství Orlík.

⁵⁶⁴ Ludwig Preinhelder vrchnímu hejtmanovi, Orlík, 12. května 1726, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 258. – Další korespondence včetně schvalovacího reskriptu knížete z 30. září 1726 lbidem. – Dále srov. vyúčtování nákladů přestavby mirovického kostela v celkové výši 4267 zl 7 kr 3/4 d (z toho tesařům 371 zl 53 kr – 284 zl Jechovi + materiál), Orlík, 30. dubna 1727, lbidem, fol. 275.

⁵⁶⁵ Vyúčtování přestavby zvonice chýnovského kostela, Trinkl, Chýnov, 26. ledna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 3Kα 2a/2, s. f. – Na základě shodných jmen a řemesla se nabízí hypotéza o příbuzenství Wenzela Rocha s krumlovským Veithem Rochem, prozatím nepotvrzená.

⁵⁶⁶ „*Dem Supplicanten solches zum bescheid anzuzeigen, auch zu seiner zeit darob zu sein, womit derley vorfallende Zimmer arbeith tuchtig, und mit aller Standhaftigkeit verrichtet werden möchten.*“ Knížecí reskript, Vídeň, 5. dubna 1725, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. II 7D 2c, fol. 2.

⁵⁶⁷ Přehled hospitalit za rok 1732, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. II 6Hy 1b, fol. 263 an: 20. února účtován výdaj za pobyt stavitele Martinelliho, jeho políra a Jecha (každému po pěti jídlech). K chýnovské nerealizované přestavbě srov. úvod a níže.

⁵⁶⁸ Věra Naňková, Kostel Navštívení Panny Marie ve Skočicích, *Umění XXXI*, 1983, s. 552–554, s. 553, 554, pozn. 16 (citace plánu bez uvedení Jechova autorství). – Šanda (pozn. 36), s. 133–135.

⁵⁶⁹ Vyúčtování nákladů nového krovu skočické kaple, Simon Štika, purkrabí, Protivín, 30. ledna 1728, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1771, sign. IIIKα 25d, kart. 65, fol. 7. – Knížecí reskript, Hluboká, 12. listopadu 1728, lbidem, fol. 21. – Čížek knížeti, Protivín, 5. listopadu 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3Kα 2a/7, fol. 39: Odesílá k ratifikaci vyúčtování stavební akce. Místní tesařský polír Christian Jonas prosí knížete o půl sudu piva. Na zdejším panství působí již mnoho let a nyní osvědčil velkou pílí a nejvyšší možnou pečlivost („*allen fleiss und möglichste Sorgfalt erwiesen*“) při výstavbě skočické věže i

devíti letech kvůli poškození deštěm a sněhem nahrazen [obr. 45]. Opravu projektoval Lorenz Jecho již v roce 1734, provedena však byla o tři roky později [obr. 46].⁵⁷⁰

Soustavnější byla práce Lorenze Jecha na panství Vimperk. Poprvé je zde doložen na stavbě kaple sv. Jana Nepomuckého při kostele sv. Jana Křtitele v Záblatí, pro niž roku 1729 provedl krov a vížku.⁵⁷¹ Z peněz na nákup bílého plechu na střešní krytinu však ještě o dva roky později dlužil knížecímu důchodu k nemalému pohoršení panských úředníků 60 zl.⁵⁷² Současně měl zájem o práci na reprezentativních podlahách v nových panských pokojích. Ačkoliv si Jecho místnosti změřil, nebyl podle vimperského hejtmána Franze Körnera „v žádném případě“ schopen práci provést. Podlahy byly i přes ostré Jechovy výhrady zadány osvědčenému truhláři z Hluboké Kryštofu Jiříkovi.⁵⁷³ Rostoucí Jechovu svévoli později dosvědčili měšťané Husince, pro něž Jecho špatně a odlišně od uzavřené smlouvy provedl střechu nad tamní radnicí (1741).⁵⁷⁴

I přes potíže, které Jechovo angažmá přinášelo, mu byla svěřena oprava zvonové stolice kostela Zvěstování Panny Marie v Dobrši na sousedním panství Přečín (1737), což byl druh práce, s níž měl zjevně velké zkušenosti.⁵⁷⁵ O jistém respektu k řemeslným schopnostem třeboňského tesaře svědčí i žádost vimperského purkmistra o jeho příchod za účelem provedení různých staveb, jíž však Jecho nemohl pro nemoc vyhovět.⁵⁷⁶ Podobně se na Jecha obrátil vimperský hejtmán Čapek roku 1740 při přípravě stavby kostela sv. Vojtěcha ve Lštění. Jecho však byl pro liknavost odvolán a nahrazen prachatickým tesařským mistrem Galle Kollerem.⁵⁷⁷ Ve Lštění dokonce Jecho způsobil jisté škody, které slíbil na vlastní náklad odstranit. Ještě v roce 1744 jej museli knížecí úředníci o obhlídku a opravu škod upomínat.⁵⁷⁸

S úhradou dluhů měl Jecho zjevně problém. Kromě zmíněného dluhu záblatskému obročí se na vimperském panství zadlužil u primátora města Vimperk Fuchse, jemuž se nedařilo získat pohledávku zpět.⁵⁷⁹ Na liknavost tesařského mistra v zacházení s vypůjčenými penězi upozorňoval i ředitel třeboňského panství Thomas von Burkhard, na nějž se Jecho

humňanského hospodářského dvora. – Christian Jonas, Návrh krovu nové věže skočické kaple, 1728. Růžově a zeleně lavírovaná perokresba s měřítkem 31 pražských loktů, nesignováno, 42,5×27,1 cm, *Ibidem*.

⁵⁷⁰ Lorenz Jecho, Aprobovaný plán opravy věže kaple ve Skočicích, 1737. Zeleně, červeně, šedě a hnědě lavírovaná perokresba, signováno, 42,8×27cm, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1771, sign. IIIKα 25d, kart. 65, fol. 53 (kopie o rozměrech 43×26,1 cm v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3Kα 2a/7, s. f.).

⁵⁷¹ Srov. přehled práce Lorenze Jecha na p. Vimperk, důchodní úřad, Vimperk, 28. dubna 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIBß 3a, kart. 745, s. f.

⁵⁷² Körner třeboňskému magistrátu (koncept), 22. července 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4672, sign. IIIKα 53c, kart. 412, s. f. – Purkmistr a rada města Třeboně Körnerovi, Třeboň, 17. října 1731, *Ibidem*.

⁵⁷³ „[...] derselbe er [Jecho] die genüege zuschaffen keines weegs im Stande ist.“ Franz Körner knížeti, Vimperk, 6. května 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vimperk, sign. A 6Bß 2b, s. f. – Escherich Körnerovi, Krumlov, 3. května 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIBß 3a, kart. 745, s. f. – Jecho Körnerovi, Třeboň, 3. května 1730, *Ibidem*.

⁵⁷⁴ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4486, sign. IIIKα 26, kart. 387, 1666–1745, s. f.

⁵⁷⁵ *Ibidem*, inv. č. 4475, sign. IIIKα 24b, kart. 385. – SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Přečín, sign. IIIKα 7d, s. f.

⁵⁷⁶ Žádost vimperské městské rady a purkmistra, 1738, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 7D 8b, fol. 19 an.

⁵⁷⁷ Opis pamětního spisu vloženého do makovice věže kostela sv. Vojtěcha ve Lštění, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4486, sign. IIIKα 26, kart. 387, 1666–1745, s. f.

⁵⁷⁸ Koncept dopisu Čapka vrchnímu hejtmánovi, Vimperk, 27. října 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4486, sign. IIIKα 26, kart. 387, 1666–1745, s. f. Obhlídku škod nakonec Jecho provedl v květnu 1744.

⁵⁷⁹ Koncept dopisu vimperského hejtmána protivínskému (v této době se Jecho usídlil na protivínském panství) hejtmánovi, 1. srpna 1746, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2887, sign. 7D 1c, kart. 516, fol. 20

v roce 1750 obrátil s žádostí o podporu zájmu o získání zakázky na zvonici děkanského kostela sv. Petra a Pavla v Soběslavi (p. Třeboň).⁵⁸⁰ V této době již Jecho nebyl v panských službách, které opustil o čtyři roky dřív. Jecho byl podle Burkharda dostatečně schopný, aby soběslavskou stavbu provedl. Třeboňský ředitel jeho služby soběslavským doporučil, neodpustil si však varování: „*Přesto shledávám nutné tímto magistrátu in privato naznačit, že tento Jecho je skutečný a znamenitý tesařský mistr (šťastně a dobře zhotovil místní věž a další podobné důležité stavby), takže je schopen provést soběslavskou kostelní věž dobře a čistě. Naproti tomu je však tento Jecho také muž, který stále vězí v těžkých dluzích, často neplatí tovaryšům, takže u něj proto žádný nechce pracovat, rád si půjčuje od druhých a má plnou hubu žertů, což vzbuzuje mrzutosti, jak je mi velmi dobře známo.*“⁵⁸¹ Aby zakázka proběhla bez obtíží, důrazně soběslavským doporučoval, aby si od Jecha dopředu vyžádali rys a přesný rozpočet odpovídající plánu. Prostředky k výplatě tovaryšů nikdy neměli svěřovat přímo jemu, vždy je měli vyplácet sami. Navíc měli být měšťané varováni, aby nikdy Jechovi nesvěřovali a nepůjčovali peníze. „*Pokud bude na toto dohlédnuto, můžete mu svěřit práci na své věži, přesto často dohlížejte, zda je vše dobře a trvanlivě děláno. Pokud by v opačném případě při zanedbání těchto předběžných opatření s oním Jechem byly nějaké mrzutosti, nebudu poskytovat žádné vyrovnání a nebudu tu věc vůbec přijímat.*“⁵⁸² Burkhard měl očividně s někdejší třeboňským tesařem své zkušenosti, které nepochybně měly vliv na ukončení Jechova schwarzenberského angažmá. Post třeboňského panského tesařského mistra opustil za nejasných okolností kolem roku 1746, kdy se odstěhoval do Protivína.⁵⁸³

Otázkou je, nakolik byly Jechovy řemeslné schopnosti ze strany panských úředníků přeceňovány. Pohled na jeho dochované plány prozrazuje špatnou schopnost kresby. Linie jsou rýsovány hrubě, lavírování je nepřesné a volně kreslené detaily jsou podány velmi vágně. Na Jechovi si tak podle všeho knížecí úředníci považovali schopností praktika, na něž se byli nuceni neustále obracet jako na specialistu v oboru úprav zvonových stolic.⁵⁸⁴

Jisté oceňování tvůrčích schopností Lorenze Jecha je zjevné i z jeho platu, který v polovině čtyřicátých let, nedlouho před jeho odchodem z knížecích služeb na volnou nohu, činil 30 kr denně. Naopak tehdejší krumlovský panský tesařský mistr Josef Jecho měl nárok

⁵⁸⁰ Burkhard Soběslavským, Třeboň, 13. března 1750, SOkA Tábor, AM Soběslav, kart. 53, inv. č. 1060, sign. III F 1, fol. 49–50.

⁵⁸¹ „[...] jedoch habe ich dem Magistrat so viel hiermit in privato anzudeuten für nöthig befunden: daß zwar dieser Jecho ein ausgemachter, und vortreffl. Zim[m]ermeister seye, welcher den hiesigen Thurn, und mehr andere dergl. wichtige gebäude glücl. und gut verfertiget, solgl. im Standt ist, auch den Sobieslauer Kirchen-Thurn, wohl, und sauber aufzuführen, hingegen aber ist dieser Jecho auch ein Mann, der im[m]er in lauter Schulden stecket, der öffters die gesellen nicht bezahlet, dergestalten, daß Ihm auch zu vielen destwegen keiner arbeiten will, der gerne von andern leuthhen etwas ausborget, und Witz, und Mauls genug hat, hernach Verdrüßlichkeit zuerwecken pflaget, wie mir gar wohl bewust ist.“ Ibidem.

⁵⁸² „Wann dieses beobachtet wird, so können Sie Ihm die Arbeit ihres thurns überlaßen, jedoch öffters nachsehen: daß alles wohl, und dauerhafft gemacht werden, im widrigen fall aber, wann die herrn diese praecautio unterlaßen, und verdieslichkeiten mit Ihm Jecho heraus kom[m]en solten, würde ich dem klagenden theil keine ausrichtung verschaffen, und mich nichts der sachen annehmen.“ Ibidem.

⁵⁸³ Zmínka v konceptu dopisu protivínskému hejtmanovi, 1. srpna 1746 (pozn. 579). V protivínských matrikách se prozatím nepodařilo dohledat případné datum Jechova úmrtí, jeho další osud je tak nejasný.

⁵⁸⁴ Srov. Radek Lunga – Petr Vácha, Památková ochrana zvonů – ohlédnutí po pěti desetiletích, ZPP LXIX, 2009, s. 3–10.

na denní plat 24 kr.⁵⁸⁵ Pro srovnání – hlubockému zednickému polírovi Hansi Georgu Schleicherovi byl při stavbě loveckého zámku Ohrada vyplácen denní plat 45 kr, jeho tovaryši měli nárok na 30 kr v dlouhých a 24 kr v krátkých dnech.⁵⁸⁶ Podobné byly na téže stavbě výplaty z Prahy příchozímu tesařskému polírovi Georgu Langovi. O náročnosti tesařské odborné práce svědčí, že jeho tovaryšům byly vypláceny dokonce vyšší prostředky, než Schleicherovým zedníkům: pražští tesařští tovaryši měli nárok na plat od 40 do 27 kr denně. Naopak místním tesařům bylo na Ohradě vypláceno nanejvýš 17 kr.⁵⁸⁷ Rozdíly ve výplatách poukazují na odlišnou práci. Pražským specialistům byly svěřeny technicky náročné části stavby (trámy podlah a stropů, krovy), místní naopak stavěli lešení a prováděli jednodušší konstrukce. Ze srovnání s „případem Ohrada“ vyplývá, že práci panských tesařských mistrů oceňovala knížata Adam František i Josef Adam výše, než výkony poddaných mistrů mimo panskou službu.⁵⁸⁸ Práce Lorenze Jecha pak byla odměňována o čtvrtinu vyšší sumou (oproti krumlovskému Josefu Jechovi) nejspíš s ohledem na jeho specializaci na zvonové stolice a jejich úpravy.

Řehoř Kunst a další tesaři

Případ Jechova mladšího kolegy Řehoře Kunsta (†9. dubna 1768) umožňuje bližší průzkum okolností výběru a výchovy nadějných řemeslníků z řad knížecích poddaných. Řehoř Kunst vstupuje do pramenů knížecí proveniencce poprvé na jaře 1724, kdy jej kníže Adam František ze Schwarzenbergu na podnět hlubockého hejtmána Václava Antonína Dvořáka povolal do Vídně.⁵⁸⁹ Zásadní slovo přitom měl stavitel Anton Erhard Martinelli, s nímž kníže Dvořákův návrh osobně probíral. Se vši pravděpodobností Kunsta stavitel znal ze svých hlubockých pobytů. Martinelli Schwarzenberga ujistil, že hlubockého poddanského tesaře vezme do učení dvorní tesařský mistr, „jeden z nejlepších ve Vídni, zběhlý nejen v řemesle a řeči, ale i v rýsování, kterému by se u něj Kunst mohl naučit.“ V této době zastával zmiňovaný úřad architekt Paul Ulrich Trientl (ve funkci 1723–1731/1734).⁵⁹⁰ S Řehořem se měl do Vídně vypravit i jeho bratr, zednický tovaryš Johannes. O odchodu Řehoře Kunsta chtěl být kníže zvlášť zpraven, „aby mohl hned po příjezdu začít pracovat“. Oběma hlubockým poddaným, vybaveným „dobrými pasy“, přiznal kníže na šestidenní cestu denní diety 18 kr.⁵⁹¹ Do Vídně prozatím odjel pouze adept tesařského řemesla Řehoř, Johann tehdy dlel v Praze. O samotném průběhu vídeňského Kunstova školení se kníže zmínil pouze v prosinci 1724. Tehdy konstatoval, že se

⁵⁸⁵ Schöwel Fortinovi, Netolice, 16. března 1744, SOA Třeboň, Vs Netolice, inv. č. 583, sign. VII D 4b, fasc. 955, fol. 48: přehled platů panských stavebních řemeslníků. Vzhledem ke shodě příjmení Josefa a Lorenze Jechů a jejich stejného řemesla – často dědičného – lze předpokládat příbuzenství.

⁵⁸⁶ Ivanega (pozn. 38a), s. 39.

⁵⁸⁷ Ibidem, s. 40.

⁵⁸⁸ Srov. případ hlubockého poddanského tesařského mistra Bernharda Franze Wegeneiera (?) z r. 1724. Ten byl pomalý a neznalý češtiny, „pro jeho snahu“ však kníže povolil zvýšit mu plat na 30 kr v dlouhých a 24 kr v krátkých dnech. S tím měl pokračovat v práci, dokud se nenajde lepší tesařský mistr. Knížecí reskript, Laxenburg, 27. května 1724, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 18–19. – Ještě v témže roce nařídil, aby mezi Wegeneierovými učedníky byl nejméně jeden znalý zemského jazyka, aby se češtiny neznalému mistru dostalo nezbytného poučení. Knížecí reskript, Vídeň, 1. prosince 1724, Ibidem, fol. 21.

⁵⁸⁹ Knížecí reskript, Laxenburg, 27. května 1724, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 18–19.

⁵⁹⁰ Pohl (pozn. 117), s. 98.

⁵⁹¹ Knížecí reskript, Laxenburg, 19. června 1724, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 20.

„podle Martinelliho hlubocký tesařský tovaryš Gregor Kunst chová obzvlášť dobře“.⁵⁹² Bohužel není jisté, na jakých staveníších se hlubocký poddaný ve Vídni pohyboval. Bez přesnějšího určení jeho vídeňského mistra nelze otázku jeho tamního působení podrobněji vyřešit. Pravděpodobná se jeví jeho účast na stavbách vedených Martinellim.

Na Hlubocko se Řehoř Kunst vrátil již jako tesařský mistr v zimě 1727.⁵⁹³ Důvodem jeho návratu byl podle knížete fakt, že „se na hlubockém panství nedostává poctivého tesařského mistra“. Samotného Kunsta představoval novému hlubockému hejtmanovi Felixi Maxmiliánu Lintnerovi nanejvýš kladně: vídeňští mistři vystavili Kunstovi svědectví, že „je schopný nejen vést stavbu, ale také zhotovit potřebné rysy“. Adam František ze Schwarzenbergu neopomněl zdůraznit, že vzdělání tohoto „značně příčinnivého a počestného“ řemeslníka financoval „se značnými náklady“. Zároveň určil budoucí Kunstovy úkoly. Nový hlubocký tesařský mistr měl být pověřen provedením tesařských prací v budovaném hřebčíně v Křesíně, jakož „i jinde, kde by bylo třeba jeho tesařské práce“. Prozatím však nebyl ustaven do funkce panského tesařského mistra.

Řehoř Kunst v následujících letech a desetiletích svou ustavičnou spolehlivou prací na schwarzenberských stavbách na hlubockém panství i jinde dokázal, že se investice vrchnosti do jeho vídeňského školení vyplatila. V roce 1730 se podílel na přestavbě kostela sv. Václava v Lišově, kde bylo jemu a jeho osmi tovaryšům a nádeníkům za lešení, krov a další práce vyplaceno 162 zl 49 kr.⁵⁹⁴ Z mladšího svědectví Řehoře Kunsta vyplývá, že se podílel také na opravě hlubocké zámecké věže roku 1729.⁵⁹⁵ „Různé zkoušky a tesařské práce“ údajně provedl také v Praze. Z těchto důvodů roku usiloval Kunst roku 1741 o ustanovení knížecím tesařským mistrem.⁵⁹⁶ Jeho snaha však nebyla úspěšná. Ještě o dva roky později usiloval jako poddanský tesařský mistr o zvýšení svého platu (27 kr v krátkých, 30 kr v dlouhých dnech), „který v nynějších drahých časech nemůže vydržet“.⁵⁹⁷ Podle dobrozdání hlubockých úředníků by zvýšení Kunstova platu „přispělo k větší vážnosti, kterou by měl u podřízených při nutné tesařské práci“ (jeden z jeho tovaryšů si bez náhrady dovolil pracovat s Kunstovým nářadím),⁵⁹⁸ nehledě na to, že je Kunst „znalý svého řemesla“. Dlouholetá spokojenost s působením Řehoře Kunsta byla i opakovaným argumentem jeho bratra Johanna, který ve čtyřicátých letech opakovaně usiloval o angažmá ve schwarzenberských službách.⁵⁹⁹ Výsadní

⁵⁹² „[...] indeme der baumeister Martinelli saget, daß man den allhier befindlichen unterthänigen zimmer gesellen Gregor Kunst, welcher sich zwar sonst ziemlich wohl verhalte, kaum in 2 Jahren vor einen rechten zimmermeister würde gebrauchen können, und dieser zu vörderst etwas reisen zu lernen höchst nöthig hätte.“ Knížecí reskript, Vídeň, 1. prosince 1724, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 21.

⁵⁹³ Knížecí reskript, Vídeň, 11. ledna 1727, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 27.

⁵⁹⁴ Lišov (purkmistr a rada), soupis nákladů na přestavbu věže kostela sv. Václava v Lišově, Lišov, 12. září 1730, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 3Ka 25b, fol. 137–141.

⁵⁹⁵ Körner von Escherichovi (koncept), Hluboká, 1. září 1741, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 47.

⁵⁹⁶ Ibidem.

⁵⁹⁷ Anton Dvořák Olbrichtovi (koncept), Hluboká, 17. března 1743, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 48.

⁵⁹⁸ K významu nářadí pro stavebního řemeslníka Ebelová (pozn. 25), s. 70.

⁵⁹⁹ Nakonec úspěšně – od r. 1747 působil na panství Postoloprty (zejm. na stavbě postoloprtského děkanského kostela podle návrhu A. F. Altomonta), v protikladu ke svému zednickému školení jako tesař. K Johannu Kunstovi podrobně na jiném místě. Ivanega (pozn. 342).

postavení Řehoře Kunsta bylo stvrzeno jeho účastí na mimořádně náročné zakázce výstavby nového krovu vily Kratochvíle na přelomu padesátých a šedesátých let.⁶⁰⁰

Smrt Řehoře Kunsta na jaře 1768 neznamenala ve stavebním provozu hlubockého panství žádný výrazný zlom. Na podnět tehdejšího ředitele panství Zelenky byl nahrazen tesařským mistrem Lorenzem Šindelářem, „*zběhlým obzvláště ve vodních stavbách, což je na hlubockém panství nanejvýš žádoucí*“.⁶⁰¹ Vodní stavby doloženě projektoval i Kunst, například při náročné přestavbě mlýna v Podhradí (1740) [obr. 47].⁶⁰² Tento i další ojediněle dochované plány hlubockého tesařského mistra bezezbytku dokládají Kunstovo prodělané školení v kresbě. Oproti dalším soudobým tesařským mistrům v knížecích službách (Jecho, Jonas) byl Kunst schopen podstatně čistší kresby a přehlednějšího lavírování, jakkoliv jeho kresebné schopnosti přirozeně nedosahovaly kvalit „profesionálních“ architektů.

Kromě zmíněných řemeslníků se na schwarzenberských stavbách vyskytovaly i desítky dalších tesařů, z nichž někteří byli ve stálém platu vrchnosti. Pramenné stopy těchto „menších mistrů“ tesařů jsou však marginální. Lze je shrnout na případu Johanna Nezbedy (†1737), který je pěkným příkladem životní kariéry venkovského řemeslníka.⁶⁰³ V roce 1709 se tento Nezbeda obrátil na vrchnost. Představil se jako vyškolený mlynář, který se však řemeslu věnoval jen dva roky a poté působil jako tesař přes dvacet let na různých knížecích majetcích, zejména na přestavbě postoloprtského zámku. Vzhledem k nízkému platu prý nemohl uživit svých šest dětí (což je typická argumentace barokních stavebních řemeslníků při žádosti o zvýšení mzdy) a hodlal se vrátit ke svým mlynářským kořenům. Prosil proto o svěřeni některého panského mlýna nebo o zvýšení mzdy a její dorovnání na úroveň obvyklou na jiných knížecích panstvích.⁶⁰⁴ „*Jelikož jsou všechny mlýny právě obsazeny, a naproti tomu je na panství potřeba zkušený tesařský mistr,*“ nařídil kníže zvýšení Nezbedova platu ze stávajících 21 kr denně na 26 kr.⁶⁰⁵

Problematika platů byla jednou z nejméně diskutovaných a nejdiskutovanějších. Představovala konfliktní pole, na němž se střetávalo několik protichůdných zájmů: řemeslníci se snažili získat za co nejméně práce co nejvíc peněz, vrchnost naopak hodlala šetřit své důchody a zároveň nalézt takovou úroveň platů, aby pro ni byli ochotni pracovat dobří řemeslníci. Hledání rovnováhy pomáhaly zvyklosti a zkušenosti odjinud. Mezi jednotlivými panstvími nezřídka putovaly přehledy platů řemeslníků na jednom panství, jež měly posloužit za vzor pro stanovení výplat na jiném knížecím majetku. V několika případech si také panští úředníci vyžádali příklady mimo schwarzenberská panství. Roku 1711 měli hlubočí a třeboňští úředníci k dispozici soupis platu pražských tesařů, určené jako vzor výplat místním

⁶⁰⁰ Ivanega (pozn. 447).

⁶⁰¹ Zelenka knížeti (koncept), Hluboká, 28. června 1768, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IB 7D 4b, fol. 112.

⁶⁰² Řehoř Kunst, Návrh mlýna v Podhradí, 1740. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 6B8 2g, s. f.

⁶⁰³ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Toužetín, sign. B 7D 8, s. f. – SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Mšec, sign. II 7D 1g, s. f. – SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 7D 3i, s. f.

⁶⁰⁴ „*Gelanget dahero an Euer hoch fürstl. durchleucht Mein unterthänigstens gehorst. fueßfallends bütten, dieselben geruhen mich mit meinen 6 kleinen Kindern gdigst anzusehen, undt womögl. auf Euer hochfürstl. durchleucht angehörige herrschafften eine Michl gdigst anvertrauen, oder aber in ermanglung deßen es nicht geschehen kunte und mich wofern die Zimmer arbeith ferner fortsetzen solte, mir nebst meinen Zimmergesellen wie auf andern fürstl. herrschafften, gewöohnl. verdienten lohn in etwas zu verbeßern.*“

Memoriál Johanna Nezbedy, Toužetín, 1709, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Toužetín, sign. B 7D 8, s. f.

⁶⁰⁵ Koncept knížecího reskriptu, Hluboká, 21. září 1709, lbidem.

řemeslníkům.⁶⁰⁶ Přes podobné občasně snahy o centrální regulaci platů řemeslníků na knížecí doméně se ve schwarzenberské korespondenci objevují ustavičné žádosti poddaných řemeslníků o zvyšování platů. Jejich řešení ze strany vrchnosti dokládá tezi o sebevnímání a sebe prezentaci majitele panství jako „hlavy celého domu“, do něž patřily všechny sociální vrstvy na rodové doméně. Adam František ze Schwarzenbergu totiž žádostem o zvýšení platů zpravidla vyhověl, ať již s odvoláním na suplikantem zdůrazňovaný počet dětí, nebo na drahotu.⁶⁰⁷ Podobně jako mistři mohli být do panské služby přijati i tovaryši, vždy na základě dobrozdání příslušného knížecího úředníka.⁶⁰⁸

Uváděné příklady naznačují, jaký význam schwarzenberská vrchnost přikládala řemeslníkům z řad vlastních poddaných. Mimo případu Řehoře Kunsta dokládají četné další analogie význam, který kníže a jeho úředníci přikládali vzdělávání nadějných adeptů stavebního řemesla.⁶⁰⁹ Připomenu případ mladého Maxmilian Siracha, nevlastního syna panského mušketýra z Třeboně Christophera Creutzze, který podle nevlastního otce „*by měl největší touhu vyučit se řemeslu, na což já, chudý poddaný, nemám prostředky*“.⁶¹⁰ Žadatel neopomněl dodat, že po vyučení by mohl být mladý řemeslník k užtku vrchnosti. Žádost podepřel odkazem na svou dlouholetou věrnou službu. Podle vrchního hejtmana Mathiase Dräxlera byl chlapec aktivní, mluvil česky i německy a projevoval zájem o pokrývačství. Jelikož bude řemeslo na panství do budoucna potřebné, doporučil podpořit Maxmilianovo učení po tři roky sumou 10 zl ročně na oblečení a čeledním platem. Po vyučení a absolvování vandrovní cesty se Maxmilian Sirach v červnu 1720 vrátil do Třeboně, poděkoval za projevenou milost a požádal o uvolněné místo hlubockého pokrývače. Ačkoliv není jasné, zda mu nakonec bylo svěřeno, je zjevné, že vyškolení Řehoře Kunsta s vrchnostenskou podporou nebylo náhodnou anomálií, ale součástí soustavnější péče o zajištění kvalifikovaného stavebního personálu.⁶¹¹

⁶⁰⁶ Pražský tesařský polír dostává za krátké dny, tj. od sv. Havla do sv. Jiří 42 kr, za dlouhé dny 45 kr. Tovaryš za krátké dny 33 kr, pokud by byl špatný tak jen 27 kr, v dlouhých dnech pak 36 kr, pokud by byl špatný tak od 30–33 kr. Soupis platu pražských tesařů, Hluboká, 1. prosince 1711, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 7D 8a, fol. 47 (sestaven snad na základě práce party pražského tesařského políra Langa na Ohradě).

⁶⁰⁷ Srov. příklad z r. 1719: Jelikož si kníže bere k srdci již několik let trvající nedostatek chleba a drahotu, svoluje 4 poddanským tesařům na panství Chýnov na základě memoriálu přiloženého k hejtmanově zprávě z 6. srpna zvýšit mzdu, a to mistrům na 15 kr během dlouhých dní, od sv. Jiří do sv. Václava a na 12 kr během krátkých dní od Václava do Jiřího, tovaryšům v dlouhých dnech na 12 kr, krátkých 10 kr. Knížecí reskript, Vídeň, 9. srpna 1719, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. II 7D 2c, fol. 1.

⁶⁰⁸ Srov. příklad tovaryše Wentzela Nussla, který pracoval v Budějovicích jako svobodný tovaryš s denním platem 30 kr. Za vrchního hejtmana Dräxlera dostal v Třeboni chalupu a v říjnu 1720 žádal o přidělení deputátu. Připojil přehled prací, které provedl na třeboňském panství (1. nové krovy na dvou stranách švamberského dvora, 2. 2 strany dvora Zborov, tamní ovčín a byt šafáře, kus dvora ve Vortinojicích [?], krov nad kostelem sv. Barbory a tamní věže, sýpka v dvoře Schallaun [?], 2 strany dvora v Břesmě [Brzesma], nová sýpka v Třeboni, nový ovčín v Mysletíně, nový mlýn v Suchdole). Žádost podpořil hejtman Zelenka, neboť tento „*dobrý a slušný řemeslník si vyžádaných 24 kr denně a deputát zaslouží*“. Wentzel Nussl/A. Zelenka, Třeboň, 7. října 1720, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. B 7D 8, s. f.

⁶⁰⁹ Vzhledem k překročení rámce disertace se těmito případy věnuji na jiném místě. Srov. Ivanega (pozn. 342). – Obdobně probíhala i podpora vzdělávání poddaných, kteří směřovali do knížecího správního aparátu. Matlas (pozn. 342b), s. 448.

⁶¹⁰ Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. B 7D 8, s. f. Zde memoriál Christoph Creutz, červen 1714.

⁶¹¹ Podobně bylo podpořeno učení tesařskému řemeslu poddaného Martina Myslíka z přečínského panství. Vzhledem k rozeznání jeho píce mu přečínský hejtman navrhoval nejen hradit náklady na učení (12 kr

Základní schéma vzdělávání schwarzenberských stavebních řemeslníků z řad knížecích poddaných bylo po celé 18. století neměnné. Zájemce o vrchnostenskou podporu, který zpravidla měl základní školení u lokálních mistrů, byl přezkoušen panskými úředníky. Zajímala je zvláště znalost obou zemských jazyků a schopnost kreslit. Pokud hejtmané příslušného panství shledali adepta dostatečně schopným, doporučili knížeti jeho přezkoušení, a v případě úspěchu i školení, u mistra příslušného řemesla. Po absolvování tovaryšských zkoušek a vandrovní cestě, se poddanští řemeslníci vraceli na knížecí panství. Nebylo přitom výjimkou, že nezískali post na majetku, z něž pocházeli, ale v jiné části domény.

Sít panských stavebních řemeslníků a jejich spolupracovníků neměla normativní rámec a nebyla neměnná. Její podoba se proměňovala v závislosti na osobních schopnostech a ambicích jejích „neuralgických bodů“, knížecích stavitelů a polířů. Přesto je zřejmé, že v období knížat Adama Františka a Josefa Adama, který zdědil většinu stavebních řemeslníků po svém otci, fungovala na schwarzenberské doméně struktura paralelní lokálním cechům, jakkoliv jednotliví řemeslníci ve službách vrchnosti vyšli z řad cechů či prošli cechovním školením [tab. 3].⁶¹² Důvodem, proč se Adam František ze Schwarzenbergu nespoléhal na cechovní řemeslníky, ale na stavitele a políry ve vlastní režii, byla nepochybně větší pružnost takového uspořádání.

denně), ale i vyplácet denní mzdu ve stejné výši. Claud Frohn protivínskému hejtmanu, Přečín, 14. května 1726, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2562, sign. 7D 3, kart. 430, fol. 27. – Obdobně v roce 1724 doprovázeli nově přijatého krumlovského políra Franze Fortina na cestě do Prahy „*dva studenti, totiž synové tamního [krumlovského] dvorního truhláře*“. Rejstřík hospitalit na p. Netolice, 2. pololetí 1724, SOA Třeboň, Vs Netolice, sign. VI Hy 3, fol. 161–164.

⁶¹² Provázanost knížecích stavitelů s lokálními cechy bohužel nelze vzhledem k torzovitosti příslušných cechovních fondů hlouběji prozkoumat, jistě jde o téma pro další výzkum (za hlubší průzkum by stály ojediněle dochované knihy mistrů). Srov. jednotlivé fondy cechů v příslušných státních okresních archivech.

III. „...die andacht deren Menschen fortgesözt werden.“ Stavby při knížecích patronátních objektech

V kapitole budu sledovat zejména práce při farních kostelech, svatyních při poutních místech či vybraných kaplích, jakož i špitálech a farách. Mou ambicí není poskytnout faktograficky vyčerpávající přehled veškerých staveb při patronátních objektech ve sledovaném panství. Spíše chci na vybraných příkladech poukázat na typické způsoby řešení obvyklých problémů, s nimiž se stavebník i jeho úředníci a stavitelé při tomto typu stavebních prací potýkali. Cílem stati je ukázat klíčové motivy přestaveb či novostaveb, jakož i způsob financování a kvality, které vrchnost od patronátních objektů vyžadovala.⁶¹³ Stranou pozornosti nezůstane ani vybavení svatyní, z prostorových důvodů opět jen v náznaku na několika případech.

Jinonice a Postoloprty

Případ kostela sv. Prokopa u Jinonic dokládá vliv praktických potřeb na podobu stavby. Jeho podoba se měla řídit ohledem na počet příchozích a potřeby liturgického provozu.⁶¹⁴ Svatyně měla z knížecího podnětu vzniknout v blízkosti jeskyně, v níž údajně pobýval sv. Prokop a k níž přicházelo velké množství lidu. Hejtman Frankstätter se v této souvislosti knížete ptal, „zda by nyní Vaše Knížecí Milost byla nakloněna vystavění tohoto kostela k počtē zmíněného sv. Prokopa, protože mu tam v Praze není zasvěcen žádný kostel. To je k milostivému zvážení, neboť skrz přímluvu tohoto svatého byly odvráceny mnohé nešťastné náhody na panstvích a ve všem bylo zmnoženo požehnání“.⁶¹⁵ Z tohoto záměru prý měli Pražané „velkou potěchu“, což souviselo s dobovým rozmachem prokopské úcty.⁶¹⁶

Stavba objektu byla z těchto pohnutek zahájena již o několik let dříve. Podle tehdejšího projektu Pietra de Maggi, rozpočteného na 1600 zl, však byly pouze položeny základy a zdivo bylo dovedeno do výše několika sáhů.⁶¹⁷ Tuto stavbu kníže hodlal „ke cti Boží a chvále tohoto svatého a zmnožení zbožnosti“ dostavět podle návrhu Pavla Ignáce Bayera [obr. 48].⁶¹⁸ Ačkoliv se mu stavitelův rys líbil, zdálo se mu „obtížné, jak by se měl duchovní dostávat mezi lidmi k hlavnímu oltáři, kdyby byla sakristie vepředu u dveří [tato zmínka je nejasná, neboť neodpovídá příslušnému rysu], proto navrhujeme, abyste se stavitelem o tom promluvili a obhlédli, zda by sakristie se stejným nákladem nemohla být vhodněji přenesena k chóru, který

⁶¹³ Peter Hersche, *Muße und Verschwendung. Europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter I*, Freiburg – Basel – Wien 2006, s. 543–556.

⁶¹⁴ Naňková (pozn. 35a), s. 225, 274, pozn. 72. – Antonín Podlaha, *Posvátná místa království Českého V*, Praha 1911, s. 42, 44–45.

⁶¹⁵ Frankstätter knížeti, Hluboká, 23. prosince 1710, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 78, 81.

⁶¹⁶ Sonntag knížeti, Postoloprty, 16. února 1711, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 58–59. – Gaži (pozn. 399), s. 154.

⁶¹⁷ P. I. Bayer (?), Zaměření vystavěného zdiva kostela sv. Prokopa v Jinonicích, asi 1711. Hnědě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 20 jednotek (loktů), nesignováno, 26,8×45,2 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 82. – Rozpočet Ibidem, fol. 86.

⁶¹⁸ Knížecí reskript, Třeboň, 4. ledna 1711, SOA Třeboň, Vs Jinonice, sign. IIIKα 1c, fol. 5. – Pavel Ignác Bayer, Variantní návrh kostela sv. Prokopa v Jinonicích, první varianta bez sakristie, zima 1710/1711. Šedě a zeleně lavírovaná perokresba s měřítkem 20 pražských loktů, signováno, 29,5×30,4 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 55.

*má být proveden u hlavního oltáře.*⁶¹⁹ Na základě těchto knížecích připomínek vypracoval Pavel Ignác Bayer obsáhlý komentář k návrhu kaple.⁶²⁰ Bayer navrhl, aby byl kostel bez sakristie, jen s výklenkem pro převlečení kněze za oltářem. Ohledem na potřebu liturgického provozu se řídilo i jeho doporučení realizovat naproti nově projektovanému chóru dvoje dveře, určené jako vstup a výstup procesí o nedělích či při svátku sv. Prokopa, „*aby se lidé mohli jeden druhému vyhýbat*“. Rovněž se ohledem na případný shluk věřících řídil v návrhu prolomit pod chórem třetí dveře, aby mohli lidé zvenčí vidět na hlavní oltář a poslouchat mši. Kníže všechny tyto připomínky vedené praktickými potřebami schválil a k další diskusi postoupil jen problematiku dopravy stavebnin.⁶²¹ K otázce sakristie se Adam František ještě vrátil.⁶²² Nově došel k závěru, že ačkoliv se mše nebudou konat příliš často a kněz by se mohl převlékat za oltářem, učinilo by opominutí sakristie „*celou strukturu poněkud nepravdělnou a deformovanou, oproti tomu přístavění sakristie by moc nestálo*“.⁶²³ Stavitel Bayer již plán příslušným způsobem upravil [obr. 49].⁶²⁴ Nakonec se však sakristie přeci jen nestavěla. Jak zdůraznil vrchní hejtmán Mathias Dräxler: „*Sakristie a oratoř je nepotřebná, neboť během celého roku má být v této kapli málo mší, navíc je v Butovicích filiální kostel*“.⁶²⁵ S tím byly k provedení určeny plány s výklenkem za oltářem a stavba kostela byla během sezóny provedena.⁶²⁶

Samostatnou pozornost by si zasluhoval i mobiliář, dodaný z větší části postoloprtským sochařem Johanem Jacobem Caarem/Charem, jeho oltářům a kazatelnám se však budu věnovat na jiném místě. Zde jen připomenu, že pro jinonickou kapli byla z podnětu vrchnosti

⁶¹⁹ „*Wir lassen Uns zwar auch des baumeisters Rieß insoweith schon gefallen, nur allein scheint beschwerlich zu sein, wan die Sacristei vorn bey der thür kommen, undt der geistl. mietten durch das volkh zu dem hohen altar sich tragen sollte. Deßhalben Wir Euch hierbei solchen zu schicken, auff das Ihr mit dem baumeisters darüber reden und sehen sollten, ob nicht die Sacristei mit gleichen kosten, füglicher bey dem zum großen Altar annoch aufzuführenden Chor angebracht könnte.*“ Ibidem.

⁶²⁰ Bayer, Praha, 31. ledna 1711 (rozhodnutí knížete Vídeň, 7. února 1711), SOA Třeboň, Vs Jinonice, sign. IIIKα 1c, fol. 9–10 (na fol. 17–20 opis ve dvou rubrikách s knížecími přípisy).

⁶²¹ Problémy s pořizováním materiálu se odrazily i v rozpočtu, vypočteném na 2409 zl. P. I. Bayer, Rozpočet stavby kaple v sv. Prokopa v Jinonicích, Postoloprty, 14. února 1711, SOA Třeboň, Vs Jinonice, sign. IIIKα 1c, fol. 31–32. Cihly byly dopravovány přes zamrzlou Vltavu, tvrdý kámen byl za vysokou cenu 1 zl 30 kr za sáh lámán na místě, kde byl i pálen a lámán vápenec.

⁶²² O rozhodnutí, zda vystavět samostatnou sakristii a věž jej prosí Dräxler, Třeboň, 4. února 1711, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 70, 71.

⁶²³ „[...] *wenn durch unterlassung einer aparten Sacristey die ganze Structur etwa irregular und deform gemacht werden, hergegen die zubauung der selben nicht allzuviel kosten möchte Wie endlich da Wir schon so viel darauff wenden, ain hunder gulden, oder auch etwas mehrers, umb ein ordentliches gebau zu haben nicht ansehen wolten.*“ Knížecí reskript, Vídeň, 25. února 1711, SOA Třeboň, Vs Jinonice, sign. IIIKα 1c, fol. 41.

⁶²⁴ Sonntag knížeti, Postoloprty, 16. února 1711 (pozn. 616). – P. I. Bayer, Variantní návrh (půdorys a příčný řez) kostela sv. Prokopa v Jinonicích se sakristií a chórem v průčelí, únor 1711. Žlutě, šedě a růžově lavírovaná perokresba, měřítko 15 jednotek (pražských loktů), signováno, 29,8×25,4 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 53 (opis s měřítkem 20 loktů fol. 54).

⁶²⁵ Dräxler knížeti, Třeboň, 4. března 1711, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 61–62.

⁶²⁶ Dotační instrument, jímž vrchnost poskytla 300 zl základního kapitálu svatyně, byl vydán 19. srpna 1711. Srov. NA Praha, APA, sign. A 38/7. V září 1711 již byly dodávány 4 soudky bílého plechu a proplaceno 96 zl klempíři za práci na sanktusníku. Potřebám liturgického provozu nakonec Bayerovo řešení nedostačovalo a na konci dvacátých let byla k prokopské svatyni sakristie přeci jen přistavěna (podle návrhu Jiřího Jana Aichbauera). Prameny v citovaných fondech.

pořízena kopie obrazu sv. Prokopa ze sázavského kláštera, centra prokopského kultu [obr. 50a, b].⁶²⁷

Nešlo o jediný podobný případ. I další diskuse ohledně umístění a nezbytnosti sakristie se týkala Bayerovy stavby, totiž votivní morové kaple v Postoloprtech, realizované podle jeho plánu v návaznosti na obdobnou svatyni v jihočeské Libníči r. 1715.⁶²⁸ Po doznění druhé vlny morové epidemie v létě 1714 hodlal v Postoloprtech kníže Adam František „*k věčné vděčnosti, jakou jsme ještě nepocítovali, za ochranu našich věrných služebníků a poddaných během letošního i loňského velkého nebezpečí [...] nechat zřídit na náměstí v Postoloprtech statui.*“⁶²⁹ Na stavbu měla být vybírána mezi poddanými a úředníky panství peněžní dávka, a to „*stejně jako na našich třech panstvích Třeboň, Hluboká a Protivín, z týchž příčin, jako při výstavbě oné kaple svatých morových patronů u Libníče.*“ Postoloprtský hejtman vzápětí knížete upozornil, že v Postoloprtech byl sloup postaven již před časem, v roce 1701, jako poděkování měšťanů Ferdinandu Vilémovi ze Schwarzenbergu za nadání městečka knížecími privilegii.⁶³⁰ Schwarzenberg nato nařídil vystavět v Postoloprtech votivní kapli. Její plány měl dodat opět Pavel Ignác Bayer, který měl pracovat po vzoru svého jinonického kostela sv. Prokopa.⁶³¹

Stavitel zhotovil zřejmě dvě série plánových variant. Nejprve v polovině prosince 1714 informoval o zhotovení plánů „*sub lit. A, B, C*“, které byly odeslány knížeti.⁶³² Vzápětí Adam František Bayerovy návrhy kritizoval, neboť je údajně „*po svém dobře známém zvyku zhotovil příliš velké a drahé.*“⁶³³ Stavebníkovi se nejvíce líbil plán „*sub lit. E,*“ buď variantní, nebo (pravděpodobněji) jen přeznačený panskými úředníky. Příslušný návrh pokládal za nejvhodnější i vrchní hejtman Mathias Dräxler, který však stavitele přiměl k revizi plánů za účelem snížení stavebních nákladů, neboť se obával překročení rozpočtu.⁶³⁴ Postoloprtskou stavební akci komplikovala i diskuse ve věci přesného umístění kaple. Z řady dopisů v této věci vyplývá, že kníže zprvu uvažoval o výstavbě svatyně v „*někdejší královské zahradě u zemské silnice*“ mimo město. Právě pro toto místo byly zřejmě určeny plány první Bayerovy série. Mathias Dräxler však 30. prosince 1714 navrhl, že by svatostánek mohl stát v areálu městského hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice, „*což platí zvláště pro návrh sub lit. E.*“ Zároveň zdůraznil, že realizace u kostela by přinesla snížení celkových nákladů, neboť v tom případě by kapli nebylo nutné vybavovat liturgickými potřebami. Z kostela by je mohl přinášet duchovní těsně před mší. K tomuto návrhu se vzápětí kníže přiklonil.⁶³⁵

⁶²⁷ Frei, Přehled nákladů na stavbu kostela sv. Prokopa, Jinonice, 10. září 1712, SOA Třeboň, Vs Jinonice, sign. IIIKα 1c, fol. 89–91: malíři za pozlacení makovice 32 zl, za malbu obrazu sv. Prokopa 40 zl, za cestu do Sázavy, kde kopíroval obraz 2 zl, celkem 74 zl. – Kostel zanikl r. 1966, část výbavy je uložena v kostele sv. Prokopa ve Žďáru nad Sázavou.

⁶²⁸ K Libníči Ivanega (pozn. 38b), s. 99–106.

⁶²⁹ Knížecí reskript, Vídeň, 1. září 1714, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7c, fol. 41.

⁶³⁰ Hejtman Sonntag knížeti, Postoloprty, 30. září 1714, SOA ČK, Ústřední kancelář, staré oddělení panství Postoloprty (dále ÚK Postoloprty), sign. A 3Kα 1a/4, s. f. – Johann Veselý, *Geschichte der fürstlich Schwarzenberg'schen Domaine Postelberg*, Prag 1893, s. 33.

⁶³¹ Knížecí reskript, Prešpurk, 22. října 1714, SOA ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7c, fol. 27.

⁶³² Bayer vrchnímu hejtmanu Dräxlerovi, Postoloprty, 15. prosince 1714, lbidem, fol. 25–26. – Dräxler knížeti, Třeboň, 19. prosince 1714, SOA ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/4, s. f.

⁶³³ Knížecí reskript, Vídeň, 26. prosince 1714, SOA ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7c, fol. 23.

⁶³⁴ Dräxler knížeti, Třeboň, 30. prosince 1714, SOA ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/4, s. f.

⁶³⁵ Knížecí reskript, Vídeň, 2. ledna 1715, SOA ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7c, sign. I 3Kα 7c, fol. 18–19.

Ze zmiňovaných návrhů se dochovaly pouze dva plány [obr. 51].⁶³⁶ První plán sub lit. A představuje bezprostřední obměnu staršího šestibokého návrhu pro libníčskou svatyni. K Libníči se měřítkem vztahuje i kaple navržená sub lit. B, která je však čtyřboká, zjevně v souladu s přáním stavebníka pod vlivem kubických forem jinonického kostela.

Kaple byla provedena podle nedochovaného rysu z února 1715.⁶³⁷ Vrchní hejtman Dräxler knížeti na základě diskuse s architektem vysvětloval, jak má kaple fungovat: mělo by být možné, aby kněz vyšel z protější sakristie kostela přímo do kaple.⁶³⁸ Jelikož se nad sakristií nacházel hudební chór se třemi okny, nebylo navíc třeba v kapli stavět v dřívějších Bayerových návrzích proponovaný chór – otevřenými okny chóru by měl být liturgický zpěv slyšet i v protější votivní kapli [obr. 52, 53].

Nepomucenské svatyně

I při samotném postoloprtském trojičním kostele Bayer navrhl přístavbu, jež odráží vazbu mezi funkcí a formou – nepomucenskou kapli. „*Již dlouho jsme rozhodnuti ke stavbě kaple sv. Jana Nepomuckého ve velikosti, v níž jsou boční oltáře na Hluboké [v zámecké kapli], na některém českém panství,*“ zpravoval kníže postoloprtského hejtmana.⁶³⁹ Pavel Ignác Bayer vzápětí navrhl tři variantní plány kaple připojené klodi kostela.⁶⁴⁰ Jejich podoba se podřizovala účelu, projektovaná kaple měla mít kromě vstupu z lodi farního kostela i dveře ven pro usměrnění pohybu věřících. Bayer nadto navrhoval realizaci větší, než knížetem požadované (3,25×5 loktů) kaple, jež by byla vhodnější pro více poddaných. Se stavitelem byl zajedno i vrchní hejtman Matthias Dräxler. Jako nejvhodnější lokalitu k realizaci kaple navrhl knížeti postoloprtský farní kostel. Ke stavbě doporučil Bayerův návrh No.2, který je mezi plány „*nejširší a nejdelší, což by vyhovovalo vzhledem k častému hojnému srocení lidu*“, s čímž kníže souhlasil.⁶⁴¹ Po následné obvyklé přípravě finálních plánů in duplo a jejich aprobaci byla kaple během sezóny 1712 vystavěna [obr. 53].⁶⁴²

⁶³⁶ P. I. Bayer, Návrh votivní kaple morových patronů v Postoloprtech. Nárýs a půdorys (šestiboká varianta lit. A), šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem čtyř nepopsaných jednotek (pražských sáhů), signováno, prosinec 1714/leden 1715 (?), 34,5×13,4 cm, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7c, fol. 11. – Idem, *Variantní návrh votivní kaple morových patronů v Postoloprtech*. Nárýs a půdorys (čtyřboká varianta lit. B), šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem čtyř nepopsaných jednotek (pražských sáhů), signováno, prosinec 1714/leden 1715 (?), 32,4×13,4 cm, lbidem, fol. 12.

⁶³⁷ Knížecí reskript, Vídeň, 20. února 1715, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7c, fol. 14. – P. I. Bayer, Situační plán postoloprtského hřbitova u kostela N. Trojice s nově plánovanou morovou kaplí, 1714. Zeleně a žlutě lavírovaná perokresba s měřítkem 20 pražských loktů, signováno, únor 1715, 42,1×28,4 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/4, s. f.

⁶³⁸ Dräxler knížeti, Třeboň, 13. února 1715, lbidem.

⁶³⁹ „*Wir seynd schon längst entschlossen gewesen zu Ehren dees Heyl. J. Nepomuceni eine Capellen in der grösse, wie etwan zu Frauenberg die seitel aläre seynd.*“ Knížecí reskript, Vídeň, 20. května 1710, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 8a, fol. 666.

⁶⁴⁰ Bayer, Popis návrhů kaple sv. Jana Nepomuckého pro kostel N. Trojice, Praha 15. července 1711, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/5, s. f.

⁶⁴¹ Dräxler knížeti, Třeboň, 7. února 1712, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/5, s. f. – Koncept knížecího reskriptu, Vídeň, 10. února 1712, lbidem.

⁶⁴² Kopie plánu reprodukována v Ivanega (pozn. 38a), s. 25.

Momumentů nepomucenské úcty na knížecích panstvích vzniklo nepočítaně, což odráží hlubokou náklonnost knížecího páru i jejich poddaných ke světcům.⁶⁴³ Řada založení jistě odráželo osobní zbožnost vrchnosti, jako například vztyčení nepomucenské statue v Třeboni „na místě, které ukázala a nařídila naše nejmilostější manželka“ Eleonora Amálie (1724).⁶⁴⁴

Nejvýznamnější ukázkou této polohy schwarzenberské zbožnosti je realizace kaple sv. Jana Nepomuckého při děkanském kostele sv. Víta v Českém Krumlově (1724/1725). Příběh objektu, který Martin Šanda správně přiřknul Franzi Fortinovi,⁶⁴⁵ zatím není blíže známý. Výstavbu svatyně inicioval kníže Adam František ze Schwarzenbergu na sklonku července 1724, kdy nařídil krumlovskému hejtmanu Duscherovi vyhledat v tamním svatovítském kostele vhodné místo ke zřízení nepomucenského oltáře. V případě nemožnosti instalace oltáře v kostele měl s místním děkanem Heubnerem promyslet možnosti umístění sochy světce „k veřejnému uctívání“.⁶⁴⁶ Heubner s Duscherem v kostele našli několik možností umístění nového oltáře, buď nalevo od sakristie naproti oltáři sv. Kateřiny, nebo jako novou kapli, či naproti u hlavního oltáře a rožmberského mauzolea.⁶⁴⁷ Duscherova zmínka o tom, že „monument stojí u hlavního oltáře a překáží při mších“ je jedním z mnoha dokladů nevraživosti duchovních vůči mauzoleu.⁶⁴⁸ Kníže naopak sepulchrální památku respektoval: její snešení by podle něj nebylo vhodné, „nebot' tam stojí již od starodávna [weiln es schon von altershero daselbst gestanden]“. Naopak uvítal záměr vystavět novou kapli.⁶⁴⁹ Finální rozhodnutí hodlal vydat při svém pobytu na panství v září 1724, kdy návrh schválil. Na sklonku září byly sestaveny příslušné rozpočty (projekt sochařské práce na oltáři v ceně 323 zl 6 kr včetně štafírování a stavba kaple v ceně 594 zl), které Adam František aproboval na konci listopadu 1724. Práce na oltáři měla být svěřena kvalitnímu truhláři, sochaři a malíři z Českého Krumlova, „pokud se v něm takoví řemeslníci vyskytují“. Vedením stavby měl být pověřen krumlovský polír Fortin.⁶⁵⁰ Nezbytnou truhlářskou práci mohl podle vrchního hejtmána provést „místní truhlář“ (Josef Široký, k němuž se ještě vrátím). K provedení řezeb doporučoval vrchní hejtmán „dobrého sochaře, který sochařské práci dobře rozumí“ a působí na nützovském panství Omlenička (šlo o Johanna Ferdinanda Rapotze, i jeho práci se budu věnovat). Na panství ani v okolí se však podle vrchního hejtmána Wilhelma Essera nenacházel žádný dostatečně zkušený malíř, jemuž by bylo možné svěřit malbu oltářního

⁶⁴³ Způsobena byla údajným zázrakem smíření rozloučeného manželského páru před Nepomukovým hrobem a následným narozením dlouho očekávaného mužského potomka, prince Josefa Adama. Gaži (pozn. 399), s. 157–158.

⁶⁴⁴ Knížecí reskript, Vídeň, 8. dubna 1724, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 2, fol. 309–310.

⁶⁴⁵ Šanda (pozn. 36), s. 119–121. – Šanda pracoval především s rozpočty. – Nepublikovaný český rukopis soupisu památek města Český Krumlov od F. Mareše a J. Sedláčka v SOA Třeboň, odd. ČK, ZLA ČK, kart. 156.

⁶⁴⁶ Extrakt z reskriptu z 25. července 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 55a, s. f. – Mareš – Sedláček (pozn. 645).

⁶⁴⁷ Anna Kubíková, Rožmberský náhrobek v českokrumlovském kostele sv. Víta, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (=Opera historica 3), s. 387–392.

⁶⁴⁸ Koncept dopisu knížeti, Krumlov, 8. srpna 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 55a, s. f. – Kubíková (pozn. 647), s. 388–389.

⁶⁴⁹ Knížecí reskript, Vídeňské Nové Město, 16. srpna 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 55a, s. f.

⁶⁵⁰ Michael Ferdinand Amman, Rozpočty, Český Krumlov, 27. září 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 55a, s. f. – Knížecí reskript, Vídeň, 29. listopadu 1724, Ibidem.

obrazu. Doporučil proto jeho zajištění ve Vídni.⁶⁵¹ Jen v samotném Českém Krumlově přitom působil malíř Petr Anneis se svým synem, další malíři pracovali v blízkém Freistadtu a Heidenreichensteinu.⁶⁵² Že se na ně Esser neobrátil jasně dokládá, že si byl vědom nevyšší kvality jejich práce. Zároveň se ukazuje, že byl knížecí úředník schopen posoudit kvalitu obrazu (těžko ovšem říci, nakolik se na obrazy uměl „dívat“ a nakolik je vnímal jako více či méně nákladné účetní položky, posuzované podle ceny). Schwarzenberg byl s doporučením srozuměn a plátno objednal ve Vídni (u osvědčeného malíře Petera van Roy, jenž dodával plátna do knížecích svatyní opakovaně) s tím, že může být do čtvrt roku hotovo. Plány truhláře a sochaře si kníže vyžádal k aprobaci.⁶⁵³

Rychlý průběh dalších prací svědčí o významu, který připravovaná svatyně pro vrchnost měla: v lednu 1725 polír Fortin připravil rysy, které obratem stavebník schválil, proběhlo jednání se sochařem a truhlářem o oltáři a zajištění konzistoriální licence [obr. 54].⁶⁵⁴ Vydání licence působí možná poněkud paradoxně, vzhledem k tomu, že světec ještě nebyl kanonizován. Po beatifikaci však již konzistoř nepřistupovala k suspendování staveb, jak učinila například roku 1709 u „černé“ nepomucenské svatyně v Praze Na Skalce. Problémy s církevní správou, které způsobily například zdržení realizace hradčanského nepomucenského kostela, se krumlovské svatyni vyhnuly.⁶⁵⁵ 1. února 1725 byly uzavřeny smlouvy na přípravu oltáře. Širokému bylo za oltářní skříň přislíbeno 140 zl (dodání oltářní architektury podle modelu zhotoveného ve Vídni do sv. Jana), sochaři za řezby 160 zl z panských důchodů. V červnu kníže ze Schwarzenbergu vyjádřil spokojenost se stavem prací na oltáři a zaslal plány fasády, erbů a zpovědnic.⁶⁵⁶ V polovině července byla kaple téměř hotová, vyzdění však bylo propláceno až do 27. září 1725. V jednání byla ještě dlažba a zajištění zlacení kříže na střeše svatyně,⁶⁵⁷ na něž kníže věnoval 4 dukáty.

Kromě v únoru sjednané sochařské výzdoby byly objednány i další dvě sochy, které na začátku listopadu dodal českobudějovický sochař Josef Dietrich. Poté se rozběhla příprava „*co nejrychlejšího*“ zlacení soch i příslušných částí oltáře.⁶⁵⁸ Oltář na přelomu ledna a února obhlédl Martinelli. Navrhl opravu defektních částí (bohužel neurčených) a předložil návrh štafírování.⁶⁵⁹ Štafíře v lednu 1726 zajistil sám kníže ve Vídni. Zlacením podle předaného návrhu, štafírováním oltářní architektury a zpovědnic modře „*auff lapis lazart*“ byl pověřen Mathias Joseph Kazler/Kätzler, jemuž měla být za provedenou práci vyplacena enormní suma 1000 zl. Z ní měl ovšem vyplácet své lidi sám. Naopak na dopravu a stravu měl nárok

⁶⁵¹ Koncept Essera knížeti, Krumlov, 9. prosince 1724, *Ibidem*.

⁶⁵² Jiří Zálaha, Eggenberští výtvarní umělci v Českém Krumlově v 2. polovině 17. století, *Umění XXXV*, 1987, s. 304–313.

⁶⁵³ Knížecí reskript, Vídeň, 13. prosince 1724, *Ibidem*.

⁶⁵⁴ Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 55a, s. f. – Franz Fortin, Aprobovaný návrh nové kaple sv. Jana Nepomuckého při krumlovském kostele sv. Víta, leden 1725. Šedě, žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 15 loktů, signováno, 22,3×24,4 cm, *Ibidem*.

⁶⁵⁵ Růžena Baťková (ed.), *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*, Praha 1998, s. 104. – Vlček (pozn. 539), s. 132.

⁶⁵⁶ Knížecí reskript, 16. června 1725, *Ibidem*.

⁶⁵⁷ Přehled stavebních výdajů na p. Český Krumlov, 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7B8 4, s. f.

⁶⁵⁸ Knížecí reskript, Vídeň, 5. listopadu 1725, *Ibidem*.

⁶⁵⁹ Knížecí reskript, Vídeň, 6. února 1726, *Ibidem*.

zdarma.⁶⁶⁰ Řemeslník, který byl již dříve činný na Hluboké,⁶⁶¹ se svými lidmi vyrazil na českokrumlovské panství po 6. únoru 1726 a na sklonku března byl se štafírováním hotov.

Jediným dokladem dokončení kaple je knížecí fundace 3 zl na svícení a dodávka lamp v květnu a červnu 1726, kdy byla svatyně také omítnuta.⁶⁶² V lednu 1727 pak kněžna rozhodla o koupi dalších dvou Dietrichových soch (sv. Antonína Paduánského a sv. Vincence Ferrerského), které měl štafírovat krumlovský malíř Anneis, což dokládá tezi o Anneisově přijatelnosti a kvalifikaci pro určité druhy vrchnostenských zakázek.

Stavbu kaple sv. Jana Nepomuckého při českokrumlovském kostele sv. Víta nelze interpretovat jinak, než jako objekt zásadního významu pro vrchnost (byla ostatně využívána i jako pohřebiště srdcí členů rodu, v první řadě Adama Františka a Eleonory Amálie).⁶⁶³ Stěžejním dokladem důležitosti svatyně je pozornost a investice, kterou jí kníže věnoval, především zajištění mobiliáře. Oltářní výbava je také pozoruhodným přenesením „kusu Vídně do jižních Čech“ – oltář vznikl podle vídeňského návrhu, byl vybaven vídeňským obrazem a štafíroval jej vídeňský štafíř, jakkoliv kníže původně hodlal zakázku svěřit místním umělcům. Taková koncentrace umělců z hlavního města monarchie na jihočeských knížecích panstvích byla mimořádná. Analogií může být angažmá vídeňského freskaře Johanna Georga Werleho na Ohradě a v hlubockém zámku (1715 a 1717), vídeňského štukatéra činného na Ohradě na prahu dvacátých let 18. věku a vídeňského čalouníka, který na knížecích zámcích v jižních Čechách opakovaně prováděl špalíry a čalounění nábytku. Občas byly jednotlivé oltáře vybaveny vídeňskými obrazy (zámecké kaple v Postoloprtech a na Ohradě, kostel Navštívení P. Marie v Ondřejově), ale spolupráce hned několika vídeňských tvůrců na jediné zakázce je v kontextu schwarzenberského mecenátu ojedinělá (přirozeně mimo Vídeň). Podobně lze interpretovat další mimořádnou stavbu, postoloprtskou zámeckou kapli nepomucenského patrocinia.⁶⁶⁴

Za zmínku stojí i stavba zdi za nepomucenskou sochou ve Vídni u schwarzenberského zahradního paláce na Rennwegu, kterou nechal kníže provést v roce 1724. Sochu sice Adam František nepořídil, ale při jednání s městským rychtářem se zavázal, že „*nechce žádným způsobem uškodit pohledu*“ na sochu.⁶⁶⁵ Naopak – nika pro sochu a pásová bosáž její edikuly podtrhují místotvorný význam světcovy sochy a dokládají respekt, s nímž kníže a jeho stavitel (nejspíš Martinelli) přistupovali k místu zvláštní zbožnosti.

Vídeňský příklad dokládá, že stavby k uctění sv. Jana Nepomuckého nevznikaly jen z podnětu vrchnosti. Již ve výkladu o Franzi Fortinovi jsem připomněl kapličku, kterou pro světcovu sochu krumlovský polír navrhl na podnět dolnovltavických věřících. Na jiných místech lze vhlédnout do motivů poddaných, žádajících vrchnost o podporu či jen schválení záměru stavby nepomucenské svatyně. Platí to zejména pro případ poddaných ze Žehrovic (p. Mšec), kteří roku 1723 požádali knížete o svolení a podporu výstavby nepomucenské

⁶⁶⁰ Opis smlouvy s vídeňským pozlacovačem Mathiasem Josefem Kätzlerem, Vídeň, 19. ledna 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 55a, s. f. – Knížecí reskript, Vídeň, 26. ledna 1726, Ibidem

⁶⁶¹ Mareš (pozn. 71), s. 217.

⁶⁶² Přehled stavebních výdajů na p. Český Krumlov, 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7B8 4, s. f.

⁶⁶³ Grubhoffer (pozn. 7), s. 179–188.

⁶⁶⁴ K ní podrobně níže v kapitole o stavbách při zámcích.

⁶⁶⁵ Josef Hartmann (městský rychtář), Vídeň, 16. května 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7179, sign. B 6Gα 1c, kart. 1482, s. f. – Gerhardt Kapner, *Freiplastik in Wien*, Wien 1970, s. 105.

kaple se zvoničkou. Důvodem byl fakt, že během uplynulých 13 let zničila třikrát bouře úrodu, což ztížilo odvod kontribuce.⁶⁶⁶ Jelikož bylo zvonění proti bouři v zájmu vrchnosti, jež také trpěla škodami na obilí, kníže stavbu podpořil. Podobně chtěl nahradit starou nepomucenskou kapličku novostavbou hostinský ze Suchdola nad Lužnicí (p. Třeboň, 1730) Georg Novotný, který chtěl vyjádřit vlastní úctu k zemskému patronovi a podpořit poutní provoz.⁶⁶⁷ Stavba byla se základní dotací 100 zl s knížecím svolením skutečně založena, svěcena však byla až na podzim 1733.

Nejvýznamnější ukázkou poddanské úcty k sv. Janu Nepomuckému je stavba kaple v Záblatí (p. Vimperk). Nejprve v létě 1726 hodlala čtveřice místních milovníků Nepomuka („*liebhaber*“) vystavět při zdi místního hřbitova k jeho počtě světecký sloup.⁶⁶⁸ K realizaci nepomucenského monumentu však došlo až o tři roky později, kdy záblatský farář s podporou farníků inicioval stavbu světcovy kaple při farním kostele sv. Jana Křtitele (zjevně v souvislosti se světcovou kanonizací).⁶⁶⁹ Variantní plány předložil krumlovský polír Franz Fortin v březnu 1729 [obr. 55].⁶⁷⁰ Knížecí stanovisko k návrhu vypovídá o vzájemné provázanosti jednotlivých stavebních akcí: stavebník si dobře uvědomoval, že je objekt podobný nepomucenské svatyni u českokrumlovského kostela sv. Víta.⁶⁷¹ Objekty se blíží měřítkem i centrální koncepcí, liší se naopak pojednáním fasády. Fortinovo řešení v Záblatí spočívalo v bosování oblých nároží a uplatnění kontrastních vpadlých a vystouplých polí omítky v ploše stěn.

Výkopy základů záblatské kaple nemohly začít dříve, než byla v srpnu získána konzistoriální licence. V dubnu následujícího roku 1730 již třeboňský tesař Lorenz Jecho obdržel 60 zl na pokrytí vížky kaple. Oltář byl pořízen během roku 1731. Jeho sochařskou výzdobu měl dodat „*budějovický sochař*“, tj. Josef Dietrich, ve spolupráci s hlubockým „*uměleckým truhlářem*“ Kryštofem Jiříkem.⁶⁷² Uvažovalo se i o svěření řezbářská částí zakázky krumlovskému sochaři (snad přesídlenému J. F. Rapotzovi).⁶⁷³ Svatyně byla vysvěcena v létě 1733. Podobně probíhala i realizace nepomucenské kaple při soběslavském děkanském kostele sv. Petra a Pavla.⁶⁷⁴

Uvedené vybrané příklady nepomucenských svatyní ukazují dvě polohy úcty k zemskému světci na schwarzenberských panstvích: na jedné straně zájem vrchnosti na budování svatyní s nákladným mobiliářem vídeňské orientace v návrhu nebo v provedení. Na druhé straně jde o odraz lidové zbožnosti, vrchností podporované. Stavební aktivity při

⁶⁶⁶ Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Mšec, sign. A 3Kα 1a/5, s. f.

⁶⁶⁷ Koncept zprávy knížeti, 3. srpna 1730, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 63k, fol. 32.

⁶⁶⁸ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4444, sign. III Kα 7b, kart. 367.

⁶⁶⁹ Žádost o svolení byla na konzistoř zaslána již 18. srpna 1728. NA Praha, APA, sign. A 39/5.

⁶⁷⁰ Aprobovaný půdorys kaple sv. Jana Nepomuckého při kostele v Záblatí. Žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 15 jednotek (loktů), nesignováno, 24×18,2 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4672, sign. IIIKα 53c kart. 412, s. f.

⁶⁷¹ Knížecí reskript, Vídeň, 9. července 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4672, sign. IIIKα 53c kart. 412, s. f.

⁶⁷² Truhlářská práce 46 zl, sochařova 24 zl (v případě realizace sochy ve středu oltáře by sochař žádal o 4 zl víc), náklad 70 zl byl schválen. Christoph Jirzik/Jiřík vimperskému hejtmanu, Hluboká, 25. února 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4672, sign. IIIKα 53c kart. 412, s. f.

⁶⁷³ Vimperský hejtman Jiříkovi (koncept), Vimperk, 28. března 1731, *Ibidem*.

⁶⁷⁴ Realizována na podnět a z peněz soběslavských dobrodinců a s knížecí aprobací r. 1727. Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 2a/5, s. f.

nepomocenských kaplí tak především ukazují vrchnost a poddané jako skupinu věřících, pro něž je víra významným motivem jednání.

Dolní Vltavice a Mirovice

Za hlavní příčinu přestaveb kostelů pod schwarzenberským patronátem za knížete Adama Františka na celé knížecí doméně lze shrnout nedostatek prostoru ve stávajících svatyních, vesměs starších gotických stavbách. Lapidárně praktickou potřebu shrnula dvorská komise v případě obhlídky kostela v Scheinfeldu (p. Schwarzenberg), v roce 1736, již po smrti knížete. Tamní svatyně byla „*velmi sešlá a úzká*“. Jelikož byla scheinfeldská farnost „*velmi rozlehlá, měl by být v kostele pro mnoho farníků dostatek prostoru.*“⁶⁷⁵ Podobně se do filiálního kostela sv. Ruprechta nad St. Georgen ob Murau (p. Murau) během mší vešla nanejvýš třetina příchozích věřících. Situaci zhoršilo odpustkové privilegium, které v den svátku patrona lákala ke kostelu četné poutníky. Z těchto důvodů byla roku 1711 svatyně rozpočteným nákladem 657 zl rozšířena.⁶⁷⁶

Podobně stály ryze praktické potřeby za přestavbou kostela sv. Linharta v Dolní Vltavici (p. Český Krumlov). Středověký kostel, dílčím způsobem upravený již za Eggenbergů v roce 1710,⁶⁷⁷ se stal regionálním poutním místem. Důvody popularity kostela souvisely s patrociniem svatyně. Sv. Linhart se v éře Eggenbergů a Schwarzenbergů dočkal přinejmenším na jihu Čech velké úcty, jež souvisela s jeho funkcí ochránce dobytka. Ve výbavě patronátních kostelů na eggenberském a schwarzenberském dominiu se od počátku 18. století s podporou vrchnosti objevovaly sochy či oltáře svatolinhartovského zasvěcení.⁶⁷⁸ Jádrem kultu byly kostely téhož patrocina v Oslově (p. Orlík), Čakově a právě Dolní Vltavici (oba na p. Český Krumlov). Při velkých svátcích, zvláště o Velikonocích a na sv. Linharta, k dolnovltavickému kostelu putovala procesí z širokého okolí, v počtu vyčísleném knížecími úředníky na 2000 věřících. Nadto byla i sama dolnovltavická farnost lidnatá, počet farníků dosahoval 900 hlav.⁶⁷⁹

Projektem dolnovltavického kostela byl pověřen právě přijatý polír Fortin,⁶⁸⁰ který v květnu 1724 předložil první návrh svatyně [obr. 56a, b, c].⁶⁸¹ Navrhoval stržení

⁶⁷⁵ Koncept reskriptu Eleonory Amálie, Třeboň, 10. listopadu 1736, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/14, s. f.

⁶⁷⁶ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Murau, sign. A 3Kα 2a/6, s. f.

⁶⁷⁷ Stavba nového krbu ve faře, správký hřbitovní zdi, odbourání staré sakristie, oprava okenních ostění v kostele, správka kostnice. – SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁷⁸ Doložené výskyty oltářů a soch sv. Linharta v první polovině 18. století: Netolice, Bavorov, Strunkovice nad Blanicí (vše p. Netolice), Kestřany, Krč (p. Protivín), Ledenice, Suchdol nad Lužnicí, Doudleby, Jílovce (p. Třeboň), Lišov, Bílá Hůrka, (p. Hluboká), Mirovice (p. Orlík), Libínské Sedlo (p. Prachatice), Husinec, Lažiště (p. Vimperk), Rychnov u Nových Hradů, Ondřejov, Horní Planá, Český Krumlov, Otov, Kamenný Újezd, Ktiš (p. Český Krumlov). Srov. Jan Ivanega, *Příspěvek k barokním dějinám kostela sv. Štěpána v Bílé Hůrce*, Památky jižních Čech 4, 2013, s. 81–98. – Pavla Stuchlá, *Prachatický vikariát 1676–1750: vybrané otázky církevní správy*, Praha 2004, s. 207.

⁶⁷⁹ Josef Holub (hospodářský písař), Projekt výstavby nového kostela v Dolní Vltavici, Krumlov, 3. srpna 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁸⁰ Knížecí reskript, Vídeň, 19. února 1724, *Ibidem*.

⁶⁸¹ Franz Fortin, Soubor plánů první varianty přestavby kostela sv. Linharta v Dolní Vltavici, květen 1724. Půdorys: žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 30 loktů, signováno, 48,6×27,8 cm (dvě kopie). – Nárýs hlavního průčelí: šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 30 loktů, signováno, 48,4×28,7 cm.

dosavadního kostela vyjma zvonice, kterou hodlal zvýšit, „jelikož je zvonice nízká a kvůli krovu není na jedné straně slyšet“. Nový kostel navrhl jako čtyřosé jednolodí zaklenuté valenou klenbou s lunetami a hudební kruchtou. Klodi se měl připojit presbytář na obdélném půdoryse se závěrem o třech stranách osmiúhelníka, po jehož stranách Fortin symetricky projektoval sakristii a křestní kapli. Vnější fasády hodlal pojednat dóorskými pilastry a s dosedající římsou, nároží zvonice mělo zpevňovat rustikování. Hlavním motivem k věži se přimykajícího průčelního štítu jsou redukované voluty a úseky segmentového štítu. Práci s tektonickými prvky doplnil Fortin odlišením struktury omítky ve štítu a segmentovém frontonu nad dveřním otvorem v přízemí zvonice. Základní kvalitou navrhované stavby je prostorová přehlednost a formální skromnost, úměrná zadané úloze venkovského farního kostela. Navrhovaná stavba je dobrou architekturou nikoliv pro výtvarnou inovaci, jíž se Fortinovu projektu nedostává, ale pro solidnost v řešení, přiměřenost zvolených forem účelu a dobrou práci s proporcemi. Zjevná konzervativnost prostorového řešení i pojetí detailů tomu není na překážku. Náklad uvažované přestavby byl vyčíslen na 9066 zl 43 kr v případě klenby, resp. 7098 zl 11 kr v případě plochého stropu.⁶⁸² Vysoká cena nebyla na překážku, neboť zůstatek kostelního účtu, z nějž měla být akce hrazena, dosahoval 8767 zl a na vrchnost tak připadal snesitelný doplatek. Pokud by kníže určil k realizaci plochostropou variantu, bylo by beneficium schopné stavbu kompletně uhradit.⁶⁸³

Příprava přestavby dolnovltavického kostela však na podzim 1724 prodělala nečekaný zvrat. Českokrumlovský děkan Sigmund Heubner poukázal na špatný stav dolnovltavické fary a na nutnost její rozsáhlé opravy či náhrady novostavbou.⁶⁸⁴ Obě tyto stavební akce by kostel sám nemohl uhradit a případný vysoký doplatek by již byl pro knížecí důchod neúnosný. Heubner nadto tvrdil, že kapacita kostela je dostačující až na několik svátků ročně. Navíc Fortin na jaře 1725 potvrdil, že stav zdiva starého kostela není tak špatný, aby nemohlo být zachováno. Mělo stačit opravit chatrný krov se střechou a prolomit okna k lepšímu osvětlení i k užítku návštěvníků velkých svátků.⁶⁸⁵ Taková dílčí oprava měla podle polírova odhadu vyjít na podstatně nižší částku kolem 3000 zl. S připomínkami Adam František souhlasil a v souladu s míněním svých úředníků stanovil program a rozsah přestavby.⁶⁸⁶ V květnu byl projekt redukované stavby [obr. 57] odeslán ke schválení a obratem aprobován, „k úspoře nákladů, jimiž by byla kostelní kasa zcela vyprázdněna“.⁶⁸⁷ Fortin změněnou úlohu splnil.

– Nárýs: šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 60 loktů, signováno, 45,7×50,5 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁸² Projekt výstavby nového kostela v Dolní Vltavici (pozn. 679).

⁶⁸³ Michael Ferd. Amman, Krumlov, 20. září 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁸⁴ Halatschek, b. m., b. d. (říjen 1724), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁸⁵ Koncept dopisu Ammana knížeti, 6. března 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁸⁶ „[...] Dahero Wir wohl gnädigst zu frieden seynd, daß, gleichwie der dortige Maurer Pallier [...] gut befund, wenn sonst kein anderes bedenken dabey weiters vorfallen wird, sothane kirche nicht von neuen erbauet, sondern allein oben bey dem Praesbyterio erweitert, und in die Mauer ein fenster mit gätter zu beederseits eingemacht, nicht weniger anstatt des darauff eingegangenen alten- ein anderer neuer tachstuhl verfertiget werden möge.“ Knížecí reskript, Vídeň, 17. března 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁸⁷ „[...] haben Wir gnädigst Resolvirt, daß zu erspahrung der Uncösten, wordurdch dann die kirchen Cassa völlig entblösset wurde, vermög des von Uns approbirten abrießes so viel immer möglich mit denen in der zugleich mit kommenden beylag begrieffenen Uncösten in gutten tüchtigen Standt gesezet werden mögte.“ Knížecí reskript, Laxenburg, 19. května 1725, Ibidem. – Fortinův rozpočet z května 1725 v ceně 3249 zl 24 kr

Dosavadní kostel zachoval v plném rozsahu, navrhl přístavbu dvou kvadratických kaplí po stranách lodi, do níž hodlal vložit kruchtu do lodi. Upravil také sakristii. Nadto polír změnil komunikační schéma objektu. Nově měl být kostel přístupný hlavním vchodem v ose lodi ve věži, případně vstupem v jižní zdi lodi. Celkové vyznění nového projektu je oproti prvnímu Fortinovu návrhu podstatně rozpačitější, dojem je vysloveně utilitární. Schválení návrhu a jeho provedení během stavebních sezón 1725 a 1726⁶⁸⁸ prozrazuje preference knížete Adama Františka, který v daném případě jednoznačně upřednostnil finanční úsporu nad výtvarnou kvalitou.

Nedílnou součástí stavební akce bylo pořízení nových bočních oltářů. Jejich návrh nechal pořídit českokrumlovský hejtman Löbel u tamního truhláře Josefa Širokého v květnu 1726.⁶⁸⁹ Široký navrhl dvojici edikulových oltářů s dvěma dvojicemi kompozitních sloupů, z nichž vnější, stojící na nakoso postavených soklech, měly torované dřívky [obr. 58]. Nástavec s nakoso připojenými volutami měl doplnit obraz a sochařská výzdoba. Do středu oltářů měly přijít „sochy, které stály dříve na oltářích, do jednoho Naše Milá Paní, do druhého sv. Jan Nepomucký“. Podobně měly být ze starších oltářů přebrané i obrazy Narození Krista, resp. sv. Šebestián.⁶⁹⁰ Adam František Širokého návrhy bez připomínek schválil. V souladu s Löbelovým doporučením nařídil vyjednat nižší cenu za oltáře, než požadovaných 70 zl za kus – truhlář se měl spokojit se 60 zl.⁶⁹¹ Realizace oltářů přestavbu kostela sv. Linharta v Dolních Vltavicích uzavřela. Celkem vyšla úprava na 5331 zl 10 kr včetně veškeré práce na zařízení.⁶⁹²

Dolnovltavická stavební akce otevírá zásadní otázky ohledně vztahu farníků, knížecích úředníků i vrchnosti samé k paměti místa.⁶⁹³ Jakkoliv je zřejmé, že ekonomické zájmy hrály v uvažování knížete a jeho správního aparátu zásadní roli, lze se domnívat, že na znovuvyužití starších prvků mobiliáře mohla mít vliv i snaha o zachování paměti svatyně. Staré oltáře zmizely, ale jejich výzdoba se stala součástí nových a tak je legitimizovala. Tato úvaha může znít jako přeinterpretace. Oporu jí poskytují podoby závěru původní gotické svatyně s navrhovaným kněžištěm Fortinova prvního projektu. Polírovo užití polygonálního půdorysu nepůsobí dojmem autorovy libovůle. Jak si povšiml Ivo Kořán, Fortin ve svých přestavbách zpravidla respektoval starší půdorysné formy.⁶⁹⁴ Nakolik šlo o vědomý tvůrčí přístup?

Ibidem. – Franz Fortin, Aprobovaný návrh přestavby kostela v Dolní Vltavici – půdorys, květen 1725. Šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 30 loktů, signováno, 39,6×28,7 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁸⁸ Löbel knížeti, Krumlov, 1. června 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 3a/25, s. f.: hlášení o dokončení stavby během léta. Zahájení přípravy zajištění oltáře.

⁶⁸⁹ Ibidem. – Josef Široký, Návrh bočních oltářů pro kostel sv. Linharta v Dolní Vltavici, květen 1726. Šedě lavírovaná perokresba, bez měřítka, nesignováno, 36×21,2 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 3a/25, s. f. – Aprobovaná varianta v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁹⁰ Projekt přestavby kostela (pozn. 679).

⁶⁹¹ Knížecí reskript (Löbelovi), Laxenburg, 5. června 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁹² Vyúčtování nákladů na přestavbu kostela v Dolní Vltavici, podzim 1726 (?), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.

⁶⁹³ In margine podotýkám, že otázky paměti místa zároveň musíme řešit ve vztahu k Dolní Vltavici i v současnosti – kostel zanikl během napouštění lipenské vodní nádrže r. 1959. – Michal Valeník, *Ohrožené památky. Kostely, kaple a kapličky v České republice*, Praha 2006, s. 10.

⁶⁹⁴ Kořán (pozn. 181), s. 413.

Odpoověď nabízí další Fortina přestavba, díky Ivo Kořánovi dobře známá současně probíhající úprava mirovického kostela sv. Klimenta (p. Orlík) [obr. 59].⁶⁹⁵ Stavební akce byla, stejně jako v Dolní Vltavici, vyvolána nedostatečnou prostorností a stavebními defekty stávající svatyně, v níž se „o nedělích i svátcích odehrává nevšední schůze přífařených, jak šlechticů, tak prostých lidí“.⁶⁹⁶ Kníže se záměrem připravit a posléze provést rozšíření kostela souhlasil, avšak výslovně upozornil na riziko překročení rozpočtu: „přitom je ke zvážení i to, že rozpočty nejsou vždy přesné, nýbrž vždycky vyrostou výše.“ Určil, že případné překročení nákladů měli uhradit mirovičtí měšťané.⁶⁹⁷ Vzápětí krumlovský polír připravil rysy a rozpočty.

I mirovickou stavební akci navrhl krumlovský polír ve dvou variantách, tentokrát předložených najednou v květnu 1724.⁶⁹⁸ V obou návrzích projektoval naproti starší polygonální kapli v lodi protějškovou stavbu na stejném půdorysu, nepochybně pro zachování symetrie. V jednom z návrhů navíc hodlal prodloužit loď a nově vystavět presbytář. I v nové podobě si měl ponechat původní pětibokou podobu, ovšem bez vnějších opěráků. V přestavbách jiných svatyní naopak respektoval kvadratický půdorys závěru, často ovšem v souladu s nenáročným programem přestavby (například v Hlasivu a Ratibořicích na p. Chýnov či Netolicích aj.). Přinejmenším Fortinův respekt k polygonálním půdorysům původně gotických presbytářů naznačuje, že se forma mohla v jeho pojetí stát nositelem paměti místa a prostředkem hmotné legitimizace jeho svatosti. Nic na tom nemění ani fakt, že mirovický závěr nakonec oproti schváleným plánům realizoval, údajně na podnět mirovických, na pravoúhlém půdorysu.⁶⁹⁹

Fortinovu pozornost poutal i problém proporcí, zvláště v rozvrhu a velikosti okenních otvorů, jejichž zvětšování bylo pravidelnou součástí jeho přestaveb. V Mirovicích tak například projektoval zazdění pětice „starosvětských“ oken, které měly být nahrazeny „na každé straně správně proponovanými“.⁷⁰⁰ Okna „in die proportio“ byla jeho cílem i v Dolní Vltavici a – jak ještě ukážu – také v Kamenném Újezdě. Zajímavou ukázkou Fortinova tvůrčího myšlení jsou i jeho změny rozvrhů oken v závěrech kostelů, kde pravidelně zaslepoval okno v ose a upřednostňoval boční osvětlení [obr. 60].⁷⁰¹ Jde o jednoduchý prostředek světelné režie prostoru kolem oltáře, který jasně prozrazuje Fortinovo poučení o vazbě mezi architekturou kostela a jeho vnitřním vybavením.

⁶⁹⁵ Ibidem, s. 413–416, obr. 2–6.

⁶⁹⁶ Opis dopisu Schmidta knížeti, Orlík, 5. srpna 1724, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 157–158.

⁶⁹⁷ „Worbey auch dieses zu considiren ist, daß derley überschläge nicht allzeit acurate zutreffen, sondern allemahl höher sich zu belaußen pflegen.“ Knížecí reskript, Vídeňské Nové Město, 16. srpna 1724, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 162.

⁶⁹⁸ SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 149–155.

⁶⁹⁹ Ludwig Printzeder (?) vrchnímu hejtmanovi, Orlík, 4. června 1725, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 210–211.

⁷⁰⁰ Franz Fortin, Přehled toho, co bude podle knížecího rozhodnutí opraveno v mirovickém kostele sv. Klimenta, červen (?) 1725, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 212–213.

⁷⁰¹ Přestavba kostela v Obratani (p. Chýnov), po 1732. SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 14k, fol. 307. – Přestavba kostela sv. Jana Křtitele v Netolicích, 1734/35. Srov. Jan Ivanega, Barokní přestavba kostela sv. Jana Křtitele v Netolicích a její význam pro archeologii, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách XXV*, 2012, s. 299–305.

Zahájení mirovické stavby bylo pozdrženo zdoluhavým jednáním s arcibiskupskou konzistoří v Praze, jejíž svolení bylo vždy nezbytnou podmínkou realizace sakrálního objektu. Pro získání konzistoriální licence byly potřebné kopie plánů a informace o zůstatku na kostelním účtu. Licence, jejíž vydání zajišťoval osvědčený pražský knížecí sollicitátor Samuel Bettmann, byla vydána v únoru 1725.⁷⁰² Další průběh přestavby zkomplikoval špatný stav zvonice a krovu, jež bylo nutné kompletně nahradit, a dílčí úpravy prováděné na podnět mirovických přispěvatelů, údajně „*aby byla fasáda hezčí*“.⁷⁰³ Oproti původnímu rozpočtu 1130 zl náklady stoupaly, přesně jak zkušený stavebník Adam František ze Schwarzenbergu předpovídal. Kníže sice byl ochoten na vyšší náklady přispět, očekával však i podíl místních dobrodinců.⁷⁰⁴ Konečný účet ve výši 4267 zl 7 kr $\frac{3}{4}$ d knížete nepotěšil – jeho pokárání se dočkali místní farář a jemu nadřízený vikář, kteří údajně překročení nákladů umožnili.⁷⁰⁵ Kvůli zdražení stavby měl problémy i krumlovský polír, jenž se bránil poukazem na přísné dodržování své podřízenosti hejtmanů jednotlivých panství.⁷⁰⁶ Přes tyto potíže vnímal kníže stavbu jako hmotnou a vizuální připomínku svého patronátu. Jako signum věčně zpřítomňující knížecí podporu přestavbě a vyjadřující knížecí svrchovanost nad svatyní nařídil, „*aby byl ve středu kostelního frontispicia v kamenném oválu k památce*“ zhotoven knížecí erb.⁷⁰⁷

Kamenný Újezd

Nedostatečná velikost staré svatyně stála i za další významnou Fortinovou realizací, přestavbou kostela Všechny svatých v Kamenném Újezdě (p. Český Krumlov).⁷⁰⁸ Tamní loď byla podle zprávy vrchního hejtmana Wilhelma Essera „*tak malá a krátká, že uvnitř farníci nemají žádné místo*“.⁷⁰⁹ Na podnět faráře Jana Josefa Zavadila,⁷¹⁰ který na přestavbu kostela přislíbil 500 zl z vlastních prostředků, nechal Wilhelm Esser políra Fortina zhotovit projekt ve výši

⁷⁰² Konzistoriální licence k přestavbě kostela sv. Klimenta v Mirovicích, Praha, 20. února 1725, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 205. – Ibidem i další prameny k jednání na konzistoři. – NA Praha, APA, sign. A 39/4.

⁷⁰³ Schmid autorovi zprávy o komisi (nový orlický hejtman?), Vlčice, 4. září 1725, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 221–222.

⁷⁰⁴ Nakonec poskytl kostelu půjčku 700 zl splatných v následujících 10–12 letech. Knížecí reskript, Vídeň, 8. prosince 1725, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 226. – Knížecí reskript, Český Krumlov, 25. října 1725, Ibidem, fol. 224.

⁷⁰⁵ Vyúčtování nákladů na přestavbu, Orlík, 30. dubna 1727, Ibidem, fol. 275. – Knížecí reskript, Vídeň, 7. ledna 1728, Ibidem, fol. 276–279: kníže očekává vyrovnání závazků včetně převodu prostředků z dalších kostelních účtů.

⁷⁰⁶ „*Urozenému pánu [hejtmanovi] známo činím, že já v tom žádná příčina nejsem, že kostel se obrátil když my se od pana hejtmana předešlého dovolení dalo, proto sem to učinil, neb kdekoliv na našich panstvích co stavím, já podle pánův hejtmanův činím, aniž sem se nadál, aby tak za zle obráceno to mělo bejti*.“ Fortin orlickému hejtmanovi, Krumlov, 30. července 1728, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 289.

⁷⁰⁷ „*annebenst gnädigst erlauben, daß in Mitten des kirchen Frontespez Unsere fürstliche Wappen in einem steinernen oval zu einiger gedächtnus auffgemacht*“ Ibidem.

⁷⁰⁸ Roman Lavička – Jiří Havlice – Daniel Kovář – Leoš Nikrmajer – Jan Šimánek, *Velké dějiny malého města. 750 let Kamenného Újezda*, České Budějovice 2014, s. 102–107.

⁷⁰⁹ „*...so klein- und compendios ist, daß die eingepfarte darinen kein Platz haben*.“ Esser knížeti, Krumlov, 18. prosince 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/31, s. f.

⁷¹⁰ Lavička a kol. (pozn. 708), s. 109–112.

1805 zl. Na knížete by z toho vyšlo doplatit 823 zl, zbytek by byl hrazen z kostelního účtu.⁷¹¹ Kníže sice Fortinovy plány schválil, ale s placením z vlastních důchodů nesouhlasil a nařídil zajistit půjčku 1000 zl z jiného záduší.⁷¹² Přislíbil naopak příspěvní stavebním dřívím a poddanskými robotami, s jejichž plněním však bylo možné čekat problémy.⁷¹³

Fortin přestavbu navrhl v několika alternativních variantách. Jejich společným jmenovatelem bylo zachování presbytáře, sakristie a zvonice. Návrhy se lišily ve způsobu úpravy lodi. Nejjednodušší varianta počítala pouze s výměnou krovu, úpravou oken a vestavbou hudebního kůru, hlavní problém nedostatku místa pro věřící však neřešila.⁷¹⁴ V dalším návrhu Fortin navrhl strhnout severní zeď lodi a vybudovat novou, čímž by svatyně získala navíc nějakých 130 loktů² [obr. 61].⁷¹⁵ Za pozornost stojí fakt, že poloha nové zdi byla zvolena tak, aby odskok projektované lodi od sakristie byl stejný, jako odskok stávající jižní zdi od presbytáře. Tímto způsobem Fortin hodlal pozměnit poměry hmot kostela tak, aby byla loď s presbytářem a sakristií v hmotové symetrii.⁷¹⁶ Ani tento Fortinův návrh však nebyl realizován. K provedení byla určena varianta spočívající ve stržení obou zdí lodi a jejím rozšířením [obr. 62], doplněná úpravou rozvrhu okních a dveřních otvorů „*in die proportion*“.⁷¹⁷ Stavba měla obsáhnout i zvýšení zvonice a náhradu krovů. Nadto polír věnoval pozornost výzdobě fasád. Vnější projektoval s dórskými pilastry, do interiéru doporučoval iónský řád.⁷¹⁸ Fortinovo pojetí lze vnímat jako odraz sémantické řádové superpozice, podle níž je interiér symbolicky významnější než exteriér, na němž lze uplatnit obsahově méně významný řád.⁷¹⁹

⁷¹¹ Rozpočet první varianty ze září 1725 činil 1252 zl. Fortin, 20. září 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – Finální rozpočet Franz Fortin, Krumlov, 15. prosince 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/31, s. f.

⁷¹² Knížecí reskript, Vídeň, 29. prosince 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷¹³ Zelenka Löbelovi, Třeboň, 4. března 1726, *Ibidem*: poddaní z Kosova (ves v sousedství Kamenného Újezda, součást farnosti) mají dodat robotu a materiál – 6,25 sáhů kamene, 60 fůr písku, 20 fůr vápna, 1500 cihel. Pochybuje však o bezproblémovosti dodávek, neboť poddaní nejsou ve stavu, kdy by mohli odvést řádnou, natož mimořádnou robotu.

⁷¹⁴ Franz Fortin, Variantní návrh úpravy kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě, 1725. Šedě, žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 20 loktů, signováno, 40,5×26,2 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – *Idem*, Příčný řez kostelem všech svatých v Kamenném Újezdě – varianta s vyšším krovem, 1725. Šedě, žlutě, okrově a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 20 loktů, signováno, 27,5×18,4 cm. *Ibidem*. – *Idem*, Příčný řez kostelem všech svatých v Kamenném Újezdě – varianta s nižším krovem. Šedě, žlutě, okrově a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 20 loktů, signováno, 27,5×18,4 cm, *Ibidem*.

⁷¹⁵ Franz Fortin, Variantní návrh úpravy kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě, 1725. Hnědě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 30 jednotek (loktů), nesignováno, 40,9×26,1 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷¹⁶ Obdobně postupoval při pozdější přestavbě kostela sv. Jana Křtitele v Netolicích, kde objemovou rovnováhu akcentoval i pojednáním fasád. Ivanega (pozn. 701), s. 300, s. 305, obr. 3.

⁷¹⁷ Franz Fortin, Finální návrh úprav kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě, 1725. Žlutě a růžově lavírovaná perokresba, bez měřítka, nesignováno, 29,1×45,7 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/31, s. f. – Srov. Fortinův rozpočet z 15. prosince 1725 (pozn. 711).

⁷¹⁸ Franz Fortin, Komentář plánů přestavby kostela v Kamenném Újezdě, 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – Zde jde zřejmě o komentář nedochované plánové varianty, Fortin zmiňuje snešení a znovuvyždění presbytáře, které dochované plány neobsahují. Navrhované pojednání fasád odpovídá realizaci.

⁷¹⁹ Tezi lze doložit Fortinovým zájmem o řády, doloženým jeho rukopisným „*Säulenbuchem*“. Srov. výše.

Realizace Fortinova plánu byla zahájena po nezbytné přípravě stavebního materiálu ve stavební sezóně 1726.⁷²⁰ Stavba se neobešla bez problémů. Nevoli vrchnosti a knížecích úředníků vyvolala Zavadilova svévole při organizaci kladení základního kamene.⁷²¹ Navíc na stavbě zprvu pracovali nanejvýš dva zedníci a kostel tak nebylo v jedné sezóně možné dovést pod střechu.⁷²² Na konci stavební sezóny zbývala část práce na zdech lodi, vydláždit kostel, provést klenbu a krov, zvýšit zvonici a provést další dílčí práce.⁷²³ Částečné snášení starého zdiva a zdění nového, stavba krovu a omítání postupně proběhlo od počátku května do konce srpna 1727.⁷²⁴ Značnou pozornost přitom panští úředníci věnovali štítům kostela a zvonici jako pohledově exponovaným částem stavby.⁷²⁵ V zimě 1727/1728 byla stavba vyúčtována nákladem 2384 zl. Zhruba polovina nákladu byla uhrazena z kostelní kasy a z příspěvku faráře Zavadila, zbytek připadl na účty dalších patronátních kostelů. V rámci účtování stavby kníže v souladu se stanoviskem svých úředníků neuznal nárok políra Fortina na mimořádnou výplatu, jak jsem již uvedl.⁷²⁶

V této době již pozornost knížete i jeho úředníků poutalo zajištění mobiliáře. Už v roce 1723, před zahájením přestavby, konstatoval autor přehledu nezbytných stavebních prací v kostelech na českokrumlovském panství, že hlavní oltář Všech svatých „*je jen na prknech malovaný, velmi špatného vzhledu, a bude nutné vystavět nový.*“⁷²⁷ Návrhem a provedením nového oltáře byl pověřen „*českokrumlovský dvorní truhlář*“.⁷²⁸ V této funkci tehdy působil Georg Leyrer.⁷²⁹ Jistou dobu se k Zavadilově nelibosti uvažovalo i o projednání zakázky s jistým českobudějovickým truhlářem a dobřanským jezuitským sochařem.⁷³⁰

Nejprve bylo třeba zaměřit prostory presbytáře. Za tím účelem dorazil v polovině srpna 1726 na staveniště truhlář. Faráři Zavadilovi, který s ním vyrazil na obhlídku presbytáře, vysvětlil, že chce pracovat po vzoru hlavního oltáře v krumlovském děkanském kostele sv.

⁷²⁰ Konzistoriální licenci vyžádal Zavadil v konzistoři 20. května 1726. NA Praha, APA, sign. A 39/4.

⁷²¹ Podrobně ve stati o slavnostech při svěcení základních kamenů a vysvěcování kostelů.

⁷²² Zavadil Löbelovi, Kamenný Újezd, 19. června 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷²³ Josef Holub, Relace o stavbu přestavby kostela v Kamenném Újezdě, Krumlov, 6. října 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷²⁴ Srov. hlášení písaře z hospodářského dvora Plavnice od 5. května do 1. září 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷²⁵ Otázkou je původnost vzhledu zvonice – musela být opravena po úderu blesku 18. června 1768. Opravu vysokým nákladem 882 zl 20 kr projektoval panský zednický mistr Johann Jobst a tesařský mistr Josef Traxler. Vzhledem k popisu škod (celá krytina věže byla pryč, kus římsy byl zcela zničen) se lze domnívat, že oprava respektovala původní formy věže a vysoká cena byla způsobena opravou náročného krovu.

⁷²⁶ Vyúčtování přestavby kostela v Kamenném Újezdu nákladem 2208 zl 25 kr (1154 zl 22 kr z kostelní kasy, 1054 zl 42 kr z jiných kostelních účtů), Krumlov, 16. ledna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – Knížecí aprobace nákladu v reskriptu z 28. února 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f. – Dále srov. výše výklad o vývoji platů Franze Fortina.

⁷²⁷ „[...] ist nur auff brettern gemahlener von gar schlechten ansehen, und wird nöthig seyn ein neues khünfftighin gebauen.“ Přehled nezbytných stavebních prací při kostelech na krumlovském panství, 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 2, s. f. – K desce Madony z Kamenného Újezda, dnes v AJG, naposledy Milena Bartlová, *Poctivé obrazy. České deskové malířství 1400–1460*, Praha 2001, s. 191 an.

⁷²⁸ Koncept Löbela Zavadilovi, Krumlov, 27. června 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷²⁹ Memoriál Georga Leirera/Leyrera, b. m. (Krumlov), b. d. (1719), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 8D 5a, s. f. Georgovo doložené dílo – truhlářská práce při kostele v Želnavě, 1709, podíl na přestavbě kostela v Dolní Vltavici a tamní fary, 1726, 1728. Podrobně jinde.

⁷³⁰ Jinak ve schwarzenberských souvislostech neznámí Laurentius Weikhertschläger a Wenceslaus Siegler, který měl Weikhertschlägerovi dodat rys.

Víta, avšak bez sochařské výzdoby, snad vyjma „*glorie oka Božího*“, která by mohla být nahoře.⁷³¹ Další podmínkou realizace nového oltáře bylo vybourání starých stupňů k hlavnímu oltáři, které proběhlo v rámci stavebních prací v sezóně 1726.⁷³² Následujícího roku byly přestavěny menzy hlavního i dvou bočních oltářů.⁷³³ Do procesu přípravy oltářů zároveň vstoupil Franz Fortin. Polír doporučoval využití tabernáku, určeného původně pro zámeckou kapli sv. Josefa, k využití právě v Kamenném Újezdu.⁷³⁴ Fortinův postřeh jasně ukazuje, že dokázal dávat jednotlivé stavební akce v rámci různých knížecích panství do souvislostí. Svou úlohu navíc neomezoval pouze na věci „zděné“ architektury, věnoval se i výbavě jím připravených staveb.

Nejzajímavější fáze procesu vzniku kamenoujezdských oltářů začala s přípravou projektové dokumentace a finančního zajištění. Farář Zavadil sice podpořil přestavbu svatyně z vlastních prostředků, na pořízení mobiliáře však údajně neměl peníze a původně žádal o pomoc vrchnost. Nakonec se však kamenoujezdský kněz odhodlal k úhradě nových oltářů zřídit fundaci ve výši 1000 zl – stávající jsou staré a v kostele „*je jen něco na zdech a něco na prkně namalováno*“.⁷³⁵ Wilhelm Esser Zavadilovu žádost podpořil a doporučil i nezbytný příspěvek 300–400 zl z panských důchodů, neboť „*tento kostel patří pod pozemkově vrchnostenskou ochranu a patronát Vaší Milosti a je položen na zemské cestě a je navštěvovaný mnoha cizími lidmi. Zajistit onen kostel oltáři a dalšími paramenty tak není jen nutnost, ale také čest*“.⁷³⁶ Kníže Adam František ze Schwarzenbergu se na oltářích „*k větší cti Boží*“ hodlal podílet vysokou částkou 500 zl. Svůj postoj vysvětlil otevřeně a ve shodě s Esserovým míněním: kamenoujezdský kostel je „*pod Naší vrchnostenskou ochranou a patronátem a nachází ze na zemské silnici, pročez je navštěvován hojně cizími*“.⁷³⁷

Zároveň došlo ke změně uvažovaného autora oltářů – truhlářskou prací byl nakonec pověřen českokrumlovský měšťanský sochař Josef Široký, osvědčený při řadě prací pro patronátní stavby.⁷³⁸ S výměnou řemeslníka došlo i k posunu v koncepci díla, nově měly být

⁷³¹ „*Er mechte es respective dem hohen Altar in der S. Veichts Kirchen in Crumau nach machen, doch ohne allen obseitigen statuen, weillen das Altar Blat ohne deme alle heyl vorstellen wirdt.*“ Zavadil Löbelovi, 14. srpna 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷³² Srov. relací Josefa Holuba z 6. října 1726 (pozn. 723).

⁷³³ Zavadil Löbelovi, Kamenný Újezd, 10. října 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷³⁴ Široký Braunovi, Krumlov, 2. března 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4674, sign. IIIKα 53g, kart. 413, s. f. – K tabernáku z hlavního oltáře vimperské zámecké kaple srov. níže uvedený výklad o přestavbách zámku ve Vimperku.

⁷³⁵ Zavadil Esserovi, Kamenný Újezd, b. d. (1727), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – Esser knížeti, Krumlov, 17. ledna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/31, s. f.

⁷³⁶ „*Ich glaube, daß man einen saubern in selbiger kirchen werde bauen können, gnädigst anzuschaffen, umb so mehr weilen diese kirchen unter Euer Durchleucht grundobrigkeitlichen Schutz und Patronat gehörig, an der Landstraßen gelegen, und von Vielen frembden frequentiret, folgsamb nicht nur de necessitate, sondern auch de honore ist, daß selbige mit den Altären und andern paramentis sauber versehen werde.*“ Ibidem.

⁷³⁷ Koncept knížecího reskriptu, Vídeň, 21. ledna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/31, s. f.

⁷³⁸ Doložené Širokého práce: hlavní oltář zámecké kaple sv. Josefa ve Vimperku 1723/24, oltáře pro kostely v sv. Jakuba v Želnavě a sv. Linharta v Dolní Vltavici 1726, návrhy kazatelny pro kostel sv. Ondřeje v Ondřejově 1729/1730, hlavní oltář pro kostel sv. Kříže v Husinci 1731, snad i návrh bočního oltáře pro kostel v Horní Plané 1734. Podrobně jinde.

oltáře vybaveny sochami, jež měl dodat osvědčený řezbář Johann Ferdinand Rapotz.⁷³⁹ Truhlář a sochař požadovali za svou práci na hlavním oltáři 200 zl, avšak hejtman Löbel věřil, že tuto sumu půjde jednáním snížit na 185 zl. Kromě hlavního oltáře [obr. 63] navrhl Široký i boční oltáře [obr. 64].⁷⁴⁰ Plány kníže obratem schválil, přičemž prokázal dobrou orientaci v ikonografii světců: figury na návrhu bočního oltáře správně identifikoval jako sv. Šebestiána a sv. Floriána. Zdůraznil, že na druhém bočním oltáři – pokud by měl být zhotoven podle téhož plánu – mají být jiné světecké figury.⁷⁴¹ Podle vysvětlení hejtmána Löbela se odlišná ikonografie výzdoby druhého bočního oltáře rozuměla samo sebou – počítal pro něj se sochami sv. Lucie a sv. Apolonie. Výběr světic nejspíš odrážel zájem „dobrých přátel“, kteří hodlali na dotčený oltář přispět. Po tomto doplnění podrobností kníže návrh schválil.⁷⁴²

Oltáře mohly být osazeny v říjnu 1728, z Krumlova byly dopraveny na 5–10 vozech v 18. října 1728. Práce na kazatelně začaly v srpnu téhož roku. Sochař Rapotz své usilí směřoval k dodání sochařských prací před titulární svátek Všech svatých. Současné krumlovští úředníci od léta 1728 poptávali v Praze oltářní obrazy (s náměty N. Trojice, sv. Jana Nepomuckého a Všech svatých) s nadějí na jejich dodání před Všemi svatými. Bohužel není jisté, kdo měl být jejich autorem. Jedinou stopu nabízí knížecí sollicitátor Samuel Bettmann, který vyjednával o obraze s námětem Všech svatých s malířem, který „maloval obraz u místních p. trinitářů“. ⁷⁴³ Ačkoliv malíř původně požadoval kvůli krátkému termínu 200 zl, nakonec bez přesnějších informací (a bez smlouvy) nechtěl začít pracovat.⁷⁴⁴ Obtíže se zajištěním maleb vedly k opětovné změně programu výzdoby oltářů. Starý oltářní obraz Všech svatých byl oceněn jako „velmi dobrý a dobře namalovaný, mimo toho, že musí být trochu očištěn.“⁷⁴⁵ Na nástavci hlavního oltáře měl být nově umístěn reliéf Božího oka se

⁷³⁹ Jeho dílna sídlila v nedaleké Omlenici, kde působil ve službách hraběte Jana Antonína Nütze při stavbě tamního kostela podle Prunnerova návrhu. Pro Schwarzenbergu pracoval Rapotz opakovaně. Podrobně jinde.

⁷⁴⁰ J. Široký/J. F. Rapotz, Aprobovaný návrh hlavního oltáře kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě, březen 1728. Šedě a žlutě lavirovaná perokresba, bez měřítka, nesignováno, 46,3×30 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – lidem, Aprobovaný návrh bočního oltáře do kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě, březen 1728. Šedě a žlutě lavirovaná perokresba, bez měřítka, nesignováno, 33,7×19,3 cm, lbidem. Neaprobované kopie v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 3a/23.

⁷⁴¹ Knížecí reskript, Vídeň, 20. března 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – S užitím Occamovy britvy ignoruji nedoloženou možnost, že se kníže mohl v komentáři aprobovaného návrhu opřít o mínění nezmíněného znalce. Povědomí o ikonografii Adam František projevoval opakovaně a vzhledem k jeho vzdělání i „kulturnímu zázemí“ ji lze oprávněně předpokládat.

⁷⁴² Löbel knížeti, Krumlov, 31. března 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 3a/23, s. f. – Knížecí reskript, Vídeň, 17. dubna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – Do této složky s prameny ke Kamennému Újezdu se zřejmě druhotně „připletl“ i návrh oltáře pro kostel sv. Ondřeje v Ondřejově od Franze Lockenmayera, který mylně jako nerealizovaný návrh pro Kamenný Újezd publikoval Lavička et al. (pozn. 708), s. 105, obr. 84. K Ondřejovu srov. níže.

⁷⁴³ V kostele N. Trojice bývalého kláštera trinitářů v Praze provedl fresky Antonín Schlachter, autor oltářních obrazů je neznámý, „v rozmezí Willmannovy následnosti a počátků V. V. Reinera.“ Bačková (pozn. 655), s. 131.

⁷⁴⁴ Samuel Bettmann Löbelovi (?), Praha, 7. srpna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. — „Ist mir nicht die geringste anschaffung noch antworth darauff eingelaßen, mithin hat der alhiesige Mahler mit dergl. arbeit auch keinen anfang machen wollen.“ Bettmann Esserovi, Praha, 5. října 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷⁴⁵ „[...] das alte altarblatt noch sehr guth, und wohl gemahlt ist, außer daß es etwas müsse geputzt werden.“ Vávra knížeti, Krumlov, 4. ledna 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 3a/23, s. f.

zářícími paprsky a cheruby dodaný Rapotzem.⁷⁴⁶ Anabáze hlavního oltáře tím neskončila. Na jaře 1729 se rozklížil a upadl „*pěkný kus nástavce s jedním na něm posazeným andělem*“, z čehož hejtman Vávra i farář Zavadil vinili truhláře Širokého.⁷⁴⁷ Dílo opravil Johann Ferdinand Rapotz, jenž využil příležitosti a dodal na poškozený oltář nové řezané ornamenty a snad i další dvojici andělů. Štafírování oltářů (1733 a 1734) pak bylo uhrazeno ze zbytku prostředků věnovaných na hlavní oltář knížetem (zůstatek 159 zl), k nimž přidal farář Zavadil 300 zl z vlastních prostředků.⁷⁴⁸

Mezi dobrodinci, kteří v roce 1728 podpořili stavbu oltářů, byl na prvním místě sám kníže Adam František ze Schwarzenbergu.⁷⁴⁹ Jeho příspěvek 500 zl na hlavní oltář (s malovanými Všemi svatými a N. Trojici v nástavci) celou výměnu mobiliáře zahájil. Boční oltáře donovali vrchní hejtman Wilhelm Esser (epištolní strana, s obrazy P. Marie a sv. Barbory a se sochami sv. Lucie a sv. Otýlie) a hejtman českokrumlovského panství Löbel (evangelijní strana, obrazy sv. Isidora a sv. Jana Nepomuckého, sochy sv. Floriána a Šebestiána). Další nově pořizované sochy v interiéru pořizovali další jednotliví knížecí úředníci, vesměs ze správy krumlovského panství.

Klíč k porozumění kamenouújezdské donační aktivitě knížete a jeho úředník spočívá ve svrchu citované korespondenci z ledna 1728: kostel ležel přímo u zemské cesty mezi Českými Budějovicemi a Lincem, hojně využívané lineckými a cáhlovskými obchodníky, jakož i dalšími pocestnými a poutníky směřujícími k místnímu milostnému mariánskému obrazu.⁷⁵⁰ Šlo doslova o kostel „na očích“, krajinnou dominantu obzoru i vsi [obr. 65a, b]. Poloha na ostrohu nad zatačkou cesty jednoznačně přispívala k pohledové i významové expozici kostela. Právě tyto faktory měl po mém soudu kníže na mysli, když podpořil panským materiálem (a nakonec i finančně) přestavbu kostela, který ve své původní středověké podobě nejenže nevyhovoval praktickým potřebám farníků, ale navíc ani neodpovídal potřebám reprezentace vrchnostenského patronátu.

Svatyně byla i „na očích“ vrchnosti. Kostel ležel na klíčovém českokrumlovském panství, jež se stávalo hlavním jihočeským rodovým majetkem. Kníže Adam František svatyni musel znát z vlastní zkušenosti, neboť mezi Hlubokou a Českým Krumlovem pravidelně cestoval během svých podzimních loveckých pobytů na jihu Čech. Je na místě připomenout vlažnější postoj knížete k přestavbě kostela na odlehlém vlčickém panství v Pilníkově. „*Od cizích lze slyšet, že se lze podívat, že tak velký kníže a pán strpí na svém panství tak špatný kostel a nenechá jej jako milostivý patron upravit,*“ hlásil vlčický hejtman o pilníkovském

⁷⁴⁶ Rapotz, Vyúčtování další sochařské práce pro Kamenný Újezd nákladem 17 zl 30 kr, b. m., b. d. (leden-únor 1729), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – Kopie aprobované glorie byla ad acta odeslána 16. března 1729, vznik plánu tak lze datovat do ledna-února 1729.

⁷⁴⁷ Zavadil Vávrovi, Kamenný Újezd, 2. května 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – Vávra Zavadilovi, Krumlov, 3. května 1729, Ibidem. – Zavadil Vávrovi, Kamenný Újezd, 13. května 1729, Ibidem.

⁷⁴⁸ Vávra kněžně, Krumlov, 19. října 1733, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 3a/23, s. f. – Vávra Zavadilovi, Krumlov, 13. března 1734, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷⁴⁹ Esser, Přehled oltářů a soch v kostele Všech svatých v Kamenném Újezdě a dobrodinců, kteří na ně přispějí, podzim 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.

⁷⁵⁰ Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011², s. 286, 299. – K obrazu, který je dnes ve sbírce AJG (inv. č. DO-1285), naposledy Milena Bartlová, *Poctivé obrazy. České deskové malířství 1400–1460*, Praha 2001, s. 191 an.

kostele již v roce 1715.⁷⁵¹ Kníže však tamní nežádoucí situaci, zjevně hrozící újmou na jeho cti a pověsti, neřešil a k otázce pilníkovské přestavby se z finančních důvodů stavěl rezervovaně.

Kamenuújezdskou stavební akci naopak kníže podpořil nejen vrchnostenským svolením, dodáním stavebnin a finanční podporou, ale i zajištěním mobiliáře. Interiér svatyně kníže a jeho úředníci ve spolupráci se Zavadilem proměnili v monument vrchnostenské zbožnosti.⁷⁵² Role patrona měla být připomenuta obvyklým použitím aliančního erbu na hlavním oltáři. Znak však nakonec z důvodu změny výzdoby nástavce z malby na reliéf nebyl realizován. Není jisté, jak – a zda vůbec – se na bočních oltářích a jednotlivých sochách objevovaly připomínky jejich objednavatelů z řad panských úředníků. Jejich fundační aktivitu lze číst nejen směrem k uctívaným svatým, ale i směrem k vrchnosti. Před knížetem mohli jednotliví úředníci aktem finanční podpory demonstrovat navenek svou niternou zbožnost. Zároveň následováním vzoru knížete vyjadřovali Esser, Löbel a ostatní svou loajalitu vůči vrchnosti. Příklad zbožného chování knížete byl nepochybně jedním z motivů jednání úředníků. Zároveň vyjadřovali své společenské postavení i zbožnost v rámci farní komunity – několik donátorů působilo v blízkém hospodářském dvoře Plavnice.⁷⁵³

Význam interiéru jako svébytného prostoru nadaného vyššími hodnotami podporovala i architektura. Fortinovo uplatnění iónských pilastrů v lodi nabývá hlubšího významu. Bylo dalším prostředkem snahy o zvýšení významu interiéru kostela a symbolického zdůraznění významu vnitřku oproti zevnějšku pojednanému v dórským řádu [obr. 66].

Kostnice při patronátních kostelech

Tezi o významu pohledové expozice uvažované či stávající patronátní budovy lze podpořit i dalšími příklady. Významné svědectví o dobovém vnímání architektury poskytl Lucas Kasparides, lišovský městský písař a člen městské rady. V roce 1726 jménem rady žádal vrchnost o podporu stavby kostnice s kaplí archanděla Michaela při kostele sv. Václava v Lišově (p. Hluboká). Jako místo navrhoval roh hřbitova nad silnicí, kde by mohla „*v pěkným prospectu kapla s 2 kostnicema postavena býti*“.⁷⁵⁴ Projektu se z titulu hlubockého políra ujal Lorenz Habel [obr. 67a, b].⁷⁵⁵ Jádrem navrženého objektu byla obdélná kaple s mělkým trojbokým presbytářem, k níž byly připojeny dvě obdélné kostnice, oddělené od svatyně mřížemi. Stavba, projektovaná s nákladem 214 zl 27 kr a objednavatelem určená k mším za duše v očistci, byla následně realizována.⁷⁵⁶ Mimořádnou pozornost věnovali objednavatelé z řad lišovských měšťanů i výbavě kaple. Oltář s antependiem do interiéru a krucifix s Pannou Marií, sv. Máří Magdalenou a sv. Janem do exteriérové niky nade dveřmi dodal v létě 1728

⁷⁵¹ Srov. Duscherův dopis z 5. ledna 1715 (pozn. 155).

⁷⁵² Lavička a kol. (pozn. 708), s. 109–110.

⁷⁵³ Obdobně nejspíš byly motivovány příspěvky knížecích úředníků do dobrovolné sbírky na výstavbu votivní morové kaple v Libníči či Postoloprtech. Srov. Ivanega (pozn. 38b), s. 100. – Lavička a kol. (pozn. 708), s. 102.

⁷⁵⁴ Lucas Kasparides Lintnerovi, Lišov, 23. února 1726, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 3Kα 25b, fol. 62 an.

⁷⁵⁵ Lorenz Habel, Návrh kostnice a kaple archanděla Michaela při kostele sv. Václava v Lišově, 1726. Šedě, růžově, červeně a žlutě lavírovaná perokresba s měřítkem 6 sáhů, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 3Kα 2a/4.

⁷⁵⁶ Zanikla při kompletní přestavbě kostela sv. Václava v polovině 19. století.

budějovický sochař Josef Dietrich a štafíroval osvědčený Friedrich Ferdinand Weiser.⁷⁵⁷ Výběr patrocinia i motivů výzdoby jansě odráží určení svatyně, zaměřené na připomínku posledního soudu a přímlovu za zesnulé a trpící v očistci.⁷⁵⁸

Lišovská kostnice nebyla jedinou stavbou tohoto typu, která na schwarzenberských panstvích za knížete Adama Františka vznikla.⁷⁵⁹ Na Hlubocku vznikly podle Habelových projektů i kostnice v Zahájí a Pištíně (kol. 1726) [obr. 68]. Další osárium bylo vybudováno ve Zdíkově (p. Přečín, 1726) [obr. 69].⁷⁶⁰ Vzniklo místo staré, sešlé a kapacitou nedostačující kostnice na malém hřbitově, který svou velikostí neodpovídal populačnímu růstu farnosti. Kromě vlastních prostor pro uložení kostí vyjmutých ze starých hrobů měl být ve zdíkovské kostnici umístěn i oltář, opět určený pro přímlovnou modlitbu. Plánovou dokumentaci z dubna 1726 snad lze přiřknout nejmenovanému polírovi z Malovic, který měl stavbu provést.⁷⁶¹ Realizace se však zdržovala. Objekt byl následující sezónu vystavěn nákladem 118 zl 12 kr 3 d hrazeným z kostelního účtu. Vyúčtování prozrazuje, že se podařilo získat konzistoriální licenci ke zřízení oltáře: nejmenovanému sochaři byly vyplaceny 4 zl za „*krucifix s trpícím Kristem*“ a jistý horaždovický malíř dodal dva obrazy s ikonografií „*ubohých duší v očistci*“, typickou pro kostnice.⁷⁶²

Nejvýznamnější ukázkou architektury kostnic na schwarzenberských panstvích je osárium při farním kostele N. Trojice v Postoloprtech. Stavbu nové kostnice na malém hřbitově, nedostačujícím lidnaté farnosti, kníže nařizoval již v roce 1715, realizace však neproběhla a nutnost opravy staré a sešlé kostnice museli postoloprtsí úředníci opakovaně urgovat ještě v lednu 1726 a na jaře 1727.⁷⁶³ Kníže nakonec k výstavbě nové kostnice svolil. Zdůraznil, že „*je ke škodě křesťanstva, že naproti pěkné nové synagoze [vystavěné r. 1720 podle Bayerova plánu] je kostel ve špatném stavu.*“ Nařídil proto, „*aby bylo průčelí kostnice realizováno pokud možno výstavně.*“⁷⁶⁴ Úkolu se ujal Anton Erhard Martinelli, který navrhl pětiosou přízemní stavbu se střední osou akcentovanou dvojicí mělkých rizalitů a štítem [obr.

⁷⁵⁷ Purkmistr a rada města Lišova, Lišov, 9. července 1728, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 3Ka 25b, fol. 81. – Purkmistr a rada v Lišově Lintnerovi, Lišov, 13. března 1728, lbidem, fol. 78. – Dietrichovo dílo momentálně nově zhodnocuje Matěj Vodička, který připravuje k tématu DP na ÚDU FF UK.

⁷⁵⁸ Pavel Suchánek – Tomáš Malý, *Obrazy očistce. Studie o barokní imaginaci*, Brno 2013.

⁷⁵⁹ Mimo níže uvedených příkladů jsou ve sledovaném období doloženy stavby kostnic v: Doudlebech (p. Třeboň, 1709), Brlohu (p. Český Krumlov, eggenberský, 1703), Postoloprtech (1715), Třeboni (po 1720), Šumavských Hošticích (p. Vimperk, 1731). Mimoto probíhaly četné opravy starších kostnic, jež byly z logiky věci přinejmenším při většině farních kostelů.

⁷⁶⁰ Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4522, sign. IIIKa 34b, kart. 396, s. f. – SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1767, sign. IIIKa 24v, kart. 64.

⁷⁶¹ Malovický polír (?), Návrh kostnice ve Zdíkovci, 1726. Perspektiva: Žlutě, černě, hnědě, modře a červeně lavírovaná perokresba, bez měřítka, nesignovaná, 20,4×31,7 cm. Nárys (možná jinou rukou?): Žlutě lavírovaná perokresba s měřítkem 10 pražských sáhů, 31,1×21 cm. SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1767, sign. IIIKa 24v, kart. 64, fol. 7, 8

⁷⁶² Včetně štafírování oltáře bylo malíři vyplaceno 3 zl 30 kr. Vyúčtování nákladů na stavbu osária (kostnice) a kaple mrtvých ve Zdíkově, Přečín, 14. listopadu 1727, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1767, sign. IIIKa 24v, kart. 64, fol. 14. – Suchánek – Malý (pozn. 758), s. 53–139.

⁷⁶³ Knížecí reskript, Vídeň, 30. března 1715, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Ka 7c, fol. 1. – Hospodářský úřad Postoloprty, 27. ledna 1726, SOA ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Ka 2b/1, s. f. – Antonius Tichý, Postoloprty, 14. dubna 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Ka 2a/2, fasc. 1693–1750, s. f.

⁷⁶⁴ Knížecí reskript, 22. března 1727, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Ka 8a, fol. 650–651.

70].⁷⁶⁵ Ráz fasády určují rustikou podložené lizénové rámce s patkou a masivními klenáky a vpadlá pole pro výzdobu s funerální tematikou ve středních třech osách. Obrys stavby obohacují lebky s hnáty na koruně zdíva a štítu. Projektovaný náklad 331 zl 2 kr měl být uhrazen z kostelního účtu. Kníže Adam František při aprobaci neopomněl zopakovat, že je zřízení stavby „*nanejvýš potřebné*“. Mimo fasádu, která je vidět ze silnice, však neměla být kostnice nijak drahocenná.⁷⁶⁶

Stavebníkův citát výslovně zdůrazňující roli pohledu pro pojetí architektury vede obloukem zpět do Lišova: i zdejší kostnice byla dobře viditelná. Lišovské osárium se od dalších Habelových kostnic, úsporných staveb na obdélném půdorysu s valbovou střechou a fasádou odkazující k Martinelliho vzorům, pojetím odlišuje. Důvod specifické podoby lišovské kostnice byl stejný, jako v Postoloprtech – viditelnost ze silnice (zemská cesta České Budějovice – Jindřichův Hradec – Brno), nad níž stavba stála. Příklady patronátních staveb v Lišově, Postoloprtech a Kamenném Újezdu tak jasně prozrazují vztah mezi pohledovou exponovaností objektu a jeho podobou: čím viditelnější stavba, tím výraznější architektonické řešení, jež mohlo poutat zrak kolemjdoucích a přispívat k reprezentaci stavebníka.⁷⁶⁷

Skočice a další poutní místa

Řada zmiňovaných stavebních akcí byla ovlivněna fenoménem poutí. Na knížecích panstvích se nacházela řada sakrálních areálů, v jejichž podobě se poutní určení bezprostředně odráželo. Jako poutní cíle ostatně sloužily i farní a filiální kostely, přinejmenším při titulárních svátcích a svátcích lokálně oblíbených světců.

Sakrální funkcí a praktickými potřebami liturgického provozu byla motivována i uvažovaná výstavbě ambitu v mariánském poutním místě Skočice (statek Drahonice, p. Protivín).⁷⁶⁸ Tradice úcty k místnímu zázračnému mariánskému obrazu se po získání statku roku 1700 ujal nový majitel, kníže Ferdinand Vilém ze Schwarzenbergu. Příběh zázračného obrazu je pro barokní Čechy příznačný. Deskové malby P. Marie Pomocné, zachráněné během třicetileté války z jisté Švédy vyplněné kaple, se ujala hraběnka Polyxena Ludmila ze Šternberku. Přenesla ji do skočické tvrze. Sídlo v březnu 1672 vyhořelo, ale „*k velkému podivení tento zázračný obraz zůstal ohněm nedotčen*“.⁷⁶⁹ Vzápětí vybudovaná kaple se rychle stala oblíbeným poutním místem, jehož rozvoj podpořil kníže Ferdinand Vilém získáním

⁷⁶⁵ A. E. Martinelli, Návrh kostnice na postoloprtském farním hřbitově, 1727. Šedě, růžově, žlutě a modře lavírovaná perokresba s měřítkem 12 pražských loktů, signováno, aprobováno, 34,3×25,2 cm, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Ka 7d, fol. 6.

⁷⁶⁶ „*Diese erbaung anebst höchst erforderlichlich, jedoch darbey nichts kostbahres, außer etwa die facciada, weiln sie gegen die Straßen herauß gehen wird, etlicher maßen zu zieren vonnöthen.*“ Knížecí reskript, Laxenburg, 3. května 1727, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Ka 7d, fol. 2–5.

⁷⁶⁷ Lze uvést i příklad spojený s kaplí sv. Jana Nepomuckého při českokrumlovském děkanském chrámu sv. Víta, vystavěnou r. 1724/1725: jelikož fasáda kaple padne do očí, bylo by dobré, aby vypadala stejně jako stávající kostnice (pro dosažení souladného dojmu), která byla nedlouho předtím opravena. „*[...] damit an dieser Capellen die facciada in der kkirchen gleichwohlen sauber in die augen falle, dann diese sonsten gemeinet gewesen nur also schlecht zu verfertigen, wie die Toden Capelle daselbst aussiehet.*“ Koncept dopisu knížeti, Krumlov, 5. června 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Ka 55a, s. f.

⁷⁶⁸ Naňková (pozn. 568), s. 552.

⁷⁶⁹ Popis skočického zázračného obrazu, 1700, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2670, sign. IIIKa 14a, kart. 450, fol. 2–3. – Royt (pozn. 750), s. 108, 287, 302.

povolení k vydávání odpustků.⁷⁷⁰ Následná aktivita knížete směřovala k založení špitálu a výstavbě ambitů.

Stavbu skočického špitálu podnítl Ferdinand Vilém v dubnu 1701, když konstatoval, že by šlo o „*dobré a bohubilé dílo*“.⁷⁷¹ Domníval se, že pozornost by se měla soustředit na stavbu obydlí pro špitálníky, jehož realizací by byl „*dobrý záměr z větší části naplněn*“. Projektovou přípravou byl pověřen Johannes de Maggi, který předložil návrh šestiosé patrové budovy s valbovou střechou.⁷⁷² V přízemí projektoval obslužné prostory a pokoje pro špitálníky (oddělené pro muže, ženy a nemocné). V patře byly dva byty, z nichž jeden byl určen pro kaplana a druhý pro duchovního přítomného při svátcích, případně pro vrchnostenské úředníky. Nadto se měl v patře nacházet klenutý depozitář parament. Navrženou stavbu však z neznámých důvodů de Maggi v prosinci 1702 nahradil rozšířenou variantou, určené k provedení v roce 1703.

Vrchnostenské úředníky současně zajímal projekt ambitu. Velkých svátků se údajně účastnily i dva až tři tisíce věřících, což vedlo k potřebě angažmá až pěti zpovědníků, pro něž nebylo v poutní kapli dost místa. Rovněž mše se musely odehrávat pod širým nebem. Z naznačených důvodů měl být ve Skočicích vystavěn po vzoru pražské Lorety krytý ambit.⁷⁷³ Projekt oktogonálního ambitu se čtyřmi kvadratickými kaplemi předložil Johannes de Maggi [obr. 71].⁷⁷⁴ Jeho návrh komentoval knížecí inspektor Bořek, podle něž by stačily menší kaple na půloválném půdorysu. Bořek doporučoval stavět postupně, v závislosti na finančních možnostech, od roku 1703. Jako reálnou viděl stavbu jedné kaple s přilehlou částí chodby ročně a doporučoval zahájit stavbu budováním chodby naproti hlavnímu oltáři – při otevřených dveřích kaple měla být mše slyšet i venku. Stavba ambitu sledovala účel zajistit poutnímu místu věčné odpustky.⁷⁷⁵ Realizace se však ani špitál, ani ambit nedočkal, nejspíš kvůli skonu knížete Ferdinanda Viléma v říjnu 1703.⁷⁷⁶

⁷⁷⁰ Gaži (pozn. 399), s. 153–154. – Idem, *Procesí do Skočic v letech 1678–1708*. Z pramene, který josefinistům vadil, *Vodňany a Vodňansko VII*, 2007, s. 97–106. – Stuchlá, Pavla, *Krajová poutní místa Lomec, Skočice a Lštěn v první polovině 18. století*, in: Eadem (ed.), *300 let poutního kostela Jména Panny Marie na Lomci*, Vodňany 2005, s. 23–44. – *Prameny k odpustkům v SOA Třeboň, Vs Protivín*, inv. č. 2670, sign. IIIKa 14a, kart. 450, fol. 5 an. – NA Praha, APA, sign. A 38/5.

⁷⁷¹ „*Es ist nicht ohne, das die erbauung eines Spittals bey Skotschütz ein guetes, und Gott wohlgefähliges werkh sey.*“ Reskript Ferdinanda Viléma, Vídeň, 15. dubna 1701, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1845, sign. IIIS 4d, kart. 69, fol. 18.

⁷⁷² Srov. výše ve výkladu o de Maggim. – J. de Maggi, *Půdorys přízemí špitálu ve Skočicích, 1701*. Šedě a růžově lavírovaná preokresba, bez měřítka, nesignováno, 20,6×31,8 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f. – J. de Maggi, *Půdorys patra špitálu ve Skočicích, 1701*. Šedě a růžově lavírovaná preokresba s měřítkem 30 loktů, 20,4×31,8 cm, *Ibidem*.

⁷⁷³ Inspektor Bořek knížeti, Praha, 14. listopadu 1702 a 9. prosince 1702, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3Ka 2a/7, fol. 57–58, 59–60.

⁷⁷⁴ Johannes de Maggi, *Vysvětlení plánu křížové chodby kaple ve Skočicích, 1702*, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3Ka 2a/7, fol. 61. – Johannes de Maggi, *Návrh ambitu kaple ve Skočicích, 1702*. Šedě a červeně lavírovaná perokresba, bez měřítka, nesignováno, 41,6×30,8 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3Ka 2a/7, s. f.

⁷⁷⁵ Bořek knížeti, Praha, 9. prosince 1702, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3Ka 2a/7, fol. 59–60.

⁷⁷⁶ Otázkou však je, proč nebyly stavby zahájeny na prahu sezóny. – kníže Ferdinand Vilém ještě v dubnu 1703 požadoval seznam špitálních, dočasně umístěných na panském zámku v Drahonicích, a žádal Bořka o hodnocení návrhu špitálu (reskript z 11. dubna 1703, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1845, sign. IIIS 4d, kart. 69, fol. 16). Stavba byla suspendována (snad dočasně) nejspíše v návaznosti na Bořkovo nedochované (?) stanovisko.

Adam František ze Schwarzenbergu na záměr svého otce vystavět ve Skočicích špitál navázal v roce 1705, kdy odmítl stavět podle starých de Maggiho plánů. Místo toho hodlal vystavět dočasnou provizorní stavbu a nechal Johanna de Maggi připravit nové plány.⁷⁷⁷ Knížecí podpora poutnímu místu se prozatím omezila na opravu sešlé střechy kaple, koupi nového antependia, zhotovení osmi nových zlacených soch a koruny na milostný obraz. Stavební akce však byly ustavičně odsouvány ve prospěch jiných staveb.⁷⁷⁸

Výraznější posun v přípravě skočického špitálu nastal v únoru 1709, kdy Pavel Ignác Bayer předložil, nepochybně na podnět knížete či jeho úředníků dvojici variantních projektů skočického špitálu. Tyto návrhy unikly dosavadní pozornosti.⁷⁷⁹ Pražský stavitel se v obou plánech zcela odklonil od de Maggiho pojetí.

První varianta [obr. 72] představuje třináctiosou patrovou budovu s valbovou střechou a hranolovou trojpodlažní věží ve střední ose. K zadnímu průčelí jsou připojena boční křídla o délce jedné a šířce tří os.⁷⁸⁰ Fasáda je pojednána velmi umírněně. Přízemní okenní otvory lemují jednoduchá ostění, dveře ve čtvrté a desáté ose mají ostění s uchy s přivěšenými kapkami. Patro je odděleno profilovanou etážovou římsou, na níž spočívají obdélné parapetní výplně oken s ostěním s uchy. Rytmus okenních os v patře podtrhují lizénové rámy. Fasáda slouží jako horizontální kompoziční protiklad vertikále hranolové věže, jejíž stěny člení nárožní pilastry podložené lizénovými rámci. Plocha stěny věže v prvním patře je vyplněna vpadlým polem, v etážovou římsou odděleném patře je prolomeno půlkruhové okno. Na korunní římsu hlavní budovy nasedá zvonicevé patro věže završené vzdutou římsou a stanovou střechou s lucernou. Členění interiéru je dvojtraktové, s průběžnou chodbou při hlavním průčelí. V klenutém přízemí stavitel projektoval kuchyni se spíží a komorou, pokoj pro kantora a především oddělené obytné prostory pro špitálníky a špitálnice v krajních křídlech. Ve věži měla být kaple. Náplň mírně odlišně členěného patra stavitel nepopsal, vzhledem k druhému návrhu lze předpokládat, že mělo jít o byt kaplana a hostinské pokoje s kuchyní.

Druhý Bayerův plán skočického špitálu působí mnohem dynamičtěji, v zásadě však jde jen o obměnu první varianty [obr. 73].⁷⁸¹ Opět jde o patrovou třináctiosou stavbu s valbovou střechou. Obměněno je řešení bočních křídel, která Bayer v tomto případě připojil k hlavnímu, nikoliv zadnímu, průčelí. Dynamizujícím prvkem kompozice je odlišná věž – či spíše jednoosý rizalit – ve střední ose, zde na půdorysu okoseného obdélníku. Rytmus fasády AAA-BBB-C-BBB-AAA zdůrazňují vikýře s volskými oky a zvlněnými římsami nad krajními

⁷⁷⁷ Koncept knížecího reskriptu, Vídeň, 15. dubna 1705, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f.

⁷⁷⁸ Extrakt z knížecího reskriptu, Vídeň, 23. ledna 1706, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2672, sign. IIIKα 14c, kart. 450, fol. 5.

⁷⁷⁹ Plány jsou přílohou příloha hospodářské relace z 19. února 1709, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f. – Věra Naňková s předmětnými prameny nepracovala, zřejmě z nevědomosti o možnosti uložení stavební agendy i ve fasciklech věnovaných špitálům. Srov. Naňková (pozn. 35a).

⁷⁸⁰ Pavel Ignác Bayer, Variantní návrh špitálu ve Skočicích, 1709. Nárys: Žlutě a růžově lavrovaná perokresba s měřítkem 50 pražských loktů, signováno, 28,3×38,8 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f. – Půdorys: Šedě a růžově lavírovaná perokresba s nepopsaným měřítkem (40 pražských loktů), signováno, 34,9×51,3 cm, lbidem.

⁷⁸¹ P. I. Bayer, Variantní návrh špitálu ve Skočicích, 1709. Šedě, hnědě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 40 jednotek (pražských loktů), nesignováno, 44,2×38,9 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f.

rizality, resp. vysoký štít ve tvaru lichoběžníka s konkávně projmutými rameny završený trojúhelně prolomenou římsou. Bohatší je i dekor fasády. Rizality mají přízemí i patro členěné lizénovými rámci a nárožními pilasty. Vpadlé části průčelí jsou oproti tomu bez členění vyjma etážové a parapetní římsy, probíhající po celé šíři objektu. Půdorys má podobnou funkční náplň, jako první případ: v přízemí prostory špitálníchů, v patře hostinské pokoje, kuchyně, byt kaplana a depozitář parament (zde popsané).

Oba neznámé Bayerovy návrhy dokonale odpovídají stavitelovu rukopisu, ať již v přehledné práci s hmotami a půdorysnou skladbou, nebo v pojetí exteriérů s dominantní úlohou parapetních a etážových říms, případně lizénových rámů [obr. 74]. Najít konkrétní analogie však není snadné. První návrh obrysem připomíná sýpku v areálu plaského cisterciáckého kláštera, kterou Bayer realizoval podle plánu Jeana Baptista Matheye v devadesátých letech 17. století.⁷⁸² Podobně odkazuje k Matheyovým vzorům i členění fasády prostřednictvím lizénových rámců, jakkoliv jde o obecnou součást architektonického vokabuláře doznívajícího 17. věku.⁷⁸³ Půdorys podélného obdélníku s okosenými rohy Bayer užil například u portiku pražského novoměstského kostela sv. Ignáce, kde provedl i zvonici, jejíž členění obměnil v prvním návrhu pro Skočice. Variaci tématu fasády se třemi rizality si Bayer vyzkoušel v návrhu jezuitské rezidence pro Svatou Horu u Příbrami. Forma štítu středového rizalitu druhého návrhu připomene mladší Bayerův návrh krbového nástavce pro Ohradu. Krátce, dva neznámé Bayerovy návrhy neposunují zásadně poznání jeho díla. Jejich objev je cenný především pro doplnění šíře stavitelových úkolů.

Podstatnější je torzovitě dochovaná diskuse, která se kolem plánů rozvinula. Protivínský hejtman Záhorka se domníval, že je pro budovu zbytečně nákladně klenout prostory mimo kuchyně a spíže (kvůli nebezpečí požáru).⁷⁸⁴ Stejně tak se mu zdála nevhodně zvolená poloha záchodů. Doporučoval provést záchody na nádvoří, přístupné dvěma lehkými dřevěnými chodbami, „*nebot' něco jiného je stavění ve městech, něco jiného na venkově*“, kde je pro výkaly více prostoru a není potřeba jimi znečišťovat zdi, které tím mohou trpět. Protivínský hejtman si uvědomoval, že „*něco jiného je ve městech, kde to jinak nejde*“. Podobně bylo hygienickými zřeteli a zájmem o ochranu zdiva podloženo i Záhorkovo doporučení k provedení dřevěných převětů na jím doporučených pavlačích v patře. Hejtmanovi se nelíbilo ani množství stavebních materiálů, které by tato budova špitálu spotřebovala na úkor dalších nutných staveb na panstvích, zvláště při hospodářských dvorech. Bayerem navrženou budovu pokládal za nepotřebnou, rozhodně v dané podobě. Záhorkovo stanovisko podpořil i knížecí inspektor Frankstätter.⁷⁸⁵ Stavby tak nebyly určeny k provedení. Hlavním důvodem jejich odmítnutí byla jistě ochrana ekonomických zájmů vrchnosti. Zároveň se však ukazuje, že knížecí úředníci vnímali odlišně stavitelství ve městě a na venkově. Výklad hejtmana Záhorky o nevhodnosti záchodů ve zděné budově a záchodech venku jako výhodnější alternativě působí dojmem kuriozity. Odráží však hlubší pojetí stavitelství na knížecích panstvích. Ve statutech českokrumlovského zednického a tesařského cechu, přijatých roku

⁷⁸² Naňková (pozn. 35a), s. 227.

⁷⁸³ Oldřich Stefan, Příspěvky k dějinám české barokní architektury. Skupina římského směru, PAM XXXV, 1927, s.79–116, zde s. 85.

⁷⁸⁴ Záhorka, Drahonice, 17. února 1709, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1845, sign. IIIS 4d, kart. 69, fol. 5–6.

⁷⁸⁵ Frankstätter, 1709 (příloha hospodářské relace z 19. února 1709), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f.

1739, je rozdíl mezi venkovským a městským stavitelstvím institucionalizován.⁷⁸⁶ Venkov byl zjevně vnímán jako místo, pro něž se hodí jiné formy, než město, ať již z praktických, ekonomických, nebo jiných důvodů.

Skočický špitál byl nakonec vystavěn až v letech 1715–1716 [obr. 2]. V červenci 1715 předložil Pavel Ignác Bayer návrh stavby využívající zčásti staré zdivo, pozůstatek šternberského pokusu o založení kláštera. K realizaci byla vybrána jeden z jeho několika variací na téma šestiosé budovy vycházející z de Maggiho vzorů a z dispoziční podmíněnosti stávajícím zdivem.⁷⁸⁷ Realizace objektu vyšla na 546 zl 47 kr 4 d se zásadním příspěvkem vrchnosti, jež věnovala mimo peněz i veškerý stavební materiál.⁷⁸⁸ Bayer oživil i projekt ambitů se čtveřicí kaplí, které řešil jako průchozí na oválném půdorysu (v západovýchodní ose ambitu), resp. jako kvadratické, připojené k chodbě (v severo-jihní ose ambitu).⁷⁸⁹ Místo ambitu však byla kolem skočické kaple vystavěna jen obvodová zeď.

Celkově je třeba stavební akce schwarzenberské vrchnosti v poutním místě Skočice vnímat jako doklad rozporu očekávání a snahy po reprezentaci patronátu na jedné straně a ekonomických možností na straně druhé. I přes absenci umělecky výraznější architektury patřily Skočice ke klíčovým jihočeským poutním cílům. V očích současníků nebyla zjevně (výtvarná) kvalita architektury určující hodnotou duchovního světa.⁷⁹⁰

Potřebami poutního provozu byla motivována i žádost faráře Josepha Antona Georga von Pappenheimb ze štýrského Murau. V roce 1728 obrátil na knížete s prosbou o podporu božího hrobu na kalvárii u filiálního kostela sv. Linhartu. Areál, založený v roce 1685, byl kvůli dešti zchátralý, což by podle faráře mohlo vést k nežádoucímu úbytku poutníků.⁷⁹¹ Práce měly zahrnovat opravu krovu i střechy Božího hrobu, znovuvztyčení soch skupiny Kalvárie a jejich postavení ke zdi, aby byly chráněny před deštěm a opravy zdí. Adam František je schválil. Provedeny byly nákladem 252 zl 36 kr do roku 1731.⁷⁹²

Ve výčtu staveb při poutních místech na schwarzenberských panstvích by bylo možné pokračovat – připomeňme Libnič (p. Hluboká) či Kájov (p. Český Krumlov). Ve sledovaném období však na schwarzenberských panstvích nevznikl žádný z uměleckého hlediska významnější poutní areál, který by se významem či podobou mohl měřit s velkými poutními

⁷⁸⁶ Statuta kladla na venkovské a městské mistry odlišné nároky při mistrovské zkoušce. Ebelová (pozn. 25), s. 85, 93.

⁷⁸⁷ Bayer stavbu navrhl jako rozšíření plánu skočického hospitalu, který mu byl zaslán. Není jisté, kdo byl jeho autorem a zda šlo o projekt či zaměření. Srov. Bayer Záhorkovi (?), Praha, 3. července 1715, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1845, sign. IIIS 4d, kart. 69, fol. 19. – P. I. Bayer, Aprobovaný návrh špitálu ve Skočicích, 1715. Zeleně a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 40 pražských loktů, signováno, 13,6×23,3 cm, lbidem, fol. 22.

⁷⁸⁸ Záhorka, Vyúčtování rozšíření skočického špitálu, Protivín, 11. září 1716, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1845, sign. IIIS 4d, kart. 69, fol. 33–34. – Po založení skočické farnosti r. 1785 byl špitál přestavěn na faru. Současný stav v úvodu.

⁷⁸⁹ Reprodukce plánu: Naňková (pozn. 35a), s. 247. Věra Naňková datuje plán do r. 1718 v souvislosti se stavebními úpravami kaple.

⁷⁹⁰ Gaži (pozn. 399), s. 153–154.

⁷⁹¹ Memoriál murauského faráře Josepha Antonina Georga von Pappenheimb, Murau, srpen 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Murau, sign. A 3Kα 2a/4, s. f.

⁷⁹² Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Murau, sign. A 3Kα 2a/6, s. f.

místy.⁷⁹³ Na knížecích majetcích však byla řada poutních míst lokálního (zejm. farní kostely) či regionálního dosahu (votivní morové kaple, mariánská poutní místa ve Skočicích a Pilníkově aj.). Vrchnost sice lokální poutní místa systematicky podporovala, pod tlakem ekonomických okolností však byla nucena rezignovat na významnější stavební akce.

Stavby při zvonících

Opakovaně jsem se dotkl přestaveb zvoníc při schwarzenberských patronátních kostelech. Různí stavitelé v knížecích službách se s tímto druhem práce setkávali velmi často. Čím byla stavební úloha zvonice specifická, lze ji formulovat s obecnější platností, nebo byla každá ze zvoníc ojedinělým problémem s unikátním řešením? Z jakých důvodů přistupovala vrchnost k podpoře přestavby zvoníc?

S potřebou stavebních úprav zvoníc se nesetkával jen Adam František ze Schwarzenbergu, ale i jeho schwarzenberští předci a eggenberští příbuzní. Ojedinělé stavby zvoníc jsou na schwarzenberských majetcích v Čechách doloženy během celé druhé poloviny 17. století.⁷⁹⁴ Obdobné práce probíhaly i na eggenberských panstvích.⁷⁹⁵ Právě za vlády knížete Adama Františka však přestavby zvoníc při patronátních kostelech kulminovaly.

V prvním a druhém desetiletí 18. století projektoval většinu úprav zvoníc na knížecích panstvích Pavel Ignác Bayer.⁷⁹⁶ Typickým příkladem jeho řešení mohou být stavby zvoníc na hlubockém panství: po obhlídce střechy a věže kostela Zvěstování Panny Marie v Zahájí zpravil hejtmana Dvořáka o potřebě zvýšit věž o 3 lokty, aby byla okna zvonicevého patra nad střechou, „*aby bylo na všechny strany slyšet zvony*“.⁷⁹⁷ O čtyři roky později navrhoval opravu kostela sv. Petra a Pavla v Nákří, v těsném sousedství Zahájí. Ke stávající zvonici pražský architekt uvedl, že je její dřevěná část zcela prohníla a nelze na ni pověsit velké zvony. Doporučoval vystavět zděnou stavbu při průčelí kostela a samostatný sanktustník.⁷⁹⁸ Podobně bylo sešlé i hrázděné zvonicevé patro zvonice kostela ve Vrbičanech (p. Postoloprty), kde bylo zvonění životu nebezpečné a každodenně hrozila stavba zřícením.⁷⁹⁹

⁷⁹³ Pro jižní Čechy byla určující celozemsky významná poutní místa Svatá Hora u Příbrami, Klatovy a nedaleký bavorský Pasov. Hlavními jihočeskými poutními centry byly dominikánský klášter v Českých Budějovicích s milostným obrazem P. Marie Budějovické a Kájov (p. Český Krumlov). Významná poutní místa se nacházela v buquooských lokalitách Dobrá Voda (p. Nové Hradky) a Lomec (p. Libějovice), resp. v jezuitském Římově. Tato centra doplňovala plejáda lokálních poutních cílů. Srov. Jiří Černý, *Poutní místa jižních Čech. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, České Budějovice 2006. – Ivanega (pozn. 38b), s. 93–140. – Zdeňka Prokopová, Každodenní život mariánského poutního místa Kájov v letech 1656–1725, in: *JSH LXVI–LXVII*, 1997–1998, s. 51–63. – Jiří Mikulec, Wallfahrtsorte – ein Mittel der Gegenreformation im barocken Böhmen?, in: Jan Hrdina – Hartmut Kühne – Thomas Müller (edd.), *Wallfahrt und Reformation. = Pouť a reformace. Zur Veränderung religiöser Praxis in Deutschland und Böhmen in den Umbrüchen der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 2007, s. 235–264.

⁷⁹⁴ 70. léta 17. století – sv. Václav v Lomnici nad Lužnicí, Štěpánovice, Kostelec, Mirovice, 1690/91 Kamenný Újezd, 1698 Novosedly nad Nežárkou.

⁷⁹⁵ 1703 (?) Brloh, 1707 Strážičtětě, 1714 Želnavá, 1717 Ratibořice, Hlasivo, Blánice.

⁷⁹⁶ Doudleby 1708/9 (p. Třeboň), Zahájí 1713, Nákří 1717, Heřmaň 1717 (vše p. Hluboká, Ledenice 1719 (p. Třeboň), Vrbičany 1721 (p. Postoloprty).

⁷⁹⁷ Pavel Ignác Bayer Dvořákovi, Protivín, 17. března 1713, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 3Kα 30b, fol. 11.

⁷⁹⁸ Pavel Ignác Bayer, Rozpočet stavby nové zvonice kostela v Nákří, 1717, SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 3Kα 31b, fol. 14–16.

⁷⁹⁹ SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 110. – SOA ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 2a/7.

Příklady z Bayerovy praxe ukazují základní motivy zájmu vrchnosti o opravy zvoníc. Prvním motivem byla praktická potřeba poddaných slyšet zvony, druhým stejně tak praktická nutnost náhrady sešlých starých konstrukcí na konci životnosti.

Zvonicemi se zabýval i Franz Fortin.⁸⁰⁰ Před úkol přestavět zvonici při kostele sv. Václava byl roku 1729 postaven v Rychněvku (Deutsches Reichenau, p. Český Krumlov), dnes zaniklé vsi na šumavsko-bavorském pomezí. Při vizitaci kostela krumlovský hejtmán Mathias Vávra zjistil: „*nejen krov a zvonová stolice je zcela sešlá, ale zvony také visí příliš nízko, kvůli čemuž si mi vzdálení farníci stěžovali, že ony zvony neslyší dobře, takže aby nezmeškali mši, musí jít o nedělích a svátcích do kostela jen podle svého mínění, a proto tam často přijdou příliš brzy, nebo pozdě.*“⁸⁰¹ Bylo třeba zhruba o třetinu zvýšit zvonici, k čemuž Fortin připravil návrh a rozpočet [obr. 75].⁸⁰² Krumlovský polír navrhl přehledně vystavěnou pětipodlažní věž. Podobně jako v Kamenném Újezdě projevil v projektu pro Rychněvek poučení o sémantické hodnotě výzdobných prvků, když věž rozdělil do tří rozdílně pojednaných dílčích celků. Spodní dvě podlaží zvonice pojednal pásovou rustikou, v prostředních dvou etážích uplatnil středová vpadlá pole s lizénovými rámci (nejspíš s kontrastní strukturou omítky) a rustikovaná nároží podpírající dórské pilastry na nároží významově nejhodnotnějšího zvonického patra, završeného zvlněnou korunní římsou. Hejtmán Vávra však vůči výtvarné kvalitě stavby příliš citlivý nebyl. Navrhl, aby byla tato „*nákladná omítka se svými prořezy, které označil polír na svém rysu, na tomto velmi chladném místě a také kvůli úspoře nákladů vynechána a aby byly zdi jen zcela hladce odspodu omítnuty.*“⁸⁰³ S Vávrovou argumentací kníže souhlasil a s podmínkou redukce výzdobného aparátu fasády „*tento přiložený rozpočet dosahující přes pět set zlatých, tedy velmi vysokých nákladů*“ schválil.⁸⁰⁴ Stavba, realizovaná vzápětí v redukované podobě, se do současnosti nedochovala, roku 1959 byla odstřelena v rámci asanace vysídlených sídel v pohraničním pásmu [obr. 76].⁸⁰⁵

⁸⁰⁰ Dolní Vltavice 1724/1725, Chroboly 1727, Ondřejov 1728, Rychněvek 1729 (p. Český Krumlov), Ratibořice 1726, Chýnov 1726, 1728/1734 Věžná (vše p. Chýnov)

⁸⁰¹ „*Bey solcher beaugenscheinigung wahr genohmen haben, daß nicht allein der Glocken- und Thurm-Tachstuell völlig eingegangen ist, sondern auch daß die Gloken allzusehr niedrig hängen, wessentwegen die entklegene Eingepfarrte sich bey mir beschwähret haben, daß sie solche Gloken nicht wohl hören, sondern womit sie den Gottesdienst nicht versaumen, nur nach ihren geduncken an Sonn- und Feyertägen in die Kürchen gehen müßen, mithin öffter dahien entweder gar zu baldt, zu zeithen auch gar zu spät kom[m]en.*“ Vávra knížeti, Krumlov, 24. srpna 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Ka 2a/12, s. f.

⁸⁰² Franz Fortin, Návrh přestavby zvonice kostela v Rychněvku, 1729. Šedě, žlutě, zeleně, hnědě, okrově a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 20 jednotek (loktů), signováno, 74,7×22,2 cm. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Ka 2a/11, s. f.

⁸⁰³ „*Die kostbahre Mauer-Puzung mit denen durch-schnitten welche dieser Palier in den Rieß angemerkt hat, in diesen sehr kalten ort, auch zu ersparung der Unkosten könnte omittiret und die Mauer nur ganz glat herunter gepuzt werden.*“ Vávra knížeti, Krumlov, 24. srpna 1729 (pozn. 801).

⁸⁰⁴ Knížecí reskript, Vídeň, 27. srpna 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, VS ČK, sign. I 3Ka 45n, s. f. – Rozpočet zvýšení věže kostela v Rychněvku nákladem 942 zl 4 kr (zamřežováno), ponechán pouze náklad 516 zl 6 kr za zvýšení věže a stavbu dvou kupolí, 1729, Ibidem.

⁸⁰⁵ Franz Fortin a Veit Roch podali r. 1731 supliku se žádostí o mimořádnou výplatu za provedené stavby v Ondřejově a Rychněvku. Za rychněveckou zvonici jim bylo přiznáno po 10 zl. Vávra knížeti, Krumlov, 2. ledna 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Ka 2, s. f. – www.zanikleobce.cz, přístup 22. července 2015. – Franz Bertlwieser – Fritz Bertlwieser, *Verlorene Böhmerwald-Heimat. Heimatbuch der Pfarre Deutsch-Reichenau bei Friedberg Gemeinde Reiterschlag von der Blüte bis zur Zerstörung*, Linz 1995. – Valenčík (pozn. 693), s. 8–9.

Odmítnutí Fortinova zdobného pojetí fasády působí dojmem prostého upřednostnění zájmu ochránit knížecí pokladnu před výtvarnými kvalitami. V souvislosti s další stavbou Fortinovy zvonice při děkanském kostele N. Trojice v Chýnově (po 1726) ukázu, že knížecí rozhodnutí o rychněvecké stavební akci mohlo mít i hlubší význam.

Přestavba zvonice chýnovského děkanského chrámu byla podnícena jejím špatným stavebním stavem hrozícím pádem. Uvažovaná oprava by vyšla na 291 zl, cena případné novostavby by oproti tomu měla dosáhnout 1500 zl.⁸⁰⁶ Nepřekvapí, že kníže Adam František hodlal schválit levnější opravu, na celkovou přestavbu podle něj neměl kostel peníze.⁸⁰⁷ Nakonec však stavebník svolil k provedení projektu sňesení staré věže a vybudování nové. Návrh vypracoval Franz Fortin ve spolupráci s chýnovským děkanem Johannem Jacobem Elsnerem v ceně 1095 zl 38 kr. Tlak na kostelní kasu zmírnil příspěvek 300 zl od místních dobrodinců v čele s Elsnerem i fakt, že kníže stavbu podpořil stavebním materiálem. Náklad na hotovosti pro vrchnost měl nakonec činit 405 zl 12 kr.⁸⁰⁸

Fortinovy návrhy zachycují podstatu problému: horní část staré věže byla založena na klenbě kostela, což nutně vedlo ke statickým obtížím [obr. 77a].⁸⁰⁹ Krumlovský stavitel navrhl sňesení horních etáží a přestavění základů a spodní části věže tak, aby nově založená zvonice spočívala na hlavní zdi lodi kostela [obr. 77b].⁸¹⁰ Formální aparát výzdoby fasád zvonice Fortin pojal nanejvýš prostě, v návrhu se omezil na oddělení jednotlivých podlaží římsami a zpevnění nároží rustikou. Plánu současná podoba stavby zásadně neodpovídá [obr. 78]. Významnou odlišností strukturálního rázu je změna půdorysu, provedená zvonice má zaoblené rohy. Liší se i detaily. Oblamované etážové římsy jsou profilované, korunní římsa je s ohledem na instalované hodiny segmentově vzduťatá a plocha stěn je členěna vpadlými poli s křivkovitě projímanými rohy. Hladká omítka vystupujících ploch až hapticky působivě kontrastuje s hrubou omítkou uplatněnou ve vpadlých polích. Zvonicové patro je navíc akcentováno nárožními dóorskými pilastry. Jde o původní podobu, nebo o výsledek případné pozdější přestavby?⁸¹¹ Formální pojetí zvonice odpovídá Fortinovu rukopisu. Na jeho zálibu

⁸⁰⁶ „Erstlichen befindet sich bey dieser kkirchen der thurm sehr gefährlich, und ist zu befürchten da mit solcher nicht ein fahlen undt dar durch einen großen schaden an der kkirchen, alß auch an der dechantei machen möchte“ Přehled nezbytných oprav a dodávek parament pro kostely na chýnovském panství, Chýnov, 28. května 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 3Kα 2a/1, s. f.

⁸⁰⁷ Knížecí reskript, Laxenburg, 8. června 1726, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 3c, fol. 21–22.

⁸⁰⁸ Knížecí reskripty z 13. července, 10. srpna a 30. září 1726, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 11i, fol. 193, 200, 208–209. – Fortinův rozpočet na 1093 zl 30 kr Ibidem, fol. 203. – Trinkl knížeti, Chýnov, 23. září 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 3Kα 2a/2, s. f. – Děkan Elsner byl pozoruhodnou osobností, jeho zásluhou se na výzdobě chýnovského kostela podílel František Maxmilián Brokof a Jan Jiří Heinsch. Martin Gaži, Proměny vrcholně barokního vybavení chýnovského kostela Nejsvětější Trojice. Jihočeské souvislosti děl Brokofových a Heinschových, ZPP VII, 2010, s. 11–22.

⁸⁰⁹ F. Fortin, Návrh přesunu zvonice chýnovského kostela tak, aby nespočívala na klenbě lodi, 1726. Šedě, modře, okrově a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 30 jednotek (loktů), nesignováno, 31,2×18,1 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 3Kα 2a/2, s. f. – Memoriál děkana Elsnera, b. m., b. d. (1726), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 3Kα 2a/2, s. f.

⁸¹⁰ F. Fortin, Aprobovaný návrh novostavby věže chýnovského kostela (nárys věže a příčný řez kostelem), 1726. Modře, šedě a růžově lavírovaná perokresba, bez měřítko, nesignováno, 32,3×16,9 cm, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 11i, fol. 201.

⁸¹¹ Mladší prameny schwarzenberské provenience zachycují pouze opravu po úderu blesku r. 1854 a opravu kostela nákladem 949 zl 68 podle projektu Franze Trostmanna r. 1881. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚSS, inv. č. 566, sign. 3b, kart. 84.

v užívání omítek s různou strukturou jsem poukázal již v dolnovltavickém případě. Oblíbeným detailem krumlovského políra bylo i specifické dekorativní projmutí rohů vpadlých polí. Prvek se – jako redukce hlavice a patky odkazující k pilastrům – objevuje na Fortinových lizénových rámcích a stal se téměř jeho signaturou.⁸¹² Formální analýza potvrzuje i závěrečné vyúčtování stavby, jež byla provedena v sezóně 1727. Stavba přesáhla – chtělo by se říci jako obvykle – rozpočtenou cenu a vyšla na 1723 zl 30 kr. Mezi jednotlivými položkami zaujmou výdaje na barvy. Bylo zakoupeno víc odstínů, než by bylo třeba na prostě členěnou fasádu podle Fortinova plánu.⁸¹³ To vše potvrzuje, že současná podoba zvonice odpovídá původnímu vzhledu – mladší rychnovský plán Fortin zjevně navrhl v návaznosti na chýnovskou realizaci.

Přestavby zvonice v Rychněvku a Chýnově ukazují dva přístupy ke zdánlivě podobné stavební úloze. Motivy i řešení však byly v obou případech odlišné. Na jedné straně šlo o zlepšení slyšitelnosti zvonů a odmítnutí zdobné fasády proti plánu v Rychněvku, na straně druhé stála chýnovská náprava statických poruch a provedení stavby v dekorativnější podobě oproti návrhu. Oba kostely přitom byly děkanské, a tudíž přinejmenším nominálně z hlediska významu rovnocenné. Lišily se však polohou. Do děkanského kostela v odlehlé části Šumavy, jakkoliv tehdy oproti současnému stavu zalidněné, nebylo podle knížete Adama Františka a jeho úředníků nutné investovat tolik, jako do svatyně ležící v centru knížecího panství v bezprostřední blízkosti zámku (ten navíc vzápětí prošel rozsáhlou přestavbou). Klíčem k pochopení důvodů rezignace na náročnější řešení v Rychněvku je tamní nepříznivé podnebí, na něž upozornil Vávra knížete. Ve větrném, deštivém a náročným zimám vystaveném šumavském údolí [obr. 79] by stavba nutně trpěla, což by výhledově hrozilo potřebou oprav a škodou panským důchodům. Zdánlivě jsme opět u ochrany ekonomických zájmů. Pointa je však po mém soudu přeci jen jiná: příběh lze vnímat jako nevědomé (přinejmenším ze strany Vávry), ale výmluvné užití principu *decora*, tj. uplatnění forem přiměřených účelu.⁸¹⁴

Závěrem výkladu o zvonících připomenu že se s tímto typem stavební akce setkal i Anton Erhard Martinelli, projektující přestavby věží kostelů ve Veselí nad Lužnicí (1724, 1729) a Myšenci.⁸¹⁵ Obě stavební akce byly motivovány špatným fyzickým stavem původních

⁸¹² Detail později v rustikalizované podobě vstoupil do tvarosloví selského baroka. Četné příklady přinesli Ondřej Fibich – Pavel Hájek – Jan Müller – Ivana Řandová – Karel Skalický – Jana Štorková, *Jakub Bursa a jihočeská venkovská architektura*, České Budějovice 2014.

⁸¹³ Vrchnost uhradila 815 zl 28 kr hotově a 130 zl 46 kr na materiál, dalších 160 zl poskytla jako půjčku. Kromě červené a zelené barvy, uplatněných na kupoli, byly proplaceny i nákupy rudohnědé (160 liber), olověné běloby (58 liber), jakož i menší množství žluté (jen za 14 kr) a stříbrné (30 liber). Trinkl, Vyúčtování přestavby zvonice chýnovského kostela, Chýnov, 26. ledna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 3Kα 2a/2, s. f. – Podklady pro aktuální barevnost nedávno rekonstruované zvonice jsem neměl k dispozici.

⁸¹⁴ Tuto interpretaci podporuje i míra pozornosti a podpory, kterou Adam František věnoval opravě zvonice kláštera sv. Jiljí v Třeboni, v samém jádru schwarzenberské rodové domény v Čechách. Na stavbu, motivovanou potřebou odstranit dosud patrné škody po požáru z r. 1637 (!), „*po němž stála věž holá 84 let*“ a nutností zvýšit zvonici, kníže věnoval 2000 zl a stavební materiál. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 37b. – Ibidem, sign. IA 3Kβ 29a.

⁸¹⁵ Prameny k Veselí: SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 2a/6, s. f. – SOA Třeboň, Vs Třeboň, IA 3Kα 45b, fol. 100, 105. – Šanda (pozn. 36), s. 116–119. – Myšenec: Ibidem, s. 93–95.

zvonice, což lze označit za hlavní motiv knížecí podpory obdobným akcím.⁸¹⁶ Neméně důležitým důvodem však byla i potřeba zlepšení slyšitelnosti zvuku zvonů, nezdá se, že obě příčiny prolínaly.⁸¹⁷

Fary

Pod knížecí patronát spadaly nejen farní kostely, ale i areály far s přílehlými hospodářskými dvory. Fary ve sledovaném období navrhovali všichni knížecí stavitelé. Jejich řešení problému přiblíží dobové vnímání architektury.

Fary Pavla Ignáce Bayera obměňují stále stejné schéma. V přízemí byly obslužené prostory a byty čeledi, v patře byly zařízeny byty faráře, hostinský pokoj a případně byt kaplana. Jednu ze svých prvních farních budov navrhl Bayer v roce 1709 [obr. 80] pro Blažim (p. Postoloprty), kde navrhl novostavbu místo staré a nedostačující budovy.⁸¹⁸ Šlo o patrovou šestiosou budovu s fasádou členěnou pouze parapetní římsou. Oproti schválenému plánu musel stavitel změnit orientaci objektu, podle Bayera na podnět postoloprtského hejtmana Christopa Sonntaga. Hejtman kontroval konstatováním, že v prvním plánu udělal chybu Bayer.⁸¹⁹ Právě k Sonntagovu stanovisku se kníže přiklonil. Hejtman měl architektovi připomenout, že „*když už má příležitost uvažovat a rozvažovat o staveništi, neměla by vzniknout k naší škodě žádná taková ukvapenost*“.⁸²⁰

Se stavební úlohou fary se pražský stavitel setkal i v Protivíně. Po požáru v říjnu 1714 rozvinul ve městě Adam František ze Schwarzenbergu široké stavební aktivity, které daly městskému jádru jeho do současnosti zachovaný ráz [obr. 81a, b].⁸²¹ Oheň postihl i stávající faru, čehož farář Jan Josef Knia využil k žádosti o vybudování nové farní stavby. Veden byl i nevhodností dočasného obydlí – obýval jedinou neshořelou součást farního dvora, malou místnost v sousedství panského šenku. Knia doporučil vhodné místo ke stavbě nové fary v sousedství kostela sv. Alžběty na náměstí. Na uvažovaném staveništi se nacházela stodola chalupy přiléhající ke špitálu a svatyni, z čehož vyplývalo nebezpečí požáru. V případě realizace fary by byl komplex špitálu a kostela chráněn před požárem z obou stran, navíc by z fary mohl vést vstup rovnou do kostela. Dalším argumentem faráře na podporu novostavby byla možnost zajistit stavební materiál a robotníky z přifařených obcí sousedních panstvích

⁸¹⁶ Staré zvonice byly nezdá se dřevěné, popřípadě s dřevěným zvonicevým patrem. Kromě výše uvedených případů to platí pro eggenberské kostely v Ratibořicích, Hlasivu, Blánici (p. Chýnov). Ryze stavitelský důvod měla přestavba zvonice kostela ve Strážišti (p. Orlík, 1707), kde nebyly pevné základy. Dále: Netolice, 1721 (úder blesku), Chroboly, 1727 (p. Český Krumlov, sešlost a chatrnost), 1731 Protivín (kaple sv. Anny, nová zvonice místo staré dřevěné), Kostelec/Vlt (p. Orlík, 1721 oprava zchátralého dřevěného zvonicevého patra, 1729 Fortinův návrh zvýšení, provedeno po 1733)

⁸¹⁷ Kromě uvedených případů Borovany (p. Třeboň, 1729), Volary (p. Prachatice, 1724, zde i odstranění škod po bouřlivém větru), Želnavy (1714, 1723 – nízké zvony a nedostatečně slyšitelné zvonění proti bouři). – Dále Mory (p. Vlčice, 1709). Tyto výčty si nekladou nárok na úplnost, slouží spíše jako doklady rozšíření uvedených motivů přestaveb. V ojedinělých dalších případech se příčinu stavební akce nepodařilo určit.

⁸¹⁸ Naňková (pozn. 35b), s. 49. – Prameny SOA ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Ka 2a/4. – SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Ka 11a.

⁸¹⁹ „*Solche Pfarr, welche bevor gegen Mitternacht undt Mittag helfte stehen sollen, gegen auffgangn undt innerlich gegen abendt gestellen werden möchte.*“ Pavel Ignác Bayer knížeti, Postoloprty, 14. června 1710, SOA ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Ka 2a/4, s. f. – Sonntag knížeti, Postoloprty, 16. června 1710, ibidem, fol. 5.

⁸²⁰ Koncept knížecího reskriptu, Vídeň, 21. června 1710, SOA ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Ka 2a/4, s. f.

⁸²¹ Antonie Kofalová, *Dějiny města Protivína a připojených osad do roku 1918*, Protivín 1998.

Libějovice (buquoyské) a Písek (komorní), což by zlevnilo stavbu. Všechny tyto důvody, zvláště ohled na požární bezpečnost, shledal protivínský hejtman Záhorka relevantními a záměr novostavby fary knížeti doporučil.⁸²²

Na základě toho předložil Pavel Ignác Bayer návrh objektu. Zadání i staveniště měl měly pevně dané, přesto dokázal v úloze najít prostor pro vlastní tvůrčí vstup: v komentáři návrhu fary zdůraznil, že je stavba v jedné linii s fasádou kostela. Respekt vůči čáře fronty náměstí je zdánlivě samozřejmým požadavkem práce v městském prostoru. Bayerův komentář je důkazem jeho povědomí o tomto principu a dokladem jeho urbanistického uvažování. Pražský stavitel neztrácel ze zřetele ani praktické potřeby. Namísto farářem požadovaného vstupu z fary do kostela projektoval samostatný východ ze svatyně, „*neboť kostel ze strany špitálu má jen jedny vstupní dveře a často dochází kvůli množství lidí k velké tlačenci*“ [obr. 82].⁸²³ S tím byla fara provedena. Dokončena byla až v roce 1721 s vysokým nákladem 2281 zl 24 kr 3 d.⁸²⁴

Podoba protivínské fary prozrazuje neoddělitelnou propojenost účelu a formy, zcela v duchu *decora*. Narozdíl od far v Blažimi a ve Vlčicích (projektována 1721)⁸²⁵ se Bayerova protivínská stavba vyznačuje bohatším utvářením fasády s výrazným akcentem na střední osu prostřednictvím přízemního portálu a niky pro sochu v prvním patře. Rozdílem je i užití parapetní římsy, jinak na Bayerových stavbách časté. Funkční náplň interiéru protivínské fary je obdobná jako v dalších sledovaných případech.

Jakkoliv je jistě oprávněný soud Věry Naňkové, podle níž byla protivínská fara „*jednoduché, nenáročné stavení*“,⁸²⁶ mají rozdíly oproti ostatním Bayerovým farám hlubší význam. Stavbu fary ve správním sídle knížecího panství na zemské cestě z Českých Budějovic do Příbrami nebylo možné pojmut stejně jednoduchými prostředky, jako v případech odlehklých farností v Purkarcí, Blažimi či Vlčicích.⁸²⁷ Nezbytnost výraznějšího (přitom z formálního hlediska nepříliš invenčního) utváření fary byla podtržena tím, že celé protivínské náměstí fungovalo jako urbanistické entré tamního schwarzenberského zámku, od roku 1719 přestavovaného.⁸²⁸

⁸²² Faráři vadilo zejména narušování nočního klidu hlukem. Byt byl nevhodný i vzhledem ke stoce vedoucí za ním, kvůli nemístní nízkému vchodu a vysoké vlhkosti. Farář vnímal jako nanejvýš nežádoucí fakt, že bydlí v přízemí a lidé i dobytek mu mohou nahlížet do pokojů. Jan Josef Knia (protivínský farář) Záhorkovi, Protivín, b. d. (říjen 1714), SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6Bß 1a, s. f. – Záhorka knížeti, Protivín, 29. října 1714, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2653, sign. IIIKα 10b, kart. 449, fol. 5.

⁸²³ „[...] *weillen die Kkirchen von seithen des Hospital nur eine thür zum eingang hat, undt öffters wegen der Mange des Volcks ein großes gedräng ist, an seithen der Pfarr hat man annoch eine thür undt eingang zu machen vermeinet.*“ Pavel Ignác Bayer knížeti, Protivín, 28. února 1715, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6Bß 1a, s. f. – Pavel Ignác Bayer, Návrh fary v Protivíně, únor 1715. Zeleně, růžově a žlutě lavírovaná perokresba s měřítkem 30 pražských sáhů, signováno, 27,5×24,8 cm. Ibidem. – Aprobovaná kopie SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1752, sign. IIIKα 24e, kart. 64, fol. 3

⁸²⁴ Důchodní úřad Protivín, Vyúčtování stavby fary v Protivíně, 16. února 1721, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1752, sign. IIIKα 24e, kart. 64, fol. 8–9. – O potížích s trháním klenby jsem se již zmínil v kapitole o Hansi Georgu Schleicherovi.

⁸²⁵ Zřízena namísto staré zchátralé dřevěné budovy. Prameny a plán v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vlčice, sign. A 3Kα 2a/2, s. f.

⁸²⁶ Naňková (pozn. 35a), s. 257, pozn. 82.

⁸²⁷ Srov. výše uvedený výklad o projektech Johanna de Maggi pro Bošilec a Skočice.

⁸²⁸ V současnosti je vazba náměstí a zámku zastřena parkovou úpravou jižní části náměstí se vzrostlými stromy. K protivínské přestavbě srov. stať o pracích na panských zámcích.

Že nejde jen o badatelský konstrukt dokládá samotná realizace protivínské fary. Adam František ze Schwarzenbergu by jistě nepovolil výstavbu s nákladem zhruba dvojnásobně přesahujícím obdobné Bayerovy realizace,⁸²⁹ pokud by pro něj stavba neměla zvláštní význam. Po mém soudu spatřoval kníže význam fary v naznačených urbanistických souvislostech. Právě umné zasazení stavby do organismu města představuje klíčovou kvalitu farní budovy. Bayerova stavba podtrhuje kostel sv. Alžběty, dominantu západní fronty náměstí, a poskytuje protiklad kaplance a špitálu na druhé straně svatyně. Zásah pražského stavitele tak vytvořil „sakrační okrsek“ patronátních budov, který je dodnes životaschopným duchovním středem Protivína [obr. 83].⁸³⁰

Další oporu naznačené interpretace nabízí Bayerovy fary na Třeboňsku, v Suchdole nad Lužnicí (1721) a v Ševětíně (nerealizováno, plán 1721). Suchdolská fara obměňuje v základní kompozici a členění fasády blažimský návrh, odlišné je prostorové členění [obr. 84].⁸³¹ Stavba měla být podle knížete provedena „dobře a řádně, zároveň však bez překročení nezbytných nákladů“, které byly vyčísleny na 1093 zl 12 kr.⁸³² Ve stejné ceně projektoval Bayer nerealizovanou ševětínskou faru, která se liší pouze neorganickým zasazením niky pro sochu mezi okna v patře v ose budovy [obr. 85]. Vzhledem k nesouměrnému vstupu v přízemí jde o neovládnuté řešení, možná zvolené na podnět faráře.

Ševětínský případ je podstatný okolnostmi svého zamítnutí. Nejprve poukázal třeboňský hejtman Zelenka na potíže, které by vyplývaly ze současné stavby dvou far. Vzhledem k probíhající výstavbě fary v Suchdole bylo na místě se ševětínskou akcí posečkat.⁸³³ S tímto názorem kníže souhlasil. Plán ševětínské fary sice aproboval, ale stavbu odložil, „protože je nyní na panství mnoho práce a staveb“. Nadto upozorňoval na rizika plynoucí z Bayerova rozpočtu, který pokládal za nepřesný. Kníže trefně konstatoval, že je „na jeho [stavitelovo] nebezpečí, když na konci náklady vystoupí o polovinu nebo jednou o tolik, než je v projektu“. Naprosto zásadní je vyjádření Adama Františka o zamýšlené podobě ševětínské fary. Bayerův plán hodnotil jako „dosti prostorný, pro tak malou faru se zdá přespříliš velký“.⁸³⁴ Následné ustavičné žádosti ševětínského faráře o provedení novostavby byly marné. Kníže opakovaně zahájení akce zakázal.⁸³⁵ Adam František ze Schwarzenbergu věnoval ševětínské faře pozornost především proto, že měla být hrazena z panských důchodů třeboňského

⁸²⁹ Vlčická fara měla vyjít na 1218 zl 48 kr, variantní projekty fary v Blažimi byly rozpočteny na 679 zl 5 kr, resp. 780 zl 39 kr, stavby far v Suchdole a Ševětíně měly stát něco přes 1000 zl. V protivínském nákladu jsou započteny i stavby při hospodářském traktu, značný rozdíl v ceně je však zřejmý.

⁸³⁰ Jan Ivanega, „Budova gotického slohu“ či „Jednoduchý barokový styl“? Přestavby schwarzenberských patronátních kostelů v Krči a Protivíně v předvečer Velké války, *Archivum Trebonense* XIII, 2014, s. 61–73.

⁸³¹ P. I. Bayer, Návrh fary v Suchdole, 1721. Šedě, růžově a žlutě lavírovaná perokresba, měřítko 30 pražských loktů, signováno, aprobováno, 39,5×24,3 cm. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 1, fol. 94.

⁸³² „der bau zwar gut und tüchtig, jedoch aber ohne überflüssige und unnöthige unkosten [...] angesezet seynd ziemlich hoch bald auffgeführt.“ Knížecí reskript, Laxenburg, 8. června 1720, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Ka 63b, fol. 34. – P. I. Bayer, Rozpočet fary v Suchdole, Třeboň, 21. května 1721, *Ibidem*, fol. 36.

⁸³³ Zelenka knížeti, Třeboň, 21. března 1721, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Ka 2a/12, s. f.

⁸³⁴ „Wir lassen zwar gnädigst geschehen, und billigen auff alle weiß, weilen dermahlen der arbeit, und gebeu auff der herrschafft zu viel seynd, daß die aufführung des Pfarrhoffs zu Schewetin noch in etwas verschoben wende. [...] welcher zimlich weithschichtig, und vor eine so kleine Pfarr allzu groß scheinet. [...] Es auf seine gefaher nehmen wann am ende die Unkosten fast umb die helfte oder ein mittel höher steigen, alß der project ist.“ Knížecí reskript, Krumlov, 22. března 1721, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Ka 57b, fol. 41.

⁸³⁵ Knížecí reskript, Vídeň, 10. května 1721, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Ka 57b, fol. 47.

panství.⁸³⁶ Zároveň je jeho komentář výmluvným dokladem toho, že si byl kníže vědom vhodnosti určitých forem (či měřítk) pro určitou stavební úlohu.⁸³⁷

Vzhledem k nespokojenosti s Bayerovým plánem nepřekvapí, že kníže Adam František stanovil jako jeden z úkolů první Martinelliho cesty do Čech obhlídku uvažovaného ševětínského staveniště a návržení plánů.⁸³⁸ Vzápětí probíhala, za trpělivého očekávání Martinelliho rysu, příprava materiálu. Návrh nového řešení fary byl schválen na konci dubna 1722, načež stavbu provedl polír Simon Neubauer (realizace 1722–1724) [obr. 86].⁸³⁹ Formální rozbor Martinelliho plánu a jeho zařazení do stavitelova díla provedl Martin Šanda.⁸⁴⁰ Zbývá vysvětlit, proč kníže tuto stavbu schválil a nechal provést, ačkoliv byla dokonce dražší, než ona Bayerem projektovaná (Bayerův rozpočet dosahoval 1093 zl 12 kr, Martinelliho rozpočet činil 1306 zl 50 kr). Odpověď spočívá ve velikosti objektu. Oproti Bayerovu šestiosému návrhu ševětínské budovy předložil vídeňský stavitel návrh pětiosé stavby, který zjevně více odpovídal představě knížete o přiměřenosti podoby objektu k významu fary. Roli jistě hrály i čistě výtvarné důvody. Kvality Martinelliho průčelí, harmonicky členěného rustikou v přízemí a lizénovými rámci v patře jsou s Bayerovou nečleněnou fasádou nesouměřitelné. Martinelliho návrh je navíc výjimečný v tom, že oproti Bayerovým projektům, často podhodnoceným, odhadovanou cenu nadhodnotil: ševětínská fara nakonec vyšla na 1233 zl 58 kr.

Fara v Ševětíně je první z řady dalších Martinelliho far. Hned po dokončení ševětínské stavby byla zahájena výstavba fary ve Veselí nad Lužnicí.⁸⁴¹ O provázanosti obou akcí a úspornosti stavebního podnikání vrchnosti svědčí i to, že ve Veselí mělo být využito dřevo na lešení použité již v Ševětíně. Martinelli své plány osobně prezentoval knížeti 17. březnu 1724, načež se mělo okamžitě začít se stavbou fary. Oprava věže naopak měla počkat, dokud nebudou v kostelní pokladně dostatečné prostředky. Zájem knížete o zůstatek kostelního účtu byl oprávněný. Kasa kostela měla k dispozici jen 556 zl, což při rozpočteném nákladu 1427 zl 58 kr znamenalo nutnost vysoké dotace z panského důchodu. Je pochopitelné, že stavebník nehodlal svou důchodní kasu zatěžovat nadbytečnými výdaji a nařídil jen neodkladnou stavbu fary. Zatékající zvonice byla pouze provizorně opravena, rozsáhlá přestavba proběhla o pět let později.

Stavby veselské fary se ujala stejná zednická parta, která pracovala v Ševětíně. S odkazem na denní plat 30 kr, který na tamní stavbě prý dostávali, zedničtí tovaryši ve Veselí žádali o zvýšení platu ze stávajících 24 kr.⁸⁴² Problémy byly i se zaostávajícími dodávkami

⁸³⁶ Zelenka knížeti, Třeboň, 18. května 1721, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 2a/12, s. f.

⁸³⁷ Toto tvrzení platí i pro knížecí úředníky – vrchní hejtman Wihlelm Esser při přípravě založení nové farnosti v odlehlé Červené (p. Orlik) doporučoval, že fara „so prächtig nicht aufgeföhret werden darff“. Esser knížeti, Český Krumlov, 5. dubna 1729, SOA Třeboň, ÚK Orlik, inv. č. 111, sign. 3P 19, kart. 4, fol. 9–12.

⁸³⁸ Knížecí reskript, Vídeň, 24. ledna 1722, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 57b, fol. 83.

⁸³⁹ Zelenka knížeti, Třeboň, 12. dubna 1722, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 2a/12, s. f. – Koncept reskriptu, Vídeň, 22. dubna 1722, Ibidem. – Anton Erhard Martinelli, Návrh fary v Ševětíně, 1722. Šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 25 loktů, signováno, 29,9×46,5 cm. Ibidem (zde i půdorysy).

⁸⁴⁰ Šanda (pozn. 36), s. 79–81.

⁸⁴¹ Ibidem, s. 116–119. – Prameny SOA Třeboň, Vs Třeboň, IA 3Kα 45b.

⁸⁴² „Ten starší tovaryš dokonce s tím denním platem [...] 24 kr spokojen bejti nechce, předstírajíce, že taky 30 kr v Ševětíně se jemu platilo, což jestli míti nebude, že rději díla nechá a domů se odebere.“ Farář Josephus Elephant třeboňskému hejtmanovi, Veselí, 14. června 1724, SOA Třeboň, Vs Třeboň, IA 3Kα 45b, fol. 75.

materiálu, jež musel farář opakovaně urgovat, „*aby oni zedníci se nemeškali a práce zanechati přinuceni nebyli*“. S dodávkami stavebnin musely vypomoci vrchnostenská cihelna, „*poněvadž bez cihel stavebním [dílům] dáleji pokračovati bysme nemohli*“.⁸⁴³ Veselští poddaní, povinovani robotními potahy, žádali o zproštění dalších povinností na stavbě, a to i přesto, že „*od prvního až do posledního souseda i podruha napomáhati hotovi byli*“.⁸⁴⁴ Nadto bylo k dokončení stavby zapotřebí několika výpůjček z kostelních účtů jiných záduší. Průběžné výplaty zedníkům a dalším řemeslníkům nakonec umožnila půjčka 300 zl z kostelního účtu v Novosedlech nad Nežárkou (p. Třeboň).

Podobně komplikovaná byla i stavba fary v Ledenicích.⁸⁴⁵ Sešlost stávajícího objektu byla taková, že kníže na počátku roku 1726 nařídil vybudovat novostavbu podle Martinelliho návrhu. Za tím účelem proběhla v Ledenicích výměna pozemků s místním měšťanem Dudou, který směnou za pozemek se starou farou nabídl vlastní „*na lepším místě*“ v sousedství kostela. Z nového staveniště plynuly obtíže. Na prudkém svahu se Martinellimu, který místo obhlédl v říjnu 1727, nedařilo vhodně umístit stodolu a stáje. Vzápětí předložil první plán, který zaslal na panství k nahlédnutí knížecím úředníkům, zároveň jej však žádal vrátit jako podklad k vypracování finálního návrhu.⁸⁴⁶ Během celého roku 1728 probíhala příprava stavebního materiálu, jež směřovala k realizaci objektu v následující stavební sezóně. Aprobované plány byly na panství zaslány v lednu 1729 s knížecím příkazem, „*aby byla ledenická fara vystavěna tak brzy, jak jen bude možné s ohledem na počasí*“.⁸⁴⁷

Realizace objektu neprobíhala bez potíží. Jen obtížně se podařilo zajistit dočasné obydlí pro faráře, který navíc žádal přistavět k faře kaplanku. Na ni bylo potřeba, i přes jeho slíbený příspěvek 150 zl, zajistit dodatečné prostředky. Kostelní účet přitom nestačil ani na úhradu stavby samotné fary, rozpočtené na 1431 zl 58 kr. Nakonec se ani ledenická stavba se neobešla bez půjčky z jiného záduší, tentokrát dokonce ze sousedního panství (1000 zl poskytla bohatá hosínská kasa). Změny plánu přispěly ke zdržení zahájení výstavby. Ještě 5. srpna 1729 „*tolik gruntu vykopáno nejní, aby zedníci jak náleží pracovati mohli*“.⁸⁴⁸ Na stavbě pracovalo v létě 1729 jen 5 zedníků, v září 7 a na konci sezóny se již vyzdívání objektu zúčastnilo 12 zedníků. Následujícího roku pokračovaly zmatky kolem stavby kaplanky, neboť farář otálel s příslibeným příspěvkem na její realizaci.⁸⁴⁹ Nadto měl Havlíček jisté námitky vůči Martinelliho rysu, které však panští úředníci odmítli. Nakonec farář vystavěl kaplanův byt svým nákladem 15 zl u hřbitovní zdi, fara byla realizována podle původního plánu vídeňského stavitele do konce sezóny 1731.

⁸⁴³ Elephant hejtmanovi, Veselí, 6. července 1724 a 28. června 1725, *Ibidem*, fol. 77, 89. – Cihly byly dodány z panské cihelny ve Švamberku u Ševětína, bližší cihelna ve Veselí byla „*velice ruinírovaná*“. Pálení cihel ve vzdálenosti 10 km vedlo k potížím s dopravou, neboť poddaní se vzpírali potažní robotě.

⁸⁴⁴ Purkmistr a rada města Veselí, 10. srpna 1724, *Ibidem*, fol. 80.

⁸⁴⁵ Šanda (pozn. 36), s. 146–147. – *Prameny SOA Třeboň, Vs Třeboň, IA 3Kα 50b*.

⁸⁴⁶ „*umb nach selben den rechten Riß formiren zu können*.“ Erben třeboňskému hejtmanovi, Třeboň, 21. října 1727, *SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 50b, fol. 197*.

⁸⁴⁷ Reskripty z 15. ledna a 19. února 1729, *Ibidem*, fol. 209, 210.

⁸⁴⁸ Zpráva z 5. srpna 1729, *SOA Třeboň, Vs Třeboň, IA 3Kα 50b, fol. 226*.

⁸⁴⁹ Vrchní hejtman Olbricht jej v květnu 1730 naposledy upozornil, že očekává „*die lezte cathegorische Antwort erwartten, ob sie den überrest bezahlen wollen oder nicht*“. Pokud by farář nezaplátil, mělo se stavět podle původních plánů bez kaplanova pokoje. Olbricht ledenickému faráři Jáchymu Šťastnému, Třeboň, 2. května 1730, *SOA Třeboň, Vs Třeboň, IA 3Kα 50b, fol. 241*.

Všechny Martinelliho fary (včetně dosud nezmíněné fary v Mladých Bucích, navržené roku 1728 místo staré sešlé fary) obměňovaly obdobný rozvrh fasády i členění interiéru. Pro farní budovy vídeňského stavitele tak platí stejné konstatování, jako pro farní budovy podle plánů de Maggiho a Bayera: jejich tvůrčí postup spočíval v opakovaném užívání osvědčených forem, přizpůsobených místním potřebám a podmínkám.

Stejně postupoval i Franz Fortin, který projektoval řadu far, většinou po smrti Adama Františka ze Schwarzenbergu.⁸⁵⁰ Výjimkou je fara v Ondřejově (p. Český Krumlov), navržená roku 1729 v rámci budování nově založené farnosti.⁸⁵¹ Návrhy založit farnost opakovaně vznášeli příslušný vikář i poddaní (1706, 1710, 1720, 1723). Důvodem byl náročný horský terén, který věřícím ztěžoval přístup do vzdálených farních kostelů. Vrchnost, bez jejíž finanční i organizační podpory nebylo možné na založení farnosti přirozeně pomýšlet, k akci přistoupila v roce 1727. Po složité genezi vznikly finální návrhy kostela (stavěn 1728–1729) i řady dalších objektů, postupně provedených.⁸⁵² Mezi nimi zaujímá čelné místo sedmiosá patrová fara [obr. 87].⁸⁵³ Budova, realizovaná nákladem 2047 zl 20 kr během stavební sezóny 1729, byla vystavěna pouze díky půjčce 8000 zl ze zádušní pokladny ve Sv. Tomáši. Obnos kryl i další ondřejovské stavby.

Podobně byla na farnost povýšena filiálka v Červené (p. Orlík, 1729), a to „*ke zmnožení slávy Boží a k lepší podpoře lidského zdraví [duchovního] a dalších závažných důvodů*“.⁸⁵⁴ Pro nového faráře měla být vystavěna samostatná fara, opět dle Fortinova projektu. Oproti Ondřejovu však zdejší fara „*nemá být provedena tak skvostně*“.⁸⁵⁵ Poznámka Wilhelma Essera opětovně poukazuje na srozumění knížecích úředníků s vazbou formy a místa stavby. Případ fary v Červené navíc výmluvně dokládá citlivost panských úředníků a stavitelů vůči lokálním podmínkám, neboť staveniště bylo vědomě zvoleno mimo záplavové území v nivě Vltavy [obr. 88].⁸⁵⁶

„...ein uhralter Kirchen-brauch.“ Slavnosti pokládání základních kamenů a svěcení patronálních kostelů

2. července 1729, na svátek Navštívení Panny Marie, byli českokrumlovští poddaní na nohou. Z Ktiše a Horní Plané vyrazila brzy ráno procesí věřících vedená tamními faráři. Poutníci se sbírali také z Brlohu, Chrobol, Chvalšín, Rychněvku i odjinud. „*Množství lidu bylo*

⁸⁵⁰ Mirovice 1732, Staré Sedlo 1733?, Lštěň 1734, Záblatí 1734, Kovářov 1737, Lažiště 1741/1745/1746, Volary 1744, Horní Planá 1745.

⁸⁵¹ Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, s. f. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Ka 1a/13. – Jan Ivanega, *Sakralizace prostoru schwarzenberských panství v baroku*, v tisku. – Šanda (pozn. 36), s. 139 an. – NA Praha, APA, sign. A 39/5.

⁸⁵² Význam Ondřejova jako lokality založené na zelené louce si zasluhuje samostatnou pozornost, zejména vzhledem k bohaté vnitřní výbavě včetně obrazu Daniela Grana. Podrobně na jiném místě.

⁸⁵³ F. Fortin, Aprobovaný návrh fary v Ondřejově, 1729. Šedě, okrově a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 40 pražských loktů, signováno, 44,6×35,1 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, s. f.

⁸⁵⁴ Knížecí reskript, Halbturn, 28. září 1729, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1161, sign. III P 17a, kart. 56, fol. 190–191. – Další prameny lbidem. – NA Praha, APA, sign. A 39/5.

⁸⁵⁵ W. Esser, Český Krumlov, 5. dubna 1729, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 111, sign. 3P 19, kart. 4, fol. 9–12.

⁸⁵⁶ Teichl knížeti, Orlík, 31. října 1729, lbidem, fol. 109, 112. – Joseph Johann Světecký, Situační plán kostela sv. Bartoloměje a fary v Červené, 1729. Hnědě, modře, žlutě, zeleně a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 10 pražských provazců (52 loktů), signováno, 36,6×48,2 cm. SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 111, sign. 3P 19, kart. 4, fol. 107.

nepopsatelné, podle našeho mínění přes 6000 lidí,“ konstatovali vrchní hejtman Wilhelm Esser a hejtman krumlovského panství Mathias Vávra. Cílem nesčetných poutníků byla mimořádná slavnost při dostavěném kostele v Ondřejově, při níž se proloupla instalace místního faráře a „svěcení zvonů, oltářů a zároveň titulárního svátku Navštívení blahoslavené Panny Marie“.⁸⁵⁷ Hlavní postavou ceremoniálu byl krumlovský děkan Sigismund Heubner, jemuž asistovali kvardián českokrumlovského minoritského kláštera a dvojice českobudějovických kapucínů. Slavnostní svěcení se odehrálo ve sledu ritualizovaných kroků, o jejichž pořadí a konkrétním průběhu se vrchnostenští úředníci s církevními hodnostáři poradili v ondřejovském hostinci, kde byli ubytováni, v pátek večer. „Následujícího dne, brzy v sobotu, kolem osmi hodin, byly svěceny zvony. Nato byl benedikován hřbitov a kostel zvenčí. Při této ceremonii bylo pozorováno (jako obvykle), že kostel byl uzavřen, dokud nebyl třikrát obejit a dokud nebylo třikrát zaklepáno na hlavní vstupní dveře, což provedl pan prelát se svým doprovodem. Dveře se otevřely až poté, co třikrát pronesli *Attollite portas Principes vestras et introibit Rex Glorie*“⁸⁵⁸ načež vždy farář z Horní Plané, který se nacházel v kostele u dveří, odpověděl slovy *„Quis est iste Rex Glorie?“*⁸⁵⁹ Poté do kostela vstoupili vrchní hejtman, hejtman, sirotčí, hospodářský a obilní písaři jako komisaři a úředníci vrchnosti s panem prelátem. Vzápětí pan prelát s duchovními šli do kůru a kostel byl opět uzavřen. Jelikož menza hlavního oltáře již byla vysvěcena dříve, byly svěceny po zpívání litanie Všech svatých i dalších in actu obvyklých žalmech a modlitbách boční oltáře, pravý ke cti sv. pečujícího otce Josefa a levý k počtě sv. Jana Nepomuckého. Dále byl vykropen a benedikován vnitřek kostela a jeho zdi. Nato byly oltáře, které byly zřízeny a dokončeny předchozího dne truhlářem a chybí jim již jen obrazy a sochy, zakryty a připraveny ke čtené mši.“⁸⁶⁰ Mši předcházela instalace ondřejovského faráře ve farní budově, na niž z titulu vrchnostenského komisaře dohlížel krumlovský vrchní hejtman. Teprve po oblečení faráře do liturgického oděvu byli věřící vpuštěni do kostela, kde již seděl vrchní hejtman v červeném sametem vyloženém křesle. Po mši, slavené krumlovským děkanem, následovalo kázání faráře, „*keré bylo dobrého konceptu a dobře se hodilo jak ke slavnosti svěcení, tak ke cti Vaší Nejjasnější Jasnosti jako fundátora.*“⁸⁶¹ Kníže Adam František ze Schwarzenbergu potěšeně napsal Esserovi, že je mu „*nejmilostivěji vítané, jak vše se odehrálo, k našemu nejmilostivějšímu zalíbení je však obzvláště to, že se u oné slavnosti objevilo tak velké množství lidu.*“⁸⁶²

Ondřejov v létě 1729 nezažil první církevní slavnost vztahující se k nově budovanému kostelu. Již o rok dříve, v úterý 27. července 1728, byl za účasti kněžny Eleonory Amálie ze Schwarzenbergu slavnostně posvěcen základní kámen. Sama kněžna „*vložila do základního kamene poté, co byl položen a benedikován, zlatou destičku. Na jedné její straně byl znak obou Jejich Jasností, na druhé straně vyrytý chronogram s dedikací* [obr. 89]. *Poté na základní kámen položil p. děkan poklop, pokropil jej svěcenou vodou a ještě jistými duchovními slovy benedikoval, načež byl kámen vložen do zdi za místem, kam přijde hlavní oltář. Její Jasnost se*

⁸⁵⁷ Vávra a Esser knížeti, Český Krumlov, 6. července 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 1a/13, s. f.

⁸⁵⁸ Ž 24, 7. (Biblické odkazy uvádím podle bible ve znění českého ekumenického překladu.)

⁸⁵⁹ Ž 24, 8.

⁸⁶⁰ Vávra a Esser knížeti, Český Krumlov, 6. července 1729 (pozn. 857).

⁸⁶¹ Ibidem.

⁸⁶² Knížecí reskript, Vídeň, 16. července 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, s. f.

*tam odebrala, třikrát hodila na kámen vápno ze zvlášť za tím účelem zhotoveného kotle a třikrát na něj poklepala kladivem. Totéž zopakoval i p. prelát. Já jsem však tento kotel a kladívko vyzdvihl a zde jej ad perpetuam rei memoriam s malým popisem oné věci nechávám vložit do archivu.*⁸⁶³ Již 30. listopadu 1728, na svátek sv. Ondřeje, byl vysvěcen presbýtář, tentokrát za údajné účasti dvou tisíc poddaných. Vrchnost zastupoval krumlovský pukrabí, k němuž „po skončení mše přišla ondřejovská obec, aby přislíbila, že jako poděkování za to, že Jejich Jasnost a Váš nejjasnější dům projevuje takovou starostlivost o jejich duše, nechají číst mši.⁸⁶⁴ Ke slavnostem bylo třeba s dostatečným předstihem zajistit licence pražské arcibiskupské konzistoře, jejichž vydání vyjednával pražský knížecí sollicitátor Samuel Bettmann. Dále bylo nezbytné s včas pořídit nezbytné liturgické potřeby a pozvat žádoucí duchovní v čele s krumlovským děkanem Heubnerem. Vše se dělo za bedlivého dozoru knížete Adama Františka, který se svých úředníků neváhal na průběh slavností dotazovat.⁸⁶⁵

Ondřejovské slavnosti z let 1728 a 1729 vzbuzují řadu otázek, které platí pro veškeré podobné ceremoniály na knížecích majetcích. Proč věnovali schwarzenberští úředníci jejich přípravě a popisu takovou pozornost? Z jakých důvodů lákaly stovky a tisíce poddaných? Jaké hodnoty se v církevních slavnostech odrážely? Probíhaly v souladu s případnými normami? Jakými normami se vůbec slavnosti řídily? Nakolik byla jejich součástí architektura? Jakou roli během slavnosti hrálo to, co jsme zvyklí vnímat jako umělecké dílo (stavba, oltář se sochařskou a obrazovou výzdobou)?

Slavnosti svěcení a pokládání základních kamenů nepatří k neznámým událostem. Dosavadní bádání však zcela opominulo obsahovou analýzu aktů a spokojilo se s jejich využitím pro dataci staveb. Slavnosti pokládání základního kamene jsou tradičně vnímány jako datum zahájení výstavby a svěcení je obvykle chápáno jako její ukončení.⁸⁶⁶ Schwarzenberské prameny o slavnostech nabízí podstatně širší výkladové pole. Ve sledovaném období vlády Adama Františka ze Schwarzenbergu lze na knížecích panstvích doložit přinejmenším šest slavností pokládání základního kamene a deset slavnostních svěcení patronálních svatyní [tab. 4]. Během celého 18. století se pak obdobné ceremoniály na schwarzenberských a eggenberských panstvích počítají na desítky.

Schwarzenberské prameny ke slavnostem pokládání základního kamene jsou poměrně stereotypní. Zpravidla zachycují organizační přípravu a shrnují jejich průběh, více či méně podrobně. Význam a obsah události zůstává obvykle skryt implicitně mezi řádky. Výjimku představuje kladení základního kamene klášterního kostela františkánů ve Schwarzenbergu (p. Scheinfeld ve Středních Frankách) 3. června 1732. Někdejší krumlovský vrchní hejtman

⁸⁶³ Nedatovaný nepodepsaný popis položení základního kamene (sepsaný zřejmě vrchním hejtmanem Esserem), 27. července 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 1a/13, s. f. – Obdobně Esser knížeti, Krumlov, 31. července 1728, *ibidem*.

⁸⁶⁴ Esser knížeti, Krumlov, 1. prosince 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 1a/13, s. f.

⁸⁶⁵ Výběrově příklad z července 1729, kdy kníže obdržel informaci o konzistoriální licenci ke svěcení základního kamene. Jelikož z obdrželé pravidelné krumlovské relace vyplývá, že akt měl proběhnout v přítomnosti kněžny, chce kníže přesnou informaci o průběhu. Knížecí reskript, Štýrský Hradec, 29. července 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, s. f.

⁸⁶⁶ Ve vztahu k jihočeským památkám typicky Černý (pozn. 793) a další kompilační literatura, která se vesměs opírá o údaje shromážděné Johannem Trajerem, *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis*, Budweis 1862. – O širší interpretaci jsem se pokusil ve vztahu ke kapli N. Trojice a morových patronů v Libniči (p. Hluboká). Srov. Ivanega (pozn. 38b), s. 104–108.

Wilhelm Esser, jenž ve Schwarzenbergu působil jako titulární knížecí rada, v podrobném popisu slavnosti shrnul obsah kázání proneseného po položení základního kamene würzburgským světicím biskupem Bernardem Mayerem.⁸⁶⁷ Prelát hned v úvodu své promluvy uvedl, že „*pokládat základní kámen je prastarý církevní zvyk*“ a připomněl, „*že jde o svatou věc*“, jež přispěje všem zúčastněným ku zdraví a prospěchu. Slavnost byla současníky zjevně vnímána jako magicko-sakrální obřad, v jehož průběhu se odrážely obecně platné křesťanské hodnoty.

Podobně výmluvné svědectví o symbolickém pozadí ceremoniálů přináší kázání pronesené při kladení základního kamene augustiniánského kláštera v Táboře 8. září 1642.⁸⁶⁸ Budování klášterního provizoria a kaple bylo kazatelem vyloženo jako metafora budování obce Boží. Základní kámen kazatel připodobnil k živému Kristu, základu duchovního i fyzického stavení.⁸⁶⁹ S oporou v dalších starozákonních příbězích vnímal augustiniánský mnich kladení základního kamene jako prostředek stvrzení smlouvy a její věčné svědectví.⁸⁷⁰ Příklady starozákonních kamenů, vztyčených na věčnou připomínku vítězství v bitvách, vykládal homiletik v duchu typologického paralelismu jako metaforický předobraz vítězství Kristova.⁸⁷¹ Táborské kladení základního kamene se od schwarzenberských ceremoniálů liší vypjatě protireformačním akcentem,⁸⁷² který v případě slavností na knížecích majetcích v první čtvrti 18. století na oficiálně rekatolizovaných panstvích nebyl zřetelný. Přesto poskytuje citované kázání klíč k následujícímu výkladu, v němž budu sledovat kladení základních kamenů jako prostor symbolického jednání, jež stvrzovalo srozumění zúčastněných s výslovně formulovanými i skrytě přítomnými hodnotami, které slavnost zpřítomňovala a vizualizovala.⁸⁷³ Vycházím z pojetí barokní slavnosti jako průsečiku „*základních principů barokní mentality, religiozity a filozofie*.“⁸⁷⁴ Zároveň mám na zřeteli, že církevní ráz slavností byl neoddělitelně spjat se světskou reprezentací [obr. 90].⁸⁷⁵

⁸⁶⁷ Esser knížeti, Schwarzenberg, 4. června 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3K3 1b, s. f. – Stangele (pozn. 149), s. 7.

⁸⁶⁸ SOA Třeboň, Řád augustiniánů-bosáků Tábor, kniha 4.

⁸⁶⁹ Sk 4, 11.

⁸⁷⁰ Gn 31, 45. – Jz 4, 1–24. – Jz 24, 26–27. – Dn 6, 18.

⁸⁷¹ Iz 28, 16. – Sk 4, 11. – Biblický text ostatně poskytuje i řadu odkazů na svěcení svatyní i jednotlivých oltářů (pohanských i židovských), jež umožňují v podobně metaforickém duchu vykládat i barokní svěcení. Srov. Num 7, 10–11, 84, 88. – Ezd 6, 16–17. – Ž 30, 1. – 2Mak 14, 36. – Dn 3, 3. – 2Pa 7, 9 aj.

⁸⁷² Augustiniánský klášter vstupující do někdejšího centra radikálního husitství a protestantské bašty nelze vnímat jinak, než jako prostředek k prosazení a upevnění katolického vyznání. Citované kázání pak obsahuje i umně konstruovanou výzvu k podpoře výstavby kláštera, jež má být výrazem katolického vyznání (a současně poddanské loajality vůči císařské vrchnosti královského města). Podrobně jinde. – Kladení základního kamene jako prostor pro náboženskou propagandu (resp. jako prostředek konfesijní polemiky) využívali i nekatolíci. Srov. Kurtzer *Summarischer Bericht Was auß befehl Eines Edlen Ehrnv. Raths der Statt Regensburg, bey legung der ersten Stein zu dem vorhabenden Gebäw einer neuen Kirchen zu den Evangelischen Predigten für Caeremonien vnd Solennien den 4. Julij An. 1627. fůrgangen*, Regensburg 1627.

⁸⁷³ Barbara Stollberg-Rillinger, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe-Thesen-Forschungsperspektiven*, *Zeitschrift für historische Forschung* XXXI, 2004, s. 489–527.

⁸⁷⁴ Zdeněk Kudělka (ed.), *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 33. – Ibidem, s. 34–35 také odkaz na slavnosti „*při důležitých etapách při stavbě chrámu, usazení soch a svatořečení*.“

⁸⁷⁵ „*Když velcí páni, ať již k vlastnímu potěšení či k užtku svých poddaných, nechají provést rozmanité veřejné stavby (jako kostely, zámky, mosty, prachárny, lesovny, myslivny či letohrádky), konají se jak při jejich stavbě, tak po jejím ukončení, rozličné slavnosti při jejich svěcení.*“ Julius Bernhard von Rohr, *Einleitung*

Slavností kladení základních kamenů i svěcení mají hlubší kořeny, jež sahají až k pohanským zvyklostem.⁸⁷⁶ Raně novověká forma kladení základních kamenů a slavnostních svěcení vycházela ze starší tradice a z kanonického práva. Základním normativem byl římský pontifikál, který přesně určoval sled kroků ceremoniálu, uváděl příslušné modlitby a veškeré nezbytnosti potřebné při slavnosti.⁸⁷⁷ Podobně byla pozornost sledu úkonů věnována i ve svodu církevního práva.⁸⁷⁸ Prameny církevní provenience také odhalují duchovní symboliku základního kamene, jenž byl v návaznosti na biblické texty vnímán jako ztělesnění Krista.⁸⁷⁹

Světští autoři oproti tomu věnovali pozornost nejen normativnímu průběhu ceremoniálu, ale i jeho významu pro reprezentaci objednavatele. Zedlerův lexikon tak popisuje kladení základního kamene zejména s ohledem na jednání „zeměpána nebo vybrané osoby“, jíž je „zručně upravený kámen usazen na své místo, kde je k němu vložen nějaký pamětní spis na mědi nebo olovu s nějakými pamětními mincemi a je na něj hozeno několik lžic malty.“⁸⁸⁰ S takovým pojetím se shoduje i Julius Bernard von Rohr. Základní kámen popisuje jako „ponejvíce čtyřstranný, dosti velký a silný dvojdílný kámen, v němž je vytesaná schránka, jejíž dno je vyloženo olovenou destičkou.“ Von Rohr zároveň neopominul připomenout rituál poklepávání na kámen a vkládání memorabilií (pamětní spisy, destičky či mince) do základního kamene [obr. 91, 92].⁸⁸¹ Von Rohr se na rozdíl od Zedlera domníval, že „se vysokým stavovským osobám nehodí osobně se účastnit kladení základního kamene“. Za vhodnější pokládal delegování jistého úředníka.⁸⁸²

Symbolickou tečkou za výstavbou pak bylo svěcení [obr. 93].⁸⁸³ Akt měl konfesionálně rozdílný průběh. Saský protestant von Rohr věcně zaznamenal průběh a význam katolického svěcení, při němž se konalo „všelijaké kropení svěcenou vodou, pomazání svatým olejem a křížem, rozličné vykuřování a zažehávání svící, mnohé modlitby a děkovné zpěvy. To vše dělají [katolíci] proto, aby místo očistili od všeho zlého a připravili tak důstojné obydlí nejvyššího majestátu Božího.“⁸⁸⁴

Schwarzenberští úředníci hlubší povědomí o církevních předpisech neměli, což není překvapivé. Na organizaci slavností spolupracovali s duchovními, jimž byla znalost církevního

zur *Ceremoniel-Wissenschaft der großen Herren*, Berlin 1729 (<http://books.google.com/>), vyhledáno 10. ledna 2012), s. 54.

⁸⁷⁶ Josef Čihák, *Obřad svěcení kostela*, Praha 1929, s. 5–10. – Srov. Eusebius z Casarei, *Církevní dějiny* X, 3.

⁸⁷⁷ *Pontificale Romanum*, Paris 1615 (reprint původního vydání z r. 1582), Pars II, s. 156 an (zejm. De Benedictione, & impositione primarii lapidis pro Ecclesia aedificanda, s. 156–164. – De Ecclesiae dedicatione, seu consecratione, s. 164–178. – De Altaris consecratione, s. 178–194.) – Srov. též aktuální znění přepracované po 2. vatikánském koncilu: *Die Weihe der Kirche und des Altares. Die Weihe der Öle. Pontifikale IV*, Freiburg – Basel – Wien 1994.

⁸⁷⁸ *Decretales d. Gregorii papae IX. Una cum glossis restitutae*, Romae 1582, Liber Extra, Liber III, Titulus 40 De consecratione ecclesiae vel altaris, sl. 1359–1364.

⁸⁷⁹ Guilelm Durand, *Rationale Divinorum officiorum*, Neapoli 1859, Lib. I, Cap. I, 9. Ke svěcení kostela Ibidem, Cap. VI, 8–9, 30–33.

⁸⁸⁰ Zedler XI, sl. 1145. – Ke svěcení kostelů stručněji Zedler XV, sl. 776–777 (www.zedler-online.de), vyhledáno 10. května 2015).

⁸⁸¹ von Rohr (pozn. 875)), s. 54–55. – Srov. Dagmar Sommer, *Fürstliche bauten auf sächsischen Medaillen. Studien zur Vermittlung landesherrlichen Architektur und Bautätigkeit*, Berlin 2007, s. 87.

⁸⁸² von Rohr (pozn. 875), s. 56.

⁸⁸³ Ibidem, s. 58–61.

⁸⁸⁴ Ibidem, s. 59.

práva vlastní.⁸⁸⁵ Knížecím úředníkům tudíž stačilo vědomí o tom, že slavnost probíhá „*po obvyklém způsobu*“. Řada zachycených ceremoniálů proběhla v návaznosti na některou předcházející slavnost. V eggenberském prostředí byly vzorem slavnosti svěcení kostela sv. Šimona a Judy v Brlohu, resp. sv. Jakuba v Želnavě (p. Český Krumlov), podle nichž se měl řídit obřad při kladení základního kamene zvonice kostela Všech svatých v Kovářově (p. Orlík). Orlický hejtman si totiž nebyl jist, „*jak se má chovat při pokládání základního kamene*“ a vyžádal si informaci o průběhu předcházejících obdobných slavností.⁸⁸⁶ O pět let později se již hejtman na Orlice pouze ujišťoval, zda má kladení základního kamene zvonice v Červené proběhnout stejně, jako v Kovářově.⁸⁸⁷ Na schwarzenberských panstvích hrály normativní roli ondřejovské slavnosti, po jejichž vzoru bylo organizováno kladení základního kamene ve Schwarzenbergu.⁸⁸⁸ Nositeli této zvykové kontinuity byli konkrétní úředníci. Typický je případ krumlovského vrchního hejtmána Wilhelma Essera, organizátora a účastníka ondřejovských slavností. Po povýšení na knížecího radu a sekretáře se přesunul z Českého Krumlova do Schwarzenbergu, kde připravil obřady při stavbě klášterního kostela. Esser i další úředníci, jakož i kníže, si byli role tradice dobře vědomi. Ustavičné užívání frází jako „*mit gewöhnlichen Solennitäten*“, „*gewöhnlichen Maßen nach*“ atp., kterými glosovali jednotlivé ceremoniály, potvrzuje živé povědomí o ustálenosti jejich průběhu.⁸⁸⁹ Spokojenost, již vrchnost vyjadřovala při očekávaném průběhu rituálu, naznačuje význam, který pro zúčastněné mělo dodržení psaných i nepsaných zvyklostí.⁸⁹⁰

Jakékoliv narušení očekávaného průběhu bylo pečlivě sledováno. V doložených slavnostech však k mimořádnosti došlo prokazatelně pouze jednou, při pokládání základního kamene klášterního kostela ve Schwarzenbergu 3. června 1732. Würzburgský světící biskup Bernard Mayer se po vysvěcení provizorního oltáře na staveništi „*slavnostně pokropil základní kámen solí a svěcenou vodou*“, pronesl příslušné benedikční formule a připomněl roli schwarzenberského patrona. K základnímu kameni vložil biskup destičku s pamětním nápisem a relikvií ve skle, zatímco schwarzenberský úředník na kámen položil zlatou minci. Potud byl knížecí rada Josef Václav Pelikán, autor citovaného popisu a účastník slavnosti,

⁸⁸⁵ Srov. např. pramen vzniklý při přípravě svěcení obnovené kaple sv. Máří Magdaleny při jindřichohradecké jezuitské koleji r. 1632: *Poznamenání těch věcí, které ku posvěcení kostela dle římského pontifikálu zhotovené mají býti*, b. d., SOA Třeboň, odd. JH, Vs Jindřichův Hradec, kart. 66, inv. č. 3873, sign. III Ka 16, fol. 129.

⁸⁸⁶ Reskript Marie Ernestiny, Praha, 23. dubna 1712, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1135, sign. III Ka 11a, kart. 41, fol. 59. – Krumlovští Marii Ernestině z Eggenbergu, Český Krumlov, 28. dubna 1712, ibidem, fol. 63.

⁸⁸⁷ Dopis Essera z 21. dubna 1717 a kněžnina odpověď z 1. května 1717 v SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 96, sign. 3Ka 19, kart. 1, fol. 1 an

⁸⁸⁸ Esser kněžně, Schwarzenberg, 26. června 1735, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 1b, s. f.

⁸⁸⁹ Např. zpráva o svěcení postoloprtské zámecké kaple sv. Jana Nepomuckého, podle níž se místní farář a okrskový vikář, který kostel „*gewöhnlichen Maßen eingeweyhet*“. Frey knížeti, Postoloprty, 20. května 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Ka 1a/3, s. f.

⁸⁹⁰ Kníže tak například 8. srpna 1728 potvrdil přijetí zprávy o kladení základního kamene, jež proběhlo „*mit all gewöhnlicher Solennität*“. Knížecí reskript, Štýrský Hradec, 8. srpna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, s. f. – Dále citovaný reskript z 16. července 1729 (pozn. 862). – Koncept reskriptu kněžny Eleonora Amálie ze Schwarzenbergu, v němž s radostí po obdržení zprávy o svěcení klášterního kostela ve Schwarzenbergu konstatovala, že slavnost proběhla „*nach dem Rituale*“. Koncept kněžnina reskriptu, Český Krumlov, 6. srpna 1735, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 1b, s. f. – Ke spokojenosti se svěcením kaple v Libniči Ivanega (pozn. 38b), s. 105.

s jejím průběhem spokojen. Vzápětí však začalo pršet, což Pelikán vnímal jako narušení průběhu rituálu a neopomněl o něm zpravit knížete – zbytek slavnosti nemohl proběhnout na staveništi pod otevřeným nebem a účastníci se museli odebrat do zámecké kaple.⁸⁹¹

Podobně narušila nepřízeň počasí svěcení kostela sv. Jakuba v Želnavě (p. Český Krumlov), připravovaného od podzimu 1712. Kníže Johann Christian z Eggenbergu si byl rizika plynoucího ze nastávajícího nevlídného šumavského podzimního počasí vědom a v polovině září 1712 nechal odložit zamýšlené svěcení na jaro. Na podzim se měl ceremoniál konat pouze v případě, kdy by se jej podařilo připravit před svátkem Archanděla Michaela (12. října), „*ještě za dobrého a suchého počasí*“, aby mohlo přijít více lidí. Větší účast by se kladně projevila na příjmech vrchnosti, neboť by účastníci vypili víc panského piva.⁸⁹² Podobně pragmatické byly úvahy vedoucí ke stanovení definitivního termínu aktu na mrazivý 19. únor 1713, kdy proběhlo svěcení zároveň s vizitací svatyně. Spojení obou církevních aktů bylo praktické, neboť ušetřilo duchovním cestu do odlehlé farnosti. Podle správného postřehu pivního písaře Lucase Tuschera však „*špatné počasí komplikovalo případná procesí*.“⁸⁹³

Téměř skandálem pak hrozilo kladení základního kamene při zahájení přestavby kostela Všech svatých v Kamenném Újezdu (p. Český Krumlov), jehož přípravu tamní farář Jan Josef Zavadil (1675–1737) nekonzultoval s panskými úředníky.⁸⁹⁴ Organizace se ujal o své újmě. Bez vrchnostenského pověření vyjednal konzistoriální licenci a účast budějovického děkana Schwantleho, jenž se měl ujmout vedení ceremoniálu. Teprve 12. června 1726, čtyři dny před plánovanou slavností, k aktu Zavadil pozval krumlovského hejtmana Löbela.⁸⁹⁵ Ten se však kvůli úředním povinnostem nemohl slavnosti zúčastnit a kladení tak proběhlo bez zástupce vrchnosti.⁸⁹⁶ O Zavadilově svévoli byl zpraven kníže. Löbel mu s nelibostí hlásil, že „*povinností faráře bylo o tomto kladení včas informovat a ne zprávu odkládat a zpravovat o onom aktu jen takovým pozváním. Doporučuji si proto Vaší Jasnosti v poníženosti navrhnout pokárání faráře za tuto projevenou libovůli a mimoto vyzdvihnout onen základní kámen a k budoucí památce do něj nechat zasekat nějakou minci*.“⁸⁹⁷ Löbelův návrh na vyzdvihnutí základního kamene kníže kvůli potenciálním „*jiným přitom povstalým nepřístojnostem*“ odmítl. Zároveň však hodlal Zavadila ostře pokárat, neboť jej farář „*musí respektovat jako pozemkovou vrchnost a nesmí jednat takto liknavě*.“⁸⁹⁸ Epizoda dokládá, nakolik se v průběhu

⁸⁹¹ „*Nachdeme einlegung mit denen weiterngebräuchl. Ceremonien beschehen wäre, habe herr Weyhbischoff in dem oratorio für dem hoch altar widersitzend, weiln es wegen angefangenen Regen an dem ort der neuen kirche nicht thun können, eine Sermon gehalten*.“ Pelikán knížeti, Vídeň, 11. června 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, RAS, odd. F. P. b./Adam Franz, fasc. 421, s. f.

⁸⁹² Reskript Jana Kristiána z Eggenbergu, 12. září 1712, *Ibidem*. Při jiných příležitostech přitom bylo pivo běžně poddaným vydáváno zdarma, alespoň ve schwarzenberském prostředí.

⁸⁹³ Lucas Tuscher, Černá v Pošumaví, 20. února 1713, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Ka 49n/2, s. f.

⁸⁹⁴ K osobě agilního faráře Zavadila Jan Šimánek, Kamenný Újezd v době baroka, od třicetileté války až k josefínským reformám, in: Lavička (pozn. 708), s. 93–125, zejm. s. 98–107, 109–118. Publikace představuje cenné shrnutí poznatků regionální historie, o zkoumání širších kulturně historických souvislostí či umělecko-historickou analýzu však autoři neusilovali.

⁸⁹⁵ Zavadil Löbelovi, b. m. (Kamenný Újezd), 12. června 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Ka 2a/31, s. f.

⁸⁹⁶ Koncept Löbela Zavadilovi, Krumlov, 14. června 1726, *ibidem*.

⁸⁹⁷ Löbel knížeti, Krumlov, 22. června 1726, *ibidem*.

⁸⁹⁸ Knížecí reskript, Vídeň, 3. července 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Ka 50a, s. f.

rituálu v ideálním případě měla odrážet společenská hierarchie a jak významné pro patrona bylo mít na slavnosti svého zástupce. Situace byla o to pohoršlivější, že kamenoujezdská stavba poutala mimořádný zájem knížete.⁸⁹⁹

V ostatních doložených případech však vrchnost na slavnostech účastna byla, ať již osobně, nebo v zastoupení. Vzhledem k úředním povinnostem, jež knížete Adama Františka poutaly u dvora, je častější druhý případ. Knížecí hodnostáři, zpravidla titulárně nejvýše postavený vrchnostenský úředník, však panstvo plnohodnotně nahradili a pocty jim prokazované byly vnímány jako projevy úcty vůči vrchnosti a naopak, panští komisaři jako zástupci patrona.⁹⁰⁰

Jakkoliv byly ceremoniály kladení základních kamenů a svěcení svatyní zejména věci církevního ritu, nabízely i prostor pro světskou reprezentaci. Knížecím zástupcům byla pravidelně vyhrazena významná místa v sakrálním prostoru, nežádka zdůrazněná i luxusním textilem.⁹⁰¹ Ve vizualitě i symbolice slavnosti kladení základního kamene hrála zásadní roli destička s pamětním nápisem, jejíž druhá strana byla pravidelně zdobena erby patrona.⁹⁰² Vložením destičky byla na věčnou památku zdůrazněna podpora zbožnosti poddaných schwarzenberským domem a hmotným dokladem knížecí zbožnosti, jež se vtělila do svatyně.⁹⁰³ Význam nápisových destiček ukazuje péče, kterou Adam František i panští úředníci věnovali jejich zajištění.

Nejlepším dokladem je citované kladení základního kamene klášterního kostela ve Schwarzenbergu. Pozlacenou měděnou destičku určenou k vložení do základního kamene hodlal kníže z Vídně odeslat do Schwarzenbergu v polovině května 1732. Destička však byla zhotovena se zpožděním. Jak knížeti s politováním hlásil Esser v době vrcholících příprav ceremoniálu na prahu června, nemohla dorazit včas.⁹⁰⁴ Místo toho navrhl použít „*cínovou destičku s vyrytým jménem a titulaturou knížete*.“⁹⁰⁵ Samotný Adam František vzhledem k nenadálému úmrtí nemohl další osud destičky ovlivnit. Připomínky knížecí památky se však

⁸⁹⁹ Srov. výše.

⁹⁰⁰ Explicitně to formuloval postoloprtský hejtman Hohenstöger při popisu svěcení kostela Nanebevzetí P. Marie v Postoloprtech v září 1753: „*Nach dieser geistlichen function, wegen welcher in hohen Nahmen Euer Durchleucht ich dem herrn Benedicenti danckete* [zdůraznil JI] [...], wurde nicht nur dieser mit seinem Secretario sondern auch die übrigen geistlichen, deren an der zahl 14 gewesen, in meinem logiament mit einem hon[n]jetten Tractament, worzu auch die bey dieser Sollenität von der Incorporation mit erschienen herrschaff. beamte gezogen worden, beehret.“ Hohenstöger knížeti, Postoloprty, 24. září 1753, SOA ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 2a/2, fasc. II 1751–1795, s. f. – K postoloprtskému kostelu Steinerová (pozn. 290), s. 21–43. – Richard Biegel, *Mezi barokem a klasicismem. Proměny architektury v Čechách a v Evropě 2. poloviny 18. století*, Praha 2012, s. 262 an.

⁹⁰¹ Vedle citovaného červeným sametem potaženého křesla, určeného pro Wilhelma Essera při slavnosti v Ondřejově, naznačuje exkluzivitu užívaného mobiliáře i příklad z eggenberského svěcení kostela sv. Šimona a Judy v Brlohu (p. Český Krumlov) v září 1704. Pro hlavního aktéra slavnosti, kardinála a ostřihomského arcibiskupa Leopolda Carla Kollonitsche (1631–1707), a jemu přísluhujících 14 duchovních bylo třeba připravit mj. 12 křesel dopravených z českokrumlovského zámku či tři sametové tepichy. Srov. popis svěcení kostela sv. Šimona a Judy v Brlohu, 11. září 1704, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 46h, s. f.

⁹⁰² Srov. např. dochovanou destičku připomínající pokládání základního kamene kostela sv. Petra ve Vídni r. 1702. Jahn (pozn. 226), s. 36, obr. 3.

⁹⁰³ Gaži (pozn. 399), s. 141–166.

⁹⁰⁴ Koncept knížecího reskriptu, Laxenburg, 17. května 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, s. f.

⁹⁰⁵ Esser knížeti, Schwarzenberg, 1. června 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 1b, s. f.

ujala jeho ovdovělá manželka Eleonora Amálie, jež post quem schválila užití cínové destičky dle Esserova návrhu. Zároveň však hodlala „i přesto zaslat ještě přislíbenou měděnou pozlacenou destičku, která má být za běžných obřadů přidána k prvnímu kameni.“⁹⁰⁶ Wilhelm Esser zdůraznil, že takový postup není možný, neboť „onen kámen byl hned po benedikování a usazení pro odvrácení všeho zlého a proti ukradení zadrž.“ Jelikož se pokračovalo s vyzdíváním zdi, navrhoval „vložit takovou laminu, pokud by se milostivě zlíbilo, do menzy hlavního oltáře“, s čímž byla kněžna srozuměna.⁹⁰⁷ Symbolickou přítomnost vrchnosti stvrzovalo i vkládání knížecích mincí do relikviářů, jejichž vsazení do oltáře bylo nedílnou součástí rituálu.⁹⁰⁸ Mince byly do oltářů k relikviím vloženy například při kladení základního kamene kovářovské zvonice, ondřejovského kostela a klášterní svatyně ve Schwarzenbergu. Pro tamní slavnost mimořádného rozsahu hodlal kníže nechat zhotovit pamětní medaili, k čemuž však pro jeho skon nedošlo.⁹⁰⁹

Podobu samotného základního kamene prameny ze sledovaného období vlády knížete Adama Františka nezachycují. V případě kostela sv. Vojtěcha ve Lštění (p. Vimperk), kde se slavnostní kladení odehrálo 17. října 1741, šlo o kamennou desku s nápisem oslavujícím sňatek patrona kostela Josefa Adama ze Schwarzenbergu s Marií Terezií, roz. z Liechtensteinu (svatba 22. srpna 1741). Po obou stranách nápisu byly erby oslavenců. Deska byla slavnostně vložena do středu presbytáře, pod zamýšlený hlavní oltář, kam byly mimo běžných relikvií vloženy na paměť sňatku páru dvě stříbrné mince a zlatý dukát [obr. 94], „na němž stály nápisy a na druhé straně vyobrazení génia nad dvěma hořícími srdci nad znaky obou rodů.“⁹¹⁰ Jakkoliv nelze jeden případ zobecňovat, je zřejmé, že vkládání knížecích mincí k základnímu kameni bylo pro současníky dobře čitelným prvkem knížecí reprezentace. Podobně je třeba číst zvyklost rozhazování mincí mezi shromážděné poddané, prokazatelně praktikovanou při kladení základního kamene kaple Smrtných Úzkostí Páně při třeboňském augustiniánském klášteře.⁹¹¹

Na vrchnost bývalo pamatováno i v kázáních. Při kladení základního kamene klášterního kostela ve Schwarzenbergu byla oslava zbožnosti knížecího rodu hlavním motivem kázání würzburgského světícího biskupa Mayera. Ve svém výstupu mimo jiné oslavoval středověké založení kartouzy v Astheimu Erkingerm ze Seinsheimu, které

⁹⁰⁶ Koncept reskriptu kněžny, Český Krumlov, 21. červen 1732, ibidem.

⁹⁰⁷ Esser kněžně, Schwarzenberg, 29. června 1732, ibidem. – Koncept kněžnina reskriptu, Český Krumlov, 9. července 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, s. f.

⁹⁰⁸ Čihák (pozn. 876), s. 9.

⁹⁰⁹ Koncept knížecího reskriptu, Vídeň, 16. dubna 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, s. f. – Anton Tannich, Die Münzen und Medaillen Schwarzenberg, *Schwarzenberg'schen Jahrbuch*, Oberplan 1938, s. 51–150.

⁹¹⁰ Srov. popis položení základního kamene kostela sv. Vojtěcha ve Lštění, podzim 1741, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4486, sign. IIIKα 26, kart. 387, 1666–1745, s. f. – Z doby Josefa Adama je dochována i další cenná zmínka: základní kámen nové zvonice kostela v Dolních Slovonicích (p. Třeboň, červen [?] 1747) bylo kameníkovi vyplaceno 30 kr. Georg Paukhner, Lomnice, 14. června 1747, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 72b, fol. 23.

⁹¹¹ Kronika stavby kaple Smrtných Úzkostí Páně v Třeboni od r. 1720, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kß 29a, fol. 7–46, zde fol. 9: „eines unzählbaren Volkes unter dem Schall aller glocken den Ersten grundstein mit beygehefften eischrifften und haltung gewöhnlicher Kirchen ceremonien eigenhandig geleet, und aller herrn canonic jeden zu einer ducaten im gold freygebist ertheilet, wie nicht minder unter das beywesende Volk für etwelche gulden Kayser zu einer gedächtnus außgeworfen haben.“

parabolicky propojil se stávajícím aktem založení františkánského kostela Erkingerovým potomkem Adamem Františkem.⁹¹² Při kázáních, jež tvořila dle církevních norem nedílnou součást ceremoniálů, bylo na milostivou patronovu podporu nepochybně pamatováno i v pramenně nedoložených případech.

Naopak mimo normu církevního práva stála ustálená zvyklost pohoštění duchovních a významných hostí, které se pravidelně probíhalo po ukončení sakrálních úkonů. Slavnostní hostiny zpravidla organizovali zástupci vrchnosti (nejčastěji hejtman příslušného panství) v místě obřadu. Jejich součástí bývaly přípitky na zdraví patrona i jiných významných světských osob. Ukázkový příklad významu rituálu přípitku v soudobé společnosti poskytuje hostina po položení základního kamene schwarzenberského kláštera: nejprve knížecí úředníci připili na zdraví knížete würzburského a bamberského. Poté „světící biskup připil na zdraví kněžny Eleonory, na zdraví korunního prince,“ načež schwarzenberští úředníci galantně replikovali přípitkem „na zdraví schönbornského domu a tak se pokračovalo.“⁹¹³ Obdobně proběhla výměna zdvořilostí o tři roky později při hostině následující vysvěcení chrámu, kdy se připíjelo na zdraví schönbornského rodu, würzburské kapituly, samotného světícího biskupa, kněžny Eleonory Amálie a mladého prince Josefa Adama ze Schwarzenbergu, „vždy s trumpetami a bubny a vespolek“.⁹¹⁴ Případy hostin při ceremoniálech vztahujících se ke schwarzenberskému klášternímu kostelu jsou nepochybně výjimečné. Šlo o setkání zástupců dvou říšských suverénů a jako takové se stupněm dodržovaného ceremoniálu vymykaly z úrovně dalších svěcení na venkovských českých panstvích. Přesto pozornost, kterou Wilhelm Esser průběhu hostiny věnoval, jasně poukazuje na význam této části slavnostního dne.

Podobně, i když v menším měřítku, probíhaly hostiny i při dalších svěceních.⁹¹⁵ Duchovním bývaly na památku při hostině vypláceny odměny (farářům zpravidla 5 dukátů, nižším duchovním, hudebníkům a sloužícím menší sumy či naturálie). Za dary, jak poznamenal postoloprtský hejtman Frey v popisu svěcení tamní zámecké kaple sv. Jana Nepomuckého, vikář „neopomněl ponížně poděkovat.“⁹¹⁶ Banket, jenž sloužil „k počtení hostí“,⁹¹⁷ byl pro vrchnost příležitostí k vítanému šíření obrazu sebe sama coby dobrého patrona. Svědčí o tom případ svěcení rozšířeného kostela sv. Prokopa v Pohnání

⁹¹² „hat er [biskup] sonderlich die merita des hochfürstl. hauses Schwartzenberg belobt, undt von Erkingero, welcher die Carthaus zu Ostheimb schon vor 300 Jahren gebauet, anfangend weither ausgeführet, wie deßen hochgräffl. und nunmehr hochfürstl. Descendentes diesem löbl. Exempel nachgefolget, und ein großes in hiesigen Franckhen land pro gloria Dei et Incremento religionis beigetragen hätten.“ Esser knížeti, Schwarzenberg, 4. června 1732 (pozn. 867). – K astheimské kartouze (dnes muzeu umění würzburské diecéze) srov. *Die Karthause Astheim. Ein Geschichtsbild*, Gerolzhofen 1903. – Jesko von Dohna – Robert Schuh, *Auf den Spuren der Fürsten Schwarzenberg in Franken*, Scheinfeld 2006, s. 136–141.

⁹¹³ Esser knížeti, 4. června 1732 (pozn. 867). – Václav Bůžek, Přípitek ve společnosti raného novověku, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 189–213.

⁹¹⁴ Esser kněžně, Schwarzenberg, 27. července 1735, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 1b, s. f.

⁹¹⁵ Srov. dříve popsané hostiny při pokládání základního kamene a svěcení kaple N. Trojice a morových patronů v Libnici (p. Hluboká). Ivanega (pozn. 38b), s. 105, 108.

⁹¹⁶ Frey knížeti, Postoloprty, 20. května 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/3, s. f.

⁹¹⁷ Dräxler knížeti u příležitosti přípravy hostiny po svěcení kostela sv. Prokopa v Jinonicích, na niž by bylo třeba po 1 sudu vína a piva, něco jídla a 12 zl z tamních důchodů, Třeboň, 26. června 1712, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 20.

(eggenberské p. Chýnov) v květnu 1717, kdy kněžna Marie Ernestina z Eggenbergu sice trvala na tom, aby „*k slavnosti nebyl přizván nikdo cizí*“, dodala však, že „*pokud by se přeci jen někdo ze sousedních duchovních hodlal dostavit sám od sebe, jako v čele procesí, má užívat pohostění na naše náklady*.“⁹¹⁸ Návratnost investice do hostin spočívala v symbolickém kapitálu šíření žádoucího obrazu vrchnosti coby podporovatele a stoupence křesťanských hodnot a starostlivého pečovatele o duchovní blaho poddaných.⁹¹⁹

Dosud jsem sledoval slavnosti, na nichž byla vrchnost zastupována svými úředníky. V několika případech však kníže či jeho žena ceremoniály poctili osobní přítomností. V první řadě šlo o svěcení kaple N. Trojice v Libníči v červnu 1715, kdy Adama Františka zastupovala kněžna Eleonora Amálie.⁹²⁰ Tehdejší pobyt kněžny v Libníči byl umožněn přetrvající manželskou roztržkou, během níž Eleonora Amálie pobývala v ústraní hlubockého zámku.⁹²¹ V případě potřeby tudíž snadno mohla osobní přítomností na slavnosti vyjadřovat vrchnostenskou podporu zbožné stavební akci. V případě libníčské kaple lze oprávněně uvažovat i o osobním zájmu kněžny na svatyni, jež vznikala jako votivní stavba po morové ráně roku 1713: v době vrcholící epidemie Eleonora Amálie iniciovala stavbu přímluvné kaple sv. Šebestiána a Rocha u loveckého zámku Ohrada a návštěva libníčského svěcení dobře zapadá do kontextu jejích zbožných aktivit.⁹²²

I přítomnost knížecího páru při svěcení kaple Smrtných úzkostí Páně při augustiniánském klášteře v Třeboni 19. října 1724 vycházela z momentálního pobytu Adama Františka a Eleonory Amálie na panství, kde si pravidelně během podzimní sezóny dopřávali loveckých kratochvílí.⁹²³ Osobní návštěva patrona ceremoniálu nepochybně dodávala na významu. Odrážela také zájem vrchnosti na bratrstvu, pro něž byla kaple určena.⁹²⁴ Z citovaných příkladů slavností se zastupováním vrchnosti je však zřejmé, že i v případě osobní nepřítomnosti vrchnosti bylo „sociální tělo“ panstva přítomno.

Významnou roli ve zpřítomňování patrona měly vizuální podněty. To mě přivádí k otázce recepce uměleckých děl během slavností. Z citovaných pramenů vyplývá, že architektura byla spíše pasivně recipovaným dějištěm ceremoniálů, nikoliv jejich aktivně vnímanou složkou. Zároveň však architektura ze své podstaty určovala pohyb účastníků

⁹¹⁸ Reskript Marie Ernestiny, Vídeň, 22. května 1717, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 15a, fol. 39.

⁹¹⁹ Tento obraz šíří dobová Hausväterliteratur. Srov. výběrově: Franz Philipp Florin, *Oeconomus prudens et legalis*, Nürnberg 1719, s. 18–20, 714 an (<http://books.google.cz>, vyhledáno 9. 4. 2015). – Adam František se údajně s ideálem ztotožnil i na smrtelné posteli. Grubhoffer (pozn. 7), s. 112, 296, pozn. 541, 542.

⁹²⁰ Ivanega (pozn. 38b), s. 107–108.

⁹²¹ Swiderová (pozn. 6), s. 357–374.

⁹²² Ivanega (pozn. 38a), s. 53.

⁹²³ „*die gefertigte Capellen [...] den 19. octobris 1724 von S. hochwürden mit gewöhnlichen Kirchen gepräng eingeweyhet und darinnen das erste gesungene Ambt zwischen Sieben und Acht Uhr vormittags in hoher gegenwarth S. hochfürstl. Durchl. des durchleuchstig- hochgeborner fürsten und herrn herrn Adam Frantzens [...] zu Schwarzenberg [...], dann der Durchl. hochgebohrnen fürstin und frauen frauen Eleonode [...] zu Schwarzenberg, [...] und anderer hohachansen. herren und andachtiger Christen unter pauken und trompeten klang gehalten werden mögen, vor für dem allmächtiger gott unendliches lob und Dank gesprochen werde.*“ – Kronika stavby kaple Smrtných Úzkostí Páně v Třeboni (pozn. 471), fol. 10. – Ivanega (pozn. 528).

⁹²⁴ Bratrstvo bylo založeno kněžnou Eleonorou Amálií ze Schwarzenbergu 22. listopadu 1723. Srov. NA Praha, Náboženská bratrstva, kart. 29, sign. III/39.

slavnosti a byla účastníkem děje.⁹²⁵ Autoři popisů si všímali prostoru kolem vysvěcovaných kostelů a reflektovali prostorovou hierarchii jejich interiérů. Důsledně si všímali míst, kde byli usazeni. Pozice v blízkosti presbytáře v jejich očích symbolicky odrážela společenské postavení. Účastníci slavností také reflektovali (ne)dokončenost uměleckých děl, jako v případě ondřejovských oltářů.

Bohatě dochované prameny ke vzniku oltářů patronálních kostelů prozrazují, že knížecí úředníci, kteří práce jako zástupci patrona kostela zadávali, při koncipování smluv s dodavateli trvali na termínu dokončení před významným svátkem. Jejich cílem bylo, aby návštěvníci kostela o svátku mohli využít nové vybavení. Na potřebě dokončit oltář dřív, než bude dostavěna kaple, trval Wilhelm Esser při jednání s omlenickým sochařem Johannem Ferdinandem Rapotzem o vybavení kaple sv. Jana Nepomuckého při krumlovském kostele sv. Víta na jaře 1725.⁹²⁶ Dodací termíny však nebyly součástí smluv vždy a i když byly zlistiněny, nebývaly nutně dodržovány. Obě strany si byly rizika prodlení vědomy. Českobudějovický sochař Josef Dietrich při vyjednávání o dodávce oltáře do kostela sv. Jiljí v Heřmaní (p. Protivín) přislíbil, že se práci pokusí dodat co nejdřív. Zároveň však varoval, že si není jistý možnostmi provedení do požadovaného termínu (bohužel neurčeného).⁹²⁷ Zpoždění při dodávání oltářů, jež vznikaly v často náročné spolupráci truhláře (oltářní architektura), řezbáře (sochy a ozdobné architektonické články) a malíře (oltářní obrazy, případně štafirování), byla spíše pravidlem než výjimkou.

Shromážděné indicie naznačují, že bylo v zájmu patrona a jeho úředníků, aby byly svěcené svatyně plně vybaveny. Shora uvedený ondřejovský příklad však dokládá, že dokončení oltáře nebylo nezbytnou podmínkou provedení slavnosti.⁹²⁸ Na konci června 1729 sice krumlovský hejtman Vávra popoháněl sochaře Rapotze k urychlenému dodání hlavic, jež by mohl truhlář Franz Lockenmayr osadit na ondřejovské boční oltáře, do svěcení kostela se je však nepodařilo zcela dokončit.⁹²⁹ Z hlediska zkoumání recepce uměleckého díla je zásadní, že se nad tím aktéři a svědci slavnosti nejspíše příliš nepozastavovali. Slavnosti svěcení a pokládání základních kamenů zjevně nepředstavovaly příležitost k „obdivování“ oltářů. Ty sloužily především jako místo a nástroj kultu, k čemuž stačila menza. Slavnosti byly akty vyjádření vzájemné zbožné sounáležitosti obce věřících, duchovních a patrona. Jako takové představovaly pro všechny zúčastněné možnost symbolického vyjádření společenského řádu, čehož zhusta využívala zejména schwarzenberská vrchnost. Je také zřejmé, že vnímání slavností svěcení patronálních kostelů a kladení základních kamenů jen jako datačních mezníků výstavby je nadále neudržitelné.

⁹²⁵ Mojmír Horyna, Prolegomena ontologie architektury, in: Bartlová – Látal (pozn. 55), s. 160–170.

⁹²⁶ Koncept Essera knížeti, Krumlov, 2. ledna 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 55a, s. f. – Další příklad: sochař Anton Herberger z Hrobů měl dodat nový hlavní oltář do kostela sv. Jiří ve Věžné (p. Chýnov) nejpozději do sv. Jiří roku následujícího po dodání smlouvy. Srov. Opis smlouvy s A. Herbegerem, Chýnov, 19. srpna 1743, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 14b, fol. 100. – Soubor schwarzenberských barokních plánů kazatelen a oltářů (včetně průvodní korespondence a smluv) podrobně vyhodnotím na jiném místě.

⁹²⁷ Dietrich Záhorkovi (?), České Budějovice, 29. února 1716, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1780, sign. IIIKα 25n, kart. 65, fol. 6.

⁹²⁸ Při svěcení ještě nebyl kostel ani zvenčí omítnut. Knížecí reskript, Laxenburg, 18. května 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, s. f.

⁹²⁹ Koncept Vávry Rapotzovi, Krumlov, 29. června 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f. – Dále Vávra a Esser knížeti, Český Krumlov, 6. července 1729 (pozn. 857).

Otázkou dalšího bádání je dohledání komparativního pramenného materiálu k průběhu ceremoniálů na dominiích jiných vrchností či na komorních majetcích. V prostředí německých zemí již zběžná rešerše odhalila třináct tisků zaznamenávajících kázání při příležitosti kladení základního kamene. Zřejmě ne náhodou většina z nich pochází z nekatolického prostředí.⁹³⁰ V zemích české koruny se obdobnou praxí prozatím podařilo doložit jen ojediněle. Dva ze tří dosud dohledaných tisků navíc pochází z luteránského Saska a vztahují se k protestantským stavbám malostranského kostela N. Trojice a staroměstské svatyně sv. Salvátora.⁹³¹ Rukopisné popisy slavností však lze právem očekávat ve fondech šlechtických velkostatků a kancelářů.

⁹³⁰ Důvodem může být specifický vztah protestantů k mluvenému slovu, dobře patrný při pohledu na tradici tisku pohřebních kázání, mimořádně rozšířenou právě v někatolickém prostředí. Radmila Pavlíčková, *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008, s. 11–29.

⁹³¹ Tobias Winter, *Christliche Predigt bey einlegung des ersten Grundsteins, der Deutschen Evangelischen Kirchen in der kleinern Stadt Prag, ... den 20. Julij ... 1611*, Leipzig 1611. – Matthias Hoe von Hoenegg, *Christliche Predigt, Bey Foundation oder Legung, Des ersten Grundsteins, einer Kirchen, für die Evangelischen Teutscher Nation, in der königlichen Stadt Prag Den 27. Jul. ... 1611*, Leipzig 1611. – Srov. Kai Wenzel, *Konfese a chrámová architektura. Dva luteránské kostely v Praze v předvečer třicetileté války I, II.*, *PSH XXVI*, 2007, s. XXXVII, 2008, s. 7–66. – Z katolického prostředí se prozatím podařilo dohledat tisk vydaný při příležitosti kladení základního kamene přestavby servitského kostela sv. Michaela Archanděla v Praze r. 1753: Joseph Pralitzer, *Structura Mystica, Das ist: Alt- und Heuer Ehr- und Geheimnuß-reicher Kirchen-Bau Mit Kostbarsten Edlgesteinen außgezieret ...*, Alt-Stadt Prag 1753.

IV. „...wie ehender je beßer.“ Stavby při schwarzenberských panských objektech

Na rozsáhlém pozemkovém majetku knížat ze Schwarzenbergu byly doslova stovky světských panských objektů, při nichž ve sledovaném období proběhl nespočet stavebních akcí. Již jejich zmapování přesahuje možnosti jedince a věřím, že není ani nutné. K poznání základních charakteristik světských staveb knížete Adama Františka lze dojít rozbořením staveb při určité části panských budov. Z důvodů dochování pramenného materiálu i z hlediska umělecké kvality jsem k výzkumu zvolil problematiku staveb při panských „*Pracht- und Lust-Gebäuden*“.⁹³² Zkoumat budu proměny schwarzenberských sídel za knížete Adama Františka. Zajímat mě budou zejména zámky v centrech jednotlivých panství, přihlédnou však i k méně významným objektům a ojedinele i ke stavbám hospodářským. Na vybraných příkladech se pokusím ukázat, co vrchnost pokládala na svých objektech za zásadní, jaké kvality po stavitelích kníže ze Schwarzenbergu požadoval a čemu věnoval pozornost. Jaký postup měly příslušné stavební akce? Byly stavební akce při knížecích zámcích, letohrádkách, loveckých zámcích, tvrzích a dalších podobných objektech jen množinou jednotlivostí, nebo sledoval stavebník úpravami hlubší strategii a pracoval cílevědomě?

V první části stati přiblížím motivy a průběh stavebních akcí v některých panských objektech. Na úvod podrobněji přiblížím méně známé stavby při knížecích sídlech (Orlík, Schwarzenberg, Vimperk, Chýnov), posléze stručně shrnu průběh známějších stavebních akcí (Protivín, Postoloprty, Hluboká, Třeboň, Český Krumlov, vídeňské a další objekty). Součástí kapitoly je i výklad o návštěvách a výzdobě schwarzenberských zámků.

Zvíkov a Orlík

Zájem o gotický hrad Zvíkov bývá obvykle omezen na jeho středověké dějiny s přesahem do švaberské éry, nebo naopak na rozsáhlou historizující opravu v osmdesátých letech 19. století.⁹³³ Lze se však ve výkladu o barokních dějinách objektu spokojit s konstatováním, že „rozklad pokračoval i když přešel hrad v majetek knížat ze Švarzenberka“?⁹³⁴

Podobně jako další stavby na někdejších eggenberských panstvích byl i Zvíkov obhlédnut bezprostředně po získání do rukou Adama Františka ze Schwarzenbergu. Jak prozrazuje příslušné knížecí nařízení z konce prosince 1719, měl majitel na zachování objektu svůj zájem.⁹³⁵ Ve vybraných pokojích paláce hodlal na podnět místního hejtmana, který stavbu obhlédl s jistým zedníkem, „*k úspoře dalších škod a nákladů*“ snést staré klenby a nahradit je trámovými stropy. Kníže zdůraznil, že na Zvíkově nehodlá „*v nynějších těžkých*

⁹³² Termín si vypůjčuji od dobového autora žánru Hausväterliteratur Franze Philippa Florina, jenž stavby rozdělil podle účelu na citované „*Pracht- und Lust-Gebäuden*“, mezi něž řadil rezidence, lovecké zámky a letohrádky s příslušnými grotami, vodními díly, zahradami a sochami, jízdnou a kuželnu, a „*Land-Gebäuden*“, v jeho pojetí pevnostní stavby, mosty a objekty „*patřící k zemskému hospodářství*.“ Florin (pozn. 919), kniha II, kap. I, §2, s. 852 an. – Srov. Ulrich Schütte, *Das Fürstenschloß als „Prachtgebäude“*, in: Lutz Unbehauen (ed.), *Die Künste und das Schloß in der frühen Neuzeit*, München – Berlin 1998, s. 15–30.

⁹³³ Josef Soukup, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XXXIII, Politický okres Písecký*, Praha 1910, s. 367–432. – Tomáš Durdík, *Encyklopedie českých hradů*, Praha 2005, s. 633–636.

⁹³⁴ Soukup (pozn. 933), s. 372.–373

⁹³⁵ Opis knížecího reskriptu, Vídeň, 30. prosince 1719, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII Bß 2/2, kart. 246, fol. 227.

časoch“ provádět žádné nové budovy. Zároveň trval na tom, aby byly potřebné opravy provedeny „dobře a trvanlivě“, i když „s co možná nejnižšími stavebními náklady“.

Na obhlídce objektu vyslal kníže i krumlovského políra Giovanni Domenica Spazziho a tesaře Veita Rocha.⁹³⁶ Konstatovali havarijní stav valné části objektu, například vstupní most hodnotili jako „dosti špatný a prohnilý, z čehož nemůže vzejít nic než neštěstí.“ Stávající prajzová krytina objektů nemohla vydržet déle než dvacet let, doporučovali proto její snešení z většiny budov. Zachovat navrhovali Spazzi s Rochem jen vstupní bránu, zámeckou kapli sv. Václava, „kde se koná odedávna na den sv. Václava pobožnost“, hlízovou věž a několik hospodářských objektů. Další části komplexu navrhovali využít jako zdroj stavebních materiálů. S tím se kníže ztotožnil.⁹³⁷ Teprve v roce 1730 proběhlo nové omítnutí paláce. Opakovaně byla zvažována výměna prajzové krytiny za šindele, i když by stávající střecha „ještě nějaký rok vydržela“.⁹³⁸ Úvahy však nepostoupily dále, jistě vzhledem k nezájmu knížete a po roce 1732 i kvůli omezení stavebních aktivit vrchnosti.

Podstatnější stavební práce probíhaly v centru panství na zámku Orlík. Stavební dějiny areálu, původně hradu založeného kolem poloviny 13. století a v první třetině 16. století za Švamberků výrazně přestavěného, jsou zčásti známy.⁹³⁹ Dosud však není přezkoumán postoj vrchnosti k objektu a motivy, které Adama Františka vedly k jeho stavebním úpravám.

Nejproblematictější částí areálu byl úřední dům v předzámčí, dřevěná zchátralá stavba, v níž se kvůli špatnému stavu již v roce 1716 báli úředníci bydlet. Důrazným varováním bylo zřícení části objektu, který kněžna Marie Ernestina z Eggenbergu nechala vzhledem k pokročilé sezóně jen provizorně podepřít.⁹⁴⁰ Kníže Adam František upřednostnil po zdědění majetku místo opravy úředního domu rozšíření zámeckého pivovaru, klíčového zdroje panských příjmů. Rozpočet opravy pivovaru ve výši 1069 zl shledal „poněkud vysoký“, přesto „nutnou stavbu v našem zájmu“ schválil k provedení ve stavební sezóně 1720.⁹⁴¹ Na zámku na prahu dvacátých let vzniklo pouze nové obslužné schodiště.

Stížnosti orlických úředníků na nedostatečné byty neustávaly. Adam František však k rozsáhlejší přestavbě sešlého úředního domu prozatím nehodlal přistoupit a schválil pouze

⁹³⁶ Zpráva o nutných stavebních pracích na zámku Zvíkov, Orlík, 7. února 1720, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7B8 2, kart. 21, fol. 6. – Přehled staveb při panských objektech na panství Orlík, které obhlédli krumlovský polír a tesařský mistr, Orlík, 6. února 1720, Ibidem, fol. 8–17.

⁹³⁷ Stavebniny ze Zvíkova měly být využity například během přípravy stavby fary v Červené (p. Orlík) r. 1729. Esser knížeti, Český Krumlov, 5. dubna 1729, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 111, sign. 3P 19, kart. 4, fol. 9–12.

⁹³⁸ Teichl Escherichovi (?), Orlík, 24. prosince 1730, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII B8 2/2, kart. 246, fol. 228.

⁹³⁹ Durdík (pozn. 923), s. 203–204. – Vlček (pozn. 24), s. 400–402. – Šanda (pozn. 36), s. 155–158.

⁹⁴⁰ Špatný stav potvrdil také místní tesařský mistr, budovu obhlédli i krumlovský polír a tesař. Dopis ze 14. září 1716, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII B8 2/3, kart. 246, fol. 257–258. – Reskript Marie Ernestiny, Český Krumlov, 22. září 1716, Ibidem, fol. 261–262.

⁹⁴¹ „Es kommet zwar die erweiterung des breuhauses zu Worlik nach dem eingeschikten überschlag nembt. 1069 fl zimlich hoch, dieweilen es aber die noth und unser interesse erfordert, alß folget der riß sub litt A hiebei approbierten zuruck nach welchem die arbeith mit jezigem frühling angefangen ein fortgeführt werden solle.“ Koncept knížecího reskriptu, Vídeň, 30. března 1720, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7B8 2, kart. 21, fol. 2. – R. 1727 byl rozšířen mlat a proběhly i další úpravy pro zvýšení výrobní kapacity. Prameny Ibidem.

provizorní opravy.⁹⁴² Chátrání objektu však rychle dosáhlo neúnosné míry a v roce 1724 musela být část sešlé budovy snešena. Teprve poté nařídil majitel rozsáhlejší stavby, jež měly být provedeny „dobře a trvanlivě“.⁹⁴³ Opravou byl pověřen Franz Fortin, který připravil plán úprav severního křídla zámku pro potřeby bydlení personálu.⁹⁴⁴ V přízemí měla být zachována kancelář a kasa, v patře pak Fortin navrhoval předělení reprezentačního Jeleního sálu na trojici místností pro čeled' (staré jelení trofeje měly být snešeny a umístěny na jiném místě). Nově rozdělené třetí podlaží hodlal krumlovský polír pojmout jako dvojtrakt s pěticí obytných pokojů. Celkově přestavba svými formami odpovídá účelu navýšení ubytovacích kapacit objektu a jako taková byla v sezóně 1725 za Fortinova dozoru provedena.⁹⁴⁵

Jinak byl stav objektu v očích vrchnosti dostačující a nevyžadující žádné stavební změny. Pouze panské pokoje musely být zčásti nově vybaveny, aby vychověly nárokům na občasná pobyty vrchnosti.⁹⁴⁶ Dosavadní utilitární úpravy však nezměnily chátrající hmotnou podstatu částí zámeckého areálu. Knížete ani opakované stížnosti místních úředníků nepřesvědčily o potřebě rozsáhlejší úpravy předzámčí. Hejtman Teichl proto, zdá se, změnil strategii. V září 1729 upozornil knížete na nevyhovující stav reprezentačního Zlatého sálu. Kvůli tamní špatné podlaze hejtman „nemůže doporučit, aby se v sále během přítomnosti některé z urozených osob jedlo.“ Doporučil opravu sálu a současně podsunul stavebníkovi návrh na opravy úředních bytů, „o jejichž přestavbě bylo rozhodnuto již za eggenberské vrchnosti před 15 lety.“ Stará stavba – stále zčásti podepřená – se prý při nedávném bouřlivém větru „potácela sem a tam“ a další bydlení v ní je životu nebezpečné. Teprve takto formulovanou žádost kníže Adam František podpořil. Stavitel Martinelli se měl při cestě do Schwarzenbergu stavít na Orlice a kromě obhlídky poškozené podlahy sálu promyslet i opravu úředního domu.⁹⁴⁷ Výsledkem Martinelliho inspekce, která proběhla 2. listopadu 1729, bylo rozhodnutí vybudovat příčky v místnostech pod poškozenou podlahou v sále a strhnout starý úřední dům. Jeho obyvatelé se měli smířit s dočasným nepohodlím a před

⁹⁴² Duscher knížeti, Český Krumlov, 28. března 1722, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7Bß 3b, kart. 21, fol. 5. – Opis knížecího reskriptu, Vídeň, 1. dubna 1722 (opis Krumlov, 4. dubna 1722), SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII Bß 2/3, kart. 246, fol. 263.

⁹⁴³ Knížecí reskript orlickému hejtmanu Schmidtovi, Vídeň, 12. prosince 1724, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII Bß 2/3, kart. 246, fol. 265.

⁹⁴⁴ Franz Fortin, Aprobovaný příčný řez přestavby křídla zámku Orlík, 1724/1725. Žlutě a růžově lavírovaná perokresba, bez měřítka, signováno, 31,4×22 cm, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII Bß 2/1, kart. 246, fol. 26. – F. Fortin, Aprobované půdorysy přízemí, prvního a druhého patra přestavby křídla zámku Orlík, 1724/1725. Žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 40 pražských loktů, signováno, 73,8×48,8 cm, lbidem, fol. 27. – Rozpočet na 450 zl lbidem, fol. 25.

⁹⁴⁵ Fortin Preinhelderovi, Český Krumlov, 28. ledna 1726, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 228–229. – Kořán (pozn. 181), s. 413.

⁹⁴⁶ Vávra knížeti, Orlík, 25. února 1728, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 190, sign. 7I 5a, kart. 25, fol. 2: do onoho pokoje, kde je ubytována kněžna: 2 stoly, 6 židlí, do velkého sálu, kde vrchnost jí – 1 velký oválný stůl, 12 křesel

dále nádobí, lůžkoviny aj. Materiál byl do léta pořízen. Nadto byla téhož roku přivezena pro potřeby kněžny parádní postel z Vídně. Přehled vybavy dopravené na Orlík mezi lety 1723–1730 podle inventářů, která je dosud použitelná, Orlík, 29. února 1731, lbidem, fol. 17–19.

⁹⁴⁷ Teichl knížeti, Orlík, 28. září 1729, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7Bß 2, kart. 21, fol. 30–31. Knížecí reskript, Praha, 15. října 1729, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII Bß 2/1, kart. 246, fol. 30–31.

vystavěním nové budovy se měli přestěhovat. Plány hodlal stavitel připravit a projednat s knížetem po návratu do Vídně.⁹⁴⁸

Další průběh přípravy stavební akce byl složitý, neboť rozpočtovou a plánovou dokumentaci vypracovávali souběžně a ve vzájemném dialogu Franz Fortin i Anton Erhard Martinelli.⁹⁴⁹ Jde o pozoruhodnou etapu jejich spolupráce, která nebyla ze strany Fortina jen pasivní.⁹⁵⁰ Písemné prameny objasňují chronologii vzniku plánů.

Hejtman Teichl se musel na stav přípravy plánů, přislíbených Martinellim na podzim 1729, tázat ještě v únoru 1731.⁹⁵¹ Teprve na základě jeho urgencí byl zaslán z Vídně návrh, k němuž měl Fortin připravit na základě Martinelliho ústně předaných instrukcí rozpočet [obr. 95a, b] (sedmiosá patrová budova s valbovou střechou).⁹⁵² Krumlovský polír se kvůli přesnému sestavení rozpočtu vypravil na Orlík, kde 20. března obhlédl uvažované staveníště. Fortin na základě obhlídky projektu došel k závěru, že vídeňský architekt zvolil staveníště chybně, nad strmým srázem svažujícím se do Vltavy, kde by bylo třeba stavět drahou terasu (předložený rozpočet ve výši 2195 se vztahuje nejspíš k Fortinovu návrhu).⁹⁵³ Vrchní hejtman Escherich na základě této připomínky na stavebníkův podnět zadal Fortinovi přípravu variantního plánu na druhé straně příslušného nádvoří, který odeslal knížeti [obr. 96] (sedmiosá trojpodlažní budova s mansardovou střechou).⁹⁵⁴ Na Schwarzenbergovi bylo, aby „*aproboval, který z obou rysů shledává nejlepším*.“⁹⁵⁵ Kníže souhlasil s přemístěním stavby, na polírovu plánu však shledal jisté nedostatky v komunikačním schématu („*do úředních pokojů nelze jít jinak, než skrz pokoje čeledí*“). Nechal proto Martinelliho zhotovit variantní návrh

⁹⁴⁸ Teichl knížeti, Orlík, 7. listopadu 1729, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7B8 2, kart. 21, fol. 34–35. – Knížecí reskript, Vídeň, 26. listopadu 1729, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII B8 2/1, kart. 246, fol. 33.

⁹⁴⁹ Bez znalosti písemných pramenů, jen na základě plánů (a tedy nutně mírně nepřehledně, jak si autor dobře uvědomuje) Šanda (pozn. 36), s. 157–158.

⁹⁵⁰ „*Ve výsledku je přesto Fortiniho průčelí vcelku vyváženým a dobře působícím celkem, jistě hlavně proto, že je nepochybně pouze variací průčelí Martinelliho.*“ Ibidem, s. 158.

⁹⁵¹ Teichl Escherichovi, Orlík, 16. února 1731, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII B8 2/3, kart. 246, fol. 271. – Escherich knížeti, Český Krumlov, 28. února 1731, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7B8 3a, kart. 21, fol. 11.

⁹⁵² Knížete zároveň zajímalo, kde mohou bydlet úředníci po dobu stavby. Knížecí reskripty, Vídeň, 3. a 10. března 1731, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII B8 2/3, kart. 246, fol. 273, 280. – Anton Erhard Martinelli, První schválený návrh orlického úředního domu, 1731. Šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 18 sáhů, signováno, 32,9×50,4 cm. SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7B8 3a, kart. 21, fol. 1–2. – Franz Fortin, Kopie schváleného plánu orlického úředního domu, 1730/1731, Ibidem, fol. 3–4.

⁹⁵³ Teichl knížeti, Orlík, 21. března 1731, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7B8 3a, kart. 21, fol. 17, 19. – Fortinův návrh rozpočtu z 20. března 1731 Ibidem, fol. 18. – Koncept knížecího reskriptu, Vídeň, 31. března 1731, Ibidem, fol. 15. – Obdobně knížecí reskript, Vídeň, 7. dubna 1731, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII B8 2/3, kart. 246, fol. 282.

⁹⁵⁴ F. Fortin, Variantní návrh orlického úředního domu, březen 1731. Půdorys: Půdorys přízemí a prvního patra nového návrhu úředního bytu na Orlíku. Šedě, růžově a žlutě lavírovaná perokresba s měřítkem 40 jednotek (loktů), nesignováno, 41,3×35,7 cm. Půdorys třetího podlaží nového návrhu úřednického domu na Orlíku se zákresem nových příček. Okrově, žlutě a růžově lavírovaná perokresba a kresba tužkou, nesignováno, bez měřítko, 21,1×36,4 cm, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7B8 3a, kart. 21, fol. 7–9. Nárys: Šedě a červeně lavírovaná perokresbas měřítkem 40 jednotek (loktů), signováno, 32,2×41,4 cm, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII B8 2/3, kart. 246, fol. 252.

⁹⁵⁵ Escherich knížeti, Český Krumlov, 10. dubna 1731, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7B8 3a, kart. 21, fol. 22–24.

[obr. 97a, b] (devítiosá trojpodlažní budova, bez dochovaného Martinelliho nárysu), jímž se měl Fortin řídit a který měl kopírovat.⁹⁵⁶

Základním rozdílem v pojetí Martinelliho a Fortinova návrhu bylo uplatnění odlišných střech (valbová × mansardová) a Fortinovo zvýšení stavby o patro (na základě potřeby sloučit do jednoho objektu více úřednických bytů). Krumlovský polír ve své fasádě jistě vycházel z Martinelliho plánu. Takový závěr opravňuje základní struktura průčelí, pojednaného jako plocha rámovaná nárožními lizénami (u Fortina zdvojenými) v horních etážích, podložená rustikovaným „soklem“ přízemí. K tvarosloví vídeňského stavitele Fortin odkazoval i propojením ostění oken mezaninu s korunní římsou masivními klenáky, případně utvářením parapetních výplní oken v prvním patře a optickým spojením okna ve střední ose s dveřním otvorem v přízemí prostřednictvím omítkového rámce „přivěšeného“ k soklu parapetní výplně okna v patře a zároveň stojící v pozici supraporty vstupu. Zatímco u Martinelliho je obdobná plocha podložena pásem fyzicky spojujícím okno a dveřní světlík, u Fortina se poněkud anorganicky „vznáší“ nad plochou stěny bez podpory. Je otázkou, zda jde o nepochopení tektonických principů a logiky utváření Martinelliho fasády, nebo naopak vědomou formální hříčku. Jak naznačují proříznuté parapetní výplně mezi okny prvního a druhého patra, mohlo jít o druhý případ. Fortin se zde – nikoliv poprvé, vzpomeňme jeho dekorativní utváření vnitřních rohů lizénových rámců v Mirovicích i jinde – projevuje jako dědic planimetrismu, stojící do jisté míry v tvůrčí opozici vůči spíše tektonicky uvažujícími Martinellimu.⁹⁵⁷

Pro přehlednost ještě jednou shrnu genezi plánů. Na počátku stál Martinelliho návrh na stavbu budovy na terase nad řekou. Fortin navrhl variantní řešení na údajně vhodnějším staveništi ležícím na protější straně nádvoří. Kníže nechal na polířův návrh Martinellim rozšířit o dvě osy a vylepšit komunikační schéma. Výsledný plán vídeňského stavitele byl krumlovským polířem kopírován. Budova byla podle finálního návrhu ještě během sezóny 1731 z větší části provedena. V polovině října byl kníže zpraven o vyzdění zdí až pod korunu a na konci listopadu jej hejtman Teichl zpravoval o pokrytí střechy prajzovou krytinou, „*aby déšť a sněh nemohl způsobit více škod*“. Zbývalo ještě provést většinu příček v interiérech.⁹⁵⁸

Pro jistotu je třeba přezkoumat, zda realizovaná podoba odpovídala finálnímu plánu. Stavba sama zanikla během historizující úpravy zámku Orlík, v 19. století sídla rodové sekundogenitury.⁹⁵⁹ Při ověřování původního vzhledu objektu jsme odkázáni na veduty.⁹⁶⁰ Jakkoliv nejde o topograficky věrný druh pramene (autoři se liší v počtu okenních os

⁹⁵⁶ Knížecí reskript, Vídeň, 28. dubna 1731, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII BŘ 2/3, kart. 246, fol. 283–284. –A. E. Martinelli, Rozšířený a upravený návrh Fortinova plánu orlického úřednického domu, duben 1731. Šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 30 pražských loktů, signováno, aprobováno, lbidem, fol. 254. – F. Fortin, Mírně upravená kopie (srov. pasáž za schodištěm) Martinelliho finálního plánu, 1731. Šedě, žlutě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 50 jednotek (loktů), nesignováno, 50,2×36,6 cm. lbidem, fol. 250–251.

⁹⁵⁷ Stefan (pozn. 783), s. 95–96.

⁹⁵⁸ Knížecí reskript, Vídeň, 3. listopadu 1731, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII BŘ 2/3, kart. 246, fol. 286. – Teichl knížeti, Orlík, 22. listopadu 1731, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7BŘ 3a, kart. 21, fol. 39

⁹⁵⁹ Zdeněk Bezecný, Schwarzenbergové a jejich Orlík v 19. století, *JSH LXVIII*, 1999, s. 129–145.

⁹⁶⁰ Problémem barokních vedut zámku Orlík je, že nejsou dochovány v originále, ale mladších kopiích, což snižuje jejich věrohodnost. Dostupné na digi.ceskearchivy.cz (přístup 15. srpna 2015).

úředního domu), společným prvkem dobových pohledů je mansardová střecha tří nadzemních podlaží a mansardové střechy, jež se výrazně uplatňovala v zámeckém panoramatu [obr. 98] a představovala jeden z klíčových přínosů Fortinova projektu. Právě polířův projekt, korigovaný Martinellim, tak byl proveden.

Citované stavby na panství Orlík výmluvně prokazují utilitárnost stavebního podnikání Adama Františka ze Schwarzenbergu.⁹⁶¹ Zásadní je pramenně podrobně doložená geneze souboru plánů orlického úředního domu. Stavba vznikla na základě Martinelliho a Fortinova tvůrčího dialogu, do nějž vstupovali i knížecí úředníci. Je otázkou, nakolik byl orlický případ kompetenčním sporem. Připomínám, že stavbami na někdejších eggenberských panstvích byl pověřen výhradně Fortin, zatímco v Martinelliho jmenovacím dekretu byla výslovně uvedena panství Postoloprty, Hluboká, Třeboň a Praha (postupně se ovšem Martinelliho inspekce týkaly všech panství). Zásahy vídeňského stavitele tak mohl krumlovský polír vnímat do jisté míry jako narušení svého „teritoria“ a Fortinův variantní návrh snad lze chápat jako pokus o potvrzení vlastní autority vůdčího stavitele na někdejších eggenberských panstvích. Přesto nelze vnímat dialog obou tvůrců jako konfliktní.

Schwarzenberg

Zámek Schwarzenberg na panství Scheinfeld ve Středních Frankách (dnes Bavorsko, uprostřed trojúhelníku vymezeného Würzburgem, Bambergem a Norimberkem) měl mezi knížecími objekty specifické postavení jako „*knížecí rodový a rezidenční zámek*“ („*Fürstl. Stamm- und Residenz-Schloß*“) [obr. 99].⁹⁶² Objekt, v jádru hrad doložený v polovině 13. století, postupně po částech zakoupil v první třetině 15. století Erkinger se Seinsheimu, klíčová osobnost rodových dějin. Za své služby získal v roce 1429 od císaře Zikmunda titul svobodného pána ze Schwarzenbergu a následně byla stavba sídlem jedné z větví schwarzenberského rodu.⁹⁶³

Dominantami středověkého objektu byly kaple, založená Erkingerem ze Seinsheimu, a bergfrýt. Postupně vznikaly i hospodářské objekty v předzámčí. Středověká podoba objektu byla výrazněji pozměněna až po požáru v dubnu 1607, jemuž prý podlehl „*všechny pokoje a komnaty*“.⁹⁶⁴ Jak dokládají nálezy starších kazetových stropů i nástěnných maleb, zprávy o totální zkáze přeháněly. Přesto škody po ohni zavdaly příčinu zásadní přestavbě objektu, již

⁹⁶¹ Pragmaticnost knížete ve vztahu ke stavbám na Orlicku podtrhuje fakt, že nový zděný most namísto starého dřevěného na zámku Orlík, požadovaný místními úředníky již v roce 1728, vznikl až po kompletním shnití r. 1733. Escherich kněžně, Český Krumlov, 31. července 1733, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7B8 2, kart. 21, fol. 38–39.

⁹⁶² Pravidelně se opakující formule, zde v konceptu reskriptu, Praha, 13. října 1729 (pozn. 135). – Matthäus Merian, *Topographia Franconiae*, Frankfurt 1656, s. 94–95. – Anton Mörath, *Schloß Schwarzenberg in Franken, das Stammhaus der Fürsten zu Schwarzenberg*, Krumau 1902. – Kaspar Dorschner, *Geschichtliches über Schloß Schwarzenberg mit Bezugnahme auf Scheinfeld und Kloster Schwarzenberg. Lokalgeschichtlicher Versuch*, Scheinfeld 1909. – Max Bernhard Schwab, *Die alte Schlosskirche zu Schwarzenberg*, *Scheinfelder Kurier*, 86, 23. července 1898, 87, 26. července 1898, 88, 28. července 1898, 90, 2. srpna 1898, 91, 4. srpna 1898.

⁹⁶³ Schwarzenberg (pozn. 4), s. 44.

⁹⁶⁴ Citována zpráva hraběte Wolfganga Jakoba z 30. dubna 1607, podle Mörath (pozn. 962), s. 12.

se projekčně ujal augsburský stavitel Elias Holl (práce vedl Jacob Wolff).⁹⁶⁵ Holl zpravidlnil rozvrh oken zámeckého paláce, jehož zdi završil typickými štíty a nárožními věžicemi [obr. 100]. Současně proběhla výstavba nové zámecké kaple, halového jednolodí dokončeného v roce 1616. Prozatím nedotčen byl bergfrýt, snad jako signum starobylého původu objektu. Věž, následně zvaná Černá, byla přestavěna až v letech 1671–1672. Jak prozrazuje knížecí erb provedený na fasádě věže obracející se k městu Scheinfeld, ležícímu pod zámek, motivem stavby byla věčná připomínka povýšení hraběte Jana Adolfa ze Schwarzenbergu do dědičného knížecího stavu [obr. 101]. Kníže také nechal vyzdobit sál dvanácti schwarzenberskými podobiznami.⁹⁶⁶

Jistě platí konstatování Antona Möratha (1848–1910), ředitele krumlovského archivu a předního znalce schwarzenberských dějin, že „od knížete Jana Adolfa I. se žádný člen knížecího rodu na delší dobu na zámku neusídlil“.⁹⁶⁷ Aktuální průzkum schwarzenberských pramenů však dokládá, že pozornost knížat vůči starému rodovému sídlu neochabovala. Ačkoliv kníže Ferdinand Vilém ve Schwarzenbergu nesídlil a za jeho vlády ani nedošlo k rozsáhlejším stavebním pracím, o stav objektu se živě zajímal. Zámek nechával pravidelně obhlédnout zednickými mistry, mezi nimiž zaujímal přední místo würzburský stavitel Valentino Pezzani.⁹⁶⁸ Na Pezzaniho se schwarzenberští úředníci obraceli proto, že na panství nebyla na rozdíl od českých panství ustavena funkce panského stavitele či políra. Nejblíže ke stavitelství měli knížecí rentmistři Johann Adam Frickh a Georg Sebastian Pfrimb, pravidelně rozpočtující stavební akce a občas obhlížející jednotlivé stavby.⁹⁶⁹ Přirozenými partnery pro stavební podnikání byli lokální řemeslníci,⁹⁷⁰ ale náročnější stavby stály místní správě panství za povolání zkušenějších stavitelů.

Absence vlastního kvalifikovaného personálu a nepřítomnost vrchnosti omezila stavby při panských objektech na panství Schwarzenberg i za Adama Františka na udržovací

⁹⁶⁵ Nejnovější monografie Eliase Holla je prozatím nedostupná. Srov. Eva Haberstock, *Der Augsburger Stadtwerkmeister Elias Holl (1573–1646). Werkeverzeichnis*, Petersberg 2014. – Thomas Fichtner, *Elias Holl: ein Architekt der Renaissance*, Regensburg 2004, s. 23–38.

⁹⁶⁶ Mörath (pozn. 962), s. 22. – Mathias Müller, *Das Schloß als Bild des Fürsten. Herrschaftliche Metaphorik in der Residenzarchitektur des Alten Reichs (1470–1618)*, Göttingen 2004, s. 259–263.

⁹⁶⁷ Mörath (pozn. 962), s. 22.

⁹⁶⁸ Valentino Pezzani, Zpráva o stavu zámku, Schwarzenberg, 9. února 1700, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. – Lucia Longo, *Valentino Pezzani, Werkmeister nelle fortificazioni di Würzburg*, Trento 1980.

⁹⁶⁹ Johann Adam Frickh – r. 1700, nejspíš v návaznosti na Pezzaniho inspekci, rozpočtoval dílčí opravy zdí schwarzenberského zámku. Téhož roku slíbil stavbu klášterního domu ve Schwarzenbergu za 3000 zl oproti rozpočtu 3740 zl, který připravil „einen werkh verstendigen Baumeister“. Že nebyl pouze stavebním úředníkem, ale měl i aktivní podíl na stavebních pracích, dokládá jeho obhlídka zámku v Erlachu r. 1706, po níž konstatoval, že stavby v tamním předzámčí spadnou do dvou let, nebudou li opraveny. Možný vztah Frickha ke stavitelství naznačuje i to, že si jeho dceru později vzal Lorenz Habel. Georg Sebastian Pfrimb – 1717 rozpočtoval opravu střechy zámecké Černé věže nákladem 112 zl. Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759. – Ibidem, sign. A 3Kß 1b, s. f.

⁹⁷⁰ Srov. Lorenz Andres Petschmann (?), Návrh opravy „tlusté věže“ zámku v Erlachu, 1700. Šedě a hnědě lavírovaná perokresba bez měřítka, nesignováno, 31,7×20 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. – Aprobace smluv se zednickým a tesařským mistrem na opravu „velmi starého“ zámku v Burggrub (opakované zprávy o rozpadání objektu dostával kníže v letech 1710 a 1712), Koncept knížecího reskriptu, Vídeň, 4. dubna 1714, Ibidem.

práce.⁹⁷¹ Teprve v roce 1728, kdy byl opět po čase povolán k obhlídce panských staveb stavitel z Würzburgu. Místní úředníci se tentokrát obrátili přímo na schönbornského architekta Balthasara Neumanna (1687–1753), jehož krátké schwarzenberské angažmá prozatím uniklo badatelské pozornosti. Důvodem Neumannova povolání byl havarijný stav křídla zámku pod Černou věží.⁹⁷² Stavbu, jež se „*naklání, aniž by měla potrháné zdi*“ a „*při větším větru nebo silné bouři může spadnout a způsobit velké neštěstí*“, nejprve obhlédli „*někteří z nejlepších stavitelů ve Würzburgu*“. Podle jejich dobrozdání by bylo nejlepší objekt, v jehož středním podlaží „*není nic než pouhý nepoužívaný dlouhý sál*“ a většina oken je zabeďněna, zčásti snést. Poté by bylo vhodné nově vyzdít střední patro, na místě sálu vybudovat pokoje a zarovnat výšku dotčeného křídla, dosud o 5–6 stop vyššího než ostatní trakty, se zbytkem budovy. „*Tato myšlenka vyžaduje podrobné rozmyšlení*“, o něž úředníci „*požádali würzburškého architekta a inženýra majora Neumanna (jehož Jeho zesnulá knížecí milost ve Würzburgu s velkým nákladem nechala několik let cestovat v Itálii i ve Francii, aby také ve Würzburgu vedl vrchní inspekci a ředitelství staveb nad tamním zámkem, pevnostmi a dalším hlavním stavebním podnikáním)*“.⁹⁷³ První Neumannův pobyt na schwarzenberském panství netrval dlouho, neboť byl würzburškým knížetem biskupem „*povolán do Bruchsalu k dalším velkým stavbám*“.⁹⁷⁴ Knížecí úředníci se poté z nouze obrátili na nejmenované norimberské stavitele, kteří navrhli „*koncepty velké nové stavby*“.

Balthasar Neumann se do Schwarzenbergu vrátil a vypracoval zaměření zámku i písemné dobrozdání o jeho stavu.⁹⁷⁵ Stavitel konstatoval, že „*stavba ve svém současném stavu může ještě mnoho let vydržet*“ a doporučil pouze „*dobré rozvržení*“ („*gute eintheilung*“) pater, dispoziční změny, jež přislíbil rozpracovat do „*nového řezu a rysu*“. Pozornost věnoval také potřebě stavby vodní nádrže. Zdůraznil také nutnost bezodkladné opravy krovu zámeckého pivovaru. Pozoruhodná je zmínka knížete z doby následující přípravy Neumannova projektu, která Adama Františka představuje jako zkušeného stavebníka: „*při mnoha stavbách jsme postřehli a ze zkušenosti jsme upozorovali, že pokud by měl architektův rozpočet zpočátku*

⁹⁷¹ Např. oprava helmice Černé věže nákladem 75 zl po poškození silným větrem v zimě 1720/1721. Povoleno reskriptem z 18. ledna 1721, vyúčtování (včetně 14 zl 36 kr za malbu archanděla Michaela na praporu na makovici) 22. srpna 1721. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

⁹⁷² Escherich – Grandjean a spol. knížeti, Schwarzenberg, 10. října 1728, ibidem.

⁹⁷³ „[...] *daß man fordrist dem würzburg. Architect und Ingenieur Major Neumann (aß welchen Ihro lezt abgelebte fürstl. gnaden zu Würzburg mit großen kosten einige Jahr lang sowohl in Welschland aß Franckreich der architectur nach-reisen und sich darinnen informirt machen lassen, demahlen auch zu Würzburg über dasiges schloß, fortifications und anders haubtbauwesen die ober inspection und directorium führt) auch darüber vernehmen, und deßen gutachtliche meinung vorhero darüber einholen mögte.*“ Ibidem. – K příslušným cestám Wilfried Hansmann, *Balthasar Neumann*, Köln 2003, s. 9–10, 12–14, 18–26. – Hirschfeld (pozn. 12), s. 195–196, 199an.

⁹⁷⁴ Není jisté, o jaké stavby mělo jít – stavby při tamním zámku Neumann vedl od r. 1731 a kostel sv. Petra provedl až po polovině třicátých let. Dřívější inspekce na místě však jistě nelze vyloučit, neboť starý kostel vyhořel již v roce 1699. Hansmann (pozn. 973), s. 73–79, 168–174.

⁹⁷⁵ Balthasar Neumann, Zpráva o možnostech opravy zámku ve Schwarzenbergu – popis plánu (zde nedochovaného zaměření), Würzburg, 24. září 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. – Plán se v dostupných fondech bohužel nedochoval. Nelze se ani domnívat, že by byl uchován ve fondu velkostatku (v současnosti nepřístupný v norimberské pobočce bavorského zemského archivu) – z ústřední kanceláře byly zpět na panství odesílány pouze plány určené k provedení.

obnášet nějakých 1000 zlatých, vystoupají nakonec náklady jednou tolik.“⁹⁷⁶ Aprobovaný náklad Neumannova projektu ve výši 2016 zl naznačuje, že mělo jít o větší stavební akci. Nejspíš šlo o změnu dispozice poškozeného zámeckého traktu a jistě i sanaci zdiva (případně také stavby při zámeckém pivovaru). Přestože stavebník nakonec Neumannův návrh přestavby schválil, nebyl realizován.⁹⁷⁷

Myšlenky na opravu zámku ve Schwarzenbergu se však Adam František nevzdal. Zřejmě právě nutnost opravy objektu byla významným motivem vyslání již zmíněné knížecí inspekce vedené sekretářem Josefem Václavem Pelikánem v červnu 1729.⁹⁷⁸ Výsledkem inspekce, které se mimo panských úředníků zúčastnil i nejmenovaný „od majora z Würzburgu [tj. Neumanna] odeslaný polír“, byla idea na výše pojednané vyslání stavitele Martinelliho do Schwarzenbergu, dále podporovaná opakovanými stížnostmi na škody v zámku.⁹⁷⁹

Největší prostor ve výše citované specifikaci Martinelliho povinností na panství Schwarzenberg/Scheinfeld dostala právě obhlídka zámku Schwarzenberg.⁹⁸⁰ V areálu měl projít kapli i zámek, obhlédnout základy, zdivo, krovy a střechy. Zároveň měl vídeňský stavitel promyslet, zda se má již dříve schválené rozdělení „velkého starého sálu“ v prvním patře provést „podle rysu a projektu würzburgského inženýra Neumanna, nebo jinak, co možná nejvhodněji“. Nadto byl Martinelli pověřen obhlídkou úředních bytů, štítů nad zámeckým palácem, rozmyšlením dílčích statických správek a návrhem oprav při hospodářských objektech v předzámčí. Po „řádné obhlídce zevnějšku a vnitřku zámku“ Martinelli konstatoval, že základy i zdivo objektu jsou dobré, pouze na severní straně „je zed' pod starým sešlým sálem skrz naskrz prožraná a vypadaná“ a je třeba ji nově provést.⁹⁸¹ Dále stavitel doporučoval dílčí dispoziční změny a náhradu stropů, přičemž v zámecké kapli doporučil provést strop „podobně jako v Ondřejově“. Ze slohového hlediska je příznačné, že vídeňský stavitel doporučoval snést „štítý s pyramidami“ a kolem budovy vyzdít „čistou římsu“ – představitel vídeňské Vorklassik zjevně neměl pochopení pro malebnost bohaté siluety Hollových pozdně renesančních štítů. K příslušným změnám Martinelli po návratu do Vídně připravil patřičný rys [obr. 102],⁹⁸² který měl po svém příjezdu z Hluboké provést Lorenz Habel s plánovaným

⁹⁷⁶ „[...] wir bei dem vielfaltigen bauen wahrgenommen, undt ab experientia haben dieses anzumerkhen ist, daß im fall [...] des Architects überschlag [...] einige 1000 rth anfanglich ertragen sollte, gleichwohlen die Unkosten sich wohl gahr auff das alterum tantum in fine finali erstrekhen dörrften.“ Koncept knížecího reskriptu, Vídeň, 20. října 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

⁹⁷⁷ von Lier a spol. knížeti, Schwarzenberg, 10. listopadu 1728, Ibidem.– Koncept knížecího reskriptu, Hluboká, 20. listopadu 1728, Ibidem: Schvaluje Neumannův návrh a rozpočet opravy zámku ve Schwarzenbergu, odesílá aprobovaný rys a vyžaduje zaslání (nedochované) kopie ad acta. Náklad 2016 zl.

⁹⁷⁸ Josef Václav Pelikán knížeti, Schwarzenberg, 22. června 1729 (pozn. 130).

⁹⁷⁹ Domohr (?) knížeti, Schwarzenberg, 31. srpna 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

⁹⁸⁰ Knížecí notata Martinellimu, 8. října 1729 (pozn. 131).

⁹⁸¹ Esser knížeti (protokol o rozhovoru se stavitelem Martinellim v přítomnosti vrchního Essera, vládního rady Grandjeana a důchodního Hannla), Schwarzenberg, 22. listopadu 1729 (pozn. 138).

⁹⁸² Mareš (pozn. 71), s. 218. – Šanda (pozn. 36), s. 32. – A. E. Martinelli, Návrh úprav křídla zámku Schwarzenberg, 1730. Šedě, modře, žlutě, zeleně a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 15 sáhů, signováno, 62,6×46,4 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

provedením od roku 1731. K financování stavebních akcí poskytl kníže mimořádný příspěvek 9000 zl, neboť scheinfeldské důchody by stavební náklady neunesly.⁹⁸³

Z dostupných pramenů vyplývá, že někdejší hlubocký polír Habel vypracoval ve Schwarzenbergu v dubnu 1731 soubor půdorysů objektu včetně „*velkého generálního plánu*“. Současně však měla být stavba, k níž již byl připraven stavební materiál, z nejasných důvodů suspendována.⁹⁸⁴ Přesto alespoň některé práce proběhly: v červnu 1732 hlásili místní úředníci kněžně Eleonoře Amálii, že bude do dvou týdnů dokončena nová kuchyně a některé úřední byty. Kromě toho bylo v zájmu „*žádoucí symetrie*“ i panských důchodů vyměnit kompletně okna, zvláště vzhledem k neúnosným nákladům na údržbu starých oken. Nadto Habel adaptoval hospodářský objekt v předzámčí na byty.⁹⁸⁵

Habel v zámku prováděl úpravy i po smrti knížete Adama Františka. V roce 1733 navrhl a provedl nové dveře zámecké kaple, podle kněžniny aprobace „*velmi užitečnou stavbu*“.⁹⁸⁶ Navrhl i kanalizaci v deputátních zahradách pod nově upraveným úředním stavením v předzámčí, jehož střechu vyměnil.⁹⁸⁷ O dva roky později projektoval polír opravu sesutého zdiva u staré šancovní zdi u zámeckého příkopu. Poslední větší Habelovou prací vztahující se k zámeckému areálu bylo pořízení série půdorysů vnitřního zámku v roce 1741 [obr. 103a, b, c], související se špatným stavem jižního křídla.⁹⁸⁸ Podle knížete Josefa Adama na navrhované „*provedení tak nákladné hlavní stavby za současných okolností [během slezské války] nelze pomyslet*“, Habel místo toho měl provést zaměření celého zámeckého areálu. K tomu se vzhledem k odvolání do Čech nejspíš nedostal.⁹⁸⁹

⁹⁸³ Esser a spol. knížeti, Schwarzenberg, 29. ledna 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 1, s. f. – Srov. též Přehled výdajů na stavby placených z kasy p. Schwarzenberg 1728–1730, Hannl, Schwarzenberg, 7. května 1731, Ibidem: na zámek vynaloženy v daném období pouze desítky zlatých, teprve po příjezdu Habela jsou prováděny rozsáhlejší adaptace bytů v zámku a opravy pivovaru.

⁹⁸⁴ Lorenz Habel, Schwarzenberg, 7. a 16. dubna 1731 SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. (pořídil soubor plánů A, B – půdorysy přízemí, C, D – půdorysy patra, části „*velkého generálního plánu*“). – Esser a spol. knížeti, Schwarzenberg, 11. dubna 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 1, s. f.

⁹⁸⁵ Esser a spol. knížeti, Schwarzenberg, 11. června 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. (výměna oken schválena kněžnou 5. července 1732). – L. Habel, Návrh úpravy hospodářské budovy v předzámčí ve Schwarzenbergu na úřední byty, 1732. Šedě, modře, žlutě, okrově, zelena a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 50 sáhů, nesignováno, 18,6×43,7 cm, Ibidem. – Rozpočet nákladem 453 zl, 6. ledna 1732, Ibidem.

⁹⁸⁶ Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/15, s. f. Náklad 24 zl 20 kr.

⁹⁸⁷ Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. – Náklad kanalizace 226 zl 38 kr, náklad snížení krovu 541 zl 36 kr.

⁹⁸⁸ Becker a spol. knížeti, Schwarzenberg, 1. listopadu 1741, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. – L. Habel, Půdorys přízemí vnitřního zámku Schwarzenberg, 1741. Šedě, žlutě, modře a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 10 prutů (Gerten), tj. 20 norimberských sáhů čili 120 stavebních stop, nesignováno, 31,5×45,4 cm, Ibidem. – Idem, Půdorys středního podlaží zámku Schwarzenberg, 1741. Šedě, oranžově, růžově a modře lavírovaná perokresba s měřítkem 10 prutů (Gerten), tj. 20 norimberských sáhů čili 120 stavebních stop, nesignováno, 31,7×45,6 cm, Ibidem. – Idem, Půdorys druhého patra zámku Schwarzenberg, 1741. Šedě, oranžově, růžově a modře lavírovaná perokresba s měřítkem 10 prutů (Gerten), tj. 20 norimberských sáhů čili 120 stavebních stop, nesignováno, 31,5×45,5 cm, Ibidem.

⁹⁸⁹ Koncept reskriptu, Rumburk, 13. listopadu 1741, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f. – Podobně nebyla rozsáhlejší oprava poškozeného křídla kvůli slezské válce povolena ani následujícího roku, kdy stavbu mimo Habela obhlédli i dva místní měšťanští mistrři. Kníže

Habelův soubor plánů vnitřního zámku Schwarzenberg z počátku čtyřicátých let 18. století je cenný především proto, že umožňuje přesně poznat rozsah provedených přestaveb. Dokládá, že Martinelliho návrhy nebyly provedeny. V přízemí vídeňský stavitel rozdělil devítiosé prostory v jihozápadním nároží budovy na šest kvelbů, zůstalo však zachováno starší členění na tři prostory. Podobně nebylo provedeno ani Martinellim navrhované rozdělání hlavní panské kuchyně, její doložené změny proběhly nejspíš podle Habela. Nedošlo ani k přepříčkování velkého sálu v patře, prostory, jejíž nutná adaptace na sklonku dvacátých let zahájila aktivity vrchnosti směřující k úpravě objektu. Provedena nebyla ani dvojpodlažní nástavba na otevřené terase ani k vestavba trojramenného schodiště s otevřeným jádrem. Závěrečné hodnocení stavu zámku ve Schwarzenbergu, které Habel předložil v popisu jednotlivých místností, se až nečekaně blíží původním stížnostem místních úředníků ze dvacátých let: prostory nad sálem hodnotil Habel jako „*velmi sešlé, příčky musí být snešeny*“, což platilo i pro další místnosti. Řadu maleb na stěnách a stropěch jednotlivých pokojů naopak hodnotil jako pěkné.

Stavby knížete Adama Františka při zámku ve Schwarzenbergu prozrazují výsostné postavení objektu mezi knížecími sídly. Žádná jiná stavba se nemohla pyšnit symbolicky významným hodnocením „*Stamm- und Residenz Schloß*“. Nepochybně právě význam původního rodového sídla stál za programem sanace zdiva a dispozičních změn, který na sklonku dvacátých let připravili Balthasar Neumann a Anton Erhard Martinelli. Schwarzenberská mise vídeňského stavitele však vyšla ve vztahu k zámku naprázdno. Přestavba byla zásadně redukována a při zámku byly provedeny jen nejnnutnější práce. Rezignace na náročnější úpravu objektu mohla být dána finanční nákladností takového podniku. Zároveň je však třeba mít na paměti, že Adam František i Josef Adam ve Schwarzenbergu do zámku investovali značné prostředky a přestavba tak nebyla jen věcí peněz.⁹⁹⁰ Otázku, zda nemohlo mít neuskutečnění rozsáhlejší přestavby hlubší význam (například zda nešlo o doklad respektu vůči paměti objektu), nejspíš nelze na základě dostupných pramenů vyřešit. Zdá se však, že sanace zdí ve Schwarzenbergu a přestavby tamních úředních bytů měla pietnější charakter, než obdobné práce na jiných panských sídlech, kde byla renesanční výzdoba zazdívána či překrývána novými stropy (Vimperk, Protivín).

Vimperk

Kořeny zámku ve Vimperku sahají do poloviny 13. století. Někdejší hrady byl opakovaně přestavěn v 15. století a následně v několika fázích během první třetiny 17. století za Novohradských z Kolovrat, kdy vznikla i zámecká kaple.⁹⁹¹ Roku 1630 se objekt dostal do eggenberských rukou a s vyměněním české větve rodu přešel do majetku Schwarzenbergů.

nařídil pouze sanaci sklepů, potřebné snešení rozjíždějících se kleneb a jejich opětovné vyzdění suspendoval. Prameny lbidem.

⁹⁹⁰ Jen provedené sanační práce při severním křídle zámku vyšly na neopominutelných 2823 zl 59 kr. Habel, Schwarzenberg, 29. června 1743, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.

⁹⁹¹ Joseph Walter, *Geschichte der Stadt und Burg Winterberg*, Winterberg 1887. – Mareš – Sedláček (pozn. 28b), s. 341–343. – Jan Urban, *Vimperk – zámek. Stavební historický průzkum. I. díl – dějiny objektu*, Praha

Péče vrchnosti o nově nabytý objekt byla zahájena jeho obhlídkou, tentokrát spojenou se sestavením inventáře.⁹⁹² Soupis odráží tehdejší podobu vimperského zámeckého komplexu, jenž sestával z horního a dolního zámku. Dolní zámek, novostavba z dob Novohradských z Kolovrat, obsahoval mimo hostinského pokoje, hejtmanova bytu a důchodního úřadu zvláště renesanční „malovaný sál“. Ke stavbě se připojovala zahrada s arkádovou chodbou. Horní zámek sestával z několika křídel a samostatně stojící kaple s oratoří, v jejímž sousedství leželo předsálí a sál [obr. 104a, b]. V „horním dílu“ zámku se nacházely knížecí pokoj, hostinský pokoj, pokoj trubače, úřednická jídelna, prostory ve věži (starém bergfrýtu) a pokoje hofmistra, kaplana a kapucína. Ve „středním dílu“ zámku byl pokoj kněžny, dva další pokoje, moučnice a pokoj obilního písaře a jeho čeledi. „Dolní díl“ horního zámku pak vyjma panské kuchyně obsahoval úřední byty a hospodářské zázemí. Inventář dokládá, že vimperský zámek není možné v dané podobě pokládat za reprezentativní sídlo vrchnosti. Pro její pobyty muselo být naznačené pořadí pokojů bez formálního apartmánu naprosto nedostačující. To byl jistě hlavní důvod výrazných úprav objektu za knížete Adama Františka.

Jako první přistoupil stavebník k úpravě zámecké kaple sv. Josefa. Základní architektonický rámeček obdélného jednolodí nebylo třeba měnit. Kníže mohl navázat i na realizaci nové výzdoby interiéru, provedenou z příkazu Johanna Christiana z Eggenbergu v prvním desetiletí 18. století.⁹⁹³ Kromě štuků byly provedeny i malované „knížecí znaky obou vrchností na dvou stranách“. Kromě eggenberského znaku byl v kapli kvůli kněžně Marii Ernestině z Eggenbergu, rozené ze Schwarzenbergu, i schwarzenberský erb. Vzhledem k nedávným rekonstrukcím se zásahy Adama Františka ze Schwarzenbergu omezily na dodání nové výbavy.

V návaznosti na hospodářskou vizitaci v říjnu 1722 vimperského panství měl být pořízen nový oltář do zámecké kaple. Návrh měl dodat krumlovský truhlář Josef Široký, jehož mladší práce jsme již poznali v Dolní Vltavici a Kamenném Újezdě. Pro Vimperk hodlal dodat oltář mramorovaný „na co nejčistší kamenný způsob“ nákladem 160 zl a „rám antependia s tabernáklem [...] na nynější novou manýru“.⁹⁹⁴ Dvě sochy vysoké šest stop měl zhotovit sochař,⁹⁹⁵ vyplácený sumou 1 zl 30 kr za stopu (celkem 18 zl). Štafírování se měl ujmout štafíř z Kašperských Hor Mathias Kasimir nákladem 220 zl. Varianty projektu zahrnovaly oltář bez soch či s redukovanou sochařskou výzdobou, omezenou na dvě převzaté starší sochy. V únoru 1723 byl změřen presbytář pro potřeby truhláře Širokého, který 2. března 1723 předložil plán se dvěma variantami a vyjádřil naději, „že jeden ze dvou abrysů bude dobrý“

1989 (strojopis uložený v archivu NPÚ, ú. o. p. České Budějovice). – Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001², s. 497–498. – Durdík (pozn. 923), s. 593–596.

⁹⁹² Johann Georg Praun, *Inventář zámku Vimperk*, Vimperk, 30. července 1720, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5931, sign. VI I 4, kart. 814, s. f. – K inventářům níže ve stati o výzdobě knížecích zámků.

⁹⁹³ 29. srpna 1707 schvaluje výdaj 132 zl 32 kr na „zbývající štukatérské práce“. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4674, sign. IIIKa 53g, kart. 413, s. f. – Dále srov. vyúčtování štukatérské práce, Johann Carl Gubs, Vimperk, 2. listopadu 1710, *Ibidem*.

⁹⁹⁴ „ein saubere Antependium-Ramb auff 3 seithen, sambt den Tabernacl mit einen windten auf jetzige neue manir.“ Projekt nového hlavního oltáře do zámecké kaple sv. Josefa ve Vimperku, 1722 (příloha zprávy o hospodářské vizitaci panství Vimperk, říjen 1722), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4674, sign. IIIKa 53g, kart. 413, s. f.

⁹⁹⁵ O zakázku se ucházel jinak neznámý krumlovský Martin Kindlemayr, Krumlov, 8. května 1722, *Ibidem*.

[obr. 105].⁹⁹⁶ Vimperské úředníky, kteří rys zaslali knížeti k přehlédnutí, vzápětí zajímal odhad nákladů štafírování. Mmimo výše uvedeného Kasimira se o zakázku zajímal i osvědčený krumlovský malíř Petr Anneis se synem Johannem Christopphem.⁹⁹⁷ Dalším zájemcem o práci byl Johann Pazourek ze Sušice.⁹⁹⁸

Širokého rys variantní návrh rozvilinového a edikulového oltáře svým hrubým provedením o kvalitách krumlovského truhláře nepřesvědčuje. Přesto mu nelze upřít jisté poučení o aktuálních slohových tendencích. Sokl sloupu na portálové variantě navrhoval nakoso vykloněný. Samotný rozvilinový oltář je pak rozvrhem i uplatněním akantových rozvilin vcelku aktuální, přinejmenším ve venkovském prostředí.⁹⁹⁹ Přesto nepřekvapí, že na knížete Adama Františka údajně návrh neudělal hlubší dojem a rozhodl se oltář provést podle jiného rysu. Neudiví ani Širokého reakce. Řemeslník, usilující o zakázku, se v lednu 1711 zavázal „*se vsí pílí*“ provést v krátkém termínu dvou dnů nový návrh [obr. 106].¹⁰⁰⁰ Plán představuje dvě variantní řešení edikulového oltáře s nakoso přistavenými dvojicemi sloupů a volutovým nástavcem. Diametrální odlišnost rukopisu nového plánu od původního návrhu vzbuzuje pochybnosti o Širokého autorství. Vzhledem k rukopisu shodnému dalšími prokazatelně Širokého plány i jasnému svědectví pramenů je však jeho autorství jisté. Anomálií v díle krumlovského truhláře je spíše první varianta, kterou je třeba vnímat spíše jako pracovní skicu, než jako reprezentativní návrh určený pro vrchnost.

Prvotní odmítnutí Širokého původního návrhu lze vyložit i jako taktickou snahu vimperského hejtmána Prauna přinutit krumlovského truhláře ke snížení ceny. Když Široký žádal zvýšení ceny za nový oltář na 90 zl, neváhal Praun přijít s údajnou nabídkou „*jiného mistra, který rád bude účtovat 80 zl*“. Nadto prý hodlal pracovat přímo na místě, což by přineslo vrchnosti další úsporu.¹⁰⁰¹ Ačkoliv Široký neváhal přiznat, že svého nejmenovaného konkurenta „*pokládá také za dobrého mistra*“, zakázku si nechtěl nechat ujít a doufal přinejmenším ve svěřeni pomocných prací. Poslední slovo měl jako vždy kníže, jemuž byl nový Širokého plán zaslán 11. března 1724. Adam František diskusi o autorovi a ceně vimperského oltáře uzavřel s tím, že „*si necháváme nejmilostivěji líbit projekt vypracovaný krumlovským truhlářem Širokým, také dovoluujeme uzavřít s ním uvedeným způsobem řádný kontrakt*“ s nákladem 85 zl. Současně byly schváleny náklady štafírování a provedení

⁹⁹⁶ Josef Široký vimperskému hejtmánu, Krumlov, 2. března 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4674, sign. IIIKα 53g, kart. 413, s. f. – Idem, Variantní návrh nového hlavního oltáře do zámecké kaple sv. Josefa ve Vimperku, březen 1723. Kresba perem bez měřítka, nesignováno, 32,6×42,1 cm, lbidem. – Další citované prameny lbidem.

⁹⁹⁷ Záloha (pozn. 652), s. 308–309.

⁹⁹⁸ Karel Pletzer, Českobudějovické výtvarní umělci v 17. a 18. století, *JSH LX–LXI*, 1991–1992, s. 23–33, zde s. 29.

⁹⁹⁹ V uměleckých centrech ustupují rozvilinové oltáře dynamickým vrcholně barokním architekturám již kolem r. 1710. Mojmir Horyna, *Pražská retáblková tvorba mezi léty 1680–1730* (disertační práce), Praha 1973, s. 65 an. –

¹⁰⁰⁰ Široký Praunovi, Krumlov, 11. ledna 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4674, sign. IIIKα 53g, kart. 413, s. f. – Široký, Aprobovaný návrh nového hlavního oltáře zámecké kaple sv. Josefa ve Vimperku, 1724. Šedě lavírovaná perokresba, bez měřítka, nesignováno, 47,2×34 cm, lbidem.

¹⁰⁰¹ Praun Širokému (koncept), Vimperk, 24. února 1724, lbidem. Snad mohlo jít o netolického truhláře Franze Lockenmayera, který pro Schwarzenbergy často pracoval jinde a v březnu 1725 účtoval opravy oltáře ve vimperské zámecké kapli nákladem 2 zl 6 kr.

oltářního obrazu, jakož i dodání pozitivu do kaple.¹⁰⁰² Retábl byl dokončen na konci června 1724, kdy Široký požádal o vyslání čtyř velkých žebřinových vozů pro jeho odvoz z Krumlova. Na cestu hodlal osobně dohlédnout.

O průběhu prací byl Adam František pravidelně informován. Na konci června dostal k rozhodnutí dva návrhy oltářního obrazu. Stejně jako truhlářská a štafířská práce, i malba oltářního plátna byla předmětem konkurenčního boje zájemců o zakázku. Ve hře byla i varianta pořízení obrazu ve Vídni, nakonec jej však namaloval Johann Pazourek.¹⁰⁰³ Starý obraz přitom měl být opětovně využit. V souladu s hejtmanovým doporučením nařídil kníže jeho umístění v nově rozšířeném kostele v Horní Vltavici (p. Vimperk).

Zdánlivě bezproblémový průběh realizace oltáře byl narušen v létě, kdy se ukázalo, že Širokým dodaný tabernákl je příliš vysoký a zabraňuje v pohledu na údajně „ve Vídni namalované drahocenné oltářní plátno“(sic!).¹⁰⁰⁴ Zmínce hejtmana Prauna o vídeňském původu obrazu odporují účetní doklady prokazující Pazourkovo autorství. Ze stany úředníka šlo nejspíš o pokus o vystupňování tlaku na Širokého, jehož hejtman vinil z chyby. Krumlovský řemeslník se nařčení bránil, ale na špatných proporcích tabernáklu nemohl nic změnit, což vedlo k zadržení části výplaty. S odstupem tří století je třeba dát za pravdu Širokému. Tabernákl je v rozměrech zasahujících až do prostoru oltářního obrazu zakreslen již ve schváleném plánu a kníže podobu schválil. Spor kolem nevhodných rozměrů svatostánku vyvolali až vimperští úředníci po osazení oltáře, což jen prokazuje jejich neznalost soudobé oltářní architektury.¹⁰⁰⁵

V následujících měsících knížecí úředníci pečlivě zvažovali možnosti nápravy. Nejčastěji zmiňovaným řešením bylo umístění na současně pořizovaný nový oltář v kostele sv. Kříže v Husinci (p. Vimperk). Ještě v roce 1727 však dotčený naddimenzovaný svatostánek stál ve vimperské zámecké kapli, jak naznačuje výše citované doporučení Fortina k jeho přemístění do Kamenného Újezda. Opraven byl nejspíš až v roce 1733.¹⁰⁰⁶ Problémy s tabernáklem nijak nezbrzdily štafířské práce, nakonec svěřené Pazourkovi a Kasimirovi. Oba řemeslníci zjevně vycítili příležitost k zaujetí vrchnosti a „*jak je čestný způsob*“ vrátili část své výplaty (10 zl) za štafírování velkého tabernáklu.¹⁰⁰⁷ Současně se zavázali ke štafírování nového tabernáklu – tak si zajistili budoucí zakázku a jistě získali i náklonnost panských úředníků. Ze zřetele nelze ztráct ani možnost, že byli k vrácení části platu hejtmanem naopak donuceni.

Celou epizodu stavby oltáře ve vimperské zámecké kapli je třeba vnímat především jako pozoruhodný vhled do každodennosti barokního řemesla a doklad složitých okolností vzniku uměleckého díla, zásadně ovlivněného zájmem provádějících řemeslníků na

¹⁰⁰² Knížecí reskript, Vídeň, 21. března 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4674, sign. IIIKα 53g, kart. 413, s. f.

¹⁰⁰³ Johann Pazourek, 30. března 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4674, sign. IIIKα 53g, kart. 413, s. f.: Na rozkaz a nařízení Johanna Georga Prauna, hejtmana panství Vimperk, má zhotovit do vimperské zámecké kaple obraz sv. Josefa se slávou a andělem dobrými olejovými barvami nákladem 35 zl. Hotově vyplaceno 28 zl.

¹⁰⁰⁴ Braun Širokému (koncept), Vimperk, 14. srpna 1724, Ibidem.

¹⁰⁰⁵ Pro četné příklady srov. Johannes Hamm, *Barocke Altartabernakel in Süddeutschland*, Petersberg 2010.

¹⁰⁰⁶ Srov. vyúčtování zboží obchodníkovi Crembserovi, který dodal zboží na štafírování tabernáklu ve vimperské zámecké kapli, 18. července 1733, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vimperk, sign. A 3Kα 3a/2, s. f.

¹⁰⁰⁷ Vimperk, 11. listopadu 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4674, sign. IIIKα 53g, kart. 413, s. f.

maximální ceně v protikladu k přesně opačným snahám panských úředníků.¹⁰⁰⁸ Zároveň však zúčastnění neztráceli ze zřetele podobu oltáře.

Bezprostředně po vyúčtování prací na oltáři navrhl Franz Fortin úpravy bytu vimperského hejtmána.¹⁰⁰⁹ Zásadnější práce proběhly až po roce 1728, kdy kníže nechal provést rozsáhlou opravu horního zámku s panskými pokoji. Akce začala v říjnu 1728, kdy měl Fortin zjistit, „*jak by v zámku mohly být zařízeny pohodlnější pokoje*“. Krumlovský polír s hejtmánem „*probral možnosti opravy pokojů*“ a oken.¹⁰¹⁰ Fortin příslušné rysy „*kvůli zmnožení a pohodlnějšímu zařazení tamních knížecích zámeckých pokojů*“ a rozpočet připravil a odeslal ke schválení během listopadu. Soupis nákladů polír doprovodil dobrodáním o stavu objektu.¹⁰¹¹ Klenutou chodbu v horních dvou podlažích panského traktu horního zámku pokládal za „*skrz naskrz potrhanou a další stavbě škodlivou*“. Bylo třeba ji snést a nahradit novým traktem s panskými pokoji, přičemž rozpočet obnášel 1089 zl 22 kr [obr. 107]. V interiérech byla Fortinova přestavba výhradně utilitární, přesto zásadní. Polír navrhl zpravidelnění přehledu místností v prvním patře jihovýchodního křídla horního zámku. Nově řešil také komunikační schéma. Ve středu příček nových místností i starých příčných zdí navrhl dveřní otvory, čímž v pokojích vytvořil enfiládu. Další zásahy se v interiéru omezily na vytvoření malého předsálí mezi upravovaným traktem a sálem, umístěným v příčném křídle z doby Jáchyma Novohradského z Kolovrat.¹⁰¹²

Právě s dekorativním průčelím příčného křídla se musel Fortin vyrovnat při návrhu fasády upravovaného jižního traktu. Příznačné je, že formy starší stavby ve svém projektu nijak nerefletoval. Zatímco přízemí pojednal pásovou rustikou, horní dvě etáže svázal lizénovými rámci do jednoho významového celku. Nepravidelnost rozvrhu oken, vycházející ze starší zástavby, krumlovský polír opticky mírnil množováním lizén a rafinovanou hrou s jejich rozestupy. Oproti skutečnosti plán zachycuje menší počet lizén – mezi dvěma pravými okenními osami je v reálu vložen trojitý lizénový rámec, na plánu zachycen pouze dvojitý [obr. 108]. Liší se i rozestupy lizén. Odlišnosti mohou být dány nepřesným zaměřením,

¹⁰⁰⁸ Akce byla uzavřena sestavením závěrečného vyúčtování, Vimperk, 21. listopadu 1727, *Ibidem*: Oltář – 207 zl 57 kr (Josefu Širokému, truhláři z Krumlova za oltář 85 zl, dále výdaje místnímu truhláři, Johannu Pazourkovi a Matesi Kasimirovi 70 zl za štafirování, Pazourkovi 28 zl za oltářní obraz, za dopravu oltáře Paulu Roblovi z Glashütten (?), Paulu Harwalichkovi ze Strychskowitz (?), Thomasi Ziedeckhovi z Trhenic 13 zl 30 kr), pozitiv – 136 zl 7 kr (vltavotýnecký varhanář Johann Georg Hermann – 105 zl), celkem 344 zl 4 kr.

¹⁰⁰⁹ F. Fortin, Návrh úprav bytu hejtmána na zámku Vimperk, 1725. Kresba uhlem a rudkou, bez měřítka, signováno, 34×43 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIBŘ 3a, kart. 745, s. f.

¹⁰¹⁰ Okna měla stát do 30 zl, jistě šlo o běžnou údržbu. Koncept dopisu Prauna Esserovi, 13. října 1728, *Ibidem*.

¹⁰¹¹ Esser Praunovi, Krumlov, 16. listopadu 1728, *Ibidem*. – Rozpočet Franz Fortin, Krumlov, 10. listopadu 1728, *Ibidem* (kopie SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vimperk, sign. A 6BŘ 2b, s. f.). – *Idem*, Aprobovaný půdorys úprav prvního patra zámku ve Vimperku, 1728. Šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 50 jednotek (loktů), signováno, 62,7×94,9 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIBŘ 3a, kart. 745, s. f. – *Idem*, Nárys fasády panského traktu zámku Vimperk, 1728. Návrh nádvorní fasády zámku Vimperk. Šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 30 sáhů, nesignováno, 39,6×64,8 cm, *Ibidem*. – *Idem*, Návrh vestavby pokojů do sálu v dolním zámku ve Vimperku, 1728. Šedě a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 60 jednotek (loktů), signováno, 31,8×48,8 cm, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vimperk, sign. A 6BŘ 2b, s. f.

¹⁰¹² In margine, jistě právě umístění hlavního sálu v patře bylo důvodem, proč Novohradský z Kolovrat přistoupil k reprezentativnímu utváření fasády křídla.

změnou při realizaci, nebo snad možnou opravou po požáru roku 1857.¹⁰¹³ Dekorativnost fasády zvyšovalo ostění s uchy na všech rozích, resp. vystupující plocha ve tvaru obdélníka s konkávně vykrojenými spodními rohy pod okny druhého patra. Variace podobného omítkového pole jsou pro Fortina typické, připomínám například vpadlá pole na jeho projektu orlického úředního domu. Vimperská fasáda působí jako obměna Martinelliho řešení průčelí zámku v Protivíně (1726), s níž sdílí základní strukturu i využití lizén jako prostředků zmírnění nepravidelností rozvrhu okenních os. Odlišností je Fortinovo vložení dekorativních polí pod okna druhého podlaží, což je prvek Martinellimu cizí. Krumlovský polír jistě protivínské řešení znal, ať již z autopsie (z cest na Orlický), nebo z hovorů s vídeňským stavitelem. Že Fortin Martinelliho vzor využil ve Vimperku nijak nevyklučuje tvůrčí ráz činu krumlovského políra, vždyť zápůjčka byla dobově běžnou tvůrčí metodou a Fortin do návrhu vnesl pro svou tvorbu charakteristické detaily. Zároveň dotvořil reprezentativní vnitřní nádvoří horního zámku.

Současně se stavbami v horním zámku současně Franz Fortin projektoval rozdělení starého sálu vedle hejtmanova obydlí v dolním areálu na pokoje (v ceně 661 zl 18 kr) [obr. 109]. Stavba byla vedena utilitární snahou zvýšit počet úředních prostor a bytů, resp. úsilím o zřízení solnice a úředních stájí v přízemí. Realizována byla až na základě revidovaných Fortinových plánů z roku 1735 v sezóně 1736.¹⁰¹⁴ Přestavba dolního zámku měla nečekaný důsledek. Nad Fortinem projektovanými stropy místností, vložených do původně pětiosého sálu, se kompletně dochoval pozdně renesanční malovaný strop, a pod barokními a mladšími omítkami a nátěry je zřejmě celoplošně dochovaná fresková výzdoba.¹⁰¹⁵ Na tomto místě zjevně paměť na předchozí majitele nehrála roli.

Na konci listopadu 1728 kníže obě stavební akce schválil. Zároveň nařídil přípravu potřebného stavebního materiálu a provedení stavby v příští stavební sezóně.¹⁰¹⁶ Stavebník svolil využívat stavební materiál z pozdně gotické dělostřelecké bašty Haselburk (podobně jako na Zvíkově) a schválil stavbu nové cihelny, aby nebylo třeba dovážet k tíži poddaných cihly z Drslovic.¹⁰¹⁷ Adam František také neopomněl zdůraznit, že má hejtman Praun „*dbát na patřičné vyzdobení a zařízení pokojů, jakmile budou vystavěny*“.¹⁰¹⁸ Na výbavu panských pokojů dohlížel i během stavební sezóny. S dostatečným časovým předstihem nechal již v březnu 1729, kdy ještě ani nezačalo snášení starého zdiva, vyjednat dodávky reprezentativních dveří a jejich kování „*na způsob protivínského*“. Dveře měl „*dobře a trvanlivě*“ zhotovit netolický truhlář Franz Lockenmayer. Kování dodával hlubocký zámečník

¹⁰¹³ Zásadní je otázka původnosti fasády v její současné podobě, zámek ve Vimperku roku 1857 vyhořel a následně byl upravován. Dochované prameny k rekonstrukci o problému obnovy fasády mlčí. Jelikož interiéry měly být obnoveny do stavu předcházejícího požáru, domnívám se, že i případná oprava fasády respektovala starší vzor. Odpovídá tomu i podobou, v zásadě odpovídající Fortinovu návrhu. Výraznější úpravy se dotkly traktu nad průjezdem do druhého zámeckého nádvoří s věží, jež si podnes zachovala historizující ráz. Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚSS, inv. č. 776, sign. 21d/1, kart. 286.

¹⁰¹⁴ Prameny v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5800, sign. VI BŘ 2, kart. 743, s. f.

¹⁰¹⁵ Jindřich Šlechta, *Zpráva o provedení stratigrafického průzkumu. Dolní zámek*, Horáždovice 2014 (strojopis uložený ve správě SH Vimperk). – Rozsáhlá výzdoba je ostatně dochována i v horním zámku.

¹⁰¹⁶ Esser knížeti, Krumlov, 15. listopadu 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vimperk, sign. A 6BŘ 2b, s. f.

¹⁰¹⁷ Esser Praunovi, Krumlov, 5. ledna 1729, *Ibidem*. – Opis knížecího reskriptu, Vídeň, 15. ledna 1729 (opis Esser, Krumlov, 28. ledna), *Ibidem*.

¹⁰¹⁸ Opis knížecího reskriptu, Hluboká, 27. listopadu 1728 (opis Esser, Krumlov, 29. listopadu 1728), SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIBŘ 3a, kart. 745, s. f.

Andreas Wild, jenž pro vrchnost pracoval již na Ohradě a při přestavbách hlubockého a protivínského zámku. V červnu pak probíhalo jednání o dodávkách kamen pro nové pokoje.¹⁰¹⁹

Samotné stavební práce se protahovaly. Ještě v květnu 1729 hlásil hejtman Praun knížeti, že vzhledem „*k dosud trvajícím zimám*“ stavba nejde.¹⁰²⁰ Hrubou stavbu zedníci dokončovali teprve na konci srpna a podle Praunova mínění bylo „*jen stěží možné ještě letos*“ zvládnout omítání pokojů. Kníže, tváří v tvář nezměnitelným okolnostem, schválil nezbytné odložení prací v interiérech na příští rok. Prikázal připravit nový mobiliář, dveře i kamna a zdůraznil, že „*čím dříve bude vše dokončeno, tím lépe*“ („*je ehender, je beßer*“).¹⁰²¹ Vzhledem k množství práce a tomu, že se kněžna Eleonora Amálie hodlala vypravit na Vimperk, se zařizování zúčastnili i další řemeslníci v čele s Kryštofem Jiříkem, „*uměleckým truhlářem*“ z Hluboké, jenž pro vimperské pokoje dodával podlahy. Netolický truhlář Lockenmayer nakonec vyrobil okna, dveře a obrazové rámy.¹⁰²² Některé práce nebylo možné svěřit místním. Čalounění postelí pro vrchnost provedl vídeňský čalouník Johann Georg Pitz, který tou dobou pracoval i na vybavování pokojů v Protivíně a Třeboni. Z Vídně byly dopraveny i další kusy kněžniny výbavy (nádobí, špalíry, obrazy). Přes veškeré vypětí mohl nový hejtman Franz Körner v polovině května 1730 hlásit knížeti jen to, že pokoje jsou zhruba hotovy a je třeba provést jemné omítky, osadit krby a část podlah a bílit.¹⁰²³

Souběžně ve vimperském zámku začala další stavební akce, vyvolaná obhlídkou objektu kněžniným hofmistrem Johannem Ulrichem Gerwiggem. Na jeho podnět nařídil stavebník provedení vestavby několika pokojů do někdejšího sálu v příčném křídle Novohradských z Kolovrat nákladem 260 zl a správkou krovu zámecké kaple. Stavba měla být „*do náležitého stavu dovedena beze ztráty času, přičemž je třeba snížit zbytečné náklady*“.¹⁰²⁴ Nová stavební akce měla přednost před dokončením místností v jižním traktu a přinesla další zdržení. Opravený zámek ve Vimperku již kníže Adam František nestihl navštívit. Stavba byla vyúčtována 30. června 1732 celkovým nákladem 7376 zl 28 kr.¹⁰²⁵ Vybavování však neustalo – ještě v prosinci 1732 byl vyslán jistý krumlovský sochař do loveckého zámku Ohrada, aby si obhlédl tamní adjustované lovecké trofeje a po jejich vzoru vyrobil jelení hlavy pro vimperské interiéry.¹⁰²⁶

Celkově je vimperská stavební akce nejvýznamnější schwarzenberskou světskou realizací Franze Fortina. Stavební úlohu lze formulovat jako adaptaci pozdně renesančně přestavěného gotického hradu na sídlo vyhovující základním potřebám barokní vrchnosti. Důvody, vedoucí Adama Františka k přestavbě, byly reprezentativní (nepřiměřenost

¹⁰¹⁹ Prameny (korespondence, plány, smlouvy, účty) Ibidem.

¹⁰²⁰ Letniční pondělí r. 1729 připadlo na 6. června. Praun knížeti, Vimperk, 23. května 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vimperk, sign. A 6B8 2b, s. f.

¹⁰²¹ Knížecí reskript, Vídeň, 24. srpna 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIB8 3a, kart. 745, s. f.

¹⁰²² Koncept dopisu Körnera granátnickému hejtmanovi, 21. dubna 1730, Ibidem.

¹⁰²³ Körner knížeti, Vimperk, 19. května 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vimperk, sign. A 6B8 2b, s. f.

¹⁰²⁴ Knížecí reskript, Vídeň, 16. května 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIB8 3a, kart. 745, s. f.

¹⁰²⁵ Účet opravy zámku ve Vimperku, Vimperk, 30. června 1732, Ibidem. Aprobováno kněžnou až 30. ledna 1733.

¹⁰²⁶ Escherich, Krumlov, 13. prosince 1732, SOA Třeboň, Vs Netolice, sign. VI I 2, fol. 45.

stávajícího objektu postavení majitele) i praktické (nutnost získání dostatečných ubytovacích kapacit pro hořtát a případné hosty a koneckonců i potřeba elementárního pohodlí). Objekt měl sloužit především kněžně během lovů v proslulých vimperských revírech. Přestavba neprobíhala podle předem daného a neměnného zadání. Naopak, téměř v momentu dokončení původně zamýšlených úprav byla nečekaně zahájena nová stavba v traktu při kapli. Ani práce při zámecké svatyni nesvědčí o přílišné koncepčnosti přístupu vrchnosti. Cílevědomější stavebník by nejspíš s opravou kaple začal od poškozeného krovu a teprve poté by se věnoval vnitřnímu vybavení. Přesto je vimperská přestavba pevně vřazena do širších souvislostí stavebního podnikání na knížecích panstvích, ať již formálně (jednotně pojímanými interiéry i exteriéry), nebo personálně (osobami navrhujícími i provádějícími řemeslníky).

Chýnov

Na chýnovském zámku, získaném v rámci eggenberského dědictví, se zdánlivě za Adama Františka nemuselo upravovat nic, neboť panské pokoje byly v letech 1712–1713 na podnět Marie Ernestiny z Eggenbergu rozsáhle přestavěny.¹⁰²⁷ V tehdejší podobě byl vnitřní zámek dvoukřídlou patrovou stavbou, obklopenou hospodářskými objekty zámeckého dvora. V roce 1720 proběhla obligátní prohlídka objektu. Polír Giovanni Domenico Spazzi a tesař Veit Roch po ní konstatovali, že „na zednické práci není třeba nic opravovat“, správku však vyžadoval starý krov. Jeho vylepšení navrhovali Spazzi s Rochem na stavební sezónu 1721.¹⁰²⁸ Úpravy prodělal i důchodní úřad a byt rentovního písaře, jinak se delší dobu na Chýnově nestavělo.

Až v roce 1728 hlásil vrchní hejtman Wilhelm Esser knížeti, že patro objektu bylo pouze ze dřeva a „nepochybně je na spadnutí“.¹⁰²⁹ Projektem přestavby byl pověřen krumlovský polír Franz Fortin, jenž připravil dvě varianty. V prvním návrhu počítal s rozšířením západovýchodního křídla o dvě osy, výstavbou schodišťové haly a s vybudováním zděného patra a mezaninu [obr. 110] pod mansardovou střechou.¹⁰³⁰ V přízemí východního křídla projektoval polír vozovny, v západním traktu se měly nacházet kanceláře a panská kuchyň s kvelby. Patro bylo určeno nejspíš jako panské pokoje, v mezaninu lze očekávat pokoje pro hosty. Plán je Fortinovou variací na téma reprezentativního zámku, nepůsobí však příliš přesvědčivě. Fasáda, členěná ve všech podlažích lizénovými rámci se zdvojenými lizénami, je bez akcentu. V přízemí navíc prolomil dva nové dveřní otvory (ve schodišťovém traktu a v západní přístavbě), jež nekorespondují s rozvrhem oken pater a na fasádě se projevují velmi neorganicky. U stavby, která měla být z větší části nově provedena, by se podobnému lapsu měl stavitel vyhnout. Ukazuje se, že pro Fortina bylo významnější spíše přehledné

¹⁰²⁷ Náklad 797 zl 1 kr. SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6Bß 1b, fol. 1 an. – Literatura k dějinám zámku není příliš rozsáhlá, cituje ji Vlček (pozn. 991), s. 279–280. – Šanda (pozn. 36), s. 160–163.

¹⁰²⁸ Přehled nezbytných prací při panských budovách na chýnovském panství, Chýnov, 24. února 1720, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6Bß 1a, fol. 49–52.

¹⁰²⁹ Esser knížeti, Český Krumlov, 15. listopadu 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 6Bß 2a, s. f., kde i další citované prameny.

¹⁰³⁰ F. Fortin, Variantní návrh úpravy přízemí zámku v Chýnově, listopad 1728. Půdorys přízemí: Šedě, růžově a žlutě lavírovaná perokresba s měřítkem 60 jednotek (loktů), nesignováno, 23,9×37 cm, Ibidem. – Půdorys patra 23,6×27,5 cm. – Nárys: Šedě, modře a růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 60 pražských loktů, signováno, 24,1×40,5 cm.

prostorové řešení a rovnoměrné osvětlení interiérů, než pravidelnost fasády. Celkový náklad stavby „*ober mit ein mezanino*“ vyčíslil Fortin na 3963 zl 20 kr.¹⁰³¹

Podle citovaného dopisu vrchního hejtmána Essera Fortin navrhoval i variantu bez mezaninu, jež by vyšla na 2853 zl. Obsahovala by jedenáct použitelných pokojů, z nich část by zůstala k dispozici hejtmanovi a zbytek by byl určen pro vrchnost. Důchodní písař se naopak musel stěhovat. Pro jeho potřebu měla být upravena stará sýpka naproti zámku. Stavebník určil k provedení právě tuto levnější variantu. Stanovil rozsah prací při zámku: „*zdi přízemí mají zůstat stát, jak jsou, dřevěné patro a sešlá střecha budou snešeny. Nově provedeno má být zděné patro a prajzová střecha.*“¹⁰³² Návrhy byly knížetem aprobovány v lednu 1729, „*aby zámek nebyl ponechán dalšímu chátrání a nedošlo tím k nějakému neštěstí*“. Adam František ze Schwarzenbergu zároveň nařídil, aby byla stavba „*co možná nejdříve dovedena k dobrému a dokončenému stavu s projektovanými náklady*“ [obr. 111], jež se v podrobném rozpočtu vyšplhaly na 3182 zl 30 kr za stavby při zámku a 335 zl 30 kr za úpravu sýpky.¹⁰³³

Následovalo obvyklé zajišťování materiálu a vyjednávání s řemeslníky. O tesařské práce se ucházel Lorenz Jecho. Na stavbě se chtěl podílet i kamenický mistr Johann Georg Světecký ze Mšece, osvědčený na řadě panských staveb. Toho času působil na panství Orlík, kde mimo jiné z vlastní iniciativy vyhledal vhodný lom přicházející v úvahu pro dodávky stavebního kamene do Chýnova.¹⁰³⁴ Oba řemeslníci se o stavbě dozvěděli nejspíš od panských úředníků, s nimiž byli v úzkém kontaktu kvůli jiným zakázkám, Jecho o připravované akci jistě věděl ze své práce na chýnovské zvonici. Na přestavbu zámku, realizovanou od března 1729, pravidelně dohlížel sám Franz Fortin,¹⁰³⁵ vedl ji však jeho vicepolír Josef Jungbauer.

Během probíhající úpravy chýnovského zámku se Franz Fortin nečekaně ještě jednou vrátil k projektu stavby s mezaninem. Na začátku srpna 1729 navrhl prostřednictvím Wilhelma Essera knížeti, aby byla přestavba zámku v Chýnově doplněna „*ještě o jedno podlaží na způsob mezaninu*“. V novém podlaží měly být umístěny úřední byty, projektované původně do staré sýpky, jejíž úpravu chtěl Fortin pozastavit.¹⁰³⁶ Vrchní hejtman se k polírovu návrhu stavěl rezervovaně. Tvrdil, že trojpodlažní budova by na vysokém ostrohu byla příliš vystavená větru. Navíc se podle něj nehodilo, aby písaři bydleli v mezaninu, kde by případně měli být ubytováni i členové knížecího hofštátu či panští hosté. Nadto Esser na základě svých zkušeností zdůraznil, že se „*projektované náklady mohou snadno vyšplhat nad návrh*“. S Esserovými připomínkami kníže bezesbytku souhlasil a Fortinem navrhovanou stavbu mezaninu odmítl. Naopak dílčí dispoziční změny v interiéru, doporučené vrchním

¹⁰³¹ F. Fortin, Rozpočet přestavby zámku v Chýnově nákladem 3963 zl 20 kr, Krumlov, 10. listopadu 1728

¹⁰³² Koncept reskriptu, Hluboká, 17. listopadu 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 6BŘ 2a, s. f. – Přestavbu staré zámecké sýpky umožnila realizace nové velké panské sýpky, vystavěné pro větší požární bezpečnost mimo město ještě za Marie Ernestiny z Eggenbergu. Esser knížeti, Český Krumlov, 23. listopadu 1728, *Ibidem*. – Fortinovy plány přestavby sýpky z prosince 1728 *Ibidem*.

¹⁰³³ Koncept reskriptu Esserovi, Český Krumlov, 1. ledna 1729, *Ibidem*. – Franz Fortin, Aprobovaný návrh zděného patra zámku v Chýnově, 1728/1729. Šedě a růžově lavírovaná perokresba, bez měřítka, nesignováno, 34,9×42,4 cm, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6BŘ 1b, fol. 76. – Rozpočet *Ibidem*, fol. 77.

¹⁰³⁴ Johann Georg Světecký, Orlík, 7. dubna 1729, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6BŘ 1b, fol. 55.

¹⁰³⁵ Fortinovy pobyty v Chýnově kvůli zámku r. 1729: 15. března, 5. května, 8. července, 8. srpna, 1. listopadu, 23. listopadu (kvůli spadlé klenbě). Přehled hospitalit pro rok 1729, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. II 6Hy 1b, fol. 238 an.

¹⁰³⁶ Esser knížeti, Český Krumlov, 8. srpna 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 6BŘ 2a, s. f. – Fortinův rozpočet dostavby *Ibidem*.

hejtmanem, schválil i přes nutné zvýšení nákladů stavby.¹⁰³⁷ Kníže také na Esserovu radu nařídil proražení nového okna v hejtmanově kanceláři, která byla „*podobnější vězení, než kanceláři*“ a zvětšení oken v lokajských pokojích v podkroví.¹⁰³⁸

Esserem podnícené změny vedly k rozsáhlé revizi projektu a vypracování nových plánů, schválených knížetem v dubnu 1730 [obr. 112].¹⁰³⁹ V patře se nakonec nacházel úřední byt důchodního písaře v jižním traktu i pokoje vrchnosti (kabinet, dva pokoje vytápěné kamny a jeden pokoj s krbem v jižním křídle a tabulnice se dvěma dalšími panskými pokoji v sousedství dvouramenného schodiště v západním křídle). Výsledná podoba je důsledkem zásahu knížete. Na Fortinových variantních nedochovaných plánech ze září 1729, doložených pouze v korespondenci,¹⁰⁴⁰ byl byt důchodního umístěn v západním křídle. Potřebu nového plánu z jara 1730 kníže zdůvodnil tím, že tyto místnosti „*mají nejlepší prospekt naproti kostelu*“ a mají být využity pro vrchnost, případně krajské vizitační komise. Teprve na základě tohoto projektu byla zámecká přestavba dokončena. Na výbavě objektu se podíleli řemeslníci osvědčení ve Vimperku i jinde.

Bezprostředně po úpravě dvou křídel objektu podle projektu Franze Fortina byl jeho vídeňský kolega Anton Erhard Martinelli pověřen návrhem dostavby zámku do čtyřkřídlé dispozice [obr. 113a, b].¹⁰⁴¹ V zimě 1731/1732 probíhala příprava stavebního materiálu. Na konci února staveniště obhlédl Martinelli, který vzápětí připravil rozpočet ve výši 3545 zl a plány.¹⁰⁴²

Martinelliho úkolem bylo zvýšit ubytovací kapacitu objektu o další reprezentační pokoje vrchnosti v patře, kde také projektoval kapli. Podstatný byl i jeho návrh trojlodního vestibulu v přízemí, který by dodal zámku reprezentativní vstupní prostory propojené schodištěm s panskými pokoji. Význam nově projektovaného západního průčelí Martinelli zdůraznil i mělkým trojosým rizalitem a oddělením nádvoří před vnitřním zámekem od předzámčí plotem. Naproti zámku projektoval vídeňský stavitel nové stáje na pravidelném pravoúhlém půdorysu místo starší nepravidelné zástavby.

Příkaz k zahájení stavby vydal kníže v polovině května 1732. Vzhledem k pokročilé stavební sezóně si však byl vědom, že „*letos mimo kladení základů jen těžko může být provedeno něco jiného*“.¹⁰⁴³ Prováděním základů byl pověřen Franz Fortin, jehož řemeslníci začali v červnu 1732 na základech pracovat. Vzhledem k úmrtí knížete Adama Františka 11. června 1732 stavbu kněžna Eleonora Amálie již o týden později suspendovala. I přesto byla část základů nových křídel zámku vyzděna, práce byly zastaveny až ve druhé polovině července.

¹⁰³⁷ Opis knížecího reskriptu, Vídeň, 20. srpna 1729, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6BŘ 1b, fol. 58.

¹⁰³⁸ Knížecí reskript, Vídeň, 3. prosince 1729 (pozn. 505).

¹⁰³⁹ Knížecí reskript, Vídeň, 19. dubna 1730, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6BŘ 1b, fol. 84. – F. Fortin, Aprobovaný půdorys patra chýnovského zámku, 1730. Růžově lavírovaná perokresba s měřítkem 40 jednotek (loktů), 28,4×33,7 cm, lbidem, fol. 99.

¹⁰⁴⁰ Koncept Pauerova dopisu knížeti, 15. dubna 1730, lbidem, fol. 83 – aprobovaný plán z 29. září 1729 není podle Fortina k nalezení.

¹⁰⁴¹ Nelze souhlasit s tvrzením Martina Šandy, podle nějž byly Martinelliho příslušné plány zřejmě „*studii na téma, kolik by to teoreticky stálo a jak by to asi mohlo vypadat*“.¹⁰⁴² Šanda (pozn. 36), s. 162.

¹⁰⁴² Koncept Pauera knížeti, Chýnov, 23. února 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 6BŘ 2a, s. f. – Martinelliho rozpočet i plány lbidem. Rozbor Šanda (pozn. 36), s. 162 an.

¹⁰⁴³ Knížecí reskript, Laxenburg, 17. května 1732, SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6BŘ 1b, fol. 129.

Celkově poskytují představby chýnovského zámku na přelomu dvacátých a třicátých let podobný obraz, jako další panské stavební akce. Neprobíhaly podle jednotné předem do hloubky promyšlené koncepce. Spíše byly výsledkem několika změn zadání, jež směřovala k postupné úpravě objektu v sídlo reprezentativnějšího vzhledu a pohodlnějšího zařízení.

Protivín

Zámek v Protivíně, původně renesanční tvrz na místě zpustlého středověkého hradu, se nacházel v centru jednoho z menších schwarzenberských panství.¹⁰⁴⁴ Adam František majetek získal koupí v roce 1711. Důvodem byla mimo jiné potřeba mít na zemské cestě České Budějovice – Písek – Příbram vlastní zázemí, o něž Schwarzenberg přišel předchozího roku po vykoupení komorního města Vodňany ze zástavy. Nadto šlo o významný posun v arondizaci knížecí domény – v sousedství se nacházelo velké panství Hluboká i již dříve zakoupené statky Drahonice, Kestřany a Skočice.

První významnější stavební práce proběhly v protivínském zámku na knížecí podnět v roce 1712. Šlo o stavbu stájí pro koně místních úředníků, dosud stájených v panské stáji, takže „*když přijedou vrchnostensští koně, musí být úředniční koně ustájeni na náměstí*“.¹⁰⁴⁵ Dalším ryze praktickým důvodem stavby nových stájí byl nedostatek místa pro seno na půdě stávajícího objektu. Hejtman Záhorka uvedl, že starší stavitelé ponechali střechu stájí nízkou, „*aby nebyl rušen prospekt zámku*“. Praktickou potřebou „*k našemu o to pohodlnějšímu ubytování*“ zdůvodnil kníže příkaz k budování nového točitého schodiště v zámku (1713).¹⁰⁴⁶

Další dílčí práce proběhly po požáru města v říjnu 1714. Oheň vznikl v sousedství zámku, který ohrožovaly plameny plameny šířící se v silném větru. „*S Boží pomocí byly zámek a nová vozovna, ačkoliv v nejvyšším nebezpečí, ušetřeny,*“ referoval hejtman Záhorka. Až na menší poškození zámecké věže, střechy bytu hospodářského písaře a vyhoření stáje pro hřebce nedošlo v zámku k větším škodám.¹⁰⁴⁷ Opravy a stavba nových stájí proběhly podle návrhů Pavla Ignáce Bayera ve stavební sezóně 1715.

Rozsáhlejší úpravy probíhaly od roku 1719, kdy kníže nařídil provést dispoziční změny v zámeckých interiérech za účelem navýšení ubytovací kapacity objektu. Vestavbu pokojů do staré moučnice, původně renesančního sálu, nákladem 605 zl 47 kr prováděl a zčásti navrhoval Hans Georg Schleicher.¹⁰⁴⁸ Adaptace interiérů měla proběhnout do Velikonoc 1720. Knížeti se zdálo, že práce trvají příliš dlouho a trval na tom, aby byla stavba dokončena „*tak brzy, jak je jen možné*“ („*so bald nur immer möglich*“).¹⁰⁴⁹ Podobně jako ve Vimperku i v Protivíně se museli panští stavitelé vyrovnat se staršími stropy. V části nových prostor byly pouze zakryty novými konstrukcemi. Strop v bývalém sále, „*který je dobré a čisté truhlářské*

¹⁰⁴⁴ Soukup (pozn. 933), s. 281–290. – Naňková (pozn. 35a), s. 259, pozn. 88. – Jan Muk – Olga Novosadová, *Protivín – zámek, Stavebně historický průzkum*, Praha 1985 (strojopis uložený ve sbírce dokumentace NPÚ, g. ř.). – Šanda (pozn. 36), s. 71–79.

¹⁰⁴⁵ Václav Antonín Záhorka, Protivín, 6. června 1712, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBŘ 3a, kart. 248, fol. 9–10.

¹⁰⁴⁶ Koncept reskriptu, Vídeň, 18. února 1713, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6BŘ 1a, s. f.

¹⁰⁴⁷ Záhorka knížeti, 12. října 1714, Ibidem (zde i další prameny k odstraňování škod po požáru).

¹⁰⁴⁸ Prameny zejm. SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBŘ 3a, kart. 248.

¹⁰⁴⁹ Knížecí reskript, Vídeň, 17. února 1720, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBŘ 3a, kart. 248, fol. 39.

práce“, však kníže nařídil snést a využít v kostele sv. Jana Křtitele v Chřešřovicích.¹⁰⁵⁰ Zájem stavebníka poutalo i zařízení nových prostor, které hodlal nechat vybavit „novým patřičným nábytkem. Pokud by v nich bylo něco, co není řádné pro knížecí pokoje a dobře by se do nich nehodilo, můžete je nahradit,“ zdůraznil hejtmanu Záhorkovi.¹⁰⁵¹ Část výbavy byla již v roce 1719 přivezena z Hluboké.¹⁰⁵² Další úpravy interiérů podle Bayerových návrhů probíhaly i v roce 1721. Nadto probíhaly v letech 1719–1720 i přestavby bytů panských úředníků.

Úprav vnitřního zámku i prací při úředních bytech v předzámčí se zúčastnil také Anton Erhard Martinelli.¹⁰⁵³ Jeho hlavním vkladem ke vzhledu protivínského zámku je finální návrh zámecké fasády (1726, první, v detailech odlišný plán 1722). Realizaci fasády předcházela oprava krovu a střechy, již „při deštivém počasí zatéká do nově zařízených místností, což může přivodit velké škody“ (1725/1726).¹⁰⁵⁴ Kníže si posteskl, že by bylo lepší, „kdyby byl o tomto tak nebezpečném stavu zpraven dříve“. Obhlédnutím škod na střeše a promyšlením oprav pověřil Martinelliho.¹⁰⁵⁵ Vídeňský stavitel protivínský zámek obhlédl v listopadu 1725 a posléze ještě jednou v lednu následujícího roku. Tehdy osobně probral svůj připravený plán fasády [obr. 114] s vrchním hejtmanem Olbrichtem, který Martinelliho návrhu nerozuměl. Zmatky nastaly kolem hodinové a zvonicevé věže, již vídeňský stavitel na plánu zanesl do středu korunní římsy namísto dosavadní vížky na hřebeni střechy.¹⁰⁵⁶ Z realizace návrhu by vzešly nemístné náklady a měl by být přepracován, tvrdil Olbricht. Anton Erhard Martinelli mu důvod zakreslení nové věže do plánu vysvětlil příznačně: Olbricht po osobním rozhovoru hlásil, že „věž může zůstat tam, kde nyní stojí, [Martinelli] novou věž nakreslil do rysu jen pro forma.“¹⁰⁵⁷ Citovaná zmínka dokládá, že Martinelli nevnímal své architektonické návrhy jen jako plánovou dokumentaci, ale jako výtvarná díla svého druhu. Přestože si byl dobře vědom nerealizovatelnosti svého nápadu, ideální forma plánované budovy mu stála za zmatení knížecích úředníků. Protivínský Martinelliho plán tak mimochodem funguje jako metodologické memento, varující před nekritickým přijímáním barokních návrhů jako pramenů ryze „dokumentárních“.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁰ Knížecí reskript, Vídeň, 20. března 1720, Ibidem, fol. 45. – Naňková (pozn. 35a), s. 259, pozn. 88.

¹⁰⁵¹ Knížecí reskript, Vídeň, 3. července 1720, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBŘ 3a, kart. 248, fol. 46.

¹⁰⁵² Přehled špalířů, přivezených r. 1719 z Hluboké, kam přišly r. 1669 z Vídně – celkem 24 kusů. Mají být použity v kněžnině ložnici a v horních kavalírských pokojích (zachyceno umístění špalířů a jejich následné přesuny). R. 1720 byla z Hluboké přivezena křesla a později i další mobilie. Inventář zámku Protivín, Protivín, 31. prosince 1730, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2455, sign. VI I 4/2, kart. 295, fol. 221–244.

¹⁰⁵³ Šanda (pozn. 36), s. 75–78.

¹⁰⁵⁴ Olbricht knížeti, Protivín, 7. srpna 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6BŘ 2a, ks. 24.

¹⁰⁵⁵ Knížecí reskript, Vídeň, 5. září 1725, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBŘ 3a, kart. 248, fol. 88–89.

¹⁰⁵⁶ A. E. Martinelli, Schválený návrh krovu zámku v Protivíně, 1726. Šedě, hnědě, modře arůžově lavírovaná perokresba s měřítkem 6 loktů, signováno, 28,7×42,8 cm. SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBŘ 3a, kart. 248, fol. 96. – Idem, Rozpočet renovace protivínského zámku, Protivín, 28. ledna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6BŘ 2a, s. f.: celkový náklad 1007 zl 40 kr.

¹⁰⁵⁷ „Wegen des protiwiner Schloßthurm habe hier mit dem baumeister Martineli auch gesprochen, welcher meldet, daß dießer thurm gleich wie er jezo stehet auff dieser stelle verbleiben kundte, er hatte diesen in dem Riss nur Pro Forma gezeuchnet.“ Olbricht knížeti, Protivín, 27. ledna 1726, Ibidem. – Srov. též Olbricht knížeti, Protivín, 15. ledna 1726, Ibidem.

¹⁰⁵⁸ Rostislav Švácha, Barokní architektonická kresba a K. I. Dientzenhofer, *Umění* XXXIX, 1991, s. 72–78.

S Martinellim se pojí i obnova sešlé střechy a krovu jízďárny v předzámčí (1729). Stavba v sobě slučovala protichůdné požadavky: potřeba reprezentativního materiálu (tašková či prajzová krytina) vyžadovala zvýšení dosud nízkého krovu – tím by však utrpěl „zámecký prospekt“. Nakonec přistoupil Martinelli s tesařským mistrem (snad s protivínským Christianem Jonase, s nímž předchozího roku spolupracoval na obnově střechy kaple ve Skočicích) ke kompromisu. Navrhli pokrýt nízký krov šindeli a natřít je načerveno.¹⁰⁵⁹ Mimoto ovlivnil vídeňský stavitel podobu komplexu finální úpravou úředních bytů v předzámčí a stavbou zámecké brány. Na sklonku dvacátých let bylo také dokončováno vybavení pokojů, jež dodávali mimo jiné i vídeňský čalouník a kamnář.

Celkově je třeba přestavbu zámku v Protivíně hodnotit jako výraznou, zásadně pozměňující ráz objektu. Exteriér získal reprezentativní předzámčí, uzavírající jižní stranu protivínského náměstí. Zároveň bylo nově pojednáno průčelí zámku, jež bylo z náměstí dobře viditelné. Knížecí úředníci si význam pohledové exponovanosti objektu uvědomovali a chránili ji.¹⁰⁶⁰ Protivínský příklad zároveň dokládá význam komunikace mezi úředníky a knížetem a obtíže, jež s sebou nepřítomnost vrchnosti přinášela. Pokud by byl stavebník včas informován o špatném stavu střechy, jen stěží by pod nedostatečnou střechou začal zařizovat reprezentativní panské a hostinské pokoje. Úprava komplexu zjevně byla, podobně jako v jiných sledovaných případech, spíše sledem volně propojených stavebních akcí, než dopředu promyšleným koncepčním tvůrčím činem.

Postoloprty a Hluboká

Panství Postoloprty získal Ferdinand Vilém ze Schwarzenbergu koupí v roce 1692.¹⁰⁶¹ Tamní zámek, čtyřkřídlá stavba vybudovaná na místě starší tvrze kolem roku 1611, byl v dobrém stavu až na střechu, jíž zatékalo tak, „že nelze zůstat téměř v žádném pokoji“. Škody byly vzápětí odstraněny podle projektu Giacoma Antonia de Maggi. Další práce za knížete Ferdinanda Viléma v při zámku Postoloprtech neproběhly.¹⁰⁶²

Adam František naopak objekt nechal výrazně přestavět podle návrhů Pavla Ignáce Bayera, pro něž šlo o první významnou schwarzenberskou zakázku. Vzhledem k omezenému stavu dochování pramenů není možné poznání stavební akce výrazněji posunout. Její první fázi podrobně přiblížila už Věra Naňková, Martinelliho postoloprtským stavbám při zámku se pak věnoval Martin Šanda.¹⁰⁶³ Jejich zjištění lze doplnit zejména o výpověď znovuobjevených pramenů o přestavbě zámecké kaple sv. Jana Nepomuckého.

¹⁰⁵⁹ „[...] wegen des Schloß Prospects kein höheres dach leyden, hierauff auch, ob der großen fläche das ziegel dach keine dauer haben kann. Alß were nebst dem bau- und zimmermeister, der unterthänigst ohnmäßgebigen meinung, diese mit Schindln einzudecken, auch womit das tach beßer dauere- und dem schloß prospect nicht beneme, mit der Roth- und leinöell anstreuchen zu laßen.“ Čížek knížeti, Protivín, 8. dubna 1729, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6BŘ 2d, s. f.

¹⁰⁶⁰ V současnosti naopak „zámeckému prospektu“ brání vzrostlé stromy v parku v jižní části náměstí.

¹⁰⁶¹ Veselý (pozn. 630), s. 34–37. – Vlček (pozn. 991), s. 418–419. – Šanda (pozn. 36), s. 83–93.

¹⁰⁶² Bohatá korespondence v SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 6BŘ 2a, s. f.

¹⁰⁶³ Naňková (pozn. 35a), s. 229, 249–250, pozn. 46.

Základní fakta o stavbě svatyně byla známa již Františku Marešovi.¹⁰⁶⁴ Práce byla zadána v zimě 1722/1723, neboť v březnu 1723 kníže Adam František ze Schwarzenbergu komentuje již schválený Martinelliho plán [obr. 115]¹⁰⁶⁵ a dokonce nařizuje změny: místo zamýšleného pole se štukovou výzdobou (snad s neurčeným výjevem z nepomucenské legendy) měla být nad vstupem umístěna malba na plátně, s čímž měl při stavbě práce počítat provádějící polír [obr. 116].¹⁰⁶⁶ Architektonická podoba kaple byla podřízena zhruba čtvercovému půdorysu prostory v patře postoloprtského zámku, která pro ni byla určena. Svatyně prostupuje dvěma podlažími, přístupná je z chodby. Ve stísněných poměrech Martinelli navrhl kultivovaný sakrální interiér, jehož centralizující ráz podtrhl konkávním projmutím průčelní stěny při vstupu. Protějškem průčelí byl edikulový oltář s konkávně konvexním půdorysem, jehož projmutí „objímalo“ pomyslný střed kaple a posilovalo její centralizující charakter [obr. 117].¹⁰⁶⁷

V červenci 1723 již mělo začít hledání řemeslníků na štafírování oltáře. Výbavu postoloprtské zámecké kaple měl zajistit místní sochař (podobně jako v Krumlově v nepomucenské kapli u sv. Víta), pokud by nebyl k dispozici, měli se knížecí úředníci obrátit na některého sochaře do Prahy. Stejně tak měli vyhledat vhodného malíře k práci na plátna na oltář a nad vstup. Výběr řemeslníků kníže aktivně podněcoval, dokonce během pražského pobytu během císařské korunovace na v létě a na podzim 1723 sám vhodné adepty hledal mezi pražskými malíři. Truhlářskou práci nakonec získal postoloprtský truhlář Johann Debrunner, jenž měl pracovat podle Martinelliho návrhu za 100 zl. Smlouva na dodání soch byla uzavřena s osekým sochařem Johannem Edmundem Richterem v nákladu 125 zl.¹⁰⁶⁸ Zvolen byl, protože „*klášterní oseký sochařský mistr je dobrý řemeslník, a právě dobře provedl tu i onu práci pánům prelátům i všude v okolí*“.¹⁰⁶⁹ Kníže podrobně stanovil i ikonografii oltářního plátna, na němž mělo být vyobrazeno, „*jak sv. Jan Nepomucký leží v hrobu, jak je vidět u augustiniánů v dvorním kostele ve Vídni*“.¹⁰⁷⁰ Obrazy nad vstup i na oltář, jež namaloval osvědčený malíř Peter van Roy, byly hotovy v březnu 1724. Na panství je dopravili dva třeboňští poddaní na začátku července téhož roku. Tou dobou byl již oltář hotov, dokončen byl v dubnu 1724. Stále však zbývalo dokončit dvojici soch biskupů a pořídit tabernákl, který

¹⁰⁶⁴ Mareš (pozn. 71), s. 217. – Popularizačně Jan Ivanega, Schwarzenberská zámecká kaple v Postoloprtech ve víru barokního století, *Dějiny a současnost XXXVI*, 2014, č. 9, s. 28–29.

¹⁰⁶⁵ Anton Erhard Martinelli, Schválený plán zámecké kaple sv. Jana Nepomuckého v Postoloprtech, 1723 (? , autorem vročeno 1724). Šedě, růžově, žlutě a modře lavírovaná perokresba s měřítkem 6 jednotek (loktů), nesignováno, 47,3×21,6 cm. SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7f, fol. 42

¹⁰⁶⁶ Anton Erhard Martinelli, Schválený variantní (provedený) návrh průčelí zámecké kaple v Postoloprtech, 1723 (? , autorem vročeno 1724). Šedě, modře a žlutě lavírovaná perokresba s měřítkem 10 loktů. Signováno, 21,4×19,7 cm (druhotně oříznuto). SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7f, fol. 41.

¹⁰⁶⁷ Anton Erhard Martinelli, Návrh oltáře pro zámeckou kapli v Postoloprtech, 1723. Šedě a růžově lavírovaná perokresba a kresba tuší s měřítkem 6 loktů, signováno, 47,7×25,6 cm, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7f, fol. 40.

¹⁰⁶⁸ 6 hlavic sloupů, 2 sochy sv. biskupů, 2 vedlejší anděly a gloria, N. Trojice podle předaného rysu.

¹⁰⁶⁹ „*Weilen der Closter oseggische bildhauer Meister ein guter arbeiter ist, und so wohl dem herrn Prelaten, als allenthalben in der Nachbahrschafft ein- und andere feine arbeit bereits gemacht hat.*“ Frey knížeti, Postoloprty, 27. října 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/3, s. f.

¹⁰⁷⁰ „*[...] wie der h. Joannes Nepomuceni in Grab lieget, und bey denen augustinern in der hoff kirchen zu Wien zu sehen ist.*“ Knížecí reskript, 6. října 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 3a/4, s. f. – Cölestin Wolfsgruber, *Die Hofkirche zu S. Augustin in Wien*, Wien 1888.

na Martinelliho plánu chyběl. Včetně nákupu parament v ceně 301 zl 49 kr byly tyto práce provedeny do konce července.

V létě 1724 kníže nařídil připravit štafírování oltáře. Toho se ujali pražští řemeslníci Joseph Höpperger a Oswald Rauch, opět díky dobrým referencím. Údajně pracovali na oltáři v kapli sv. Václava na Hradě,¹⁰⁷¹ hlavním oltáři u malostranských karmelitánů¹⁰⁷² a prý štafírovali dvojici oltářů v jistém ženském klášteře.¹⁰⁷³ Trvání postoloprtské zakázky odhadovali pražští řemeslníci na 5–6 týdnů a cenili si ji na 500–700 zl (v závislosti na tom, zda budou sochy jen malované, nebo zlacené), nárokovali si také diety, ubytování a stravu v panském hostinci.¹⁰⁷⁴ Kontrakt, uzavřený 9. října 1724, řemeslníkům přiznával 600 zl. Zlacení měli provést „*wohl und tüchtig, auch sauber und gutt, und zwar mit dem feinsten gold*“, přičemž měli vše „*tauer und standhafftig verfertigen*“.¹⁰⁷⁵ Štafírování bylo dokončeno na začátku prosince 1724. Celkový náklad na zařízení kaple dosáhl nemalých 1365 zl 23 kr 3 ¾ d, z čehož 600 zl padlo na štafírování, 110 zl na truhlářskou práci, 139 zl 45 kr oseckému sochaři Richterovi a 1 zl 45 kr „*místnímu sochaři*“ (tj. Johannu Jacobu Caarovi/Charovi).¹⁰⁷⁶ Souběžně byla zajištěna konzistoriální licence ke svěcení svatyně a ke slavení mší.

Kromě kaple byla v Postoloprtech podle Martinelliho návrhů realizována také vozovna a upravena zahrada (1724–1727). Řada stavebních akcí, trvajících od roku 1706 do poloviny dvacátých let 18. století, proměnila někdejší starý zámek v urbanisticky exponovanou dominantu města [obr. 118].¹⁰⁷⁷ Pro objasnění důvodů přestavby je třeba podívat se na současně probíhající stavební akci na jihu Čech.

Souběžně s opravou zámku Postoloprty prováděl Adam František ze Schwarzenbergu rozsáhlou úpravu zámku v Hluboké nad Vltavou.¹⁰⁷⁸ Přestavbu zahájil úpravou kaple a jejím novým vybavením (1704 nové zvony, 1707 nová oratoř). Oltáře dodal postoloprtský sochař

¹⁰⁷¹ Snad šlo o ostatkový oltář umístěný dnes v kapli sv. Ostatků (též Saské či Šternberské) z roku 1721. Na své současné stanoviště byl přenesen počátkem 20. století během Hilbertovy rekonstrukce Svatováclavské kaple, v níž se původně nacházel při východní stěně. Antonín Podlaha, Vnitřek chrámu svatého Víta ve druhé polovině XVII. a ve století XVIII., *PAM XXII*, 1906–1908, s. 75–88, zde 82. – Anežka Merhautová (ed.), *Katedrála sv. Víta v Praze*, Praha 1994, s. 194.

¹⁰⁷² Hlavní oltář v karmelitánském kostele P. Marie Vítězné provedl r. 1715 Johann Ferdinand Schorr, který ji také roku 1723 přepracoval. V úvahu tak připadá podíl jmenovaných na obměně oltáře. Pavel Vlček, *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha 1999, s. 78.

¹⁰⁷³ Z vágní formulace vyplývají obtíže při určení možné zakázky. V kapli sv. Jana Nepomuckého při svatojiřském klášteře (1722) je dnes dvojice oltářů, z nichž jen jeden je původní, druhý je z pol. 18. století. Pokud by bylo možné uvažovat o tom, že je náhradou staršího oltáře, pak by šlo o možnou zakázku dotčených řemeslníků. Vlček (pozn. 539), Praha 2000, s. 147. – Pravděpodobněji se jedná o spolupráce obou řemeslníků na oltářích sv. Jana Nepomuckého a sv. Anny, které r. 1721 pro kostel sv. Josefa při malostranském ženském karmelu vytvořil Jan Jiří Šlanzovský. Vlček (pozn. 1072), s. 90.

¹⁰⁷⁴ Johann Christoph Frey knížeti, Postoloprty, 28. srpna 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/3, s. f.

¹⁰⁷⁵ Kopie smlouvy na štafířské práce v kapli, Postoloprty, 9. října 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/3, s. f. – Kníže kontrakt schválil 27. října 1724 (reskript v SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7f, fol. 27).

¹⁰⁷⁶ Rentovní úřad, Přehled nákladů na zařízení postoloprtské zámecké kaple Jana Nepomuckého, Postoloprty, 27. listopadu 1724, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7f, fol. 28.

¹⁰⁷⁷ O významu urbanistické situace svědčí pozornost, kterou kníže věnoval dláždění čestného dvora zámku. Knížecí reskript, Vídeň, 17. listopadu 1725, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 6Bß 1a, fol. 48.

¹⁰⁷⁸ Ivanega (pozn. 38b), s. 20–70. – Pavel Zahradník, *Hluboká, zámek. Dějiny objektu*. Praha 2003 (strojopis uložený v archivu NPÚ, ú. o. p. České Budějovice). – Šanda (pozn. 36), s. 56–64.

Johann Jacob Caar/Char (1708). Od roku 1708 probíhaly úpravy reprezentačních pokojů, které postupně nabíraly na intenzitě. Mobiliářem byly panské apartmány vybavovány do roku 1715, kdy začala další velká stavební akce – výstavba nového hlavního sálu. Stavebně byl dokončen o dva roky později, kdy mohl vídeňský freskař Johann Georg Werle malovat freskovou apoteózu schwarzenberských rodových ctností na zrcadle klenby. Na prahu dvacátých let 18. století proběhly úpravy traktu kolem prvního zámeckého nádvoří. Návazala na ně realizace nových zámeckých fasád a úprava věže podle návrhů Antona Erharda Martinelliho. Soubor těchto akcí proměnil někdejší pozdně renesanční tvář objektu z dob pánů z Hradce v „moderní“ reprezentativní sídlo na jednom z klíčových schwarzenberských panství. Podobně je třeba číst i postoloprtskou stavbu. Význam Hluboké podtrhla realizace loveckého zámku Ohrada, v hrubé stavbě provedeného v letech 1708–1713 a vybavovaného do počátku dvacátých let 18. století.¹⁰⁷⁹

Souběžně probíhající úpravy hlubockého a postoloprtského zámku spojuje stavební úloha – proměna nevyhovujícího staršího objektu v pohodlné sídlo a centrum správy významného panství odpovídající svým vzhledem společenskému postavení stavebníka.

Třeboň

Schwarzenberské stavby na zámku Třeboň připomenu spíše ve stručnosti se zaměřením na dosud opominuté skutečnosti.¹⁰⁸⁰ Rozlehlý zámecký komplex sestává z vnitřního zámku, čtyřkřídlé budovy se západním křídlem protaženým až do zahrady, souboru stájí, hejtmanství, purkrabství, pivovaru, mlýna a dalších hospodářských budov kolem zámeckého nádvoří a tzv. dlouhé chodby, spojující areál s klášteřem sv. Jiljí [obr. 119].

Zámek Třeboň měl jako sídlo na nejstarším českém schwarzenberském panství v jižních Čechách významné postavení, jež souviselo i s pozicí v blízkosti cesty z Vídně do Prahy přes Jindřichův Hradec. Nepřekvapí proto, že Adam František ze Schwarzenbergu věnoval objektu značnou pozornost, již proto, že na zámku pravidelně pobýval na cestách z Vídně. První výraznější akcí, kterou na zámku provedl, byla výměna tří oltářů v zámecké kapli, „*vystavěných podle velmi staré manýry*“ za nové (1706).¹⁰⁸¹ O dva roky později nařídil osazení nové kašny na nádvoří, již však Pavel Ignác Bayer projektoval až v roce 1710. Pražský stavitel ve svém komentáři návrhu neopomněl zdůraznit, že ve středu nádrže má na podstavci stát havran klovající do hlavy Turka, heraldická figura schwarzenberského znaku odkazující k vítězství Adolfa ze Schwarzenbergu u Raabu (1599). Spojení kašny s knížecím rodem měl posílit kamenný vrchnostenský erb, který mohl být „*naproti hlavní budově, přeje-li*

¹⁰⁷⁹ Ivanega (pozn. 38a), s. 32–90. – Idem (pozn. 38b), s. 71–92. – Idem, *Lovecký zámek Ohrada. Stavebně historický průzkum*, České Budějovice 2015 (strojopis uložený v archivu Muzea lesnictví a myslivosti NZM Ohrada).

¹⁰⁸⁰ Mareš – Sedláček (pozn. 28a), s. 76–96. – Vlček (pozn. 991), s. 481–482. – František Kašička, *Třeboň. Zámecký soubor. Stavebně historický průzkum a architektonicko památkové vyhodnocení*, Praha 2003 (strojopis uložený v archivu NPÚ, ú. o. p. České Budějovice). – Šanda (pozn. 36), s. 95–107.

¹⁰⁸¹ Leeser třeboňskému hejtmanovi, Vídeň, 31. března a 7. dubna 1706, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 40a, fol. 22, 24.

si kníže“.¹⁰⁸² Kašna byla v naznačené podobě realizována. Knížecí znak svým pojetím komunikuje jednat rožmberskou malovanou výzdobou brány, a jednak s každým návštěvníkem objektu. V dalších letech stavby na Třeboni neprobíhaly, jen v roce 1714 prodělala opravu zámecká věž. Proběhla také výměna okenic zámku „*k zaopatření a ochraně před škodami, které mohou být způsobeny přeháňkami a bouřemi.*“¹⁰⁸³ Drobné udržovací práce probíhaly průběžně v celém areálu, zvláště v dlouhé chodbě.

Právě k dlouhé chodbě se vztahovala první výraznější přestavba za Adama Františka. V letech 1724–1730 byla pro zvýšení požární bezpečnosti a „*dosažení symetrie a přímé linie*“ nově provedena jako zděná stavba na místě dosavadní dřevěné, poškozené požárem roku 1723.¹⁰⁸⁴ Přestavba chodby byla logickým završením úpravy areálu kláštera s farním kostelem sv. Jiljí, jehož věž byla v první půli dvacátých let 18. století výrazně přestavěna. U kláštera nadto vznikla kaple Smrtných úzkostí Páně. Oprava propojovacího traktu tohoto „sakračního okrsku“ se zámek názorně demonstrovala sepětí světské vrchnosti s církevní institucí.¹⁰⁸⁵ Panská oratoř v kostele z roku 1678,¹⁰⁸⁶ přístupná dlouhou chodbou, odrážela knížecí patronát a sakrální podstatu výlučného společenského postavení vrchnosti. Klášterní a farní kostel do jisté míry fungoval i jako hlavní zámecká svatyně. Proto kníže věnoval značné prostředky na zvelební kostelního vybavení.¹⁰⁸⁷ Stejně tak je pochopitelné, že stavebníka iritovalo ustavičné protahování stavby, vyvolané tu nutností strhnout starý záchod, jindy protahující se výstavbou klášterních domků v augustiniánské režii. Bezprostředně po dokončení přestavby byla dlouhá chodba adaptována na hostinské pokoje.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸² Dräxler knížeti, Třeboň, 7. prosince 1710, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 6Bß 2a, fasc. II, 1710–1748, s. f. – P. I. Bayer, Návrh nové kašny na nádvoří třeboňského zámku v ceně 200 zl, 1710. Šedě a zeleně lavírovaná perokresba, bez měřítka, nesignováno, aprobováno, 31,8×20,1 cm, Ibidem. – Komentář Ibidem.

¹⁰⁸³ Knížecí reskript, Vídeň, 2. května 1717, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 2, fol. 296. Další prameny v citovaných sign.

¹⁰⁸⁴ Prameny zejm. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 2 (zde na fol. 328–329 Martinelliho variantní rozpočty na celkem s levnější variantou 1296 zl 21 kr – zdi patra na pilířích, celkem s dražší variantou 1665 zl 44 kr – zdi patra na zdech). – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 6Bß 2a, fasc. II, 1710–1748, s. f. – NA Praha, AZK, kart. 10, inv. č. 2563, fasc. 10. – Stavbu opomíná příslušný SHP, zaměřený pouze na vnitřní zámek. Kašička (pozn. 1080), s. 32.

¹⁰⁸⁵ Podvojný charakter chodby se odrazil i v konceptu smlouvy o její výstavbě a dalším fungování stavby, jež zčásti spočívala na klášterních domcích. Realizaci měl financovat a materiálem podpořit kníže, následující údržbu měli nést augustiniáni. Koncept smlouvy o výstavbě dlouhé chodby, Třeboň, 1724, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 2, fol. 320–322.

¹⁰⁸⁶ Vznik oratoře r. 1678 se neobešel beze sporů, neboť vrchnost odstranila starší oratoř z doby Rožmberků, což podle probošta kláštera i knížete Jana Adolfa nebylo vhodné. Umístění nové oratoře na místě staré bylo snad výsledkem unáhlené akce některého z panských úředníků. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 37b. Za Adama Františka bylo roku 1730 proraženo na oratoři nové okno ke zlepšení osvětlení. – Srov. Müller (pozn. 966), s. 285–289.

¹⁰⁸⁷ V roce 1707 věnoval 2400 zl (!) na stavbu nového hlavního oltáře, v roce 1728 poskytl 500 zl na zlacení soch a knížecích znaků v kostele. Výbava kostela z doby Adama Františka si zaslouží podrobné samostatné vyhodnocení, jež provedu na jiném místě. Prameny SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 37b, c. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 3a/4, s. f.

¹⁰⁸⁸ Knížecí reskript, Vídeň, 3. března 1731, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 3, fol. 3.

Úpravy probíhaly i ve vlastních panských pokojích vnitřního zámku, kde v jednom ze sálů měla na jaře 1728 vzniknout kuchyně pro mladého prince Josefa Adama.¹⁰⁸⁹ Nadto proběhly rozsáhlé změny v dispozici. Bylo vybudováno nové hlavní schodiště, vznikly čtyři nové pokoje kněžny včetně tabulnice.¹⁰⁹⁰ Nejviditelnější úpravou z přelomu dvacátých a třicátých let je nová fasáda průčelí naproti vjezdu na vnitřním nádvoří. Podoně jako kašna na nádvoří měl být i hlavní vchod do nově upraveného traktu být vybaven knížecím erbem, který poutal značnou stavebníkovu pozornost.¹⁰⁹¹ Zmíněné třeboňské stavby vznikly podle návrhů Antona Erharda Martinelliho.¹⁰⁹²

Jak bylo obvyklé, samostatnou pozornost věnoval kníže výbavě interiérů, jež opět zčásti dodávali vídeňští řemeslníci (1730–1732). Špalíry do nové tabulnice například namaloval Daniel Gran.¹⁰⁹³ Další mobiliář dodali osvědčení jihočeští tvůrci, například krumlovský malíř Anneis dodával paravány (stejně jako na Hlubokou a do Protivína). Imperativem vybavování byla rychlost, aby byly pokoje při pobytech vrchnosti obyvatelné a výbavou na patřičné úrovni.¹⁰⁹⁴ Přestavba zámku Třeboň vyšla vrchnost na 6782 zl 51 kr 3 ½ d.¹⁰⁹⁵

Třeboňské stavby svých pojetím odpovídají dalším akcím při knížecích zámcích. Byly vedeny snahou vylepšit interiéry i exteriéry objektu na dobově a sociálně patřičnou úroveň, odpovídající společenskému postavení knížete Adama Františka.

Český Krumlov a Červený Dvůr

Českokrumlovský zámek, v jádru hrad z první půli 13. věku, byl posléze opakovaně upravovaný za Rožmberku a knížat z Eggenbergu.¹⁰⁹⁶ Pro českou větev rodu šlo o hlavní sídlo a centrum krumlovského vévodství, čemuž odpovídaly i četné úpravy ve druhé polovině 17. století. Stavby za knížete Adama Františka se omezily na úpravy interiérů a rozšíření mincovny na prvním zámeckém nádvoří. Scénář prací byl podobný, jako v jiných zámcích na někdejších eggenberských panstvích. Na základě inspekce objektu navrhl Pavel Ignác Bayer

¹⁰⁸⁹ Podobně byly kuchyně vestavěny do panských pokojů na Hluboké a v Krumlově. Ivanega (pozn. 38b), s. 40. – Kuchyně pro princovu potřebu vznikla i v pražském hradčanském paláci. Knížecí reskript, 12. května 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, VÚ Praha, sign. VI BŘ 2, s. f.

¹⁰⁹⁰ Olbricht knížeti, Třeboň, 27. dubna 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 6BŘ 2a, fasc. II, 1710–1748, s. f.

¹⁰⁹¹ Hejtman měl dohlédnout na to, aby byl erb „dobře proponovaný“. Knížecí reskript, Vídeň, 24. srpna 1729, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6BŘ 2, fol. 367.

¹⁰⁹² Podrobný rozbor a citace příslušných plánů Šanda (pozn. 36), s. 98–99.

¹⁰⁹³ Přehled nezbytností na vnitřní zařízení zámku Třeboň, únor 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 6BŘ 2a, fasc. II, 1710–1748, s. f.

¹⁰⁹⁴ Knížecí reskript, Vídeň, 30. srpna 1730, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6BŘ 2, fol. 381. – Staré malby z panských pokojů měly být vyčištěny a umístěny do hostinských prostor. Knížecí reskript, Vídeň, 16. května 1731, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 6I 2, fol. 82–85.

¹⁰⁹⁵ W. Erben, Přehled výplat řemeslníkům na rekonstrukci třeboňského zámku, nařízené knížetem před třemi lety, Třeboň, 6. srpna 1732, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6BŘ 1, fol. 243, sign. IA 6BŘ 3, fol. 62.

¹⁰⁹⁶ Vlček (pozn. 991), s. 209–211. – Anna Kubíková, Barokní přestavby českokrumlovského zámku, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Život na dvorech barokní šlechty*, České Budějovice 1996 (=Opera historica V), s. 467–482, zejm. s. 472–473. – Jan Muk – Luboš Lancinger, *Český Krumlov, horní zámek. Stavebně historický průzkum*, Praha 1991 (strojopis uložený v archivu NPÚ, ú. o. p. České Budějovice). – lidem, *Český Krumlov, Stavebně historický průzkum areálu zámku. Čp. 59 – Mincovna*, Praha 1990 (strojopis uložený v archivu NPÚ, ú. o. p. České Budějovice). – Šanda (pozn. 36), s. 148–154.

změny v knížecích apartmánech.¹⁰⁹⁷ Dílčí úpravy reprezentačních pokojů pokračovaly i v dalších letech.

I v případě krumlovské rezidence dbal kníže na patřičné zařízení. Již v roce 1720 vydal příkaz k pořízení dvaceti křesel, stejných, jaké byly před časem dodány na Hlubokou.¹⁰⁹⁸ Stejně jako jinde i v Českém Krumlově výrazně působil vídeňský vzor. Další série křesel, zhotovená roku 1726, vznikla podle modelu z Vídně a byla čalouněna osvědčeným vídeňským čalouníkem.¹⁰⁹⁹ Přímo ve Vídni byla objednána tři kamna pro panské pokoje.

Největší krumlovskou stavbou za Adama Františka byla přestavba mincovny, původně eggenberského přízemního stavení se dvěma suterénními podlažími na druhém zámeckém nádvoří. Objekt sloužil za knížete jako ubikace granátnické gardy, reprezentativního vojenského sboru, jehož členové měli povinnost v přítomnosti knížete „*strážit a dělat parádu*“.¹¹⁰⁰ Možnost využít budovu pro účely ubytování gardy ubikaci navrhl sám granátnický hejtman. Přestavba objektu byla způsobena požárem v lednu 1728.¹¹⁰¹ Plány a rozpočet ve výši 2745 zl 40 kr předložil v lednu 1729 Anton Erhard Martinelli. Jemu projekt kníže svěřil jistě kvůli pohledové expozici stavby v zámeckém panoramatu i při průchodu řetězem dvorů zámeckého areálu. Stavba byla zvýšena o patro a vybavena reprezentativní fasádou. Nakonec úprava vyšla na značných 6232 zl 52 kr.¹¹⁰²

Poslední stavbou v českokrumlovském areálu za knížete Adama Františka měla být stavba nové hlavní brány. Měla vzniknout před návštěvou císaře Karla VI. v létě 1732 a měla být vybavena obelisky a aliančním erbem. Vzhledem k úmrtí knížete však k realizaci záměru nedošlo.¹¹⁰³

U Chvalšín v blízkosti Českého Krumlova stojí zámek Červený Dvůr, původně rožmberský hospodářský dvorec a v jádru pozdně renesanční letohrádek, postupně rozšiřovaný.¹¹⁰⁴ Ve sledovaném období sloužil výhradně ke krátkodobým pobytům vrchnosti, zpravidla spjatých s lovy. V Červeném Dvoře za Adama Františka ze Schwarzenbergu proběhla jediná výraznější stavební akce – provedení nových štukových stropů v knížecích pokojích, výměna krovu a koruny zdiva (1731/1732). Oprava byla vyvolána tím, že „*obytná budova v Červeném Dvoře je velmi sešlá*“, stav krovu byl dokonce tak špatný, „*že se denně lze obávat jeho pádu a poškození vybavení*“.¹¹⁰⁵ Stavbu s projektovaným nákladem 1664 zl 12 kr navrhoval Franz Fortin.¹¹⁰⁶

¹⁰⁹⁷ Bayer knížeti, Krumlov, 27. července 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 6B8 2a, fasc. I, s. f. – Další prameny Ibidem.

¹⁰⁹⁸ Knížecí reskript, Vídeň, 3. února 1720, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 6I 2, fol. 171.

¹⁰⁹⁹ Knížecí reskript, Vídeň, 12. ledna 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7B8 10, 1447–1726, s. f.

¹¹⁰⁰ „[...] *die auffwartung und parade zumachen hat*“. Výtah z knížecího reskriptu z 3. února 1720, Ibidem. – Další korespondence z února 1720 SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 6B8 2a, fasc. I, s. f.

¹¹⁰¹ Knížecí reskript, Vídeň, 4. února 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7B8 11, s. f. – Další prameny včetně plánů Ibidem.

¹¹⁰² Vyúčtování stavby nové mincovny s úředními byty v Krumlově, Krumlov, 6. listopadu 1731, Ibidem.

¹¹⁰³ Koncept reskriptu, 21. května 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 6B8 2a, fasc. I, s. f.

¹¹⁰⁴ Vlček (pozn. 991), s. 202–203. – Ilg (pozn. 33), s. 75–76.

¹¹⁰⁵ Knížecí reskript, Vídeň, 17. října 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7B8 11, s. f.

¹¹⁰⁶ Rozpočet Vávry, Český Krumlov, 23. října 1731, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 6B8 2a, fasc. I, s. f.

Schwarzenbergovy stavby v Českém Krumlově nebyly příliš rozsáhlé, neboť komplex byl ve své stávající podobě nositelem paměti nejen na Eggenberg, ale i na rožmberskou minulost, jíž se stal kníže dědicem.

Další objekty

Výčet staveb při panských zámcích by bylo možné doplnit i o další objekty. Výraznější práce proběhly při zámku Mšec, přestavěném v první půli dvacátých let 18. století podle plánů Antona Erharda Martinelliho.¹¹⁰⁷ Naopak jen drobné stavby proběhly při zámcích na východočeském panství Vlčice. Přímo ve Vlčicích měl Martinelli navrhnout zámeckou sýpku. „K lepšímu vzhledu zámku“ bylo také potřeba nahradit dřevěné ohrazení zahrady sloupkovým plotem. Vídeňský stavitel měl také obhlédnout a navrhnout sanaci poškozeného zdiva zámku v Heřmanových Sejfech (vše 1728).¹¹⁰⁸ O dva roky později proběhlo ve Vlčicích snešení štítu, opravy sešlého zdiva a další dílčí práce.

Podobně proběhly práce stabilizačního charakteru na Kratochvíli (p. Netolice). V době získání eggenberského dědictví si stavba zachovala podobu z doby vzniku za Viléma z Rožmberka [obr. 120].¹¹⁰⁹ Po přechodu do schwarzenberského majetku byla vila obhlédnuta panskými úředníky a shledána „velmi chatrnou“.¹¹¹⁰ Kníže Adam František nato nařídil políru Spazzimu navrhnout opravu. Zároveň však zdůraznil, že „nemá v úmyslu provést žádnou velkou nákladnou novou budovu“.¹¹¹¹ Výsledkem prací měla být budova připravená k obývání tak, aby bylo možné si v ní dopřát ubytování během polních lovů. V roce 1720 tak proběhla údržba střechy nákladem 163 zl 6 kr, při níž byla vyměněna krytina na prajzovou.¹¹¹² Tím stavební práce na Kratochvíli za knížete Adama Františka skončily.¹¹¹³ Jak ukáží dále, zámek sloužil za Adama Františka jen k ojedinělým noclehům, především cizí šlechty.

Podstatně větší stavby na Netolicku proběhly při správním sídlu Petrův Dvůr. Podle návrhů Franze Fortina z roku 1731 při objektu vzniklo mezi lety 1732–1735 nové křídlo s kaplí, úředními a hostinskými byty a stájemi.¹¹¹⁴

Užitelní ráz měly i práce při knížecích zámcích ve Štýrsku (panství Murau a Reifenstein). Tamními nejvýznamnějšími schwarzenberskými objekty byly relativně nedávno upravované zámky v Murau (zásadní přestavba za Georga Ludwiga ze Schwarzenbergu

¹¹⁰⁷ Šanda (pozn. 219), s. 12–13.

¹¹⁰⁸ Prameny zejm. SOA Třeboň, Cizí statky, inv. č. 549, kart. 169.

¹¹⁰⁹ Ondřej Jakubec, Defining the Rožmberk Residence of Kratochvíle : the Problem of its Architectural Character, OHA LXI, 2012, s. 98–119. – František Kašička a kol., Kratochvíle. Vila. Stavebně historický průzkum a architektonicko památkové vyhodnocení. Aktualizace a doplnění, Praha 2006 (strojopis uložený ve spisovně NPÚ, ú. o. p. České Budějovice). – lidem, Kratochvíle, Předzámčí. II. etapa, Praha 2007 (strojopis uložený ve spisovně NPÚ, ú. o. p. České Budějovice). – lidem, Kratochvíle. Bašty, Praha 2008 (strojopis uložený ve spisovně NPÚ, ú. o. p. České Budějovice).

¹¹¹⁰ Koncept reskriptu, Vídeň, 30. prosince 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Netolice, sign. A 6Bß 2a, s. f.

¹¹¹¹ „[...] zumahlen obwohl, Wir keine große kostbahre neue Gebeu zuführen willens seynd.“ Ibidem.

¹¹¹² Soupis věcí k opravě zámku Kratochvíle, 18. června 1720, SOA Třeboň, Vs Netolice, sign. VI Bß 5, fol. 55.

¹¹¹³ Ještě v roce 1727 opravil osvědčený mirovický hodinář Delavos hodiny na věži. Korespondence z května a června SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Netolice, sign. B 6I 1a, s. f.

¹¹¹⁴ Soubor Fortinových plánů a rozpočet přestavby SOA Třeboň, Vs Netolice, sign. VI Bß 5. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Netolice, sign. A 6Bß 2a. Projektovaný náklad 2154 zl 57 kr byl, jak bylo obvyklé, překročen a stavba vyšla na 2849 zl 9 kr.

v letech 1628–1743) a Schrattenbergu (stavba z osmdesátých let 17. století, zakoupená roku 1704 od dědiček Jacoba svobodného pána z Prandeggu). Vzhledem k dobrému stavu zámků na nich za Adama Františka ze Schwarzenbergu neprobíhaly žádné významnější stavby. Jen do zámecké kaple v Murau nechal kníže roku 1729 pořídit nové varhany.¹¹¹⁵ Ve Schrattenbergu nařídil výměnu kamen.¹¹¹⁶ Při dalších panských stavbách na štýrských panstvích v Gusterheimu, Kättsch a Reifensteinu probíhaly pouze nezbytné udržovací práce.

Žádná výraznější přestavba neproběhla ani v knížecím domě ve Štýrském Hradci. Za Adama Františka bylo v objektu několik pronajímaných bytů a pokoje určené vrchnosti.¹¹¹⁷ Větší zájem o budovu projevil kníže v letech 1726 a 1727. Prý mu „*je známo, že náš dům ve Štýrském Hradci není v dobrém a obyvatelném stavu*“.¹¹¹⁸ Martinellim navrženou udržovací úpravu však neschválil. Místo toho vyjádřil odhodlání „*dovést stavbu do takového stavu, abychom v ní mohli během pobytu Jeho Císařského Majestátu bydlet nejen my, ale i náš hofštát*“.¹¹¹⁹ Uvedený citát by mohl sloužit jako vyjádření programu stavební úlohy většiny přestaveb. Úpravy pro ubytování celého hofštátu však pro nevelké rozměry domu nebyly možné. Když nakonec dvůr i kníže Adam František plánovanou cestu do Štýrska zrušil, odvolal Schwarzenberg i plánovanou přestavbu.

Ani pražské stavební podnikání knížete nebylo nijak významné. Při Michnovském paláci na Malé Straně, který tehdy držel jako městský palác, nechal kníže provést jen utilitární úpravy.¹¹¹⁹ Na dílčí úpravy interiérů, provedené v souvislosti s připravovanou pražskou korunovací Karla VI. a Alžběty Kristýny, se omezily i stavby při bývalém eggenberském paláci na Hradčanech.¹¹²⁰ Byly podnikeny inspekci Antona Erharda Martinelliho a hraběte z Althanu, kteří pokládali místnosti v objektu za „*jen jednoduché, velmi malé, a se špatnými proporlemi*“.¹¹²¹ Výsledkem inspekce bylo rozhodnutí knížete o zvětšení dveřních otvorů a nahrazení starých nevyhovujících dveří. Nadto ve shodě s míněním hraběte z Althanu kníže nařídil zabílit malby na stropech.¹¹²² Vzhledem k nadcházejícímu pobytu během korunovace věnoval kníže značnou pozornost zařízením upravených pokojů, jež zčásti zaslal z Vídně a zčásti nechal pořídit u hlubockého a třeboňského truhláře. Kníže byl motivován také tím, že v paláci měl být ubytován princ Evžen Savojský.¹¹²³ Další práce v hradčanském paláci byly jen omezené, například v roce 1728 vznikla, podobně jako na Hluboké, v Třeboni a v Českém Krumlově, kuchyně pro prince Josefa Adama. Na jaře 1732 měly být panské pokoje nově vyšpalírovány, nepochybně v očekávání císařské návštěvy.

¹¹¹⁵ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Murau, sign. A 3Kα 3a/3.

¹¹¹⁶ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Reifenstein, sign. A 6Bß 2a.

¹¹¹⁷ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Štýrský Hradec, sign. A 6Bß 2.

¹¹¹⁸ Koncept reskriptu (Pfenningbeckovi), Vídeň, 16. července 1727, Ibidem.

¹¹¹⁹ 1709 účtoval dvorní truhlář Marcus Nonnenmacher 10 zl 47 kr za okenice, dveře aj.; r. 1714 proběhla úprava brány do „úzké ulice“ podle Bayerova plánu; o tři roky později byl snešen štít nad kuchyní paláce. Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, VÚ Praha, sign. VI Bß 2, s. f.

¹¹²⁰ Šanda (pozn. 36), s. 81–93.

¹¹²¹ Koncept dopisu knížeti, Praha, 6. ledna 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, VÚ Praha, sign. VI Bß 2, s. f. – Těžko říci, kterého hraběte z Althanu měl pisatel na mysli – klíčová osobnost althanovských dějin, nejvyšší štolmistr Johann Michael, který měl ke stavitelství blízko kvůli svým stavebním počínům i díky své funkci, zemřel již v březnu 1722.

¹¹²² Knížecí reskript, Vídeň, 13. ledna 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, VÚ Praha, sign. VI Bß 2, s. f.

¹¹²³ Knížecí reskript (Müllerovi), Vídeň, 22. dubna 1723, Ibidem.

Nepoměrně významnější stavby nechal kníže Adam František provést ve Vídni. Pramenná základna k tamním stavebním akcím je bohužel poměrně úzká.¹¹²⁴ Vzhledem k dobrému podchycení v dosavadní literatuře se omezím pouze na jejich připomenutí. Na prvním místě šlo o novostavbu loveckého zámku Hirschstetten (po 1713), nejspíš podle Martinelliho návrhu.¹¹²⁵

Hlavní stavbou celého Schwarzenbergova stavebního podnikání je nepochybně vídeňský zahradní palác Am Rennweg, zakoupený roku 1716 v rozestavěném stavu od dědiček hraběte Mansfeld-Fondi.¹¹²⁶ Stavba se z řady dalších schwarzenberských objektů vymykala pojetím, daným koncepcí Johanna Lucase von Hildebrandt a dostavbou Fischerů z Erlachu.¹¹²⁷ O palác se kníže zajímal již v roce 1715, kdy vznikl jeho obsáhlý popis.¹¹²⁸ Jen zčásti hotový byl v době sepsání pramene hlavní sál, šest reprezentativních pokojů bylo vybaveno. Další tři pokoje byly tehdy stavebně dokončeny, ale bez výbavy. Zbylé místnosti byly v různém stavu dokončenosti. Jejich vybavování a výzdoba trvalo za ustavičné knížecí pozornosti až do druhé poloviny dvacátých let.¹¹²⁹ Podobně jako při svých dalších stavbách i na Rennwegu kníže trval na co možná nejrychlejším provedení prací. Zpoždění netoleroval: jistý sochař Antonio, jenž podle něj pracoval pomalu, měl být „*ujištěn, že to bude poslední práce, kterou bude dělat pro rod Schwarzenberg.*“¹¹³⁰

Značnou pozornost věnoval kníže také zařizování zahrady. O jakýchkoliv změnách v ní musel jednat se svými sousedy, především s princem Evženem Savojským. S jeho svolením mohl Adam František prorazit v jednom ze skleníků, přilehlém k zahradám Belvederu, prorazit větrací otvory „*k lepšímu uchování vlášských stromů*“. Podmínkou prince Evžena bylo, že otvory Adam František ani jeho dědicové nezneužijí, tj. nejspíš nebudou využívat k nevhodným pohledům do sousední zahrady.¹¹³¹ Význam pohledu dokládá i smlouva s dalším sousedem, městským zednickým mistrem Jacobem Ōnckelem. Jemu kníže povolil napojit se na vodovodní vedení v zahradě. Ōnckel se přitom musel zavázat, že „*nezvyšší*

¹¹²⁴ Žádné prameny se nepodařilo dohledat k Hirschstetten a knížecímu paláci v Laxenburgu, stavby ve vídeňských palácích jsou pramenně doloženy minimálně. – Krummholz (pozn. 37), s. 212–215.

¹¹²⁵ Mareš (pozn. 71), s. 211–212. – Šanda (pozn. 36), s. 30–32.

¹¹²⁶ Mareš (pozn. 71), s. 212–215. – Zinner (pozn. 37), s. 34–74.

¹¹²⁷ František Mareš vyčíslil náklady na stavbu a zařízení paláce v letech 1719–1730 na 183 028 zl 32 kr. Mareš (pozn. 71), s. 215. – Lorenz (pozn. 15), s. 115.

¹¹²⁸ Koncept popisu mansfeldského domu (tj. zahradního paláce), 1715, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7192, sign. B 6I 1d, kart. 1484, s. f.

¹¹²⁹ 1721/1722 – dodávání zábradlí z Eggenbergu; 1723 rozpočet stavby vodního stroje v zahradě nákladem 7080 zl; v říjnu 1723 kníže nařizuje urychlit zařizování pokojů tak, aby byly vybavené při příjezdu kněžny; 1725 – smlouvy s mramoráři na práce nákladem 1800 zl, smlouva s Johannem Franzem Herlem na zlacení galerie v zahradním paláci nákladem 1550 zl; 12. října 1726 je kníže zpraven o tom, že malíř Daniel Gran dokončil fresku v sále (kontrakt na práci podle schváleného modelu nákladem 2500 zl uzavřen 29. ledna 1726); srpen 1728 – zdárné pokračování prací na oratoři, snášení lešení kolem nového pavilonu. Prameny SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7169, sign. A 6B8 1d, kart. 1480, s. f.

¹¹³⁰ „*Auff dem Antonio verdrüßet uns, daß er so langsamb gewesen, ihr könnet ihm versichern, daß dieses die letzte arbeit sein wird, welche Er vor das haus Schwarzenberg machen wird.*“ Knížecí reskript, Praha, 2. listopadu 1723, *ibidem*. – Antonio navrhoval kamna.

¹¹³¹ Opis reskriptu, Laxenburg, 24. května 1726, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7179, sign. B 6Gα 1c, kart. 1482, s. f.

*zahradní zeď a neprovede za ní žádnou vyšší stavbu, která by rušila pohled na zahradní palác.*¹¹³²

Stavební práce za Adama Františka probíhaly i při městském paláci. Od Verdenbergů jej na prahu devadesátých let 17. století koupil kníže Ferdinand Vilém, jenž stavbu vzápětí v interiérech upravil.¹¹³³ Nejvýznamnějším realizovaným uměleckým počinem Adama Františka při městském paláci je pouze dvojice slavnostních iluminací podle návrhů Johanna Bernharda Fischera z Erlachu. Při paláci však probíhaly intenzivní práce, zejména při traktu orientovaném do Kärtnerstraße a v interiérech.¹¹³⁴ Interiérové úpravy byly vedeny potřebou ubytování hofštátu. Zazdění proluky v Kärtnerstraße „*drahocenným portálem k naší potřebě*“ mělo sloužit „*městu k větší ozdobě a pro rozšíření knížecího hofštátu*“.¹¹³⁵ Problém průčelí do Kärtnerstraße stavebníka zajímal již delší dobu, jeho variantní řešení navrhoval Johann Bernhard Fischer z Erlachu již v roce 1713.¹¹³⁶

Celkově lze vídeňské stavební podnikání knížete hodnotit jako systematické: za knížete Adaam Františka byla dotvořena síť městských a příměstských sídel (městský a zahradní palác, lovecký zámek a palác v Laxenburgu), založená jeho otcem Ferdinandem Vilémem.

„In Hirschen Saal daß Fürstenthum Gradisca.“ Obrazy v knížecích zámcích

Samostatnou pozornost si zaslouží obrazová výzdoba schwarzenberských sídel, jež byla podle současníků „*dobrou ctí stavebníka*“.¹¹³⁷ Jak často byly v interiérech schwarzenberských zámků umístěny obrazy? Byly mezi knížecími objekty některé výrazněji vybavené obrazy? Pokud ano, proč? Jaký byl vztah knížete Adama Františka k obrazové výzdobě – lze v jeho jednání ve vztahu k obrazům vysledovat soustavnější strategii nebo zájmy? Jak postupoval při zajišťování obrazů pro zámky? Jaký byl obsah knížecích obrazových sbírek? Lze vůbec o schwarzenberských obrazových souborech mluvit jako o sbírkách a vznikaly na knížecích objektech obrazárny? Nacházely se v knížecích zámcích soustavnější cykly obrazů? Objevují se na více místech opakovaná obsahová topoi, nebo byla obrazová výzdoba každého sídla jedinečná? Dosavadnímu bádání problematika schwarzenberského sběratelství neunikla.¹¹³⁸

¹¹³² Notata ve věci zahrady Am Rennweg, 1728. Ibidem.

¹¹³³ Návrhy Domenica Martinelliho z r. 1694 nebyly realizovány. Lorenz (pozn. 15), s. 107.

¹¹³⁴ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7167, sign. A 6Bß 1b, kart. 1479, s. f. – Mareš (pozn. 71), s. 216–217.

¹¹³⁵ Johann Georg Hundschager (?), Vídeň, 30. ledna 1722, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7167, sign. A 6Bß 1b, kart. 1479, s. f. – Koncept reskriptu, b. m. (1722?), Ibidem.

¹¹³⁶ Kreul (pozn. 37), s. 258–259.

¹¹³⁷ Hana Seifertová, *Obrazárny – výraz sběratelské náruživosti aristokracie v období baroka*, in: Fejtová (pozn. 25), s. 539–548, zde s. 539, pozn. 2 (citát vztahující se k letohrádku Salzdahlum, 1720). – Přehled bádání Lubomír Slavíček, *Sběratelství a obchod s uměním v Čechách v 17. a 18. století. Stav a úkoly českého bádání*, in: Ibidem, s. 491–538. – Idem, *Artis pictoriae amatores. Zrození a povaha aristokratického sběratelství v Čechách 17. a 18. století*, in: Idem (pozn. 23), s. 13–38.

¹¹³⁸ Adolph Berger, *Studien zu den Beziehungen des Erzherzogs Leopold Wilhelm von Oesterreich zu dem Grafen Johann Adolf zu Schwarzenberg*, *Berichte und Mittheilungen des Altertums-Vereines zu Wien XXI*, 1882, s. 52–72. – František Mareš, *Beiträge zur Kenntniss der Kunstbestrebungen des Erzherzogs Leopold Wilhelm*, *Jahrbuch der Kunstsammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses V*, 1887, s. 343–363. – Pavel Preiss, *Obrazy Jiřího Jana Hamiltona na Hluboké*, in: *Hluboká, státní zámek a památky v okolí*, Praha 1961, s. 31–34. – Jarmila Blažková, *Nástěnné koberce na zámcích Hluboká a Český Krumlov*, Praha 1969. – Lubor Machytka, *Nová instalace zámecké obrazárny v Českém Krumlově*, *Památky a příroda X*, 1985, s. 398–401. – Idem, *Zur Geschichte der Schwarzenbergischen Gemäldesammlungen in Südböhmischen Schlössern*, in:

Mým cílem není kvantifikace a přesná katalogizace obrazové výzdoby (podle žánrů, technik, námětů atp.). Taková snaha by byla vzhledem ke zjevně nekompletní pramenné základně nutně neúspěšná.¹¹³⁹ Spíše se pokusím o nalezení společných jmenovatelů výzdoby jednotlivých objektů a naopak upozornit na případná specifika výjimečných případů.

Výchozími prameny následujícího výkladu budou zejména inventáře knížecích zámků [tab. 5].¹¹⁴⁰ Za života Adama Františka ze Schwarzenbergu byly soupisy sestavovány pravidelně. Podle motivů pořízení je lze rozdělit do tří skupin. Na prvním místě byly inventáře sestavované pravidelně po majetkové akvizici panství či statku. Nejvýznamnějším příkladem této skupiny soupisů jsou inventáře sestavené po získání eggenberského dědictví na přelomu druhého a třetího desetiletí 18. století.¹¹⁴¹ Soupisy vybavení bývaly sestavovány pravidelně také při předávání agendy mezi knížecími úředníky,¹¹⁴² případně po nástupu nového úředníka na místo zesnulého předchůdce nebo při revizi majetku.¹¹⁴³ Podobně byly inventáře sestavovány na základě momentální potřeby, například kvůli nutnosti zásobení knížecích domů v Praze nádobím během pobytu dvora na korunovačních slavnostech v létě a na podzim 1723.¹¹⁴⁴ Třetím typem soupisů výbavy byly inventáře sestavované na podnět vrchnosti. Často byly sepisovány s roční periodicitou, jež přináší potíže s věrohodností pramenů. Soupisy vzniklé po roce jsou zpravidla jen mechanickým doslovným opisem starších inventářů, pouze se zaznamenáním případných změn.¹¹⁴⁵ Klíčový je soubor inventářů vzniklých během roku 1731 ve většině panských objektů (Postoloprty, Třeboň, Hluboká, Chýnov, Mšec, Hluboká, Protivín, Vimperk, Kratochvíle, Ohrada, Hluboká, Dříteň, Jinonice aj.). Stejně tak podstatné jsou inventáře sepisované v rámci vyrovnávání pozůstalosti zesnulého knížete, sestavované v roce 1732.¹¹⁴⁶

Intuition und Darstellung. Erich Hubala zum 24. März 1985, München 1985, s. 193–194.– Zálaha (pozn. 652), s. 304–313. – Ivanega (pozn. 38a), s. 91–94, 116–119. – Kateřina Cichrová, *Vlámské tapiserie na zámcích Hluboká a Český Krumlov*, České Budějovice 2014.

¹¹³⁹ Podobný analytický výzkum obrazové výzdoby (včetně žádoucí identifikace děl v současných sbírkách) v průřezu všech knížecích majetků by vydal na samostatnou disertaci. Srov. Zdeněk Hojda, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I*, *PSH XXVI*, 1993, s. 38–102.

¹¹⁴⁰ Thomas Ketelsen, *Kunstlerviten, Inventare, Kataloge. Drei Studien zur Geschichte der kunsthistorischen Praxis*, Ammersbek bei Hamburg 1990. – Slavíček (pozn. 1137a), s. 517–518. – Jiří Kubeš, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740)* (disertační práce), Historický ústav FF JU, České Budějovice 2005, s. 24–32.

¹¹⁴¹ Zejm. inventář eggenberských panství, po 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, Sběrka rukopisů, kniha 162.

¹¹⁴² Například předávací inventář knížecího štolmistra, 30. ledna 1710, SOA Třeboň, odd. ČK, RA Schwarzenberg, odd. F. P. h., kart. 48, inv. č. 13, sign. F. P. h./9, s. f. – Inventář vinného sklepa ve Vídni, stav při předávání úřadu sklepmistra Christophu Josephu Antonu Schiesserovi, *ibidem*, kart. kart. 51, inv. č. 15, sign. F. P. h./ 11, s. f. – Inventář výzbroje na hlubockém zámku pořízený při přebírání vedení gardy hejtmánem Thomasem Kallenbacherem, Hluboká, 23. února 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 6J 1c, s. f. aj.

¹¹⁴³ Inventář zmizelých věcí při revizi mobiliáře třeboňského zámku, Třeboň, 26. srpna 1720, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 6I 2, fol. 164–168. – Kratochvíle, 1721. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Netolice, sign. B 6I 1a, s. f.

¹¹⁴⁴ Nařízení sestavit výtah ze zámeckého inventáře Kratochvíle kvůli zásobení knížecích domů v Praze nádobím, Protivín, 1. června 1723, SOA Třeboň, Vs Netolice, sign. VI I 2, fol. 33.

¹¹⁴⁵ Ketelsen (pozn. 1140), s. 129 an.

¹¹⁴⁶ Zejm. NA Praha, Fdk, inv. č. 120, sign. VII E 7 (F 34/98), kart. 794. – Dále SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2455, sign. VI I 4/2, kart. 295, fol. 333–372.

Kromě účelu vzniku mohou být soupisy vybavy schwarzenberských zámků rozlišeny podle způsobu třídění inventovaného majetku. Knížecí úředníci sestavovali inventáře zpravidla tematicky. Takové soupisy jsou řazeny podle skupin předmětů (porcelán, ložní prádlo, obrazy...). Ojediněle byly sestavovány i samostatné soupisy obrazů.¹¹⁴⁷ Výhodou takto koncipovaných soupisů je možnost sumárního přehledu o veškeré obrazové výzdobě objektu. Omezením tematického inventáře je nemožnost lokalizace inventovaných obrazů. Tato nevýhoda naopak neplatí pro z mého pohledu nejcennější soupisy sepsované lokačně, po jednotlivých místnostech. Lokační inventář umožňuje poznat vybavení prostor včetně obrazové výzdoby v době svého sepsání. Na jeho základě lze rekonstruovat případné koncepce výzdoby příslušných místností. Při práci s každým inventářem je však na místě předpoklad jeho omezenosti – s ohledem na konkrétní motiv vzniku v soupisech nemusely být všechny mobilie. Nadto závisí výpovědní hodnota inventárního záznamu o obrazech na schopnostech sepisujících úředníků, mezi nimiž byli vedle nepochybných znalců i osoby s povrchním povědomím o umění.

Naznačená typologie inventářů zámeckého vybavení je jen přibližná. Řada pramenů spadala do více kategorií, například *Inventář zařízení z někdejšího eggenberského paláce na Hradčanech, které má být odvezeno do zámku v Postoloprtech*, stál mezi ad hoc vzniklým materiálem a soupisem části eggenberského dědictví.¹¹⁴⁸ V inventářích navíc pisatelé nezřídka volně přecházeli mezi lokační a tematickou formou.¹¹⁴⁹ Soupisy zároveň byly aktivně využívanými dokumenty. Při změnách stavu sepsané vybavy do nich bývaly zanášeny příslušné změny¹¹⁵⁰ a sloužily jako podklad pro revize majetku.¹¹⁵¹

Výtah z inventářů schwarzenberských zámků – jakkoliv vzhledem k výchozím pramenům nemůže být úplný – dokládá, že většina knížecích objektů byla vybavena obrazy. Domnívám se dokonce, že právě míra vybavy (počet a umístění) výtvarných děl poskytuje jeden z klíčů k pochopení schwarzenberské rezidenční sítě jako hierarchizované, ale přesto vzájemně propojené struktury.¹¹⁵²

Na pomyslném nejnižším stupni hierarchie sítě schwarzenberských sídel se nacházely panské domy, určené pro lokální knížecí úředníky, vybavené jen nejnútnejším nábytkem a bez jakékoliv obrazové výzdoby.¹¹⁵³ I panské domy přitom měly význam pro reprezentaci vrchnosti [obr. 121] a škody na nich vnímal kníže nelibě. Schwálil například provedení „*pěkné brány naproti náměstí*“ a dalších nezbytných oprav (výměna stropů, dveří, obnova omítek) při

¹¹⁴⁷ Zejm. SOA Třeboň, odd. ČK, RA Schwarzenberg, inv. č. 2, sign. F. P. h.-2, kart. 14.

¹¹⁴⁸ Praha, 1721, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 6I 1b, fol. 20–24.

¹¹⁴⁹ Například inventář zámku v Protivíně, Protivín, 31. prosince 1723, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2455, sign. VI I 4/2, kart. 295, fol. 177–191.

¹¹⁵⁰ Typicky Lintner Schwarzenbergovi, Hluboká, 17. listopadu 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 3Kα 3a/2, s. f.: Informuje knížete o zdárném přebrání relikvií sv. Eustacha od třeboňského lákaře Dr. Staudigela. Relikvie byly zaneseny do inventáře.

¹¹⁵¹ Vávra knížeti, Orlík, 25. února 1728, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 190, sign. 7I 5a, kart. 25, fol. 2: V těchto dnech prošel zámek Orlík a kontroloval jeho vybavení podle inventáře.

¹¹⁵² Hojda (pozn. 42), s. 163.

¹¹⁵³ Srov. např. Caspar Ant. Czubiczka, inventář panského domu v Prachaticích, Prachatice, 30. června 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Prachatice, inv. č. 599, sign. VI I 2, s. f.

prachatickém panském domě, jež měl roku 1727 navrhnout a „dobrou trvanlivou práci“ provést Franz Fortin.¹¹⁵⁴

Podobně byly (ne)zařizené i tvrze a zámky na některých inkorporovaných statcích a menších panstvích, kde se však přeci jen objevovaly ojedinělé obrazy (Kestřany, Skočice, Mšec). Na jistou perifernost¹¹⁵⁵ může poukazovat například ojedinělé dochování kusů mobiliáře, které snad lze interpretovat jako gotické archy (Mšec – „*alt Vätterischen Altar aus brettern*“, ale i Postoloprty – „*altvätterliches Altar von holtz mit 2 flügln*“ ve staré kapli).

O stupeň výš stála správní sídla v centrech méně využívaných panství (Orlík, Protivín, Chýnov), vybavená ucelenějšími obrazovými soubory, čítajícími však stále jen několik málo kusů. Naopak v zámcích na klíčových panstvích (Třeboň, Postoloprty, Hluboká, Murau) jsou pramenně doloženy obsáhlejší soubory výtvarných děl, v případě největšího panství (Český Krumlov) lze hovořit přímo o obrazárně. Zcela výjimečná je pak situace ve vídeňských palácích, jejichž výzdoba obsahovala oproti venkovským zámkům řádově větší počet děl, uspořádaných ucelenějším způsobem.¹¹⁵⁶

Pozornost si zaslouhují i motivy zastoupené v obrazové výzdobě schwarzenberských interiérů.¹¹⁵⁷ Na prvním místě se objevují soubory portrétů Habsburků – vládnoucích i již zesnulých císařů, císařoven i dalších členů rodu. Nejčastěji se objevuje sourozenecká dvojice Josefa I. a Karla VI., často ve formě párových podobizen.¹¹⁵⁸ Doloženy jsou i podobizny císařů Leopolda I. a ojediněle i Ferdinanda (II. a III.).¹¹⁵⁹ Kromě mužských Habsburků byly vizuální formou připomínány a zpřítomňovány i Habsburkovny, zpravidla však označené jen jako manželky svých partnerů. Ojediněle pak pomyslnou habsburskou galerii doplňují portréty císařovny vdovy, jisté arcivévodkyně a polské královny Eleonory Rakouské.¹¹⁶⁰ Řada dalších Habsburků nebyla jmenovitě určena, ať již pro absenci atributů, nebo pro špatný stav obrazů či jednoduše pro neznalost autora příslušného soupisu.¹¹⁶¹

Obrazy členů habsburského rodu byly obligátní součástí šlechtických interiérů 17. a 18. století.¹¹⁶² Jak v návaznosti na výzkumy Franze Matscheho ukázal Jiří Kubeš, motivem pro zařazení členů vladařského rodu do výzdoby panských sídel byla „*zásada loajality šlechtice*

¹¹⁵⁴ Nicol. Jos. Teichl knížeti, Prachatice, 17. března 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Prachatice, sign. A 6Bß 2a, s. f. – Koncept reskriptu, 29. března 1727, *ibidem*.

¹¹⁵⁵ Symbolickou, nikoliv geografickou – například Mšec se nachází zhruba 40 km, tj. necelý den cesty od Prahy.

¹¹⁵⁶ Srov. případ z r. 1691, kdy byla z Vídně do Třeboně a na Hlubokou odvezena ucelená obrazová sbírka v souvislosti s úpravami tamního městského paláce, zakoupeného předchozího roku. Sbírkou byla následně rozdělena a instalována v hlubockých a třeboňských interiérech. Její část byla r. 1716 deponována v loveckém zámku Ohrada v souvislosti s přestavbou hlubockého zámku. Ivanega (pozn. 38a), s. 91–94.

¹¹⁵⁷ Bohatý srovnávací materiál shromáždil Kubeš (pozn. 1140), s. 204–217, 257–268.

¹¹⁵⁸ Josef I. – Červený Dvůr, Postoloprty 2×, Český Krumlov 4×, Karel VI. – Červený Dvůr, Postoloprty 2×, Český Krumlov 2×, vídeňský zahradní palác.

¹¹⁵⁹ Leopold I. – Červený Dvůr, Chýnov, vídeňský městský palác, palác ve Štýrském Hradci. – Ferdinand, nejspíš II. – Český Krumlov. – Ferdinand, snad III. – palác ve Štýrském Hradci.

¹¹⁶⁰ Manželka Leopolda I. – těžko říci, která – Červený Dvůr, Alžběta Kristýna – Červený Dvůr, Český Krumlov 2×. – Neurčená císařovna vdova – Chýnov. – Neurčená arcivévodkyně – Červený Dvůr. – Eleonora Rakouská – Vídeň – městský palác.

¹¹⁶¹ Gusterheim (štýrské panství Reifenstein): 19 malých špatných obrazů, „*především císařů a dalších urozených osob*“.

¹¹⁶² Slavíček (pozn. 1137b), s. 23. – Výběrové srov. piccolominiovský Náchod se 17 obrazy habsburských a antických císařů. Kubeš (pozn. 1140), s. 233.

k vládnoucímu rodu Habsburků, v jehož službách se jim podařilo prosadit a získat majetek.¹¹⁶³ Poznatek platí bezezbytku i pro schwarzenberské prostředí – jinak než jako vyjádření loajality vladaři nelze chápat umístění jezdeckého portrétu Karla VI. v knížecí ložnici zahradního paláce Am Rennweg,¹¹⁶⁴ případně zájem knížete Adama Františka na umístění dvou párových portrétů Josefa I. a Karla VI. v Postoloprtech.

Jádrem obrazové výzdoby většiny venkovských zámků byly více či méně obsáhlé soubory portrétů členů schwarzenberského rodu.¹¹⁶⁵ Rozsáhlý cyklus schwarzenberských portrétů se nacházel ve štyrském Murau, kde se nacházelo přes deset podobizen mužských členů rodiny se čtyřmi portréty členek rodiny.¹¹⁶⁶ Okolnosti vzniku kolekce nejsou z tematického inventáře patrné, snad jen přítomnost posmrtného portrétu stavebníka zámku, hraběte Georga Ludwiga ze Schwarzenbergu (†1646), může naznačovat, že vznikala postupně. Část obrazů (předkové Georga Ludwiga, kteří nebyli majiteli panství Murau) ovšem mohla vzniknout najednou na základě hraběcí poptávky. Naopak další obsáhlý soubor schwarzenberských podobizen, čítající dvanáct figur v životní velikosti a dvanáct obrazů polovičních, vznikl zřejmě ad hoc pro nově vznikající sál zámku Hluboká nad Vltavou.¹¹⁶⁷ V kombinaci s freskou Johanna Georga Werleho, který na klenbě sálu zpodobnil apoteózu ctností schwarzenberského rodu, se tak barokní sál na Hluboké řadil vedle dalších obdobně pojatých sálů předků v českých zemích.¹¹⁶⁸ Podobně byl vybaven souborem jedenácti portrétů schwarzenberských předků „*horní sál*“ knížecího vídeňského městského paláce, kde však byla hloubka apelu na rodovou paměť do jisté míry rozmělněna žánrovými a náboženskými scénami a herkulovským výjevem. Právě umístování rodových portrétů do knížecích reprezentačních prostor je příznačné – například sled pokojů v panského apartmánu v Murau byl vyzdoben postupně gradujícím sledem narůstajícího počtu podobizen s vrcholem v knížecím audienčním pokoji, vybaveném nejspíš výhradně portréty Schwarzenbergů a snad i jejich příbuzných (či předcházejících majitelů panství Murau).

Podobizny Schwarzenbergů v knížecích zámcích lze číst dvojím způsobem. Šlo o vzor ctností a následování příkladu předků, který zavazoval aktuální a následující generace k dodržování ctnostných vzorů. Současně nabízely portréty prezentaci vlastní starobylosti, klíčové hodnoty raně novověké šlechtické společnosti.¹¹⁶⁹ Uvědomělému vnímání svého místa v řadě rodové generací nasvědčuje inventární zápis o členech seinsheimského (předkové Schwarzenbergů) a schwarzenberského rodu v „*knížecím sále*“ vídeňského zahradního paláce,

¹¹⁶³ Kubeš (pozn. 1140), s. 235.

¹¹⁶⁴ V tomto ohledu nehraje roli, zda byl uživatelem ložnice v dané podobě Adam František, nebo až jeho syn Josef Adam – oba byli vladaři zavázáni stejnou měrou, Adam František jako nejvyšší maršálek a později nejvyšší štolmistr, Josef Adam jako mladičkový držitel Řádu zlatého rouna (ten mu Karel VI. udělil nedlouho po nešťastné smrti Adama Františka, když bylo princi necelých deset let). – Schwarzenberg (pozn. 4), s. 165.

¹¹⁶⁵ Murau, Schwarzenberg, Hluboká, Třeboň, Červený Dvůr, Protivín, Hluboká, Český Krumlov, oba vídeňské paláce.

¹¹⁶⁶ Dnes je na zámku pouze torzo kolekce. Srov. Wolfgang Wieland, *Schloss Murau*, Murau 1994, s. 14.

¹¹⁶⁷ V hlubockém sále mohly být případně využity i starší obrazy, například převezené z Vídně – v pramenech se mi nepodařilo dohledat konkrétní osvětlení původu čtyřiaadvaceti hlubockých podobizen. Ivanega (pozn. 38b), s. 55, 57, 77.

¹¹⁶⁸ Kubeš (pozn. 1140), s. 234–235. – Jiří Kroupa, Die architektonische Repräsentation der Liechtenstein und Dietrichstein: Parallelen symbolischer Formen, in: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (pozn. 22), s. 31–46, zde s. 33 an.

¹¹⁶⁹ Slavíček (pozn. 1137b), s. 23. – Müller (pozn. 966), s. 223–226.

jakož i rodokmeny brandenburských příbuzných eggenberského rodu v Zrcadlovém sálu krumlovského zámku, „*Genealogica Schwarzenbergica*“ v městském paláci ve Štýrském Hradci či rodokmen stavebníka zámku Murau Georga Ludwiga ze Schwarzenbergu v jednom z tamních reprezentačních pokojů.¹¹⁷⁰ Přirozenou součástí schwarzenberských interiérů byly i portréty vládnoucího knížete Adama Františka, jeho ženy Eleonory Amálie i prince Josefa Adama [obr. 122a, b].¹¹⁷¹ Smyslem portrétů aktuální generace bylo jistě vizuální zpřítomnění majitele panství, jeho skutečná reprezentace ve smyslu zastoupení.

Vedle habsburských a schwarzenberských podobizen se v interiérech zámků knížete Adama Františka vyskytovaly i portréty dalších urozených osob, na prvním místě Eggenbergů,¹¹⁷² z nichž byli především připomínán Johann Christian a Marie Ernestina. Obrazové odkazy na Eggenbergy jsou dvojího rázu. Předně dokládají úzké příbuzenství obou rodů. Marie Ernestina byla sestrou knížete Ferdinanda Viléma ze Schwarzenbergu. Nadto jsou eggenberské reprezentace očekávatelné v objektech, které rodu původně patřily. V Chýnově a Českém Krumlově byla eggenberská vrchnost zastoupena formou malovaných erbů (na eggenberských zámcích bývaly přirozeně i kamenné znaky, v inventářích neuváděné), jejichž zachování za Adama Františka prozrazuje jeho respekt vůči paměti na původní majitele. Podobně na příbuzenství poukazují portréty Marie Anny ze Schwarzenbergu, rozené hraběnky ze Sulzu, manželky knížete Ferdinanda ze Schwarzenbergu, jejíž dědictví mimochodem přineslo rodu držbu landkrabství Kleggau.

Z dalších šlechticů byli ve schwarzenberských zámcích připomenuti členové rodu knížat z Liechtensteinu.¹¹⁷³ V Murau se nacházel portrét někdejšího liechtensteinského majitele zámku. V Českém Krumlově byly v ložnici kněžny Eleonory Amálie roku 1724 zachyceny portréty liechtensteinských princezen, což nelze číst jinak než jako vyjádření uvědomělé rodové sňatkové strategie – v roce 1741 si kníže Josef Adam (*1722) vzal princeznu Marii Terezii z Liechtensteinu (*1721).¹¹⁷⁴ S kněžnou Eleonorou Amálií jsou spjaty i další zajímavé podobizny. V jejích pokojích na Hluboké se nacházel soubor „kontrfektů“ jejích lobkowiczských příbuzných i dvojice portrétů jejího prvního potomka, dcery Marie Anny.¹¹⁷⁵ Obdobně zařízené prostory byly pro soudobé šlechtičny typické.¹¹⁷⁶

Ženské pokoje na schwarzenberských zámcích měly snad i další specifikum, totiž výraznější podíl duchovních výjevů. Naznačuje to například naznačuje pokoj kněžny Marie Ernestiny z Eggenbergu na Orlíce, vybavený obrazy P. Marie Svatohorské a Klatovské, jakož i sv. Jana Nepomuckého (zakoupeného z kněžnina popudu roku 1711) a sv. Kajetána. Podobné

¹¹⁷⁰ Devět obrazů – „*In dem fürstl. Saal von Schwarzenberg. und Sentsheimischen Geschlecht.*“ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7192, sign. B 6l 1d, kart. 1484, s. f. – Inventář zámku Český Krumlov, 2. listopadu 1724, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7l 7, s. f. (manželka Johanna Antona I. z Eggenbergu Anna Marie, rozená markraběnka brandenbursko-bayreutská).

¹¹⁷¹ Adam František – i s manželkou v Protivíně, dále Třeboň, vídeňský zahradní palác 2x, vídeňský městský palác. – Eleonora Amálie – Český Krumlov, s princem Josefem Adamem v tabulnici v Třeboni a v galerii v Českém Krumlově.

¹¹⁷² Murau, Červený Dvůr, Třeboň, Protivín, Postoloprty, Český Krumlov, vídeňský městský palác.

¹¹⁷³ Dále také několik Fürstenbergů, markrabě Ludvík Jiří Bádensko-Bádenský aj.

¹¹⁷⁴ Rostislav Smíšek, Die Heiratstrategien der Fürsten zu Schwarzenberg 1600 bis 1750, in: Václav Bůžek – Ronald G. Asch (edd.), *Adel in Südwestdeutschland und Böhmen 1450–1850*, Stuttgart 2013, s. 127–154.

¹¹⁷⁵ Ivanega (pozn. 38b), s. 55.

¹¹⁷⁶ Např. frýdlantský apartmán Marie Ernestiny z Gallasu, roz. z Dietrichsteinu, kde bylo r. 1719 zachyceno 21 portrétů, zejm. členů rodů Gallas a Dietrichstein. Kubeš (pozn. 1140), s. 213, pozn. 768.

konstatování platí i pro apartmány Eleonory Amálie ze Schwarzenbergu na Českém Krumlově a jinde. Sakrální motivy se ovšem objevovaly i v pokojích knížete Adama Františka (například knížecí ložnici v Murau, kde byl obraz P. Marie doplněn několika žánry, ženskými portréty a vedutou) a jiných prostorách. Aniž bych si kladl nárok na úplnost, zdá se, že mezi duchovními výjevy vcelku nepřekvapivě převládaly mariánské, christologické a nepomucenské obrazy.

Ve schwarzenberských zámcích se objevovaly také historické scény, krajiny a žánry. Jejich největší koncentrace byla ve vídeňských palácích, kde se nacházely kvalitativně zajímavější početnější soubory obrazů, jejichž podrobné vyhodnocení je žádoucím tématem pro další bádání.¹¹⁷⁷ Již teď lze výzdobu vídeňských paláců předběžně pokládat za projev uvědomělého sběratelství. Je otázkou, nakolik se na budování vídeňských souborů podílel kníže Adam František ze Schwarzenbergu. Jeho děd Jan Adolf svou akviziční činnost postavil na kopírování děl z proslulé obrazárny arcivévodky Leopolda Viléma, případně na nákupu ucelenějších souborů.¹¹⁷⁸ Sbírkatelství knížete Ferdinanda Viléma nejspíš nepřekročila určité nezbytné minimum – když v roce 1691 část obrazů z vídeňského městského paláce dorazila omylem na Hlubokou místo do Třeboně, nerespektoval ucelenost sbírky a spokojil se s nařízením k rozvěšení obrazů tam, kde by se hodily.¹¹⁷⁹ Adam František oproti tomu proslul jako systematický podporovatel Daniela Grana a Johanna Georga Hamiltona, jakož i opakovaný objednavatel prací u freskaře Johanna Georga Werleho, portrétisty Maximiliana Josepha Hannela/Hannla a autora řady oltářních pláten knížecích patronátních objektů Petera van Roy. To může svědčit o hlubším zájmu knížete o obrazy, jenž však přinejmenším na venkovských panstvích nevyústil v ucelenější koncepční sbírkatelství. Nejobsáhlejší soubor obrazů na venkovských panstvích, který se nacházel v Českém Krumlově, Adam František z větší části zdědil po české větvi eggenberského rodu, pro niž šlo o hlavní sídlo, ze své podstaty vybavené náročnější výzdobou.

Do jisté míry utilitární přístup Adama Františka ze Schwarzenbergu k obrazové výzdobě venkovských zámků dokládá citovaný *Inventář zařízení z někdejšího eggenberského paláce na Hradčanech, které má být odvezeno do zámku v Postoloprtech* [obr. 123]. Sestaven byl v roce 1721, kdy ještě nebyl s konečnou platností potvrzen Schwarzenbergův nárok na eggenberské dědictví, zpochybněný štyrskými Eggenbergými.¹¹⁸⁰ To Adamu Františkovi nijak nebránilo v nařízení převzt část výbavy, „*hodící se k zařízení našich zámeckých pokojů v Postoloprtech*,” z Prahy.¹¹⁸¹ Kromě řady mobilií (geridony, křesla, porcelán, nádobí, tepichy, hodiny, sekretář, rozličné nádobí a relikvie sv. Františky Římské aj.) byly k transportu určeny i obrazy. Souboru vévodila dvojice portrétů Josefa I. a Karla VI. v životní velikosti, následovaná stejně velkým portrétem Johanna Christiana z Eggenbergu, oválnou podobiznou jeho chotě Marie Ernestiny, čtveřicí světeckých výjevů a vedutami Zvíkova a Senfftenbergu.

¹¹⁷⁷ Kvalitativní odlišnost vídeňských prozrazuje kromě obsahu i forma inventáře obrazů zahradního paláce, který sepsal zjevně někdo, kdo měl dobré znalecké oko. Srov. záznam o obrazu Izraelité v poušti „*von Ludovico Carraccio von seiner ersten Manier*“. Soupis obrazů ve vídeňském zahradním paláci, 40. léta 18. století, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7192, sign. B 6I 1d, kart. 1484, s. f.

¹¹⁷⁸ Mareš (pozn. 1138), s. 349–350. Cit. podle Slavíček (pozn. 1137b), s. 24. – Srov. též zmínku v tab. 5 o nákupu obrazů z r. 1680.

¹¹⁷⁹ Ivanega (pozn. 38b), s. 59.

¹¹⁸⁰ S konečnou platností získal Adam František eggenberské dědictví r. 1723, kdy byl také povýšen do hodnosti vévody krumlovského. Vácha – Veselá – Vlnas – Vokáčová (pozn. 199), s. 257.

¹¹⁸¹ Knížecí reskript, Vídeň, 19. února 1721, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 6I 1b, fol. 14.

Hradčanský palác v očích knížete a jeho úředníků nejspíš připomínal „depozitář“, z něž bylo možné (a žádoucí) vybavit upravované postoloprtské pokoje. Lze se přitom jen dohadovat, jaký vliv mělo na částečné vyprázdnění reprezentačních prostor pražské stavby (nepatrné) riziko možné ztráty eggenberského dědictví.

Případ přesunu Hradčany–Postoloprty, kam byly převezeny i pohledy na jihočeský Zvíkov a dolnorakouský Senfftenberg, otevírá zajímavý problém vedut knížecích objektů jako součástí výzdoby. Kromě Postoloprty byly podobné výjevy umístěny především v Českém Krumlově. V tamních interiérech byly jistě ještě z eggenberského období veduty Senfftenbergu, Prachatic, Drslavic, Vimperku a Kratochvíle, okněžněného hrabství Gradiška, s Eggenbergu může souviset i pohled na Štýrský Hradec. Veduta Schwarzenbergu byla naopak nejspíše pořízena až za Adama Františka. V knížecí ložnici na zámku v Murau se nacházela veduta téhož zámku. Veduty vizuálně zpřítomňovaly knížecí panství a reprezentovaly divákovi velikosti knížecí domény. Podobný účel, doplněný hospodářskými potřebami, měly i četné mapy knížecích majetků. Jejich funkci lze vyčíst z umístění. Mapy, pověšené v knížecích apartmánech, měly nejspíš reprezentační význam,¹¹⁸² mapy nacházející se v úředních kancelářích byly naopak se vši pravděpodobností určeny pro praktické potřeby knížecích úřadů.¹¹⁸³

Kromě identifikovaných map se v inventářích objevují i desítky dalších mapových listů, zpravidla na papíře. Na tomto materiálu byly vytištěny i další významné prvky výzdoby – grafické tisky. Pokud je v inventářích určena technika grafik, pak šlo obvykle o údajné mědirytiny (je otázkou, nakolik byli pisatelé soupisů schopni rozeznat grafické techniky). Na grafikách byly zobrazeny milostné obrazy,¹¹⁸⁴ případně krajiny a především neurčené výjevy, zanesené do soupisů zpravidla sumárně. Reznice na popis obsahu grafik mohla být zdůvodněna nízkou cenou grafického materiálu oproti obrazům na plátně, mědi, kameni či dřevě, případně počtem grafických listů. Jen na Červeném Dvoře se nacházelo nezanedbatelných 428 grafik, ve vimperském kabinetu kněžny 59 grafických listů a na Kratochvíli kolem stovky kusů. Kromě doložených map a vedut byl v mědirytu připomenut i císař Josef I. (v českokrumlovské dvorní kanceláři) či Jan Adolf ze Schwarzenbergu (ve vídeňském městském paláci), jakož i další neidentifikované osobnosti. Grafika se tak nezastupitelnou měrou podílela na vizualitě interiérů schwarzenberských zámků, i když se nejspíš nevyskytovala ve všech knížecích sídlech. Domnívám se dokonce, že v případě Červeného Dvora, Kratochvíle a Vimperka mohlo být vybavení interiérů grafikami vědomou levnější alternativou vůči zařízení nákladnějšími obrazy.¹¹⁸⁵ Červený Dvůr sloužil jako letohrádek v zázemí krumlovského zámku, na Kratochvíli vrchnost ve sledovaném období jen obědvala – a výjimečně nocovala – při cestách na vimperské panství, kde poměrně často

¹¹⁸² Český Krumlov – kopie Vimperka a Drslavic v předpokojí, mapa krumlovského vévodství v knížecí tabulnici, eggenberská a schwarzenberská sídla v předpokojí a Jelením sále, Třeboň – mapa panství Třeboň v kněžnině pokojí.

¹¹⁸³ Nejspíš Orlík, dále snad Český Krumlov – mapa orlického panství v úřednické tabulnici.

¹¹⁸⁴ Skočice – grafika P. Marie Bolestné, Český Krumlov – šlojíř P. Marie, Murau – Snímání z kříže. – Royt (pozn. 750), s. 331–351.

¹¹⁸⁵ Grafiky ve výzdobě Červeného Dvora převažovaly i později. Srov. *Schloss Rothenhof. Inventar Bilder, 1928/29*, SZ Český Krumlov.

lovila. V těchto knížecích objektech byla vizuální výzdoba nezbytná, zároveň však nemusela mít charakter exkluzivní obrazárny.

Zmínku zasluhuje i výzdoba úředních kanceláří a bytů knížecích úředníků, v nichž se často nacházely portréty vrchnosti.¹¹⁸⁶ Výbavou výjimečný je pokoj vrchního správce v zámku Murau, bohatě vybavený obrazy ze Starého zákona, mytologickými scénami a dvojicí zátiší. Zřejmě typičtější byly obytné pokoje úředníků ve vídeňském zahradním paláci. Jejich výbava obrazy označenými jako „špatné“, případně „obrazy v obyčejných rámech“ či dokonce bez rámu naznačuje, že byly vědomě užívány jako jakási „odkladiště“ či živé depozitáře. Mimořádně zajímavé je i opakované využívání motivů spravedlnosti v úředních místnostech využívaných pro výkon soudní pravomoci vrchnosti (doložené na Hluboké, v Třeboni a v Murau).¹¹⁸⁷ Význam podobné ikonografie je zřejmý. Sloužila jako připomínka spravedlivého trestu provinilcům. Naopak pro soudce z řad vrchnostenských úředníků šlo o apel na spravedlivé posuzování vin souzených.¹¹⁸⁸

Celkově schwarzenberské obrazové sbírky nevybočují z dobově obvyklého pojetí. Pojem „sbírka“ je však ve vztahu ke schwarzenberskému materiálu třeba brát s rezervou.¹¹⁸⁹ Přinejmenším o obrazové výbavě venkovských zámků platí spíše tvrzení, že šlo o minimální soubory nezbytné pro knížecí reprezentaci. Vyzdobeny byly především reprezentační prostory vrchnostenských apartmánů, sálů a tabulnic. Jen ojediněle vznikly ve schwarzenberských sídlech ucelenější soubory obrazů. Kromě vídeňských paláců je třeba zdůraznit význam českokrumlovské obrazárny, na venkovských panstvích jediné prostory určené k vystavování obrazů. Její koncepci i většinu obsahu však Adam František doslova zdědil a na jejím utváření se podílel nanejvýš jednotlivostmi. V každém případě se však obrazová výzdoba ukazuje jako jeden z klíčů k pochopení místa toho kterého panského objektu ve schwarzenberské rezidenční síti. Její svrchu naznačené propojení spočívalo v uplatnění obdobných konceptů výzdoby, především zařazení schwarzenberských podobizen do výbavy všech významnějších panských objektů. Prostřednictvím portrétů knížete a kněžny byla i za nepřítomnosti vrchnosti – s výjimkou Vídně téměř neustálé – vyjadřována příslušnost objektu a daného panství do většího celku.

„...Garten und Gebau zu besehen.“ Urození návštěvníci a slavnosti ve schwarzenberských zámcích

S výzdobou schwarzenberských objektů souvisí otázka, kdo mohl díla v interiérech vidět. Kdo na zámky v Čechách i jinde přicházel? Jak návštěvy probíhaly, co všechno bylo návštěvníkům zpřístupněno a co případně chtěli vidět? Je možné hovořit o téměř pravidelném

¹¹⁸⁶ Drahonice, Murau, Český Krumlov, Postoloprty aj.

¹¹⁸⁷ Ivanega (pozn. 38b), s. 66.

¹¹⁸⁸ Murau: obraz „zu abschersckhung der jenig Pauren und Partheien welche, und gering schätzigier Sachen willen also gleich sich freuntlich zu einem Jurament oder Aidt schouer Erpotter, den 20.tn April 1690 verfertiget wordt“, obraz „Justiitz oder Gerechtigkei Repraesentirt damit die h. Beambte, in abhandlung der ihnen vorkommend Parthei und verhör sachen, das Unpartheische recht, oder ansehung d. Persohnen ertheillen sollen.“ Inventář zámku Murau, Murau, 24. července 1690, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Murau, sign. B 6I 2, s. f.

¹¹⁸⁹ Slaviček (pozn. 1137a), s. 515–516.

návštěvníckém provozu, doloženém například ve významných cílech kavalírských cest?¹¹⁹⁰ Odpovědi mohou nabídnout prameny k hospitalitám, zejména žádosti o schválení nákladů na pohoštění rozličných knížecích hostů. Tyto materiály jsem využil již ve vztahu ke knížecím stavitelům, jejich výpovědní hodnota je však hlubší [tab. 6].

Schwarzenberské zámky byly nejčastěji využívány urozenými hosty během jejich cest k noclehu či pohoštění. Platí to zejména pro objekty ležící na významných zemských cestách, zvláště pro Třeboň, ležící na cestě z jižních Čech na Moravu a v blízkosti poštovní cesty z Vídně do Prahy přes Jindřichův Hradec, a Postoloprty, obligátní zastávku na cestě z Prahy do Saska či do západočeských lázní.¹¹⁹¹ Typickou ukázkou podobného krátkodobého pobytu nabízí třeboňská návštěva papežského nuncia v únoru 1677. Podle knížete Jana Adolfa měl být nuncius během svého průjezdu patřičně pohoštěn. Jindy naopak knížecí úředníci stáli před potřebou ubytovat hosty. Za tím účelem byly vždy návštěvníkům vyhrazeny konkrétní prostory. Jistý baron von Mayerberg tak měl během svého knížetem schváleného pobytu na třeboňském panství v léta 1683 bydlet „*v malovaném pokoji naproti dlouhé chodbě*“.¹¹⁹² Návštěvy byly obvykle hrazeny z knížecích důchodů, jako v roce 1694, kdy třeboňský zámek v srpnu po dva dny hostil nejvyššího purkrabího Adolfa Vratislava ze Šternberku s hořtátem 43 lidí nákladem 37 zl 57 kr 3 d a výdajem viktualií. Ze zájmu knížete Ferdinanda Viléma na zdárném průběhu tehdejšího Šternberkova pobytu je zřejmé, proč do jeho pohoštění investoval – šlo o projev dobrého přátelství a současně prostředek dobově obvyklé služby, za niž mohla výhledově přijít užitečná protislužba.

Ferdinand Vilém svůj postoj k sociálnímu rozměru návštěv výslovně formulovat při pokynu k pohoštění své sestry, Marie Ernestiny z Eggenbergu, se vši patřičností, jako by tam byl kníže samotný.¹¹⁹³ Knížecí pár z Eggenebergu byl na Třeboni často, což je vzhledem k blízké příbuznosti a sousedství s krumlovským panstvím přirozené. Pravidelně v Třeboni kněžna Marie Ernestina nocovala během cest z nebo do Vídně. Tak tomu bylo i v červnu 1703, kdy byla „*včetně svých několika lidí byla co možná nejlépe ubytována, doufejme k její spokojenosti*“.¹¹⁹⁴ V případě podobné návštěvy bylo vždy třeba poklidit pokoje a zajistit viktualie pro nezbytné pohoštění.

Obdobně probíhaly návštěvy urozených cestujících i za vlády knížete Adama Františka. Praktické potřeby ubytování během cest šly ruku v ruce s nutností schwarzenberské

¹¹⁹⁰ Michaela Völkel, *Schlossbesichtigungen in der Frühen Neuzeit*, München – Berlin 2007. – Vzhledem k relativně omezené pramenné základně k danému tématu se v následujícím výkladu věnuji i příkladům z éry knížete Ferdinanda Viléma.

¹¹⁹¹ Podobně Toužetín: 8. října 1719 – nocleh krajského hejtmána Karvinského se švagrem, panem von Glauchowa (apelační rada) a svými manželkami a sloužícími (zpáteční cestě z lázní Teplice). Přehledy hospitalit, 1719, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Toužetín, sign. B 6Hy 1, s. f. – 27. června 1721 – manželka místodržitelského sekretáře pana Wendau na cestě z Karlových Varů, *Ibidem*.

¹¹⁹² Knížecí reskript Jana Adolfa, Vídeň, 5. července 1683, *Ibidem*, fol. 12.

¹¹⁹³ „[...] *ds Ihr dieselbe bey dero ankhunfft mit gebührend gehorsamer reverenz, alß wan Wür selbst zu gegen wehren, empfanget, dero Unser dortiges Schloß, es seye nun zu Mittag, oder abendt antraget, undt mit möglicher bedienung dero hohe Persohn, und gantze Suite defragret.*“ Reskript Ferdinanda Viléma, Vídeň, 29. srpna 1694, *Ibidem*, fol. 45.

¹¹⁹⁴ Höfflinger knížeti, Třeboň, 6. června 1703, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 6Bß 2a, fasc. I, 1662–1709, s. f. – Podobně i s knížetem Johannem Christianem v květnu 1690. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 6Hy 2, fol. 29.

reprezentace, jak dokládá například cesta jistého kardinála a „saského vévody“¹¹⁹⁵, kteří v květnu 1716 cestovali z Vídně do Karlových Varů. „*Jelikož nepadá v úvahu jiná cesta než přes Veselí a Protivín, má jim být poskytnuto náležité ubytování a vzdání pocty,*“ zdůrazňoval Adam František protivínským úředníkům a poskytnul k potřebám hostů část svého granátnického sboru z Hluboké.¹¹⁹⁶ Rozměr pohoštění na vrchnostenské náklady jako formy služby (s implicitně očekávanou protislužbou) ukazuje knížecí financování svatby dcery barona Deyma, krajského hejtmana ve Skočicích. Pro vrchnost byly dobré vztahy s krajskými úředníky, zodpovědnými za výběr kontribuce, velmi důležité. Nepřekvapí tudíž, že měli být Deym a další svatebčané ubytováni v některém z panských objektů. Podobně měli být v srpnu 1722 na Kratochvíli ubytováni „*tak dobře, jak je to jen možné*“ synové Václava Antonína Chotka, hejtmana bechyňského kraje, který na knížecích panstvích vedl rektifikační komisi.¹¹⁹⁷

Mimořádná aktivita se rozvinula během pobytu císařského dvora v Praze v roce 1723. Zemské hlavní město se stalo cílem značného množství urozených hostů z celé střední Evropy. Někteří z nich využili schwarzenberské pohostinství, zpravidla v Postoloprtech při cestě z německých zemí či zpět. Na zámku například dvakrát poobědval wolffenbüttelský vévoda August Vilém s doprovodem.¹¹⁹⁸ V Postoloprtech se objevil i princ Evžen Savojský, toho času ubytovaný v hradčanském schwarzenberském paláci.¹¹⁹⁹

Specifickým druhem návštěv byly lovecké pobyty spřízněných šlechticů na knížecích panstvích, vždy podléhající schválení vládnoucího knížete. Urození lovci užívali eggenberské pohoštění na Kratochvíli. Například knížeti Filip Emanuel Longuevall-Buquoy měli při loveckém pobytu v červnu 1694 vyjít místní úředníci ve všem vstříc.¹²⁰⁰ Podobně si dopřáli loveckou zábavu hrabě Maximilián z Martinic se dvěma syny v bažantnici a polních revírech na Postoloprtsku v listopadu 1714.¹²⁰¹ Oblíbené honitby se nacházely i na panství Orlík. Kníže Adam František je opakovaně povoloval využívat řadě hostů, s čímž se nejspíš pojil jejich alespoň krátkodobý pobyt na zámku. V létě 1727 tak na Orlicku lovili baron Carl von Bissingen, hejtman Prácheňského kraje sídlící v nedalekých Čimelicích, a jeho švagr, dvorní rada baron von Astfeld, „*kteřý má v dvorní kanceláři na starosti více knížecích žádostí týkajících se českých panství, a kníže si je přeje vidět rychleji vyřízené.*“¹²⁰²

Shromážděné doložené příklady noclehů a dočasných pobytů schwarzenberských hostů na knížecích zámcích jsou jistě jen torzem čilého ruchu v panských sídlech. Řada dalších návštěv se nemusela v pramenech odrazit. Pro historika umění je však klíčovou

¹¹⁹⁵ Těžko říct, o koho mohlo jít – August Silný by byl titulován jako kurfiřt, snad se jednalo o někoho z Wettinů.

¹¹⁹⁶ Knížecí reskript, Vídeň, 9. května 1716, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2450, sign. VI Hy 2, kart. 290, fol. 4. – Voříšek (pozn. 32), s. 27–31.

¹¹⁹⁷ Jan Karel (1704–1787) Rudolf (1706–1771). Jejich starší bratr Václav tou dobou již působil v říšské dvorské kanceláři. Ivo Cerman, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008, s. 63, 67 an.

¹¹⁹⁸ SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 6Hy 1b, fol. 6.

¹¹⁹⁹ Srov. výše ve výkladu o obrazové výzdobě zámků, tab. 5.

¹²⁰⁰ Johann Christian z Eggenbergu, Vídeň, 4. června 1694, SOA Třeboň, Vs Netolice, sign. VI Hy 2, fol. 22.

¹²⁰¹ Sonntag knížeti, Postoloprty, 14. listopadu 1712, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. B 6Hy 1, fasc. I, 1712–1724, s. f.

¹²⁰² Reskripty Adama Františka, Vídeň, 17. září 1727, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1390, sign. VII Hy 1/2, fol. 17 – Ibidem, inv. č. 1450, sign. VII WŘ 14/7, kart. 300, fol. 860.

otázkou, zda byl v rámci krátkodobých návštěv prostor pro to, co by se dalo označit za prohlídku objektu. Nebyla naopak přenocování knížecích hostí vedena jen ryze praktickými pohnutkami? Nešlo jen o zajištění střechy nad hlavou, postelí a dostatečného množství jídla a pití? Odpovědi nabízí několik podrobněji doložených návštěv, na prvním místě nocleh hraběte Ferdinanda z Dietrichsteinu, nejvyššího hofmistra Leopolda I., s manželkou a hofštátem v Třeboni v červenci 1690. Na panství dorazili z eggenberského Českého Krumlova a „po počátečním určitém zdráhání“ přijali ubytování na zámku. Poté „navštívili novou zahradu, také stáje, v nichž si prohlédli hřebce. Brzy ráno, po vyslechnuté mši v oratoři [v klášterním kostele sv. Jiljí] se vydali do Jindřichova Hradce, kam byli pozváni hrabětem Slavatou.“¹²⁰³ Popis Dietrichsteinovy návštěvy barvitě evokuje galantní divadlo, které se během pobytu významného dvořana v Třeboni odehrálo. Nocleh byl jistě předem domluven, Třeboň je zhruba vpůli cesty mezi Krumlovem a Hradcem a je přirozenou zastávkou k přenocování. Přesto proběhl zdvořilý rituál zdánlivě zdráhavého přijetí pohoštění. Pro historika umění je podstatná zmínka o prohlídce zahrady, stájí s knížecími hřebci a účast na mši v oratoři klášterního kostela sv. Jiljí.

Podobné obhlídky knížecích objektů probíhaly i při jiných příležitostech. Stačí připomenout krátkou zastávku hraběnky z Martinic v Postoloprtech v září 1722, během níž si prohlédla zámek,¹²⁰⁴ nebo návštěvu jezuity P. Koniáše a dvou dalších misionářů, kteří si 17. září 1740 prohlédli knížecí zámecké pokoje na Orlíku.¹²⁰⁵ Obdobně dokládá obvyklost prohlídek panských objektů případ návštěvy barona Kunitze na Hluboké v lednu 1723, kdy si v doprovodu knížecích úředníků prohlédl sál na hlubockém zámku a vzápětí navštívil lovecký zámek Ohrada. Během jedné návštěvy tak mohl spatřit soubor schwarzenberských podobizen a Werleho apoteózu schwarzenberských ctností v hlubockém sálu. Na Ohradě vzápětí spatřil odlišnou podobou knížecí reprezentace ve formě oslavy loveckých kratochvílí na Werleho fresce a Hamiltonových velkoformátových plátnech s loveckými scénami.¹²⁰⁶ Podobný itinerář nejspíš měla obhlídka hlubockého zámku „a zbylých na místním panství se nacházejících knížecích drahocenností“, kterou vykonal v září 1731 knížecí komisař von Strolz.¹²⁰⁷

¹²⁰³ „Hiemit gehorst berichte, ds Ihre fürstl. gd. fürst von Dietrichstein, kaysl. Obrist Hoffmeister mit Ihre fürstl. gd. fürstl. frauen gemahlinn am verwichenen Sonntag von Plawniczka [hospodářský dvůr Plavnice] da Sie das Mittagmahl eingenommen und mit Ihre fürstl. gd. gd. von Eggenberg sich berurlaubet, abendts allhier angelanget. Deroselben entgegen geritten, und Ihre Dt logiament im Schloß unterthänigst angetragen habe, welches wie wohlen anfangs mit einigen weigerung, Sie endlich hoch acceptait, und hier, so viel mann erklekhen khönnen, bedienet und accomodire werden. Sie haben den neuen Garthen, auch den Stall, und darinenn die Stallonen besichtiget, montags fruhe aber, nach gehörte heyl. Meß im Oratorio seindt sie auff Neuhauß, allwohin Sie von herrn Graffen Slawata eingeladen gewest, weggefahren. Der hiesige Prelat hat S fürstl. gden weder in persona nach durch seine geistliche sondern nur durch seiner diener beneventiren und complementiren laßen.“ Návštěva popsána v dopise třeboňského hejtmána, Třeboň, 13. července 1690, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. B 6Hy 1a, s. f.

¹²⁰⁴ Přehled hospitalit, září 1722, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. B 6Hy 1, fasc. I, 1712–1724, s. f.

¹²⁰⁵ Přehled hospitalit, 2. pololetí 1740, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1391, sign. VII Hy 2, fol. 156 an.

¹²⁰⁶ Ivanega (pozn. 38b), s. 77.

¹²⁰⁷ „[...] herr v. Strolz heute fruhe allhier eintreffen, dan[n] nach beshung des hiesigen Schloßes und der übrigen auf hiesiger herrschafft sich befündl.en fürstl-costbahrkeiten, dahin nach Protiwín auf die nacht verreisen solle.“ Lintner protivínskému hejtmánovi, Hluboká, 30. září 1731, SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2450, sign. VI Hy 2, kart. 291, fol. 313.

Nejvýznamnějším svědectvím o průběhu návštěv je popis návštěvy habsburských arcivévodkyň a císařovny vdovy Amálie Vilemíny (sídlicí v sousedním klášteře Navštívení Panny Marie)¹²⁰⁸ ve vídeňském zahradním paláci v srpnu 1728.¹²⁰⁹ Nejprve přijela kolem šesté hodiny večer skupina děvčat s hofmistryní.¹²¹⁰ „*S applausem obhlédly vše v pokojích a byly již v zahradě,*“ když přijela císařovna vdova. Poté se skupinka vysoce urozených návštěvnic s doprovodem vrátila do paláce, kde se „*Její Majestát Císařovna zdržela skoro hodinu v sále a galerii,*“ tedy v prostorách bohatě vybavených obrazy a luxusním mobiliárem. Další zastávkou byla zahrada se svými skleníky a fontánami, jež si návštěvnice prohlížely „*s velkým potěšením*“. Že se mladé arcivévodkyně po zahradě vozily v malém kočáru je jen roztomilým detailem. Podstatnější je zmínka správce paláce Andrese Meyera, podle nějž se hofmistryně „*na vše dopodrobna vyptávala a chtěla vědět o všech mistrech, kteří na zahradě pracovali.*“¹²¹¹ Oněmi mistry nebyli nikdo menší než Jean Trehet, který zahradu v základních rysech koncipoval ještě za držby hraběte Mansfeld-Fondi v devadesátých letech 17. století, zahradní inspektor a malíř Daniel Gran a zvláště autor sochařské výzdoby zahrady Lorenzo Mattielli, který byl v této době na vrcholu vídeňské fáze své kariéry.¹²¹² Jistě se nemluvilo jen o výtvarných umělcích, ale i o autorech zahradních strojů a zahradních. Domnívám se, že angažmá předních vídeňských tvůrců lze vysvětlit právě potřebou patřičné reprezentace knížete Adama Františka v očích případných návštěvníků.

Dopis Andrese Meyera je až překvapivě přesným slovním pendantem grafiky Salomona Kleinera, jenž v jednom ze svých pohledů do zahrady schwarzenberského paláce zachytil kromě zahradníků a několika procházejících se návštěvníků i dvojici vykladače sochařské výzdoby a zaujatého posluchače [obr. 124].¹²¹³ Je otázkou, kdo byl tímto znalcem,

¹²⁰⁸ Géza Hájos, Beiträge zur Baugeschichte des Salesianerinnenklosters in Wien, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* XXI, 1968, s. 216–231.

¹²⁰⁹ Zahrada byla teprve se vši pílí dokončována, kolem některých zahradních objektů ještě stálo lešení. Snášeno bylo až v září 1728. Meyer knížeti, Vídeň, 28. srpna 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7169, sign. A 6B8 1d, kart. 1480, s. f.

¹²¹⁰ Není jisté, z jakého z četných ženských dvorů návštěvnici přišli, informace o neurčitém počtu malých arcivévodkyň není dostatečně průkazná. Mohlo jít přímo o dcery Karla VI. Marii Terezii (*1717) a Marii Annu (*1718).

¹²¹¹ „*Am vergangenen Sonntag Nach Mittag, die samtl. hohen herrschafften genädiges belieben getragen Euer Durchl. Garten und Gebau zu besehen. Abends um 6 Uhr kam[m]en die Ertzhertzoginen und nachdeme Sie in denen Zim[m]ern alles mit applauso besehen und schon in garten waren, so ist ihre Majesté die Kayserin Amalia kom[m]en. Worauff sich alles wider in die Zim[m]er begeben und haben sich Ihre Majesté die Kaiserin fast eine Stunde im Saal und in der Gallerie auf gehalten. Hernach mit grösten Contento in dem garten sich verfüget durch das Glashaus rechter hand passirt die Menge und großer der Orangen und Cedraten bäumer admiriret, alß dann bei dem Diana Baad, sich wider eine gute Zeit aufgehalten, so dann auf der andern Seiten durch daß grose Nlass und gewächshaus paßirt, und nach bezeigten großen Contento sich in Ihr Closter erhoben. Ich habe die kleine garten Wägen einspannen laßen, es ist aber niemand als die zue kleine Ertzhertzoginen mit der fr. hoffmeisterin darin gefahren. Sie hat alles auf das genaueste außgefraget, und alle Meister so daron gearbeitet, zu wißen verlanget.*“ Andreas Meyer knížeti, Vídeň, 28. července 1728, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7169, sign. A 6B8 1d, kart. 1480, s. f.

¹²¹² Bärnreuther (pozn. 34), s. 9–30. – Jen za práci na fontáně v zahradě obdržel Mattielli r. 1722 700 zl, dalších 15 zl mu bylo vyplaceno za různé práce r. 1725. Hlavní objem činnosti provedl již v předchozím desetiletí. Schwarzenberg pokladně, Vídeň, 30. září 1722 a 30. září 1725, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚP České Budějovice, kart. 169, inv. č. 1252, sign. III B 3b, s. f.

¹²¹³ Peter Prange, *Salomon Kleiner und die Kunst des Architekturprospekts*, Augsburg 1997, s. 133–143.

jehož bychom snad mohli nazvat ciceronem.¹²¹⁴ V pramenně doloženém případě o tvůrcích zahrady vykládal zvidané hofmistryni nejspíš samotný správce paláce. Mezi knížecími úředníky by nebyl jedinou osobou se znalostmi o umění – třeboňský lesmistr Caspar d'Anjour de Hui dohlížel v říjnu 1690 na instalaci obrazů dovezených do jižních Čech z Vídně.¹²¹⁵ Jako průvodce v rozestavěném loveckém zámku Ohrada, působil také třeboňský lovcí Johann Sigismund Drescher, který v říjnu 1713 provedl po Ohradě pražského světícího biskupa Daniela Josefa Mayera z Mayernu.¹²¹⁶ Jisté poučení o výtvarném umění museli mít i autoři inventářů z řad knížecích úředníků. Na panských objektech tak vždy byl někdo schopný alespoň základního přebližení výzdoby zvidavému návštěvníkovi.

Dosud jsem se zabýval především návštěvami vyšší šlechty na schwarzenberských zámcích. Kromě hostů vysoké urozenosti, jejichž pohoštění a noclehy se odrazily v korespondenci, byly na knížecích sídlech hoštěny doslova stovky dalších osob. Jejich krátkodobé pobyty, vesměs jen zastávky na oběd, nanejvýš na nocleh, zachycují citované rejstříky hospitalit. Pravidelně zámky navštěvovalo několik skupin osob. Předně šlo o krajské úředníky, kteří pravidelně vybírali kontribuci, odváděnou prostřednictvím vrchnosti poddanými.¹²¹⁷ Na zámcích se zastavovali také během svých cest za dalšími úředními povinnostmi, třeba v souvislosti s mustrováním rekrutů¹²¹⁸ či s nákupy obilí.¹²¹⁹ Pravidelnými návštěvníky schwarzenberských sídel bývali také duchovní, v první řadě žebraví mniši žádající o almužnu. Častými knížecími hosty byli pražští františkáni od P. Marie Sněžné i od Hybernů či z Žatce, minorité z Prahy od sv. Jakuba i z Českého Krumlova či kapucíni od pražské Lorety, Litoměřic i z Českých Budějovic. Občas zavítali na knížecí zámky také jiní řeholníci, například pražští trinitáři ve věci sbírky na osvobození křesťanů zajatých Turky.¹²²⁰ Zámky navštěvovali i bratři dominikáni, jezuité, cisterciáci či augustiniáni z různých konventů. Častými hosty byli císařští důstojníci, ať již dělostřelci,¹²²¹ nebo rejtaři.¹²²² Jedna z návštěv vojáků dokládá, že zájem o zahrady se neomezoval pouze na Vídeň: 26. srpna 1727

¹²¹⁴ Kroupa (pozn. 9b), s. 95–97.

¹²¹⁵ Ivanega (pozn. 38b), s. 59.

¹²¹⁶ Ibidem, s. 77.

¹²¹⁷ Průběh jedné kontribuční návštěvy na Hluboké jsem popsal již dříve. Krajští úředníci byli bohatě pohoštěni a podarování finančními dary, teprve poté přistoupili k odvodu kontribuce (s knížecími dary ve vlastní kapse jistě přivřeli oko vůči „případným“ účetním nesrovnalostem). Ivanega (pozn. 38b), s. 66.

¹²¹⁸ 1726 byl například na p. Mšec mustrován caraffovský pluk. Srov. rejstřík hospitalit za 2. pololetí 1726, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Mšec, sign. II 6Hy 1c, fol. 54 an.

¹²¹⁹ Toužetín, 26. května 1726, liechtenštejnští úředníci jsou pohoštěni a nocují během nákupu 100 strychů ječmene, Přehledy hospitalit 1720, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Toužetín, sign. B 6Hy 1, s. f.

¹²²⁰ 11. května 1726 ve Mšeci, Rejstřík hospitalit, první pololetí 1726, SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Mšec, sign. II 6Hy 1c, fol. 61 an. Podobně i jinde.

¹²²¹ Např. plukovník von Molck a hejtman Nußdorfer, hoštění v Protivíně v letech 1721, 1722 a 1723. Příslušné přehledy hospitalit v SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2450, sign. VI Hy 2, kart. 290, fol. 76 an. – Hejtman dělostřelectva Stiegenbock von Liebenstein s matkou v Postoloprtech, 14. června 1723 a v září téhož roku, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. B 6Hy 1, fasc. I, 1712–1724, s. f.

¹²²² Návštěva rytmistra de Pisanelli (ten byl opakovaným hostem) a korneta von Arbach v Postoloprtech, 12. února 1723. Přehled hospitalit za únor 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. B 6Hy 1, fasc. I, 1712–1724, s. f.

si zámek a zahradu prohlédlo několik členů velení a část pluku ze sboru Guida von Starhemberga, jenž tehdy ložíroval v nedalekém Třeboníně.¹²²³

Lze se domnívat, že pramenně doložena je jen část pobytů šlechty na knížecích zámcích. Není možné věřit, že během vlády Adama Františka ze Schwarzenbergu proběhly jen dvě návštěvy vídeňského zahradního paláce.¹²²⁴ Spíše se řada návštěv z různých důvodů v pramenech neodrazila, třeba proto, že z návštěvy nevznikly pro vrchnost žádné zúčtovatelné náklady či proto, že byl o návštěvě kníže zpraven osobně. Aktivní „prohlídka“ schwarzenberských zámků je doložena jen ojediněle. Přesto je zřejmé, že i v případech „pouhých“ obědů u hejtmána příslušného panství byl zámek jako dějiště návštěvy její nedílnou součástí a klíčovým prvkem, který přispíval k dojmu návštěvníka. Hejtmané při takových příležitostech zastupovali vrchnost, již neopomínali pravidelně vyřídit pozdravy a poděkování hostů za projevenou pomoc.¹²²⁵ Zároveň se však nelze domnívat, že by v případě pohoštění u hejtmána byl vždy čas na prohlídku reprezentačních prostorů. Hejtman hostil návštěvníky obvykle ve svém bytě či v úředních prostorách, které se zpravidla nacházely mimo hlavní reprezentační části knížecích zámků. Ze shromážděných příkladů je však zřejmé, že v očích všech zúčastněných příslušní hejtmani vystupovali jako zástupci vrchnosti, jež bývala ostatně v hejtmanských pokojích leckdy zpřítomněna na obrazech.

Pro historika umění jsou nejhodnotnější ty případy, které dokládají aktivní dívání se na zámeckou architekturu a výzdobu, ať již v interiérech, nebo v knížecích zahradách. Jakkoliv jsou podobné zmínky v pramenech schwarzenberské provenience ojedinělé, je zřejmé, že právě ohled na návštěvníka byl významným motivem řady stavebních akcí při knížecích zámcích. Jako výmluvný příklad se nabízí stavba postoloprtské zámecké kaple a zahrady ve dvacátých letech 18. století. Pokud by nešlo o stavby v hojně navštěvovaném zámku, pravidelné zastávce na cestách z Prahy na západ, kníže by pracím nejspíš věnoval menší pozornost, pokud by je vůbec schválil.¹²²⁶ Ani stavbám stojícím zdánlivě na periferii knížecí domény se však návštěvníci nevyhýbali. Třeba do Chýnova sice ve sledovaném období nejspíš

¹²²³ „als einige Troupen vom Löbl. Quido Stahrnbergischen Regiment zu Preittenstein den Rasttag gehabt, seynd davon das hiesige Schloß und den Garthen zusehen anhero kom[m]en h. hauptmann Hollandt, Lieutenant, Fendrich, 2 volunteres, fourier und der führungs Commissarius h. Baron von Mallowetz, nebst eingehabten leuthen.“ Rejstřík hospitalit, 2. pololetí 1727, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7Hy 1c, s. f.

¹²²⁴ Kromě popsané návštěvy arcivévodkyň a císařovny vdovy zahradu v červnu 1723 navštívil princ Evžen Savojský: „Ihro durchl. der Prinz Eugenius seind verwichenen Sonntag als den 27 dieses in dem garten gewesen und habe die feuer Machine mit genädigst wohl gefallen.“ Andreas Meyer knížeti, Vídeň, 30. června 1723, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7169, sign. A 6Bß 1d, kart. 1480, s. f. – Další zmínky o návštěvách jsem očekával ve *Wienerisches Diarium*, v několika sondách do diária jsem však informace o návštěvách ve schwarzenberské zahradě nenašel. Pramen by jistě stál za podrobnou rešerši. – Domněnku o bohatém využití zahrady podporuje i mladší případ z r. 1736, kdy byl v zahradě paláce Am Rennweg za dozoru Antonia Bibieny a Antonia Corradiniho pod vedením Johannese Martinelliho vybudován amfiteátr „zu hetzung der Thier“. Dopis de dato 16. července 1736, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (střední oddělení), inv. č. 7179, sign. B 6Gα 1c, kart. 1481, s. f.

¹²²⁵ Například markýz de Obbizzi po noclehu na treboňském zámku 20./21. srpna 1692 vyslechl ranní mši z panské oratoře a řekl hejtmanovi, že má v úmyslu napsat dopis knížeti a poděkovat mu. Siebert knížeti, Třeboň, 21. srpna 1692, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. B 6Hy 1a, s. f.

¹²²⁶ Postoloprtský hejtman Frey tak knížeti zpravoval o výsledcích své inspekce v pražské panské zahradě na Újezdě. Opravu tamní budovy nákladem 134 zl 45 kr sice doporučil knížeti k provedení, zároveň však uvedl, že v objektu v uplynulých letech „přenocovaly cizí osoby sotva čtyřikrát“ – „expozice“ objektu cizím návštěvníkům ve Freyových očích zjevně byla jedním z faktorů spolutrohodujících o přestavbě. Johann Christoph Frey, Postoloprty, 1. září 1721, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 6Bß 2k, s. f.

nezavítal člen vyšší šlechty. Lokální šlechtě, krajským úředníkům a řadě duchovních však objekt poskytl vhodné přístřeší i pohoštění, což platí i pro další venkovské schwarzenberské zámky. Svou podobou během každé návštěvy reprezentovaly svého majitele, ať je sám využíval, nebo ne.

Ještě výraznější je reprezentační rozměr schwarzenberských zámků v případě četných slavností, které se v jejich zdech (a na jejich zahradách či nádvořích) odehrávaly. Mezi sakrální slavnosti patřily pravidelné mše a kázání v zámeckých kaplích, k nimž se navíc konaly pravidelné poutě na výročí jejich patronů. Tyto poutě představovaly výrazný prvek náboženského života příslušných panství.¹²²⁷ I při těchto navýsost církevních událostech byl prostor pro panskou reprezentaci. Jejich součástí byla obvykle hostina pro vybrané hosty z řad duchovních či světských návštěvníků, již vedl hejtman v zastoupení vrchnosti na panské náklady.¹²²⁸

Reprezentativní ráz měly i pravidelné oslavy jmenin, zejména prince Josefa Adama, ale i knížete Adama Františka.¹²²⁹ Podobně byly připomínány i narozeniny či jmeniny významných osobností (např. narození arcivévod Leopolda r. 1716).¹²³⁰ Významnými slavnostmi byly vjezdy knížete. Mezi nimi se rozsahem vymyká první vjezd Adama Františka ze Schwarzenbergu do Českého Krumlova 17. června 1719 spojený s holdováním krumlovských měšťanů.¹²³¹

Nejvýznamnější slavností, která na knížecích zámcích ve sledovaném období proběhla, bylo udělení Řádu zlatého rouna Schwarzenbergovu zeti Ludvíku Jiřímu, markraběti Bádensko-Bádenskému 3. dubna 1732.¹²³² Zastavím se u několika momentů události, které jsou podstatné pro pochopení role a vnímání architektury během barokní slavnosti.¹²³³

¹²²⁷ Orlík – Narození P. Marie. Hluboká – sv. Florian. Vimperk – sv. Josef, Všichni svatí. Kratochvíle – sv. Petr a Pavel, Narození P. Marie, křížové úterý o velikonočním týdnu. Chýnov – Boží tělo. Kestřany – sv. Máří Magdalena. Český Krumlov – sv. Jiří. Postoloprty – sv. Jan Nepomucký. Zvíkov – sv. Václav. Ohrada – sv. Eustach. Murau – sv. Achatius.

¹²²⁸ Srov. podrobný výklad o floriánských slavnostech na hlubockém zámku. Ivanega (pozn. 38b), s. 67–70. – Dále např. Pozvání na pouť a slavnost sv. Josefa, jež se bude konat v zámecké kapli ve Vimperku. Zve hejtmana i jeho manželku k získání odpustku a slavnostní tabuli. Koncept dopisu vimperského hejtmana hejtmanovi sousedního dietrichsteinského panství Vlachovo Březí, Vimperk, 14. března 1730, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4468, sign. IIIKα 21b, kart. 382, s. f.

¹²²⁹ Výmluvně např. Knížecí reskript, Vídeň, 24. března 1728, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 8Fα 1a, fol. 33: Schválení nákladů na oslavu jmenin prince Josefa 19. března 1728 v Třeboni. Kníže rád shledává, že jmeniny byly připomenuty faráři při mších i hejtmanem při hoštění rozličných hostů.

¹²³⁰ Např. knížecí reskript, Vídeň, 29. prosince 1706, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 8Fα 1a, fol. 16: Zpravuje Frankstättera o narození dcery, kterou pokřtili Maria Anna Christina Ernestina Josepha. Na českých panstvích má být vzdán dík Bohu za projevenou milost a v očekávání milosti ještě větší. – „Větší milosti“ v podobě narození prince Josefa Adama se knížeti dostalo až v prosinci 1722, což neopoměl nechat patřičně oslavit v jednotlivých zámeckých kaplích i patronátních kostelech. Srov. Knížecí reskript, Vídeň, 16. prosince 1722, Ibidem, fol. 25–26.

¹²³¹ Prameny zejm. v SOKA Český Krumlov, Purkrabský úřad Český Krumlov, kart. 116. Podrobné vyhodnocení zásadní události provedu na jiném místě. – Ke schwarzenberským slavnostem holdování připravuje studii Rostislav Smíšek.

¹²³² Schwarzenberg (pozn. 4), s. 161 (s chybným vrocením 1731).

¹²³³ Následující výklad vychází z dobového anonymního popisu: *Beschreibung der 3ten April 1732 vor sich gegangenen Solennitaet, als Ihre Hoch-Fürstliche Durchleucht Herr Herr Adam Frantz Fürst zu Schwartzenberg und Hertzog zu Crumau Im Nahmen Srov. Römisch-Kayerlich-und Königl. Cathol. Majestät Dero Herrn Eydam Den Durchleuchtigsten Fürsten und Herrn Herrn Ludwig Georg Marggrafen zu Baden-*

Ludvík Jiří Bádensko-Bádenský nebyl na Krumlově v roce 1732 poprvé, již na prahu dvacátých let si zde vzal dceru Adama Františka Annu Marii.¹²³⁴ Poté, co byl 27. listopadu 1731 v nepřítomnosti přijat mezi rytíře Řádu zlatého rouna, rozhodl císař Karel VI. „z mimořádné přízně a milosti“ o delegování své pravomoci udělení řádových insignií na knížete ze Schwarzenbergu. Slavnost měla proběhnout „na vévodské rezidenci v Českém Krumlově“. Po cestě přes Postoloprty, Prahu a jihočeská panství (včetně Ohrady, kde poobědval)¹²³⁵ dorazil markrabě se svým doprovodem 2. dubna 1732 do Krumlova. Ludvíka Jiřího s manželkou (svou dcerou Marií Annou) přivítal kníže Adam František osobně, když jim vyšel vstříc na nejvyšší stupeň hlavního schodiště. Po následujícím obědě se šlechta družila „v přátelských rozhovorech“.

Slavnost proběhla o den později. Pro markraběte začala mší v zámecké kapli sv. Jiří.¹²³⁶ V kapli Ludvíka Jiřího vyzvedl řádový ministr hrabě Franz Ludwig ze Sallaburgu, který jej v průvodu krumlovských a třeboňských prelátů, hořštátů, knížecích úředníků a livrejovaných sloužících odvedl do dějiště slavnosti. Cesta vedla „po schodišti a přes velký a velkolepý zrcadlový sál, dále přes dva další pěkně vybavené pokoje až k audienčnímu sálu, vyšpalírovanému červeným sametem a zlatými porty.“ U dveří sálu přijal svého zetě kníže Adam František. V další fázi obřadu členové průvodu „procházeli mnoha nejkrásněji vybavenými pokoji až ke zlatě vyšpalírovanému sálu určenému pro ceremonii.“¹²³⁷ V místnosti stálo pod zlatým baldachýnem křeslo a dva stolky s evangeliem, resp. s polštářky, na nichž byl uložen čestný meč a řádový řetěz. Výbavu místnosti doplňovaly lavice pro členy řádu a „mnoho křesel pro manželky pana plenipontentaria [Adama Františka] a nového rytíře, jakož i pro princeznu Alžbětu, ovdovělou kněžnu z Lobkowicz [matku kněžny Eleonory Amálie], Její hraběcí excelenci paní z Kollowrat [sestru Adama Františka] a zbylou šlechtu.“ Z vyvýšených lavic v předpokoji mohli ceremonii přihlížet další přítomní šlechtici a zbylý hořštát, „jakož i další ve velkém množství přítomní přihlížející.“

Samotný obřad sestával z přečtení výnosu Karla VI. a ritualizovaného dialogu Adama Františka v roli předávajícího s kandidátem Ludvíkem Jiřím, jemuž kníže ze Schwarzenbergu po pasování na rytíře a složení přísahy zavěsil na krk řádový řetěz. Nového rytíře také uvedl do příslušné lavice. Autor popisu uvedl, že se „tento obřad odehrál v přítomnosti knížecího

Baaden Daselbsten zum Ritter des Goldenen Vlieses geschlagen und deroselben die Ordens-Kette umgehänget, Wien 1732. Uloženo v SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 8Fa 1a, fol. 91–98.

¹²³⁴ Schwarzenberg (pozn. 4), s. 164. – Cerman (pozn. 296), s. 281.

¹²³⁵ Knížecí reskript, Laxenburg, 3. května 1732, RA Schwarzenberg, odd. F. P. h., inv. č. 18, sign. F. P. h/14, kart. 61, s. f.

¹²³⁶ Bohatě vybavená svatyně: velké černě řezaný oltář, ve středu malovaná P. Marie s děckem na rukách, nahoře sv. Jiří, 4 pozlacené statue (sv. Jan Křtitel a Jan Evangelista, sv. Vít, sv. Václav), nahoře ve výši sv. Michael, vedle něj 4 andělé, na postamentu leží tělo sv. Kalixta pod sklem, pozlacený tabernákl se 4 evangelisty, malý černý řezaný oltář s obrazem sv. Evangelistů, nahoře pozlacené sochy sv. Františka Serafinského a sv. Antonína Padunského, u nich zasklené rámě sv. Kalixta, černě řezaná skříň se sochou sv. Jana Nepomuckého, nad ní socha P. Marie s děckem. Tuto výbavu doplňovaly desítky obrazů a grafik, jakož i liturgického textilu a parament. Srov. Inventář zámecké kaple v Českém Krumlově, Krumlov, 20. listopadu 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7I 7, s. f.

¹²³⁷ Část výbavy musela být na Krumlov odeslána z Hluboké. Šlo zejména o 13 orientálních tepichů (2 kusy velkých tepichů, 2 střední, 9 menších nebo jednoduchých), určené nejspíš pro hostinské pokoje – krumlovské reprezentační místnosti byly zařízeny. Benda Vávrovi, Hluboká, 29. března 1732, SOA Třeboň, Vs Hluboká, fasc. IB 6I 2, fol. 359.

příbuzenstva a různých k tomu přizvaných duchovních a šlechty, před velkým seběhem lidu a se vší myslitelnou magnificencí a okázalostí, jak samotných vrchností, tak jejich hofštátů.“ Na předání insignií navázaly zpívaná mše v zámecké kapli, celebrowaná krumlovským děkanem Heubnerem a čtené mše slavené preláty z klášterů ve Schläglu a Třeboni za zvuku všech zvonů ve městě. Následovala obligátní hostina v knížecí tabulnici pro nejurozenější účastníky. Další tabule pro preláty a markraběcí dvořany byla zřízena v zrcadlovém sálu. Nedílnou součástí stolování byly přípitky, doprovázené salvami z „*třiceti kusů postavených na výšíně vedle knížecí zahrady.*“¹²³⁸ Večer byla slavnost završena „*skvostným ohňostrojem, který byl zařízen granátnickým hejtmanem ve vévodské oboře.*“¹²³⁹ Vyvrcholením pyrotechnického divu bylo odpálení písmen „*V.D.H.B.–V.D.H.S., čili ,VIVAT das Hauß Baaden a na druhé straně VIVAT das Hauß Schwartzenberg’.[...] Toho času byl nejlepším způsobem celý velký a rozsáhlý vévodský zámek ve všech oknech iluminován dvojitými pochodněmi. Podobně byla iluminována také okna na starý způsob vystavěné zámecké věže, což v nastávající noci přineslo nedostížně pěkný pohled.*“

Citovaný popis slavnosti jasně ukazuje fungování českokrumlovského zámku jako inscenačního prostoru slavnosti.¹²⁴⁰ Její ráz přechodového rituálu podtrhovaly průchody řadou bohatě vybavených místností. Zámecké pokoje odrážely sociální prostor: nevpuštění diváků do sálu, v němž se odehrávalo pasování Ludvíka Jiřího na rytíře, mělo jistě prakticky zabránit tlačenci. Zároveň však šlo o dobově srozumitelný způsob vyjádření společenského rozvrstvení účastníků slavnosti, což platí i pro oddělené tabulnice.¹²⁴¹ Slavnostní mše, doprovázená hlaholem zvonů, ukazuje zámeckou kapli jako dočasné duchovní centrum celého Českého Krumlova, jemuž zámek na vysokém ostrohu v daný okamžik vévodil doslovně i symbolicky. Večerní slavnost, odehrávající se v zahradě, dokládá propojení zámeckých interiérů a exteriérů do jednoho smysluplného celku, reprezentujícího vrchnost. Toto konstatování lze bezpochyby vztáhnout i na ostatní knížecí zámky.

¹²³⁸ Děla z krumlovské zbrojnice musela být za tím účelem posílána o osm obyčejných kusů z Hluboké, zaslaných v polovině března. Knížecí reskript, Vídeň, 15. března 1732, SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK (staré oddělení), sign. B 6J 1c, s. f.

¹²³⁹ K přípravě ohňostroje srov. Schwarzenberg Dembeckému (hejtman granátnické gardy), Vídeň, 5. března 1732, RA Schwarzenberg, odd. F. P. h., inv. č. 18, sign. F. P. h/14, kart. 61, s. f.

¹²⁴⁰ Hersche (pozn. 613), s. 592–600.

¹²⁴¹ Müller (pozn. 966), s. 280–285.

V. Závěr

„Jsem si sám sobě architektem, zahradníkem a tvůrcem všeho toho, co se odehrává před mýma očima, a mám radost, jestliže vidím, že i lidé vkusu mé dílo chválí,“ psal v roce 1775 Václav Antonín Kaunitz-Rietberg o své villegiatuře ve Vídni Mariahilfu.¹²⁴² „Bauen ist ein höhere Lust als Kriegführen,“ tvrdil o nějakých sto padesát let dřív Albrecht z Valdštejna.¹²⁴³ Podobně nadšených stavebníků byly v letech oddělujících oba výroky desítky.¹²⁴⁴ Ve své disertační práci jsem se pokoušel zjistit, zda mezi ně patřil i kníže Adam František ze Schwarzenbergu, jehož stavební podnikání jsem zevrubně prozkoumal. S východiskem v kulturně historicky pojatých dějinách umění a s oporou ve studiu šlechtického mecenátu jsem se pokusil sepsat případovou studii o Schwarzenbergovu stavebním podnikání na rodových majetcích ve střední Evropě. Dosavadní pozornost tématu se soustředila na osobnosti významných architektů ve schwarzenberských službách a na vybrané stavby. Můj cíl byl odlišný: vznik stavby vnímám jako výsledek mnohostranného dialogu mezi stavebníkem (formuluje stavební úlohu a schvaluje dílčí řešení), staviteli (předkládá plánové varianty), vrchnostenským úředním aparátem (jehož představitelé znají lokální kontext) a provádějícími řemeslníky (na jejich zručnosti závisela podoba realizovaného objektu). Schwarzenberské stavební podnikání mě zajímalo v naznačené komplexitě – s nadsázkou od knížecího záměru až po učně na stavbě.

Ve středu mé pozornosti stojí lidé, tvůrci a uživatelé staveb. Za úvod jsem proto zařadil stať, věnující se schwarzenberským stavitelům, polířům a dalším řemeslníkům stavebních profesí. K dosavadním znalostem o Giacomu Antoniovovi de Maggi, jeho synu Johannesovi a Pavlu Ignáci Bayerovi jsem přinesl několik faktografických dodatků. Provedený hloubkový průzkum schwarzenberských archiválií ukazuje na nutnost budoucí revize hodnocení Giacomu Antonia de Maggi. V dosavadní literatuře je vnímán jako nepřiliš zajímavý konzervativní stavitel, avšak jeho práce pro Jana Adolfa a Ferdinanda Viléme volají po nové interpretaci.¹²⁴⁵ Pavla Ignáce Bayera nově představuji jako organizátora schwarzenberského stavebního podnikání.

Řadu bílých míst se podařilo zaplnit v díle Antona Erharda Martinelliho, zkoumaném již od sklonku 19. století. Podmínkou hlubšího poznání díla vídeňského architekta v knížecích službách bylo sestavení zevrubného itineráře jeho pobytů na knížecích panstvích. Na jeho základě se podařilo objasnit jen tušené okolnosti Martinelliho pobytů v Čechách. Přínosem výkladu o Martinellim je podrobné zmapování jeho schwarzenberské cesty, během níž vzniklo několik dosud neznámých projektů. Objev „akademickými“ dějinami umění polozapomenutého kostela v Hřivčicích umožňuje reinterpetaci Martinelliho sakrálního díla.

¹²⁴² Jiří Kroupa, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006², s. 213.

¹²⁴³ Petr Fidler, „Bauen ist ein höhere Lust als Kriegführen“. Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen – Zur Baustrategie eines Fürsten, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (=Opera historica 7), s. 275–309.

¹²⁴⁴ Srov. příklad Karla Eusebia z Liechtensteinu. Herbert Haupt, Die Kunst im Dienste der Repräsentation. Die Fürsten von Liechtenstein als Auftraggeber und Sammler im Zeitalter des Barocks, in: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (pozn. 22), s. 13–30.

¹²⁴⁵ Vzhledem k tomu, že tvorba Giacomu Antonia de Maggi takřka cele spadá mimo období disertace, jsem na nové hodnocení jeho díla ve službách knížat Jana Adolfa a Ferdinanda Viléma na tomto místě rezignoval.

Na základě shromážděných údajů vídeňského stavitele představuji především jako autora schopného pružného řešení zadávaných stavebních úloh výtvarně kultivovanými prostředky.

Stěžejní pozornost jsem věnoval Franzi Fortinovi, jehož život a dílo byly dosud známé jen rámcově. Právě krumlovský polír se k mému překvapení stal jedním z hlavních hrdinů disertace. Ojediněle dochovaná pramenná základna umožnila poznat Fortinův původ, stavitelské vzdělání i schwarzenberské působení v mimořádných podrobnostech a vcelku v úplnosti. Jeho význam spatřuji v dlouhodobém působení na někdejších eggenberských panstvích, kde působil v návaznosti na starší tradicí jako panský polír. Jak si dobře uvědomoval již Ivo Kořán, autor vlastně jediné hlubší studie o Fortinovi, jeho dílo nelze hodnotit stejnými měřítky, jako díla kanonických osobností barokní architektury v Čechách. Pokud bychom zkoumali Fortinovy stavby z hlediska výtvarných kvalit či míry umělecké inovace, nutně by ze srovnání se svými předními současníky vyšel jako tvůrce podprůměrné úrovně. Pokusil jsem se ukázat, že čistě formální pohled na Fortinovu tvorbu neodpovídá dobovému vnímání jeho staveb. Stavebníci Adam František i Josef Adam ze Schwarzenbergu na díle krumlovského políra oceňovali rychlost a řemeslnou solidnost provedení, jakož i relativní láci projektů. O nákladné „formální hříčky“ na venkovských panstvích nestáli. Jako klíčovou kvalitu staveb Franze Fortina tak navrhuji vnímat hodnoty mimovýtvarné, především schopnost zvolit nenáročné formy odpovídající skromným stavebním úlohám, jimiž byl pověřován. Zároveň jsem hlouběji prozkoumal okolnosti Fortinových styků s Antonem Erhardem Martinellim. Jak správně poukázal Martin Šanda, vídeňský stavitel zásadně ovlivnil rukopis krumlovského políra. Pokusil jsem se ukázat, že okolnosti jejich vzájemných uměleckých dialogů nemusely být vždy tak konfliktní, jak by se mohlo zdát. Domnívám se, že zdánlivé spory vycházely spíše z nejasně vymezených kompetencí, než z hlubší osobní či autorské revnivosti.

Po osobnostech panských stavitelů a důležitém krumlovském polírovi jsem se zaměřil na další knížecí políry. Významem mezi nimi vystupuje Lorenz Habel. Tento hlubocký polír se ve světle provedeného výzkumu ukazuje jako další klíčová osobnost schwarzenberského stavitelství v 18. století. Podobně jako Fortin ani Habel nevyniká mírou výtvarné inovace a stejně jako on je do jisté míry závislý na vzorech Antona Erharda Martinelliho. To však nesnižuje hodnotu Habelových staveb, jež po čtyři desetiletí budoval v jižních Čechách a středních Frankách. Právě zevrubné popsání dosud blíže neznámého působení ve Schwarzenbergu je stěžejním přínosem výkladu o hlubockém polírovi. Habela také představuji jako autoritu schwarzenberského stavebního podnikání v Čechách za knížete Josefa Adama. V osobním i autorském životopisu hlubockého políra však stále zůstávají výzvy pro další bádání. Objasnění si žádá především Habelův původ, školení a angažmá před schwarzenberskou službou, známé dosud jen v náznacích.

Pozornost jsem věnoval i řadě dalších osobností. Na jejich více či méně podrobně přiblíženém schwarzenberském působení jsem se ukázal některé charakteristické znaky služby knížecích stavebních řemeslníků. Na prvním místě jde o systematickou péči vrchnosti o vzdělávání zájemců o řemeslo z řad vlastních poddaných. Rozvíjení schopností nadaných mladíků mělo do budoucna zajistit dostatečné množství kvalifikovaných řemeslníků, kterých bylo na nesčetných panských stavbách při hospodářských objektech, zámcích i patronátních budovách vždy zapotřebí. Podrobně sledované osudy dvojice panských tesařů opětovně

dokládají význam tohoto ne vždy doceňovaného řemesla na barokním staveništi. Výklad o „menších mistrech“, tovaryších a učnících ukazuje schwarzenberské stavby jako přitažlivé pracovní příležitosti pro lokální řemeslníky. Zájem o zakázky často vedl ke konkurenčnímu boji, ne vždy vedenému fair prostředky.¹²⁴⁶

Výzkum kariér schwarzenberských stavebních řemeslníků také prozrazuje jejich značnou mobilitu. Řada řemeslníků v knížecích službách prodělala po základním vyučení školení v některém z uměleckých center, zpravidla ve Vídni či v Praze. Poté bývali umisťováni na vrnkovská panství podle momentální potřeby. Během své praxe také panští stavitelé, políři i zedníci často putovali mezi jednotlivými částmi knížecí domény. Život na cestách byl nedílnou součástí služby Pavla Ignáce Bayera, Antona Erharda Martinelliho i Franze Fortina. Mimořádným příkladem dvojí migrace je pak kariéra Lorenze Habela, který nikoliv nevýznamnou část svého tvůrčího života strávil ve středních Frankách. Velmi mobilní byli i méně významní řemeslníci, kteří neváhali za prací cestovat i mezi vzdálenými schwarzenberskými majetky.

Za veškerým schwarzenberským stavebním podnikáním stáli knížecí úředníci. Právě hejtmané a správci jednotlivých panství a statků byli skutečnými hybateli knížecích staveb. Měli přehled o potřebných stavebních akcích. O stavbách při panských hospodářských objektech a zámcích věděli sami, o nutnosti úprav patronátních budov je zpravidla informovali příslušní duchovní správci. Na základě potřeby úředníci dále jednali s knížetem, který dlel většinu roku u dvora, a s navrhujícími staviteli. Je třeba zdůraznit, že panští úředníci do procesu navrhování staveb vstupovali velmi aktivně. Na základě funkční potřeby a s důvěrnou znalostí ekonomických možností panství neváhali se staviteli polemizovat. Pro podnikání Adama Františka ze Schwarzenbergu je příznačné, že se na své úředníky bezmezně spoléhal, vzhledem k jeho pobytu u dvora mu ostatně nic jiného ani nezbývalo.¹²⁴⁷ Velká část stavebních akcí proběhla tak, že kníže jen schválil doporučení svých hejtmanů či vrchních hejtmanů. Schwarzenberg se ukazuje jako nejvyšší instance stavebního podnikání na rodových majetcích, jako skutečně aktivní stavebník pochopitelně vstupoval jen do významnějších akcí.

Na výklad o tvůrčích osobnostech a provádějících řemeslnících jsem navázal kapitolou o stavbách při patronátních budovách – kostelech, špitálech a farách. Určujícím motivem jejich úprav byly praktické problémy. Na prvním místě šlo o nedostatek místa ve stávajících svatyních. Venkovské kostely, zpravidla středověkého původu, svými rozměry nedostačovaly rostoucím počtu farníků. Rozšiřování kostelů se věnovali všichni knížecí stavitelé, nejčastěji se však úlohou zabýval Franz Fortin. Při počtu a nákladnosti těchto staveb nepřekvapí, že byly vesměs realizovány v umělecky nevýrazné podobě.

Naopak jen ojedinělé byly novostavby kostelů. Nejvýznamnější z nich byl kostel Navštívení Panny Marie v Ondřejově (p. Český Krumlov). Společně se založením kostelů sv. Josefa v Turrachu (p. Murau 1724)¹²⁴⁸ a sv. Jakuba v Hřivčicích (1723, statek Velké Lipno) představují Adama Františka jako „dobrotivou vrchnost“, která vychází vstříc žádostem a

¹²⁴⁶ Příkladu případ netolického zednického mistra Jiříka Kudrny, Fortinem osočovaného z opilství a zpronevěry. Ivanega (pozn. 701), s. 302.

¹²⁴⁷ Srov. obdobnou situaci u Gallasů. Krummholz (pozn. 20), s. 181–194.

¹²⁴⁸ Bez dochovaných pramenů. Schwarzenberg (pozn. 4), s. 161.

potřebám poddaných a pečuje o jejich duchovní potřeby. Ve srovnání s projekty jeho současníků se však Schwarzenbergova činnost na poli sakrálních novostaveb nejeví příliš intenzivní. Nelze nepostřehnout, že zatímco kníže Leopold Ignác Josef z Dietrichsteinu v Mikulově vystavěl kapli sv. Anny podle projektu staršího Fischera z Erlachu (1706–1707), Adam František učinil v témže obdob pouze vlažný pokus o povýšení zámecké kaple na Hluboké na farní svatyni (1707).¹²⁴⁹ Skutečně výrazná sakrální stavba vznikla na českých schwarzenberských panstvích až za knížete Josefa Adama v Postoloprtech.

Faráři patronátních kostelů a knížecí úředníci byli nuceni plánovat opravy kostelů i kvůli jejich končící životnosti. Podněty k přestavbám přicházely zpravidla zdola, od farářů či od místních úředníků. Refrénem patronátních staveb je obtížné zajišťování finálního krytí. Stavební náklady zpravidla kostelní kasy příslušných záduší nemohly unést samy. Kníže se obvykle uchýlil k převádění peněz a půjčkám z kostelních účtů dalších farností, které měly vyšší zůstatek nebo při nichž nebyla v dohledu stavební akce. Tato praxe, konaná s často jen svízelně zajištěným svolením konzistoře, však nezabránila nutnosti financovat alespoň část prací z panských důchodů. Právě jejich ochrana stála v popřední zájmu stavebníka, jehož formální stránka staveb při patronátních objektech obvykle výslovně nezajímala. Ačkoliv Schwarzenberg ustavičně chránil zájmy svých důchodů a trval na úspornosti prováděných staveb, vždy byl hotov je „*ke slávě Boží a užitku poddaných*“ provést. V tom se odráželo jeho ztotožnění s úlohou dobré vrchnosti.

Čistě v režii vrchnosti pak probíhaly stavební akce v poutních místech. „Poutní potenciál“ měla ve sledovaném období na schwarzenberských panstvích řada lokalit. S myšlenkou na poutní provoz kníže vystavěl votivní morové kaple v Libníči a Postoloprtech, kde se však poutní tradice neujala. Neúspěšná byla i snaha knížete o realizaci poutního areálu v Erlachu ve Středních Frankách, kde pokus ztroskotal nejspíš kvůli odporu nekatolických sousedů. Schwarzenberg podporoval i snahy o budování poutních míst zdola, vyvolané zájmem konkrétních farářů i poddaných. Nejvýznamnější poutní místa na schwarzenberských panstvích však za Adama Františka nevznikla. Ve Skočicích a Kájově (p. Český Krumlov) navazoval na starší tradici, založenou za předchozích majitelů. Naopak mariánské poutní místo Mláka (p. Třeboň), spjaté se zbožným odkazem zázračně zachráněné jihlavské měšťanky (1710), se největšího rozvoje dočkalo až za Josefa Adama ze Schwarzenbergu. Přesto je zřejmé, že zbožné pohnutky stály za řadou staveb knížete Adama Františka. Jako monumenty knížecí zbožnosti lze vnímat zejména nepomucenské kaple v Českém Krumlově a v Postoloprtech.¹²⁵⁰

Všichni knížecí stavitelé se ve sledovaném období setkali i se stavbami farních budov. Každý z nich úlohu far řešil v souladu se svým rukopisem, v principu se však jejich přístup nelišil. De Maggiho, Bayerovy, Fortinovy i Martinelliho fary představují vždy obměnu téhož schématu, jež příslušný stavitel jen upravoval na základě lokálních podmínek. Ukazuje se přitom, že kníže rozlišoval stavby v „centrech“ (např. v Protivíně) a na „periferii“ (např. v Suchdole nad Lužnicí): forma i náklad měly odpovídat významu lokality.

¹²⁴⁹ Ivanega (pozn. 38b), s. 67. – Tomáš Jeřábek, *Nová fischeriana – k tvorbě Johanna Bernharda Fischera z Erlachu na Moravě*, in: Kroupa (pozn. 98), s. 135–149.

¹²⁵⁰ V rámci disertace jsem se nevěnoval „drobným“ zbožným odkazům kněžny a knížete, které sledoval Gaži (pozn. 399), s. 157 an.

Patronátní povinnosti a péče o duchovní blaho poddaných stály i za stavbami špitálů. Na tomto poli byli aktivnější Jan Adolf a Ferdinand Vilém ze Schwarzenbergu. Na jejich zakladatelské dílo však kníže Adam František úspěšně navázal novostavbou špitálu ve Skočicích i setrvalou podporou jiných špitálů. Umělecká hodnota špitálních budov je však nízká. Jedině nerealizované projekty Pavla Ignáce Bayera pro Skočice by na schwarzenberská panství přinesly velkorysejší špitální architekturu. Pro knížecí úředníky i stavebníka samotného však byla podstatnější ekonomická nenáročnost a ryzí funkčnost objektu.

Samostatnou pozornost jsem věnoval slavnostem při kladení základních kamenů a svěcení patronátních kostelů, jimž dosud nebyla věnována hlubší pozornost. Doložené příklady přitom ukazují, že slavnosti měly pro své současníky značný význam. Byly nezbytnou podmínkou fungování liturgického prostoru. Pro vrchnost poskytovaly možnost sebe prezentace před poddanými i hosty.

Stavby při knížecích zámcích za Adama Františka lze rozdělit do dvou období, na akce před a po získání eggenberského dědictví, jež zdvojnásobilo rozsah knížecího pozemkového majetku a výrazně změnilo podobu knížecí rezidenční sítě. V prvním etapě prodělaly zásadní přestavby zámky v Postoloprtech (po 1706) a Hluboké (první fáze po 1708). Současně vznikla dvojice loveckých zámků Ohrada (1708–1713) a Hirschstetten (1713–1715). Přestavby hlubockého a poslopřtského zámku byly motivovány snahou vybavit centra rozlehlejších pozemkových domén (jihočeská panství Třeboň – Hluboká – Vodňany/Protivín a středočeská panství Postoloprty – Mšec – Toužetín) reprezentativními sídelními objekty. Význam Hlubocka jako Adamem Františkem zamýšlené hlavní české rezidence rodu potvrdila stavba loveckého zámku Ohrada, která rezidenci na Vltavě doplnila o nezbytný satelitní objekt. Podobně je třeba vnímat i Schwarzenbergovy akce ve Vídni, kde zakoupil a dokončoval zahradní palác a na přelomu prvního a druhého desetiletí 18. století promýšlel úpravu městského paláce. Teprve za knížete Adama Františka byla v sídelním městě vybudována úplná síť obydlí v kanonické podobě: městský palác, zahradní palác, lovecký zámek/letohrádek.¹²⁵¹ Panské stavby ve Štýrsku a Středních Frankách stály v dané etapě Schwarzenbergovy vlády na pokraji jeho zájmu. Stavební aktivity prvního období vlády knížete lze chápat jako cílevědomé, vědomě směřující k ustavení hierarchizované sítě sídel s jasnými vrcholy.

Podoba budované soutavy sídel se zásadně proměnila po získání eggenberského dědictví. Postupně se těžiště schwarzenberské rezidenční sítě přesunulo do Českého Krumlova. Tamní zámek byl již za Eggenbergů upraven do podoby vévodské rezidence. Že kníže Adam František v Krumlově nerealizoval vyjma výrazné mincovny zásadnější stavby jistě odráží jeho respekt k tradici místa, jehož dědicem se stal. Další dříve eggenberské zámky se naopak přestavby dočkaly. Platí to o Vimperku (po 1723 a po 1728), Chýnově (po 1728) a zčásti o Orlíku (1724 a po 1729). Nadto proběhly i úpravy zámků v Protivíně (po 1719), ve Mšeci (po 1722) a v Třeboni (po 1724 a po 1728, souběžně probíhala další fáze přestavby Hluboké), jež byly ve schwarzenberské držbě již dříve. V druhé části své vlády upřel Adam František pozornost i do Středních Frank, kde hodlal nechat přestavět původní rodové sídlo Schwarzenberg.

¹²⁵¹ Krumholz (pozn. 37), s. 217–218.

Prostorově jsou schwarzenberské stavby při zámčích rovnoměrně rozprostřeny na většinu knížecích panství s výjimkou štyrských majetků, kde za Adama Františka výraznější stavební akce neproběhly. Důvody nepřestavění některých lokalit (Toužetín, Murau, Schrattenberg, Vlčice) spočívaly ve významové perifernosti příslušných zámků a v jejich vyhovujícím stavu. Další stavby (Kratochvíle, Zvíkov, pražský hradčanský palác, Červený Dvůr) prodělaly jen nejnútnejší opravy zajišťující hmotnou podstatu objektu.

Pozoruhodná je časová souběžnost některých schwarzenberských stavebních podniků. Kníže pravidelně nechával provádět několik přestaveb najednou (Postoloprty a Hluboká, Protivín a Mšec, a zejména Vimperk, Třeboň, Chýnov, Hluboká a Schwarzenberg na přelomu dvacátých a třicátých let 18. století). Podobně se stavby při knížecích zámčích shodovaly v zadání. Ve všech přestavbách stáli knížecí stavitelé před úkolem modernizace starších objektů, již nevyhovujících potřebám knížecí reprezentace ani požadavku na komfort bydlení. Pozoruhodným momentem je i knížecí péče o zámecké kaple. V několika případech její úpravou celá přestavba začínala (Hluboká, Vimperk, Třeboň). Nabízí se závěr, že šlo o vědomou strategii, což však vyvrací případ Postoloprty, kde byla úprava kaple naopak jednou z posledních staveb.

Výsledkem Schwarzenbergových přestaveb zámků byl jednotný vizuální styl většiny objektů v centrech českých panství. Vyznačoval se příklonem k lineárním klasicizujícím formám typickým pro Martinelliho i jím ovlivněného Fortina. Většina sledovaných staveb však byla utvářena spíše utilitárně. Výtvarné akcenty se omezily na zámecké fasády, jež byly při přestavbách za Adama Františka řešeny obdobně. Jejich charakteristickým rysem bylo uplatnění lizénových rámců (Postoloprty, Vimperk, Protivín, Chýnov, orlický úřední dům, krumlovská mincovna), případně pilastrového lešení (Hluboká). Vizuální příbuznost řešení zámeckých průčelí byla dána malým počtem projektujících stavitelů v knížecích službách. Zároveň však knížecí podpora podobně strukturovaných průčelí ukazuje na vkus stavebníka, projevující se v každém schváleném projektu.

Tezi o jednotě schwarzenberských zámků i v jejich mnohosti podporuje obrazová výzdoba objektů, jež odpovídala dobovým zvyklostem. Na většině schwarzenberských sídel byli připomenuti Habsburkové i knížecí předci. Nedílnou součástí výbavy byly i duchovní výjevy. Nejvýznamnější obrazové soubory kníže shromáždil ve vídeňských palácích.

Zmíněné souhry v časové souslednosti a výtvarné podobě jednotlivých přestaveb nasvědčují, že stavby v rámci schwarzenberské rezidenční sítě nejspíš probíhaly v souladu se širší strategií knížete. Lze ji zformulovat jako vědomou snahu zmodernizovat klíčová sídla na celé pozemkové doméně. Zároveň však jednotlivé stavební akce neprobíhaly zcela koncepčně. V řadě případů fáze úprav kolidovaly a jejich posloupnost nebyla logická. Typickým příkladem je přestavba Chýnova – proč kníže nechal provést nákladnou úpravu stávajících dvou křídel a teprve po jejím dokončení zahájil přípravu dostavby do čtyřkřídlé podoby? Jednodušší a v důsledku nejspíš i levnější by bylo pracovat od počátku na projektu čtyřkřídlého objektu. Podobných nelogičností nabízí schwarzenberské stavby při panských objektech celou řadu. Na místě je domněnka, že šlo o odraz proměňujících se stavebních úloh. Stavebník nezřídka během prací změnil názor na účel budovy a v souladu s tím pozměnil požadavek na použitou formu. Ke změnám projektů docházelo především pod tlakem

praktických potřeb, zvláště nutnosti navyšování ubytovacích kapacit, spíše než díky uvědoměným konceptům.¹²⁵²

Postoj Adama Františka ze Schwarzenbergu vůči výtvarným kvalitám lze jen těžko zhodnotit, jen málokdy se v jeho korespondenci výslovně projevoval. Za hlavní kritéria provedení staveb při zámcích nejspíš pokládal úspornost, jak naznačují opakované tlaky na dodržování rozpočtů. Zároveň vedl své úředníky a stavitele k co možná nejrychlejší realizaci objektů. Důraz na rychlost provedení nejspíš souvisel s potřebou užívání staveb. Vzhledem k proměňujícím se koncepcím však pravidelně docházelo ke zpožděním i k prodražování stavebních akcí. Z hlediska čistě výtvarného odráží stavby při zámcích velmi diferencovaný postoj knížete. Objekty v centrech, zvláště ve Vídni a na velkých panstvích, měly být utvářeny co možná nejlépe, v aktuálních formách. Ze zřetele však stavebník neztrácel ani objekty na zdánlivé periferii, neboť i ony zpřítomňovaly jeho vládu.

V několika objektech bylo třeba rozhodnout, jak naložit se staršími vrstvami výzdoby, zvláště renesančními stropy či nástěnnými malbami (Vimperk, Protivín, Schwarzenberg). V každém z těchto zámků kníže rozhodl jinak. Vimperké renesanční památky byly bez respektu vůči své hodnotě nositelů paměti skryty pod barokní konstrukce. Podobně byly překryty starší prvky i v Protivíně, kde byl alespoň nejceněnější strop snešen a druhotně využit jinde. Naopak ve Schwarzenbergu k zakrytí paměti objektu nedošlo, což po mém soudu mohlo souviset se symbolickým významem eponymní lokality jako někdejší hlavní rodové rezidence [obr. 125].

Mezi stavbami při panských a patronátních objektech na schwarzenberských panstvích lze sledovat řadu styčných bodů. Na prvním místě jde o uvědomělou a ustavičně zdůrazňovanou snahu knížete o finanční nenáročnost „venkovských“ staveb. Ruku v ruce s požadavkem nízkých nákladů šla stavebníkem soustavně prosazovaná nutnost „*dobrého, řádného a trvanlivého*“ („*wohl, tüchtig und tauerhaft/dauerhaft*“) provedení prací. Právě tyto kvality kníže od svých stavitelů očekával. Přinejmenším při venkovských stavbách neměl hlubší zájem o umělecké hodnoty. Důraz na trvanlivost a správnost provedení byl opět vyvolán snahou ušetřit náklady. Jako zkušený stavebník kníže Adam František dobře věděl, že řemeslně nekvalitní realizace zanedlouho přinese potřebu financování nezbytných oprav. Stejně tak otevřeně požadoval přesné sestavování rozpočtů, aby se vyhnul vícenákladům.

Dalším pojitkem patronátních a panských staveb je význam pohledové exponovanosti objektů. Všichni zúčastnění, od farářů přes knížecí úředníky a stavitele až k samotnému knížeti Adamu Františkovi, si uvědomovali, že pro dobře viditelné stavby je vhodné uplatnit výraznější formy, než pro objekty pohledu skryté. Význam pohledu se objevuje na řadě míst: v Třeboni komunikuje knížecí erb na kašně s průčelím někdejšího rožmberského zámku a staví se na odiv každému návštěvníkovi. „*Zámecký prospekt*“ v Protivíně kníže chránil i za cenu komplikací přestavby objektů v předzámčí. Chránil také pohledové uplatnění vídeňského zahradního paláce a na kompozici zámeckého panoramatu myslel při úpravě krumlovské mincovny. S ohledem na kolemjdoucí byly promyšleny stavby při kostnici v Lišově a kostelech v Kamenném Újezdě, Pilníkově i jinde.

¹²⁵² Srov. odlišný případ knížat z Liechtensteinu a jejich Valtic. Jiří Kroupa, Zámek ve Valticích v 18. století: Rezidence a „altana“, in: Idem (pozn. 8a), s. 105–136.

Jaký tedy byl kníže Adam František ze Schwarzenbergu stavebník? Tradičně je vnímán jako jeden z největších stavebníků své doby, zejména kvůli svým vídeňským stavbám. Po přezkoumání stovek jeho stavebních akcí mám pocit, že hodnocení platí právě a jen pro Vídeň, kde skutečně nechal Schwarzenberg provést stavbu mimořádné umělecké hodnoty. Zároveň však mělo vídeňské knížecí stavební podnikání značné rezervy, zvláště konzervativní hlavní průčelí městského paláce nelze pokládat v době boomu staveb paláců Domenica Martinelliho, Johanna Lucase von Hildebrandt a Johanna Bernharda Fischera z Erlachu za odpovídající postavení knížete. Srovnáme-li vídeňské liechtensteinské podniky s počiny Schwarzenbergů, ukazuje se rod Adama Františka jako méně angažovaný na poli nejvýznamnějších uměleckých děl. V soutěživém dialogu přední šlechty zůstal Adam František „pozadu“ za svými liechtensteinskými „konkurenty“, kteří svou soustavnější objednavatelskou činností vytvořili skutečné prototypy uměleckých děl, jež Schwarzenberg v několika případech doloženě následoval.¹²⁵³

Na venkově byl veden příznačnou šetřivostí a prováděl jen stavby nezbytné (z hlediska hospodářského, reprezentačního i duchovního). Schwarzenbergovo vídeňské stavební podnikání naopak vykazuje veškeré znaky ostentativního plýtvání, pro stavovskou osobu jeho postavení naprosto nezbytného.¹²⁵⁴ Právě odlišnost stavebního podnikání ve Vídni a na venkovských panstvích pokládám za nejzajímavější rozměr Schwarzenbergových stavebních počínů. Kníže sice na panstvích provedl značné množství staveb při zámcích i hospodářských a patronátních objektech, jejich pojetí je však zásadně odlišné od staveb ve Vídni. I na venkově se ovšem vliv uměleckého centra zprostředkovaně projevoval. Na řadě míst působili vídeňští řemeslníci a některé objekty vznikly po vzoru staveb ze sídelního města.

Domnívám se, že právě ve vztahu periferie a centra spočívá klíč k interpretaci Schwarzenbergovy „stavebnické osobnosti“. Shromážděné příklady dokládají, že pro Adama Františka ze Schwarzenbergu stavitelství nebylo vášní ani předmětem ryze osobního zájmu, ale spíš nezbytnou součástí vnějšíkové reprezentace. Hojně patronátní stavby pak prováděl jako podmínku řádného spravování dočasně svěřeného pozemského majetku a nezbytnou součást péče o poddané. Adama Františka ze Schwarzenbergu proto nevnímám jako nadšeného stavebníka, jak by se mohl jevit ze svého již okřídleného hodnocení Fischera z Erlachu,¹²⁵⁵ ale především jako dobrého „Hausvatera“.

¹²⁵³ Připomínám vztah loveckého zámku Ohrada k liechtensteinskému zahradnímu paláci v Rossau, který se projevuje v objemu hluboké stavby i v její výmalbě, pořízené v Rossau činným Johannem Georgem Werlem. Ivanega (pozn. 38a), s. 75 an, 101–103. – Lorenz (pozn. 15), s. 109.

¹²⁵⁴ Hersche (pozn. 613), s. 528–600.

¹²⁵⁵ „Ačkoliv jsme Vás vždy za ucházejícího stavitele měli, poznáváme přece z Vaší vyhraněné žaloby proti tomu, jenž Vás prý u nás pro užívání hospitality udal, že musíte býti dokonalý architekt a pravdivý virtuos, protože zkušenost ukazuje, že výteční virtuosové obecně mívají výtečné extravagance, jak Jste to bezpochyby pozoroval u vídeňského architekta Fischera, jenž v těchto zemí málo sobě rovných a přec v hlavě o kolečko snad více má.“ Mareš (pozn. 35), sl. 458–459.

VI. Soupis použitých pramenů a literatury

Archivní fondy

NA Praha

Archiv pražského arcibiskupství

Archiv zrušených klášterů

Náboženská bratrstva

Fideikomisní spisy

SOA Třeboň, odd. Třeboň

Cizí statky

Vs Třeboň

Vs Hluboká nad Vltavou

Vs Protivín

Vs Orlík nad Vltavou

Vs Chýnov

Vs Jinonice

Mareš, František

Vs Netolice

Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou

Řád augustiniánů-bosáků Tábor

SOA Třeboň, odd. České Budějovice (fyzické uložení)

Vs Postoloprty

Vs Mšec

SOA Třeboň, odd. Český Krumlov

Schwarzenberská ústřední kancelář, staré oddělení (agenda jednotlivých panství)

Schwarzenberský ústřední kancelář, střední oddělení

Schwarzenberská ústřední stavební správa České Budějovice

Vs Vimperk

Vs Český Krumlov

Vs Prachatice

Vs Přečín

Vrchní úřad Praha

Zemědělsko-lesnický archiv Český Krumlov

Rodinný archiv Schwarzenbergů, odd. F. P. h.

Rodinný archiv Schwarzenbergů, odd. F. P. d.

Sbírka rukopisů

SOA Třeboň, odd. Jindřichův Hradec

Vs Jindřichův Hradec

SOkA Český Krumlov

Purkrabský úřad Český Krumlov

SOkA Tábor

AM Soběslav

Státní zámek Český Krumlov

Schloss B. Krumau, Inventar Bilder, 1928/29

Schloss Rothenhof, Inventar Bilder, 1928/29

Staré tisky

Beschreibung der 3ten April 1732 vor sich gegangenen Solennitaet, als Ihro Hoch-Fürstliche Durchleucht Herr Herr Adam Frantz Fürst zu Schwartzenberg und Hertzog zu Crumau Im Nahmen Seinr. Römisch-Kayerlich-und Königl. Cathol. Majestät Dero Herrn Eydam Den Durchleuchtigsten Fürsten und Herrn Herrn Ludwig Georg Marggrafen zu Baaden-Baaden Dasselbsten zum Ritter des Goldenen Vlieses geschlagen und deroselben die Ordens-Kette umgehänget, Wien 1732. (SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 8Fα 1a, fol. 91–98.)

Bonschab, Ignatio, *Die Zierde deren Kirchen, Das Heyl deren Länderen. Bewisen In einer Ehren-Red an der Jährlichen Hochfeyerlichen Begegnuß der H. Einweyhung des ... Gottshauses zu Closter Scheyren S . P. Benedicti ...*, Klatzingen, 1748 (bsb-muenchen.de, přístup 10. října 2014).

Decretales d. Gregorii papae IX. Una cum glossis restituta, Romae 1582 (<http://bvpb.mcu.es/>, vyhledáno 10. dubna 2015).

Florin, Franz Philipp, *Oeconomus prudens et legalis*, Nürnberg 1719 (<http://books.google.cz>, vyhledáno 9. dubna 2015).

Hoe von Hoeneegg, Matthias, *Christliche Predigt, Bey Foundation oder Legung, Des ersten Grundsteins, einer Kirchen, für die Evangelischen Teutscher Nation, in der königlichen Stadt Prag Den 27. Jul. ... 1611*, Leipzig 1611 (<http://www.digitale-sammlungen.de/>, vyhledáno 9. dubna 2015).

von Hohberg, Wolf Helmhard, *Georgica Curiosa, Das ist: Umständlicher Bericht und klarer Unterricht Von dem Adelichen Land- und Feld-Leben/ Auf alle in Teutschland übliche Land- und Haus-Wirthschafften gerichtet*, Nürnberg 1716 (<http://digital.bibliothek.uni-halle.de/>, vyhledáno 9. 4. 2015).

Kurtzer Summarischer Bericht Was auß befelch Eines Edlen Ehrnv. Raths der Statt Regenspurg, bey legung der ersten Stein zu dem vorhabenden Gebäw einer newen Kirchen zu den Evangelischen Predigten für Caeremonien vnd Solennien den 4. Julij An. 1627. füngangen, Regensburg 1627 (books.google.com, vyhledáno 10. dubna 2015).

Merian st., Mathäus, *Topographia Franconiae*, Frankfurt 1656. (franconia.uni-wuerzburg.de, přístup 10. května 2014).

Pontificale Romanum, Paris 1615 (reprint původního vydání z r. 1582, books.google.com, vyhledáno 10. dubna 2015).

Pralitzer, Joseph, *Structura Mystica, Das ist: Alt- und Heuer Ehr- und Geheimnuß-reicher Kirchen-Bau Mit Kostbarsten Edlgesteinen außgezieret ...*, Alt-Stadt Prag 1753 (books.google.com, vyhledáno 9. dubna 2015).

Schauplatz der fünf Theile der Welt, Wien 1789–1806 (aleph.unibas.ch, vyhledáno 23. 5. 2014).

von Rohr, Julius Bernhard, *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der großen Herren*, Berlin 1729 (<http://books.google.com/>, vyhledáno 10. ledna 2012).

Sturm, Leonhard Christoph, *Architectonisches Bedencken Von Protestantischer Kleinen Kirchen Figur und Einrichtung*, Hamburg 1712 (<http://www.digitale-sammlungen.de/>, vyhledáno 10. května 2014).

Sturm, Leonhard Christoph, *Vollständige Anweisung alle Arten von Kirchen wohl anzulegen*, Augspurg 1718 (digi.ub.uni-heidelberg.de, vyhledáno 10. března 2011).

Winter, Tobias, *Christliche Predigt bey einlegung des ersten Grundsteins, der Deutschen Evangelischen Kirchen in der kleinern Stadt Prag, ... den 20. Julij ... 1611*, Leipzig 1611 (books.google.com, vyhledáno 9. dubna 2015).

Literatura

Bann, Stephen, Meaning/Interpretation, in: Nelson, Robert S. – Schiff, Richard (edd.), *Critical Terms for Art History. Second Edition*, Chicago – London 2003, s. 128–144.

Bärnreuther, Andrea, *Studien zum Leben und Werk Lorenzo Mattiellis*, Erlangen – Nürnberg 1984.

Bartlová, Milena – Látal, Hynek (edd.), *Tvarujete si sami? Sborník 3. sjezdu historiků umění*, Praha 2011.

Bartlová, Milena, Královské umění a stav české uměleckohistorické medievalistiky AD 2010, *Dějiny – teorie – kritika V*, 2010, s. 261–270.

Bartlová, Milena, *Poctivé obrazy. České deskové malířství 1400–1460*, Praha 2001.

Baťková, Růžena (ed.), *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*, Praha 1998.

Baxandall, Michael, *Patterns of Intention. On the historical Explanation of Pictures*, New Haven – London 1985.

Berger, Adolph, Studien zu den Beziehungen des Erzherzogs Leopold Wilhelm von Oesterreich zu dem Grafen Johann Adolf zu Schwarzenberg, *Berichte und Mittheilungen des Altertums-Vereines zu Wien XXI*, 1882, s. 52–72.

Bertlwieser, Franz – Bertlwieser, Fritz, *Verlorene Böhmerwald-Heimat. Heimatbuch der Pfarre Deutsch-Reichenau bei Friedberg Gemeinde Reiterschlag von der Blüte bis zur Zerstörung*, Linz 1995.

Bezecný, Zdeněk, Schwarzenbergové a jejich Orlick v 19. století, *JSH LXVIII*, 1999, s. 129–145.

Biegel, Richard, *Mezi barokem a klasicismem. Proměny architektury v Čechách a v Evropě 2. poloviny 18. století*, Praha 2012.

Biesler, Jörg, *BauKunstKritik. Deutsche Architekturtheorie im 18. Jahrhundert*, Berlin 2005.

- Blažková, Jarmila, *Nástěnné koberce na zámcích Hluboká a Český Krumlov*, Praha 1969.
- Brauner, Alexandra, *Die klassizistischen Fassadenentwürfe für das ehemalige Stadtpalais Schwarzenberg in Wien* (diplomová práce), Institut für Kunstgeschichte, Universität Wien, Wien 2008.
- Bůžek, Václav, Přípitek ve společnosti raného novověku, in: Nodl, Martin – Tinková, Daniela (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 189–213.
- Cerman, Ivo, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008.
- Cerman, Ivo, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011.
- Cichrová, Kateřina – Cremona, Victoria Ann – Nováková, Lenka, *Leckteří národové. Schwarzenberská sbírka kostýmních miniatur na zámku Český Krumlov*, České Budějovice 2011.
- Cichrová, Kateřina, *Vlámské tapiserie na zámcích Hluboká a Český Krumlov*, České Budějovice 2014.
- Clunas, Craig, Social History of Art, in: Nelson, Robert S. – Schiff, Richard (edd.), *Critical Terms for Art History. Second Edition*, Chicago – London 2003, s. 465–477.
- Černý, Jiří, *Poutní místa jižních Čech. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, České Budějovice 2006.
- Čihák, Josef, *Obřad svěcení kostela*, Praha 1929.
- Dambeck, Franz, Der Glockenturm in der Geschichte, in: Hans Rolli (ed.), *Beiträge zur Glockenkunde*, Heidelberg 1970, s. 138–150.
- Die Karthause Astheim. Ein Geschichtsbild*, Gerolzhofen 1903.
- Die Weihe der Kirche und des Altares. Die Weihe der Öle. Pontifikale IV*, Freiburg – Basel – Wien 1994.
- Dorschner, Kaspar, *Geschichtliches über Schloß Schwarzenberg mit Bezugnahme auf Scheinfeld und Kloster Schwarzenberg. Lokalgeschichtlicher Versuch*, Scheinfeld 1909.
- Durand, Guilelm, *Rationale Divinorum officiorum*, Neapoli 1859.
- Durdík, Tomáš, *Encyklopedie českých hradů*, Praha 2005.
- Ebelová, Ivana, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001.
- Eco, Umberto, *Meze interpretace*, Praha 2004.
- Fejtová, Olga (ed.), *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001*, Praha 2004.
- Fernie, Eric (ed.), *Art history and its methods. A critical anthology*, New York 2013.
- Fibich, Ondřej – Hájek, Pavel – Müller, Jan – Řandová, Ivana – Skalický, Karel – Štorková, Jana, *Jakub Bursa a jihočeská venkovská architektura*, České Budějovice 2014.
- Fidler, Petr, „Bauen ist ein höhere Lust als Kriegführen“. Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen – Zur Baustrategie eines Fürsten, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (=Opera historica 7), s. 275–309.
- Fichtner, Thomas, *Elias Holl: ein Architekt der Renaissance*, Regensburg 2004, s. 23–38.
- Filip, Aleš, Architektonické dílo Antona Erharda Martinelliho v Čechách a na Moravě, in: Jiří Kroupa (ed.), *Ars naturam adiuvans. Sborník k poctě prof. PhDr. Miloše Stehlíka*, Brno 2003, s. 151–175.

- Filip, Aleš, Pozdně barokní farní kostel sv. Jakuba v Kostelci na Hané, *SPFFBU F XXXVII*, 1993–1995, s. 205–218.
- Gadamer, Hans-Georg, *Pravda a metoda II. Dodatky/Rejstříky*, Praha 2011.
- Garas, Klára, Über Meister und Vorgänger Maulbertschs, *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, XLV, 1975, s. 21–41.
- Gaži, Martin – Hansová, Jarmila, *Svatyně za hradbami měst. Křížová hora u Českého Krumlova v jihočeských a středoevropských souvislostech*, České Budějovice 2012.
- Gaži, Martin (ed.), *Český Krumlov od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010.
- Gaži, Martin, Procesí do Skočic v letech 1678–1708. Z pramene, který josefinistům vadil, *Vodňany a Vodňansko VII*, 2007, s. 97–106.
- Martin Gaži, Proměny vrcholně barokního vybavení chýnovského kostela Nejsvětější Trojice. Jihočeské souvislosti děl Brokofových a Heinschových, *ZPP VII*, 2010, s. 11–22.
- Gaži, Martin, Schwarzenbergové a „jejich“ svatá místa v předmoderních Čechách. Ke kultovním funkcím šlechty a památkám na ně, in: Gaži, Martin (ed.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 141–166.
- Grubhoffer, Václav, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2013.
- Grulich, Josef, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16.–18. století*, České Budějovice 2008.
- Haberstock, Eva, *Der Augsburger Stadtwerkmeister Elias Holl (1573–1646). Werkeverzeichnis*, Petersberg 2014.
- Haidecki, Alexander, Die Dynastien Familien der italienischen Bau und Mauermeister der Barocke in Wien, *Berichte und Mitteilungen des Altertums Vereines zu Wien*, XLI, 1906, s. 1–83.
- Hájos, Géza, Beiträge zur Baugeschichte des Salesianerinnenklosters in Wien, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte XXI*, 1968, s. 216–231.
- Hamm, Johannes, *Barocke Altartabernakel in Süddeutschland*, Petersberg 2010.
- Hansmann, Wilfried, *Balthasar Neumann*, Köln 2003.
- Haskell, Francis, *Patrons and Painters. A Study in the Relations between Italian Art and Society in the Age of the Baroque*, New Haven – London 1980.
- Hersche, Peter, *Muße und Verschwendung. Europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*, Freiburg – Basel – Wien 2006.
- Hirschfeld, Peter, *Mäzene. Die Rolle des Auftraggebers in der Kunst*, München 1968.
- Hojda, Zdeněk, Kulturní investice staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy II, *PSH XXVII*, 1994, s. 47–104.
- Hojda, Zdeněk, Měšťanské barokní sbírky v Praze a v Olomouci, in: Bistřický, Jan (ed.): *Historická Olomouc a její současné problémy V*, Olomouc 1985, s. 307–322.
- Hojda, Zdeněk, Residence české šlechty v baroku. Několik tezí, in: Lenka Bobková (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 161–178.
- Hojda, Zdeněk, Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I, *PSH XXVI*, 1993, s. 38–102.
- Horyna, Mojmír, *Pražská retáblková tvorba mezi léty 1680–1730 (disertační práce)*, Praha 1973.

- Horyna, Mojmír, Prolegomena ontologie architektury, in: Milena Bartlová – Hynek Látal (ed.), *Tvarujete si sami? Sborník 3. sjezdu historiků umění*, Praha 2011, s. 160–170.
- Hulcová, Anna, *Barokní poutní místo Římov* (bakalářská práce), Ústav dějin umění FF JU, České Budějovice 2011.
- Ilg, Albert, *Das Palais Schwarzenberg am Heumarkt*, Wien 1895.
- Ilg, Albert, *Kunsttopographische Mittheilungen aus den Fürstl. Schwarzenbergischen Besitzungen in Südböhmen*, Wien 1891.
- Ivanega, Jan, *Barokní reflexe vily Kratochvíle*, v tisku.
- Ivanega, Jan, „...sich auf ein und andern herrschafften mit der Jagdt erlustigen.“ Organizace loveckých zábav barokních Schwarzenbergů v jižních Čechách, *Prameny a studie* LIII, 2014, s. 98–109.
- Ivanega, Jan, „...zu beförderung der Seel-Sorg dero Unterthanen und fortpflanzung der waren Religion.“ Konfesionalita schwarzenberských patronátních svatyní v baroku, *Historica Olomucensia*, v tisku.
- Ivanega, Jan, „Budova gotického slohu“ či „Jednoduchý barokový styl“? Přestavby schwarzenberských patronátních kostelů v Krči a Protivíně v předvečer Velké války, *Archivum Trebonense* XIII, 2014, s. 61–73.
- Ivanega, Jan, Barokní přestavba kostela sv. Jana Křtitele v Netolicích a její význam pro archeologii, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* XXV, 2012, s. 299–305.
- Ivanega, Jan, *Lovecký zámek Ohrada a schwarzenberská sídla na panství Hluboká nad Vltavou*, Praha 2014.
- Ivanega, Jan, *Lovecký zámek Ohrada. Stavebně historický průzkum*, České Budějovice 2015 (strojopis uložený v archivu Muzea lesnictví a myslivosti NZM Ohrada).
- Ivanega, Jan, *Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny*, Praha 2014.
- Ivanega, Jan, *Příspěvek k barokním dějinám kostela sv. Štěpána v Bílé Hůrce*, Památky jižních Čech 4, 2013, s. 81–98.
- Ivanega, Jan, *Sakralizace prostoru schwarzenberských panství v baroku*, v tisku.
- Ivanega, Jan, Schwarzenberská zámecká kaple v Postoloprtech ve víru barokního století, *Dějiny a současnost* XXXVI, 2014, č. 9, s. 28–29.
- Jan Ivanega, Stavební řemeslníci na schwarzenberských panstvích v Čechách 1660–1848. Příspěvek ke slovníku umělců, *OHA*, v tisku.
- Jahn, Peter Heinrich, *Johann Lucas von Hildebrandt (1668–1745). Sakralarchitektur für Kaiserhaus und Adel. Planungsgeschichtliche und projekanalytische Studien zur Peters- und Piaristenkirche in Wien sowie den Loreto-Heiligtum in Rumburg*, Petersberg 2011.
- Jakubec, Ondřej, Defining the Rožmberk Residence of Kratochvíle : the Problem of its Architectural Character, *OHA* LXI, 2012, s. 98–119.
- Jakubec, Ondřej, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Umělecké objednávky biskupů v letech 1533–1598, jejich význam a funkce*, Olomouc 2003.
- Jeřábek, Tomáš, Nová fischeriana – k tvorbě Johanna Bernharda Fischera z Erlachu na Moravě, in: Kroupa, Jiří (ed.), *Ars naturam adiuvens. Sborník k počtě prof. PhDr. Miloše Stehlíka*, Brno 2003, s. 135–149.
- Kalista, Zdeněk, Humprecht Jan Černín jako mecenáš a podporovatel umění v době své benátské ambasády 1660–1663, *PAM* XXXVI, 1928–1930, s. 53–78.

- Kapner, Gerhardt, *Freiplastik in Wien*, Wien 1970.
- Kašička, František – Vilímková, Milada, *Hradčany, čp. 185/IV. Stavebně-historický průzkum Prahy*, Praha 1973 (strojopis uložený v oddělení dokumentace NPÚ, g. ř.).
- Kašička, František a kol., *Kratochvíle, Předzámčí. II. etapa*, Praha 2007 (strojopis uložený ve spisovně NPÚ, ú. o. p. České Budějovice).
- Kašička, František a kol., *Kratochvíle. Bašty*, Praha 2008 (strojopis uložený ve spisovně NPÚ, ú. o. p. České Budějovice).
- Kašička, František a kol., *Kratochvíle. Vila. Stavebně historický průzkum a architektonicko památkové vyhodnocení. Aktualizace a doplnění*, Praha 2006 (strojopis uložený ve spisovně NPÚ, ú. o. p. České Budějovice).
- Kaufmann, Thomas DaCosta, *Court, Cloister, and City. The Art and Culture of Central Europe 1450–1800*, Chicago 1995.
- Kazlepka, Zdeněk, *Ostrov italského vkusu. Umělecký mecenát Antonia Rambalda hraběte z Collalto a San Salvatore mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století*, Brno 2012.
- Kemp, Wolfgang, Narrative, in: Nelson, Robert S. – Schiff, Richard (edd.), *Critical Terms for Art History. Second Edition*, Chicago – London 2003, s. 62–74.
- Ketelsen, Thomas, *Künstlerviten, Inventare, Kataloge. Drei Studien zur Geschichte der kunsthistorischen Praxis*, Ammersbek bei Hamburg 1990.
- Kreul, Andreas, *Johann Bernhard Fischer von Erlach. Regie der Relation*, Salzburg 2006.
- Kronbichler, Johann (ed.), *Grandezza. Der Barockmaler Daniel Gran (1694–1757)* (kat. výst), Diözesanmuseum St. Pölten 2007.
- Kropáček, Jiří, Architekt J. B. Mathey a zámek Trója v Praze. Stavebník – umělec – pojetí díla, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1. Příspěvky k dějinám umění IV. Průběhy výtvarného vývoje ve starším českém a světovém umění*, 1987, s. 86–98.
- Kroupa, Jiří, „... Alle Häuser als ein Corpus gedachtes unsers Fürstenthums ganz steiff beysamben verbleiben“ (Dietrichsteinské paláce v českých zemích v 17. a 18. století), *SPFFBU F XIIIL*, 1998, s. 27–69.
- Kroupa, Jiří, Dějepis umění v obecné teorii sociálních systémů, *OHA LIX*, 2010, s. 103–108.
- Kroupa, Jiří, Chvála ciceronství (habilitační přednáška před vědeckou radou Filozofické fakulty MU, 17. 2. 1995), *Bulletin Moravské galerie v Brně LII*, 1995, s. 95–97.
- Kroupa, Jiří, *Umělci, objednavatelé a styl. Studie z dějin umění*, Brno 2006, s. 13–30.
- Krummholz, Martin, *Gallasové. Barokní kavalíři a mecenáši (1630–1757)* (disertační práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2013.
- Krummholz, Martin, Vídeňské rezidence Schwarzenbergů a Johann Bernhard Fischer z Erlachu, in: Martin Gaži (ed.), *Schwarzenberkové v české a střeoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 207–218.
- Kubeš, Jiří, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013.
- Kubeš, Jiří, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740)* (disertační práce), Historický ústav FF JU, České Budějovice 2005.
- Kubíček, Alois, *Barokní Praha v rytinách Bedřicha B. Wernera*, Praha 1966.

- Kubíková, Anna, Barokní přestavby českokrumlovského zámku, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Život na dvorech barokní šlechty*, České Budějovice 1996 (=Opera historica V), s. 467–482.
- Kubíková, Anna, Rožmberský náhrobek v českokrumlovském kostele sv. Víta, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (=Opera historica 3), s. 387–392.
- Kuča, Karel, *České, moravské a slezské zvonice*, Praha 2001.
- Látal, Hynek, Josef Emanuel Fischer z Erlachu – „autor“ barokní podoby českobudějovické radnice, *Výběr XXXVIII*, 2001, s. 310–320.
- Lavička, Roman – Havlice, Jiří – Kovář, Daniel – Nikrmajer, Leoš – Šimánek, Jan, *Velké dějiny malého města. 750 let Kamenného Újezda*, České Budějovice 2014.
- Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.), *Die Liechtenstein und die Kunst*, Vaduz 2014.
- Lorenz, Hellmut, *Johann Bernhard Fischer von Erlach*, Zürich – München – London 1992.
- Lorenz, Hellmut, Kunstgeschichte oder Künstlergeschichte – Bemerkungen zur Forschungslage der Wiener Barockarchitektur, *Artibus et Historiae* II, 1981, č. 4, s. 99–123.
- Macek, Petr, Barokní stavitelství, in: Olga Fejtová (ed.), *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.-27. září 2001*, Praha 2004, s. 245–259.
- Machytka, Lubor, Nová instalace zámecké obrazárny v Českém Krumlově, *Památky a příroda* X, 1985, s. 398–401.
- Machytka, Lubor, Zur Geschichte der Schwarzenbergischen Gemäldesammlungen in Südböhmischen Schlössern, in: *Intuition und Darstellung. Erich Hubala zum 24. März 1985*, München 1985, s. 193–194.
- Mareš, František – Sedláček, Jan, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. X. Politický okres Třeboňský*, Praha 1900.
- Mareš, František – Sedláček, Jan, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. XXXVIII. Politický okres Prachatický*, Praha 1913.
- Mareš, František – Sedláček, Jan, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. XXI. Politický okres Krumlovský I. – venkov*, Praha 1918.
- Mareš, František, Beiträge zur Kenntniss der Kunstbestrebungen des Erzherzogs Leopold Wilhelm, *Jahrbuch der Kunstsammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses* V, 1887, s. 343–363.
- Mareš, František, Die Martinelli-Frage. Beiträge zur Geschichte der Wiener Barockbauten, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* XXVII (N. F.), 1901, s. 210–219.
- Mareš, František, Stavitel Pavel Ignác Bayer, *PAM* XXIV, 1910–1912, sl. 123–134, 361–370, 449–460.
- Matlas, Pavel, *Shovívavá vrchnost a neukázněný poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.–18. století*, Praha 2011.
- Matlas, Pavel, Sociální původ, vzdělání, kariérní strategie a motivace patromoniálních úředníků na schwarzenberském panství Hluboká nad Vltavou v 17. a 18. století, *Sborník archivních prací* LXI, 2011, s. 435–463.

- Matsche, Franz, Wallfahrtsarchitektur – die Ambitenanlagen Wallfahrtstätten im Barock, in: Kriss-Rettenberck, Lenz – Möhler, Gerda (edd.), *Wallfahrt kennt keine Grenzen*, München – Zürich 1984, s. 352–367.
- Merhautová, Anežka (ed.), *Katedrála sv. Víta v Praze*, Praha 1994.
- Mikulec, Jiří, Wallfahrtsorte – ein Mittel der Gegenreformation im barocken Böhmen?, in: Hrdina, Jan – Kühne, Hartmut – Müller, Thomas (edd.), *Wallfahrt und Reformation. = Pouť a reformace. Zur Veränderung religiöser Praxis in Deutschland und Böhmen in den Umbrüchen der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 2007, s. 235–264.
- Mörath, Anton, *Schloß Schwarzenberg in Franken, das Stammhaus der Fürsten zu Schwarzenberg*, Krumau 1902.
- Muk, Jan – Lancinger, Luboš, *Český Krumlov, horní zámek. Stavebně historický průzkum*, Praha 1991 (strojopis uložený v archivu NPÚ, ú. o. p. České Budějovice).
- Muk, Jan – Lancinger, Luboš, *Český Krumlov, Stavebně historický průzkum areálu zámku. Čp. 59 – Mincovna*, Praha 1990 (strojopis uložený v archivu NPÚ, ú. o. p. České Budějovice).
- Muk, Jan – Novosadová, Olga, *Protivín – zámek, Stavebně historický průzkum*, Praha 1985 (strojopis uložený ve sbírce dokumentace NPÚ, g. ř.).
- Müller, Mathias, *Das Schloß als Bild des Fürsten. Herrschaftliche Metaphorik in der Residenzarchitektur des Alten Reichs (1470–1618)*, Göttingen 2004.
- Müller, Richard – Šidák, Pavel (edd.), *Slovník novější literární teorie. Glosář pojmů*, Praha 2012.
- Naňková, Věra, Kostel Navštívení Panny Marie ve Skočicích, *Umění XXXI*, 1983, s. 552–554.
- Naňková, Věra, Pavel Ignác Bayer – představy v literatuře a skutečnost, *Umění XXII*, 1974, s. 224–261.
- Nelson, Robert S. – Schiff, Richard (edd.), *Critical Terms for Art History. Second Edition*, Chicago – London 2003.
- Niedermaier, Jana, *Barocke Ambitanlagen in Böhmen und Mähren: Die Entstehung eines neuen Bautypus der Wallfahrtsanlagen nach der Schlacht am Weißen Berg (1620) und ihre Bedeutung in der Zeit von Gegenreformation und Barock*, München 2009.
- Novotný, Miroslav (ed.), *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006².
- Oberhammer, Evelin (ed.), *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*, Wien 1990.
- Ourodová-Hronková, Ludmila, Johann Georg de Hamilton ve službách Adama Františka ze Schwarzenbergu, in: Martin Gaži (ed.), *Schwarzenberkové v české a střeoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 229–250.
- Ourodová-Hronková, Ludmila, *Johann Georg de Hamilton. Život a dílo* (disertační práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2015.
- Paleczek, Raimund, O začátcích „království Schwarzenberg“ v jižních Čechách. 350 let od příchodu Schwarzenbergů na Třeboň, *Archivum Trebonense XIII*, 2011, s. 283–304.
- Pařízková, Kateřina, Barokní poutní cesta do Hájku u Prahy, *FHB XXV*, 2010, s. 113–153.
- Pavlíčková, Radmila, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel Eusebius z Liechtensteinu-Castelkorna 1664–1695*, Olomouc 2001.
- Pavlíčková, Radmila, *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008.

- Pletzer, Karel, Českobudějoviští výtvarní umělci v 17. a 18. století, *JSH LX–LXI*, 1991–1992, s. 23–33.
- Podlaha, Antonín, *Posvátná místa království Českého V*, Praha 1911.
- Podlaha, Antonín, *Posvátná místa království Českého VII*, Praha 1913, s. 252–254.
- Podlaha, Antonín, Vnitřek chrámu svatého Víta ve druhé polovici XVII. a ve století XVIII., *PAM XXII*, 1906–1908, s. 75–88.
- Pohl, Brigitte, *Das Hofbauamt. Seine Tätigkeit zur Zeit Karls VI. und Maria Theresias* (disertační práce), Philosophische Fakultät der Universität Wien 1969.
- Polleroß, Friedrich, Auftraggeber und Funktionen barocker Kunst in Österreich, in: Lorenz, Hellmut (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich 4. Barock*, München – London – New York 1999, s. 17–50.
- Polleroß, Friedrich, *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653–1706)*, Petersberg 2010.
- Prange, Peter, *Salomon Kleiner und die Kunst des Architekturprospekts*, Augsburg 1997.
- Preiss, Pavel, Obrazy Jiřího Jana Hamiltona na Hluboké, in: *Hluboká, státní zámek a památky v okolí*, Praha 1961, s. 31–34.
- Prokopová, Zdeňka, Každodenní život mariánského poutního místa Kájov v letech 1656–1725, in: *JSH LXVI–LXVII*, 1997–1998, s. 51–63.
- Pumpr, Pavel, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách : na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010.
- Rameš, Václav, Proměny schwarzenberského panství v Čechách, in: Gaži, Martin (ed.), *Schwarzenberkové v české a střeoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 25–39.
- Richter, Václav, *Umění a svět. Studie z teorie a dějin umění*, edd. Zdeněk Kudělka – Bohumil Samek, Praha 2001.
- Royt, Jan, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011².
- Rüdiger, Michael, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem in der Zeit von Gegenreformation und Barock*, Regensburg 2003.
- Rüsen, Jörn, *Historik. Theorie der Geschichtswissenschaft*, Köln – Weimar – Wien 2013.
- Seifertová, Hana, Obrazárny – výraz sběratelské náruživosti aristokracie v období baroka, in: Fejtová, Olga (ed.), *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001*, Praha 2004., s. 539–548.
- Schütte, Ulrich, Das Fürstenschloß als „Prachtgebäude“, in: Lutz Unbehaun (ed.), *Die Künste und das Schloß in der frühen Neuzeit*, München – Berlin 1998, s. 15–30.
- Schwab, Max Bernhard, Die alte Schlosskirche zu Schwarzenberg, *Scheinfelder Kurier*, 86, 23. července 1898, 87, 26. července 1898, 88, 28. července 1898, 90, 2. srpna 1898, 91, 4. srpna 1898.
- Schwarz, Mili [Nikendey, Antonín], Schloss Ohrad. Geschichte des Jagdschlusses bei Frauenberg an der Moldau und des dortigen Forst- und Jagdmuseums, *Schwarzenbergischer Almanach XXXVIII*, 1990, s. 261–321.
- Schwarzenberg, Karl, *Geschichte des reichsständisches Hauses Schwarzenberg*, Neustadt an der Aisch 1963.
- Schwarzenberg, Karl, Zur Baugeschichte des Palais, *Blau-Weisse Blätter V*, 1957, s. 18–20.

- Slavíček, Lubomír, „Sobě, umění, přátelům.“ *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*, Brno 2007.
- Slavíček, Lubomír, Sběratelství a obchod s uměním v Čechách v 17. a 18. století. Stav a úkoly českého bádání, in: Fejtová, Olga (ed.), *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001*, Praha 2004, s. 491–538.
- Slavíček, Lubomír, Úvod II k bloku Písemné prameny a dějiny umění, in: Bartlová, Milena – Látal, Hynek (edd.), *Tvarujete si sami? Sborník 3. sjezdu historiků umění*, Praha 2011, s. 225–229.
- Smíšek, Rostislav, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009. Smíšek, Rostislav (ed.), *Das Tagebuch Ferdinands zu Schwarzenberg aus den Jahren 1686–1688 und 1696–1697. Eine vollständige kritische Edition*, České Budějovice 2015.
- Rostislav Smíšek, Die Heiratstrategien der Fürsten zu Schwarzenberg 1600 bis 1750, in: Václav Bůžek – Ronald G. Asch (edd.), *Adel in Südwestdeutschland und Böhmen 1450–1850*, Stuttgart 2013, s. 127–154.
- Sommer, Dagmar, *Fürstliche bauten auf sächsischen Medaillen. Studien zur Vermittlung landesherrlichen Architektur und Bautätigkeit*, Berlin 2007.
- Soukup, Josef, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XXXIII, Politický okres Písecký*, Praha 1910.
- Stangele, Benvenut, *Geschichtliches über das Franziskaner-Minoriten-Kloster Schwarzenberg in Mittelfranken*, Sulzbach 1902.
- Stefan, Oldřich, Příspěvky k dějinám české barokní architektury. Skupina římského směru, *PAM XXXV*, 1927, s.79–116.
- Steinerová, Veronika, *Andrea Altomonte. Architekt vídeňského pozdního baroka a jeho činnost na českých panstvích Schwarzenbergů* (diplomová práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2002.
- Stollberg-Rillinger, Barbara, Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe-Thesen-Forschungsperspektiven, *Zeitschrift für historische Forschung XXXI*, 2004, s. 489–527.
- Stuchlá, Pavla, Krajová poutní místa Lomec, Skočice a Lštění v první polovině 18. století, in: Eadem (ed.), *300 let poutního kostela Jména Panny Marie na Lomci*, Vodňany 2005, s. 23–44.
- Stuchlá, Pavla, *Prachatický vikariát 1676–1750: vybrané otázky církevní správy*, Praha 2004.
- Suchánek, Pavel – Malý, Tomáš, *Obrazy očiště. Studie o barokní imaginaci*, Brno 2013.
- Suchánek, Pavel, *K větší cti a slávě. Umění a mecenát opatů kláštera Hradisko v 18. století*, Brno 2007.
- Swiderová, Kristina, Adam František a Eleonora Amálie ze Schwarzenberku. Příčiny a průběh jejich manželské krize v letech 1710–1722, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 357–374.
- Šanda, Martin, *Antonio Ehorto Martinelli jako schwarzenberský knížecí architekt a stavitel* (diplomová práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2011.
- Šanda, Martin, *Zámek Mšec. Stavebně-historický průzkum*, Čelákovice 2013 (nepublikovaný elaborát SHP).
- Šlechta, Jindřich, *Zpráva o provedení stratigrafického průzkumu. Dolní zámek, Horažďovice 2014* (strojopis uložený ve správě SH Vimperk).

- Švácha, Rostislav, Barokní architektonická kresba a K. I. Dientzenhofer, *Umění XXXIX*, 1991, s. 72–78.
- Tannich, Anton, Die Münzen und Medaillen Schwarzenberg, *Schwarzenberg'schen Jahrbuch*, Oberplan 1938, s. 51–150.
- Trajer, Johann, *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*, Budweis 1862.
- Třeštítk, Dušan, Faktopisci a dějepisci, in: Idem, *Češi a dějiny v postmoderním očištění*, Praha 2005, s. 47–67.
- Urban, Jan, *Vimperk – zámek. Stavební historický průzkum. I. díl – dějiny objektu*, Praha 1989 (strojopis uložený v archivu NPÚ, ú. o. p. České Budějovice).
- Valeník, Michal, *Ohrožené památky. Kostely, kaple a kapličky v České republice*, Praha 2006.
- Valenta, Aleš, *Lesk a bída barokní aristokracie*, České Budějovice 2011.
- Valeš, Tomáš – Konečný, Michal, Umělci a umělečtí řemeslníci ve valtických matrikách 17. a 18. století, *OHA LX*, 2011, č. 1, s. 50–73.
- Štěpán Vácha – Irena Veselá – Vít Vlnas – Petra Vokáčová, *Karel VI. & Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723*, Praha – Litomyšl 2009.
- Varhaník, Jiří, Zvonice kostela sv. Klimenta v Mirovicích, *Průzkumy památek VIII*, 2001, č. 1, s. 121–125.
- Veselý, Aleš, Nové poznatky k dílu Františka Antonína Grimma a Paula Trogera pro Dietrichsteiny, *OHA LXI*, 2012, č. 2, s. 170–174.
- Veselý, Aleš, *Stavební činnost na polensko-přibyslavském panství ve 40.–60. letech 18. století* (diplomová práce), Seminář dějin umění FF MU, Brno 2014.
- Vilímková, Milada, *Stavitelé paláců a chrámů: Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové*, Praha 1986.
- Vilímková, Milada, Význam osobnosti stavebníka pro interpretaci barokní architektury, *Umění XXIX*, 1981, s. 540–542.
- Vlček, Pavel (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.
- Vlček, Pavel (ed.), *Slovník architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.
- Vlček, Pavel (ed.), *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*, Praha 2000.
- Vlček, Pavel, *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha 1999.
- Voit, Pál, *Der Barock in Ungarn*, Budapest 1971.
- Völkel, Michaela, *Schlossbesichtigungen in der Frühen Neuzeit*, München – Berlin 2007.
- von Dohna, Jesko – Schuh, Robert, *Auf den Spuren der Fürsten Schwarzenberg in Franken*, Scheinfeld 2006.
- Voříšek, Martin, *Kapela schwarzenberské gardy*, České Budějovice 2010.
- Vybíral, Jindřich, *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999.
- Vybíral, Jindřich, Úvod k bloku Architektura jako umění, in: Milena Bartlová – Hynek Látal (edd.), *Tvarujete si sami? Sborník 3. sjezdu historiků umění*, Praha 2011, s. 157–159.
- Walter, Joseph, *Geschichte der Stadt und Burg Winterberg*, Winterberg 1887.
- Wenzel, Kai, Konfese a chrámová architektura. Dva luteránské kostely v Praze v předvečer třicetileté války I, II., *PSH XXVI*, 2007, s. XXXVII, 2008, s. 7–66.
- Wieland, Wolfgang, *Schloss Murau*, Murau 1994.

Wirth, Zdeněk, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XXVI. Politický okres kladenský*, Praha 1907.

Zahradník, Pavel, *Hluboká, zámek. Dějiny objektu*. Praha 2003 (strojopis uložený v archivu NPÚ, ú. o. p. České Budějovice).

Záloha, Jiří, Eggenberské dědictví v Čechách, *JSH XXXVIII*, 1969, s. 10–14.

Záloha, Jiří, Eggenberští výtvarní umělci v Českém Krumlově v 2. polovině 17. století, *Umění XXXV*, 1987, s. 304–313.

Zinner, Harald, *Das Gartenpalais Mansfeld-Fondi-Schwarzenberg. Genese eines barocken Gartenpalais unter Einbeziehung des Milieus der Wiener Adelsarchitektur* (diplomová práce), Institut für Kunstgeschichte, Universität Wien, Wien 2011.

Žahour, Jiří, *Stavební aktivity Johanna Christiana z Eggenberku a jeho manželky Marie Ernestiny na území Krumlovského vévodství* (bakalářská práce), Ústav dějin umění FF JU, České Budějovice 2011.

Elektronické zdroje

aleph.unibas.ch

archivnimapy.cuzk.cz

books.google.com

digi.ceskearchivy.cz

digi.ub.uni-heidelberg.de

digital.bibliothek.uni-halle.de

digital.bibliothek.uni-halle.de

donau-uni.ac.at

ebadatelnasopraha.cz

fotobanka.seidel.cz

franconica.uni-wuerzburg.de

bvpb.mcu.es

www.digitale-sammlungen.de

mapy.mzk.cz

matriky.soalitomerice.cz

oldmaps.geolab.cz

www.zanikleobce.cz

www.zedler-online.de

www.wikipedia.org

VII. Seznam zkratek

AM	archiv města
APA	Archiv pražského arcibiskupství
AZK	Archivy zrušených klášterů
d	denár
Fdk	Fideikomisní spisy
fol.	folio
inv. č.	inventární číslo
JSH	Jihočeský sborník historický
kart.	karton
kr	krejcar
NA Praha	Národní archiv v Praze
odd.	oddělení
OHA	Opuscula historiae artium
PSH	Pražský sborník historický
s. f.	sine folio
sign.	signatura
SOA Třeboň	Státní oblastní archiv v Třeboni
SOkA	Státní okresní archiv
SPFFBU F	Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, F – řada uměnovědná
ÚK	Schwarzenberská ústřední kancelář Hluboká nad Vltavou (staré oddělení)
ÚP	Schwarzenberská ústřední pokladna
UPČ	Umělecké památky Čech
ÚSS	Schwarzenberská ústřední stavební správa České Budějovice
Vs	Velkostatek
zl	zlatý
ZPP	Zprávy památkové péče

VIII. Seznam příloh

Seznam tabulek

- Tab. 1. Pobytí stavitele Martinelliho na českých panstvích
Tab. 2. Přehled pohybů Franze Fortina na knížecích panstvích
Tab. 3. Schematický model sítě schwarzenberských stavitelů za knížete Adama Františka
Tab. 4. Seznam slavnostní kladení základních kamenů a svěcení kostelů na eggenberských a schwarzenberských panstvích v Čechách
Tab. 5. Výtah z inventářů knížecích objektů: obrazová výzdoba
Tab. 6. Vybrané šlechtické návštěvy na schwarzenberských zámcích za knížat Ferdinanda Viléma a Adama Františka

Seznam obrazových příloh¹²⁵⁶

1. Schwarzenberská panství za knížete Adama Františka.
2. Pavel Ignác Bayer, Skočice, panský špitál, 1715. Současný stav.
3. Johannes de Maggi, Variantní návrhy panského špitálu ve Skočicích, 1701. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 1, fol. 126. – SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f.
4. Johannes de Maggi, Variantní návrhy fary v Bošilci, duben/květen 1704. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 55b, fol. 8, 16.
5. Pavel Ignác Bayer, Variantní návrh přestavby kostela sv. Kateřiny v Kestřanech, 1710. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3Kα 2 a/8, s. f. – SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1726, sign. IIIKα 22e, kart. 62, fol. 12.
6. První zápis o výplatě příspěvku na plat stavitele Martinelliho v protivínských důchodních účtech za 1. pololetí 1722. SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1681, sign. I 6R 5.
7. Záznam o nákladech na pohostinství Antona Erharda Martinelliho a jeho bratra při pobytu na hlubockém panství 29. září–2. října 1724. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 6Hy 1a, s. f.
- 8a, b, c, d. Anton Erhard Martinelli, Soubor návrhů kostela sv. Jakuba v Hřivčicích (statek Velké Lipno), 1723. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Velké Lipno, sign. A 3Kα 2a/4, s. f.
9. Půdorysná schémata sakrálních projektů Antona Erharda Martinelliho.
010a, b, c. Anton Erhard Martinelli, Soubor návrhů kostela N. Trojice v Pilníkově, 1726. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Vlčice, sign. A 3Kα 2a/3, s. f.
011. Mapa knížectví Schwarzenberg (*Schauplatz der fünf Theile der Welt*, Wien 1789–1806, aleph.unibas.ch, vyhledáno 23. 5. 2014).
- 012a, b. Anton Erhard Martinelli, Návrh poutního areálu v Erlachu (p. Schwarzenberg), 1730. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/4, s. f.
- 013a, b. Anton Erhard Martinelli, Návrh dostavby františkánského kláštera a konventního kostela ve Schwarzenbergu, 1730. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, s. f.

¹²⁵⁶ Není-li uvedeno jinak, je autorem obrazových příloh Jan Ivanega.

14. Giacomo Antonio de Maggi a Pietro Spinetta, Průčelí minoritského kostela v Českém Krumlově, po 1679. Stav před recentní rekonstrukcí.
15. Kostel sv. Prokopa v Pohnání, rozšířený v letech 1715–1717 podle návrhu Giovanni Domenica Spazziho, je typickou ukázkou jeho úsporného stavitelství.
16. Záznam o pohřbu krumlovského políra Giovannioho Domenica Spazziho, 15. prosince 1723. SOA Třeboň, Sbírka matrik, FÚ Český Krumlov, kniha 45 (digi.ceskearchivy.cz, vyhledáno 24. prosince 2014).
17. Matriční záznam o křtu pozdějšího krumlovského políra Jana Františka Fortina 1. října 1680. SOA Praha, Sbírka matrik, FÚ Mšec, kniha 1 (ebadatelna.soapraha.cz, přístup 28. prosince 2014).
18. Domácnost Michala Fortina r. 1708. Franz pobýval ve Vídni, zřejmě i předchozího roku. SOA Třeboň, Vs Mšec, sign. II 5AU 1, kniha 17 (digi.ceskearchivy.cz, přístup 28. prosince 2014).
19. Franz Fortin, Prezentační rys, 1724. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f.
20. Karel Jáchym hrabě Breda, potvrzení o čtrnáctileté službě Franze Fortina, únor 1724. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. B 7D 8, s. f.
- 21a. Návrh hájeckých kapliček na poutní cestě, 1720. Převzato z: Podlaha VII, 1913, s. 253.
- 21b. Franz Fortin, Návrh kaple sv. Jana Nepomuckého v Dolní Vltavici, 1724. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f. "
22. Schematický rodokmen tří generací zednické rodiny Fortinů (uvedeni pouze mužští potomci).
23. Kostel sv. Bartoloměje v Ratibořicích (po 1724) skvěle ukazuje kvality Fortinova díla, jež spočívaly ve vědomé uměřenosti forem a vytříbené práci s objemy.
24. Barokizaci středověkého kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě provedl Franz Fortin po r. 1725.
- 25a, b. Franz Fortin, listy z rukopisu česky psaného naučení o sloupových řádek, kol. 1739 (?). SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 7Bß 3, s. f.
26. Ideální pohled na barokní staveniště. Wolf Helmhard von Hohberg, *Georgica Curiosa, Das ist: Umständlicher Bericht und klarer Unterricht Von dem Adelichen Land- und Feld-Leben/ Auf alle in Teutschland übliche Land- und Haus-Wirthschafften gerichtet*, Nürnberg 1716, s. 29 (<http://digital.bibliothek.uni-halle.de/>, vyhledáno 9. 4. 2015).
27. Výhostní list Hanse Georga Schleichera, poddaného z panství Údrč markrabat bádensko-bádenských. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. B 7D 8, s. f.
28. Anton Erhard Martinelli, Návrh myslivny v Nové oboře na Hluboké, kol. 1725 (?). SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 6Bß 2b, s. f.
29. Lorenz Habel, Kopie Martinelliho plánu myslivny v Nové oboře, kol. 1725 (?). SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 6Bß 2b, s. f.
30. Habelova redukce Martinelliho předlohy: schválený návrh bytu bednáře v Dřítzni, 1725. SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 6Bß 4b, fol. 17.
31. Schießlova variace na téma Martinelliho myslivny: schválený návrh myslivny v poněšickém revíru, 1731. SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. IA 6Bß 4a, fol. 131.
32. Lorenz Habel, Návrh klášterního kostela ve Schwarzenbergu, kol. 1732. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, s. f.

33. Anonym, Návrh klášterního kostela ve Schwarzenbergu, 1731. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, s. f.
34. Lorenz Habel, Návrh nového kostela do zámecké zahrady v Erlachu, 1737. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/4, s. f.
35. Lorenz Habel, Variantní návrh poutní svatyně v Erlachu, 1737/1738. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/4, s. f.
36. Odraz dobového diskursu: vzorová katolická svatyně podle Leonharda Christopa Sturma. Leonhard Christoph Sturm, *Vollständige Anweisung alle Arten von Kirchen wohl anzulegen*, Augspurg 1718, tab. VIII.
37. Lorenz Habel, Návrh dostavby poutní kaple P. Marie Sněžné ke klášternímu kostelu ve Schwarzenbergu, 1743. Vlevo uprostřed sub no. 14 stará poutní kaple P. Marie Sněžné. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, s. f.
38. Lorenz Habel, Situační plán zámku a vodárny v Hluboké, kol. 1744. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 6Bß 2g, s. f.
39. Matriční záznam o úmrtí Lorenze Habela, únor 1766. SOA Třeboň, Sběrka matrik, FÚ Hosín, kniha 19 (digi.ceskearchivy.cz, vyhledáno 10. července 2015).
40. Pavel Kolečný (?), Návrh kaple Smrtných úzkostí Páně v Třeboni, 1720 (?). SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 37b, fol. 182.
41. Augustiniánský klášter sv. Jiljí v Třeboni na císařském otisku stabilního katastru – čp. 130 je budova školy, v jádru zrušená kaple Smrtných úzkostí Páně. Vpravo (čp. 124) panský špitál. archivnimapy.cuzk.cz, přístup 29. července 2015.
42. Stará zvonice u kostela sv. Mikuláše v Dolních Slověnicích (p. Třeboň), detail plánu výstavby nové zvonice od Hanse Georga Schrengka, 1747. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 72b, fol. 18.
43. Závěr smlouvy na dodání tesařské práce mezi úředníky orlického panství a třeboňským truhlářem Lorenezm Jechem, srpen 1725. Jechova ke smlouvě přitištěná pečeť s iniciálami LJ, úhelníkem a překříženými sekyrami ukazuje jeho identifikaci s prováděným řemeslem. SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 218.
44. Lorenz Jecho, Návrh krovu a sanktusníku kostela sv. Klimenta v Mirovicích, 1725. SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1137, sign. III Kα 13, kart. 41, fol. 156.
45. Christian Jonas, Návrh krovu kaple Navštívení Panny Marie ve Skočicích, 1728. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3Kα 2a/7, s. f.
46. Lorenz Jecho, Návrh nové střechy kaple Navštívení Panny Marie ve Skočicích, 1734/1737. SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1771, sign. IIIKα 25d, kart. 65, fol. 53.
47. Řehoř Kunst, Návrh mlýna v Podhradí, 1740. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 6Bß 2g, s. f.
48. Pavel Ignác Bayer, Variantní návrh kostela sv. Prokopa v Jinonicích, první varianta bez sakristie, zima 1710/1711. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 55.
49. P. I. Bayer, Variantní návrh (půdorys a příčný řez) kostela sv. Prokopa v Jinonicích se sakristií a hudebním chórem, únor 1711. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 53.
- 50a. Friedrich Bernard Werner, Prokopské údolí s kostelem sv. Prokopa, po 1711. Převzato z: Alois Kubíček, *Barokní Praha v rytinách Bedřicha B. Wenera*, Praha 1966, s. 103.

- 50b. Interiér kostela sv. Prokopa s řezbami J. J. Caara/Chara. Stav před demolicí objektu. Převzato z: Antonín Podlaha, *Posvátná místa království Českého V*, Praha 1911, s. 46.
51. Pavel Ignác Bayer, Variantní návrhy votivní morové kaple pro Postoloprty, prosinec 1714/leden 1715. SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7c, fol. 11, 12.
52. Farní kostel N. Trojice v Postoloprtech s votivní kaplí. Detail veduty města z r. 1727. Převzato z: Johann Veselý, *Geschichte der fürstlich Schwarzenberg'schen Domaine Postelberg*, Prag 1893, s. 35.
53. P. I. Bayer, Situační plán postoloprtského hřbitova u kostela N. Trojice s nově plánovanou morovou kaplí, 1714. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/4, s. f.
54. Franz Fortin, Schválený návrh kaple sv. Jana Nepomuckého při českokrumlovském kostele sv. Víta, leden 1725. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 55a, s. f.
55. Kaple sv. Jana Nepomuckého při kostele v Záblatí.
- 56a, b, c. Franz Fortin, První varianta přestavby (půdorys, nárys průčelí, boční nárys) kostela sv. Linharta v Dolní Vltavici, květen 1724. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.
57. Franz Fortin, Schválený návrh přestavby kostela sv. Linharta v Dolní Vltavici, květen 1725. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 53a, s. f.
58. Josef Široký, Návrh bočních oltářů pro kostel sv. Linharta v Dolní Vltavici, květen 1726. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 3a/25, s. f.
59. Kostel sv. Klimenta v Mirovicích. Současná podoba pochází ze zásadní přestavby podle Franze Fortina, po 1724.
60. Ukázky inscenace osvětlení sakrálních interiérů v podání Franze Fortina – návrhy přestaveb kostelů v Obratani (vlevo, po 1732) a Netolicích (1734).
61. Franz Fortin, Variantní návrh úpravy kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě, 1725. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.
62. Franz Fortin, Finální návrh úprav kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě, 1725. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/31, s. f.
63. Josef Široký (archa)/Johann Ferdinand Rapotz (sochařská práce), Aprobovaný návrh hlavního oltáře kostela Všech svatých v Kamenném Újezdě, březen 1728. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.
64. Josef Široký /Johann Ferdinand Rapotz, Aprobovaný návrh bočního oltáře v Kamenném Újezdě, březen 1728. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, s. f.
- 65a. Kamenný Újezd v barokní krajině. Detail mapy I. vojenského (josefského) mapování, 1764–1768. SOA Třeboň, Vs Hluboká, mapy a plány, ev. č. 120. – oldmaps.geolab.cz, přístup 10. května 2014.
- 65b. Kamenný Újezd v recentní krajině. Dominantní postavení stavby zůstalo nezměněno i po přeložce trasování staré zemské cesty na místo dnešní dopravní tepny E 55.
66. Fortinovo pojetí dórského řádu – detail návrhu fasády kostela v Dolní Vltavici a realizace v Kamenném Újezdě.
- 67a. Lorenz Habel, Návrh kostnice a kaple Archanděla Michaela při kostele sv. Václava v Lišově, 1726. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Hluboká, sign. A 3Kα 2a/4.
- 67b. Lišov, kostel sv. Václava s kostnicí nad zemskou cestou. Detail císařského otisku mapy stabilního katastru (archivnimapy.cuzk.cz, přístup 3. srpna 2015).

68. Lorenz Habel, Návrhy kostnic v Hosíně a Zahájí, kol. 1726. SOA Třeboň, ÚK Hluboká, sign. A 3Kα 2a/3, 2a/5.
69. Malovecký polír (?), Návrh kostnice ve Zdíkově, 1726. SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1767, sign. IIIKα 24v, kart. 64, fol. 7, 8.
70. Anton Erhard Martinelli, Aprobovaný plán kostnice v Postoloprtech, 1727. SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7d, fol. 6.
71. Johannes de Maggi, Návrh ambitu kaple P. Marie Pomocné ve Skočicích, 1702. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3Kα 2a/7, s. f.
72. Pavel Ignác Bayer, Variantní návrh špitálu ve Skočicích (půdorys, nárys), 1709. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f.
73. Pavel Ignác Bayer, Variantní návrh špitálu ve Skočicích, 1709. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 3S 2c, s. f.
74. Srovnání 3D modelů skočického špitálu podle variantních návrhů P. I. Bayera.
75. Franz Fortin, Návrh přestavby zvonice kostela v Rychnůvku, 1729. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/11, s. f.
76. Zaniklý kostel sv. Václava v Rychnůvku na meziválečné pohlednici. (www.zanikleobce.cz, vyhledáno 10. srpna 2015).
- 77a. Franz Fortin, Zaměření staré zvonice kostela N. Trojice v Chýnově a návrh jejího snešení a přestavby, 1726. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 3Kα 2a/2, s. f. –
- 77b. Franz Fortin, Aprobovaný návrh novostavby věže chýnovského kostela, 1726. SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 11i, fol. 201.
78. Zvonice kostela N. Trojice v Chýnově – současný stav.
79. Rychnůvek na zaměření josefského mapování. oldmaps.geolab.cz, vyhledáno 12. července 2015.
80. Pavel Ignác Bayer, Schválený návrh novostavby fary v Blažimi, 1709. SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 11a, fol. 2.
- 81a. Fabian M. Svoboda, Veduta Protivína – stav před požárem s dobře zachovanou středověkou parcelací domů na náměstí. Uprostřed západní fronty (nahore vpravo) kaplanka, špitál a kostel sv. Alžběty. Detail mapy panství Protivín, 1710. SOA Třeboň, Vs Protivín (digi.ceskearchivy.cz, přístup 10. května 2013).
- 81b. Franz Plansker, Veduta Protivína, stav po požáru. Kreslíř zkratkovitě, ale výstižně zachytil objem Bayerovy fary v sousedství kostela, překračující hmotou měřítko okolní zástavby. Detail mapy rybníků a vodních toků na p. Protivín, 1765. SOA Třeboň, Vs Protivín (digi.ceskearchivy.cz, přístup 25. července 2015).
82. Pavel Ignác Bayer, Návrh fary v Protivíně, únor 1715. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Protivín, sign. A 6Bß 1a, s. f.
83. Skupina kaplanky se špitálem, kostela sv. Alžběty a fary v Protivíně.
84. Pavel Ignác Bayer, Návrh fary v Suchdole, 1721. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6Bß 1, fol. 94.
85. Pavel Ignác Bayer, Návrh fary v Ševětíně, 1721. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 2a/12, s. f.
86. Anton Erhard Martinelli, Návrh fary v Ševětíně, 1722. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Třeboň, sign. A 3Kα 2a/12, s. f.

87. F. Fortin, Aprobovaný návrh fary v Ondřejově, 1729. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, s. f.
88. Joseph Johann Světecký, Situační plán kostela sv. Bartoloměje a fary v Červené, 1729. SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 111, sign. 3P 19, kart. 4, fol. 107.
89. Opis nápisu na destičce vložené do základního kamene ondřejovského kostela, červenec 1728. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, s. f.
90. Mathäus Merian st., Ideální zobrazení slavnosti kladení základního kamene: řezenský evangelický kostel, 1627. Převzato z: *Kurtzer Summarischer Bericht Was auß befelch Eines Edlen Ehrnv.Raths der Statt Regenspurg, bey legung der ersten Stein zu dem vorhabenden Gebäw einer newen Kirchen zu den Evangelischen Predigten für Caeremonien vnd Solennien den 4. Julij An. 1627. fůrgangen*, Regensburg 1627 (bsb-muenchen.de, přístup 10. října 2014).
91. Pamětní mince ke kladení základního kamene luteránského kostela Drážďanech-Friedrichstadtu, 1728. Převzato z: Valentin Ernst Löscher, *Gottes zwiefache Wohlthat, Bey dem Anfange neuer Kirchen, Ward am 20sten May Anno 1728. Als der Grund-Stein Zum Kirchen-Bau zu Neu-Stadt Ostra geleyet worden*, Dresden 1728 (slub.dresden.de, přístup 20. února 2015).
92. Mathäus Merian st., ideální vyobrazení pamětní mince a základního kamene evangelického kostela Nejsvětější Trojice v Řezně, 1627. Převzato z: *Kurtzer Summarischer Bericht Was auß befelch Eines Edlen Ehrnv.Raths der Statt Regenspurg, bey legung der ersten Stein zu dem vorhabenden Gebäw einer newen Kirchen zu den Evangelischen Predigten für Caeremonien vnd Solennien den 4. Julij An. 1627. fůrgangen*, Regensburg, 1627 (bsb-muenchen.de, přístup 10. října 2014).
93. Vizualizace barokní zbožnosti: svěcení klášterního kostela v Scheyernu, 1748. Převzato z: Ignatio Bonschab: *Die Zierde deren Kirchen, Das Heyl deren Länderen. Bewisen In einer Ehren-Red an der Jährlichen Hochfeyerlichen Begegnuß der H. Einweyhung des ... Gottshauses zu Closter Scheyern S . P. Benedicti ...*, Klatzingen, 1748 (bsb-muenchen.de, přístup 10. října 2014).
94. Multimedialita a vizualita paměti a církevní slavnost jako příležitost k oslavě knížecího sňatku: pamětní medaile svatby Josefa Adama ze Schwarzenbergu a Marie Terezie z Liechtensteinu vložená k základnímu kameni kostela sv. Vojtěcha ve Lštění (říjen 1741) zpodobněná v pamětním spisu. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4486, sign. IIIKα 26, kart. 387, 1666–1745, s. f.
- 95a. Anton Erhard Martinelli, První schválený návrh orlického úředního domu, 1730/1731. SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7Bß 3a, kart. 21, fol. 1–2.
- 95b. Franz Fortin, Kopie prvního schváleného plánu orlického úředního domu, 1730/1731, SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7Bß 3a, kart. 21, fol. 3–4.
96. Franz Fortin, Variantní návrh (půdorys a nárys) orlického úředního domu, březen 1731. Půdorys: SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 171, sign. 7Bß 3a, kart. 21, fol. 7–9. – Nárys: SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII Bß 2/3, kart. 246, fol. 252.
- 97a. Anton Erhard Martinelli, Upravený návrh orlického domu podle Franze Fortina, duben 1731. SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII Bß 2/3, kart. 246, fol. 254.
- 97b. Franz Fortin, Kopie Martinelliho plánu, 1731, SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1344, sign. VII Bß 2/3, kart. 246, fol. 250–251.

98. Antonín Pucherna, Detail veduty Orlíka, po 1802 (digi.ceskearchivy.cz, vyhledáno 15. srpna 2015).
99. Zámek Schwarzenberg, celkový pohled. Kol. 1967. (www.fotomaburg.de, přístup 10. března 2014).
100. Matthäus Merian st., Zámek Schwarzenberg, kol. 1642. Převzato z: Mathäus Merian st., *Topographia Franconiae*, Frankfurt 1656, obr. za s. 92. (franconia.uni-wuerzburg.de, přístup 10. května 2014).
101. Zámek Schwarzenberg: detail kaple a věže s knížecím erbem, 1967. (www.fotomaburg.de, přístup 10. března 2014).
102. Anton Erhard Martinelli, Návrh úprav křídla zámku ve Schwarzenbergu, 1730. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.
- 103a, b, c. Lorenz Habel, Soubor půdorysů tří podlaží zámku Schwarzenberg, 1741. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 6Bß 2a, fasc. 1700–1759, s. f.
- 104a. Heinrich de Veerle, Vimperk, po 1686. SH Vimperk, inv. č. VD 47.
- 104b. Horní zámek ve Vimperku: vlevo panský trakt, uprostřed trakt Jáchyma Novohradského z Kolovrat (1624, za fasádou byl původně velký sál), vpravo kaple sv. Josefa). Převzato z: František Mareš – Jan Sedláček, *Soupis památek uměleckých a místopisných v politickém okrese Prachatickém*, Praha 1913, s. 341, obr. 309.
105. Josef Široký, Variantní návrh oltáře do zámecké kaple sv. Josefa, březen 1723. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4674, sign. IIIKα 53g, kart. 413, s. f.
106. Josef Široký, Aprobovaný návrh nového hlavního oltáře zámecké kaple sv. Josefa ve Vimperku, leden/únor 1724. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4674, sign. IIIKα 53g, kart. 413, s. f.
107. Franz Fortin, Návrh úprav panských pokojů v horním zámku ve Vimperku (půdorys a nárys), 1728. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIBß 3a, kart. 745, s. f.
108. Nádvoří fasáda panského traktu horního zámku ve Vimperku – současný stav.
109. Franz Fortin, Půdorys úpravy dolního zámku ve Vimperku, 1728. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5801, sign. VIBß 3a, kart. 745, s. f.
110. F. Fortin, Návrh přestavby zámku v Chýnově, listopad 1728. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 6Bß 2a, s. f.
111. Franz Fortin, Aprobovaný (neprovedený) návrh patra zámku v Chýnově, 1728. SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6Bß 1b, fol. 76.
112. Franz Fortin, Aprobovaný (provedený) návrh patra chýnovského zámku, 1730. SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 6Bß 1b, fol. 99.
- 113a. Anton Erhard Martinelli, Návrh dostavby chýnovského zámku, 1731. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Chýnov, sign. A 6Bß 2a, s. f.
- 113b. Zámek v Chýnově – současný stav. Foto z prostoru nerealizované stáje.
114. Anton Erhard Martinelli, Schválený návrh průčelí zámku v Protivíně, 1726. SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2376, sign. VIBß 3a, kart. 248, fol. 96.
- 114a. Zámek v Protivíně – detail rytiny Pavlíny ze Schwarzenbergu, 1805. digi.ceskearchivy.cz, přístup 11. srpna 2015.

115. Anton Erhard Martinelli, Schválený plán zámecké kaple sv. Jana Nepomuckého v Postoloprtech, 1723 (? , autorem vročeno 1724). SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7f, fol. 42.
116. Anton Erhard Martinelli, Schválený variantní (provedený) návrh průčelí zámecké kaple v Postoloprtech, 1723. SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7f, fol. 41.
117. Anton Erhard Martinelli, Návrh oltáře pro zámeckou kapli v Postoloprtech, 1723. SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. I 3Kα 7f, fol. 40.
118. Veduta Postoloprty, kol. 1727. Převzato z: Johann Veselý, *Geschichte der fürstlich Schwarzenberg'schen Domaine Postelberg*, Prag 1893, s. 31.
119. Zámek v Třeboni, detail veduty města, kol. 1699. Vnitřní zámek vpravo uprostřed (s věží a trojosým rizalitem nad zahradou), zcela vlevo augustiniánský klášter přístupný dlouhou chodbou. (digi.ceskearchivy.cz, přístup 16. srpna 2015.)
120. Situační plán letohrádku Kratochvíle, netolické obory a Petrova Dvora, po 1696 (?). SOA Třeboň, Vs Netolice, sign. VI Bß 5, fol. 2.
121. Průčelí panského domu v Bavorově s erby vrchnosti.
- 122a. Maximilian Hannl, Eleonora Amálie a Josef Adam ze Schwarzenbergu v loveckém oděvu, 1731. en.wikipedia.org, přístup 20. srpna 2015.
- 122b. Inventurní záznam o obrazu v pozůstalostním inventáři Adama Františka ze Schwarzenbergu, 1732. NA Praha, Fdk, inv. č. 120, sign. VII E 7 (F 34/98), kart. 794, fol. 428r.
123. Titulní list inventáře zařízení hradčanského paláce určeného k převozu do Postoloprty, 1721. SOA Třeboň, odd. ČB, Vs Postoloprty, sign. II 6I 1b, fol. 20–24.
124. Salomon Kleiner, Kruhová fontána v zahradě schwarzenberského paláce Am Rennweg, 1738. (unidam.univie.ac.at, přístup 10. srpna 2015.)
125. Titulní list právního spisu Franze Friedricha Andlera, *Iuris prudentia qua publica qua privata*, Solisbaci 1672, dedikovaná Janu Adolfu ze Schwarzenbergu: ukázka jednoty schwarzenberských panství v mnohosti. (donau-uni.ac.at, přístup 10. září 2013.)